

**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
Філологічний факультет
Кафедра української мови**

НАТАЛІЯ ВЕНЖИНОВИЧ

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ
МОВОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

Навчально-методичний посібник до спецкурсу
для студентів філологічного факультету
2-ге видання, доповнене і перероблене

Ужгород - 2021

УДК 811.161.2:008-047.37](072)

В 29

Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень : навч.-метод. посіб. до спецкурсу для студентів філолог. ф-ту / Н. Венжинович. – 2-ге вид., допов. і перероб. - Ужгород : ФОП Сабов А. М., 2021. - 292 с.

Укладач:

Н. Ф. Венжинович, доктор філологічних наук, завідувач кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рецензенти:

А. М. Поповський, доктор філологічних наук, професор кафедри мовної підготовки Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ;

І. Я. Філак, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет»;

О. Ф. Миголинець, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Рекомендовано до друку вченою радою ДВНЗ «Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 23 червня 2021 року.

Навчально-методичний посібник призначений передусім для студентів 3 курсу українського відділення філологічного факультету. Мета видання – допомогти студентам здобути і систематизувати знання у галузі новітньої парадигми мовознавчих досліджень. Огляд вузлових питань, словник найуживаніших термінів та докладний список наукової літератури стануть також у нагоді студентам при написанні курсових, бакалаврських, дипломних та магістерських робіт відповідної проблематики.

ISBN 978-617-7798-69-8

© Наталія Венжинович

Зміст

Переднє слово.....	4
Деякі проблемні питання курсу.....	6
1. Лінгвокультурологічна природа концепту.....	6
2. Фраземіка в лінгвокультурологічному та етнопсихологічному висвітленні.....	19
3. Концептуальний аналіз – один із основних методів когнітивної лінгвістики.....	34
4. Когнітивний метод дослідження метафор і метонімії у фразеології.....	47
5. Концептуалізація дійсності за допомогою власних назв у фраземах української мови	58
6. Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скунця.....	68
7. Фразеологізм як спосіб утілення культури в мовний знак <i>камінь</i> (на матеріалі української, російської та англійської мов).....	73
8. Фразеологічна картина світу у творах І. Нечуя-Левицького (на матеріалі роману <i>Хмари</i>).....	83
9. Фраземіка у повісті І. Нечуя-Левицького « <i>Кайдашева сім'я</i> » як джерело відтворення ментальних рис українців.....	92
10. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект.....	99
11. Символи духовності у фраземіці української мови як відзеркалення мовної картини світу.....	105
12. Фразеологізми у Святому Письмі: етнолінгвістичний аспект.....	113
Тематика рефератів (презентацій) із дисципліни спеціалізації.....	119
Методичні вказівки до написання реферату (створення презентації).....	122
Перелік питань для підсумкового контролю.....	124
Короткий словник найбільш уживаних термінів.....	127
Перелік використаних словників.....	235
Рекомендована література.....	236

Переднє слово

Сучасна лінгвістика посилює акценти на сферах мови й культури, культури в мові, мови в культурі, що зумовлює виділення в цій дисципліні окремої галузі – лінгвокультурології, для якої однією з базових наук стала культурологія (цей термін запропонований німецьким філософом і хіміком В. Оствальдом у 1909 році, а в 1939 році до нього звернувся антрополог Л. Вайт). Інтеграційна проблематика лінгвістики й культурології виходить за межі етнолінгвістики, оскільки їх предметом є не лише етнічні культури, а й цивілізаційна, глобальна культура, культури різних епох у діахронічному висвітленні, культури різноманітних соціальних, вікових, територіальних, статевих, професійних, конфесійних та інших угруповань. Тому лінгвокультурологія має реальну тенденцію до формування окремої мовознавчої дисципліни на межі етнолінгвістики та соціолінгвістики. Лінгвокультурологія орієнтована на створення цілісної картини культурного впливу на мову й мовлення з огляду на глибинні семантичні рівні культурної репрезентації, а також на системне представлення одиниць мови й культури в їхній кореляції та взаємодії.

Мовознавці виокремлюють такі напрями сучасної лінгвокультурології:

- 1) фразеологічно орієнтований, що вивчає культурно маркований зміст фразеологічних одиниць різних мов;
- 2) логіко-лінгвістичний (концептологічний), представлений описом наявних у відповідній культурі концептів на текстовому матеріалі різних сфер спілкування, встановленням культурних доміант різних етносів;
- 3) лексикографічний, що має прикладну спрямованість на укладання різних словників та довідників, які містять культурну інформацію;
- 4) лінгводидактичний, орієнтований на методика викладання мови як іноземної під кутом зору культурних розбіжностей носіїв різних мов.

Модуль знайомить студентів із основними елементами лінгвокультурологічного аспекту мовознавчих досліджень, методикою проведення концептуального, лінгвокультурологічного, фреймового аналізу, найважливішими науковими працями вітчизняних та зарубіжних учених у цій галузі.

Мета модуля:

Навчити студентів основам лінгвокультурологічного аспекту мовознавчих досліджень, а також ознайомити з різними методиками

проведення лінгвокультурологічного, концептуального, фреймового аналізу.

У результаті вивчення дисципліни спеціалізації студенти повинні:

а) знати:

основні етапи зародження й розвитку лінгвокультурологічної парадигми мовознавчих досліджень; основні поняття лінгвокультурології; структуру представлення різних типів знання; способи концептуальної організації знань; методику проведення лінгвокультурологічного, концептуального, фреймового аналізу; найважливіші наукові дослідження в галузі лінгвокультурології.

б) уміти:

орієнтуватися в змісті найновіших наукових праць, присвячених проблемам лінгвокультурології; характеризувати основні етапи розвитку лінгвокультурологічної парадигми мовознавчих досліджень; визначати способи концептуальної організації знань; проводити лінгвокультурологічний, концептуальний, фреймовий аналіз.

Програмою передбачено 34 лекційні години, а також 20 годин на різні види самостійної роботи, яка включає ознайомлення з відповідною науковою літературою, підготовку рефератів та наукових повідомлень або презентацій. Кожен із цих видів роботи оцінюється окремо.

Деякі проблемні питання курсу

1. Лінгвокультурологічна природа концепту

Питання про співвідношення когнітивних і мовних структур безпосередньо пов'язане з адекватним розумінням основної категорії когнітивної лінгвістики – концепту. Поняття *концепт* прийшло з філософії та логіки, і за останні роки воно переживає період актуалізації та переосмислення [Голобородько 2003; Краснобаєва-Чорна 2006]. Різні його визначення зумовлені тим, що для концепту характерна складна багатовекторна структура, яка включає, окрім понятійної основи, ще й соціо-психо-культурну його частину. Остання не стільки мисленнєво сприймається носіями мови, скільки переживається ними, включає асоціації, емоції, оцінки, національні образи й конотації, властиві тій чи іншій культурі. Тут важливо наголосити, що концепт виникає не безпосередньо зі значення слова, а є явищем того ж порядку, але розглядається дещо в іншій системі зв'язків: значення – у системі мови, концепт – у системі логічних відношень і форм, що досліджуються як у мовознавстві, так і в логіці. Він є носієм тих знань інформативного характеру, які безпосередньо впливають із особистого і групового, соціально і національно зумовленого досвіду кожного носія тієї чи іншої мови.

Концепти, на думку Д. С. Лихачова, виникають у свідомості як відгук на мовний досвід у цілому, як певні підстановки значень, «заступники», певні «потенції значень, що полегшують спілкування й тісно пов'язані з людиною і її національним, культурним, професійним, віковим та іншим досвідом» [Лихачев 1997, с. 287]. Класифіковані за своїми носіями, концепти утворюють індивідуальні, мікрогрупові, макрогрупові, національні, цивілізаційні, загальнолюдські концептосфери, які, за словами Д. С. Лихачова, є сукупністю потенцій (можливості додумування, «дофантазування») у словниковому запасі як окремого слова, так і мови в цілому [там само]. З точки зору тематики, концепти утворюють, наприклад, емоційну, освітню, текстову та інші концептосфери. Наявність вербалізованих концептів у тій чи іншій мові породила дискусію про їхній кількісний склад та класифікацію відповідно до різних критеріїв.

Концепти можуть також виділятися як такі, що функціонують у певному типі дискурсу, наприклад, педагогічному, релігійному, медичному,

художньому [див., напр., Іваненко 2004; Іваненко 2006] та ін. Предметом пошуків у когнітивній лінгвістиці є найбільш суттєві для побудови всієї концептуальної системи концепти – ті, які організують сам концептуальний простір і виступають як головні рубрики його членування. До них у першу чергу належать: простір, час, життя, смерть, свобода, воля, число, істина, неправда, знання і т. ін. Звідси стає очевидним, що вираження концепту – це вся сукупність мовних і немовних засобів, які прямо або побічно ілюструють, уточнюють і розвивають його зміст.

Якщо головною рисою концепту виступає його заступницька функція, своєрідне попереднє значення слова у свідомості носія мови, то концепт виступає як варіант відображення значення, як «загальне поняття», що заступає нам у процесі думки невизначену множину предметів одного і того ж типу. Тому й виникла пропозиція вважати концепти первинними культурними утвореннями, вираженням об'єктивного змісту слів, які мають смисл і тому входять у різні сфери буття людини, зокрема у сфери переважно понятійного (наука), образного (мистецтво) й діяльнісного (повсякденне життя) осягнення розумом світу. За способом мовної репрезентації концептів виділяються ментальні утворення, які отримують мовне вираження у лексичній та фразеологічній системах мови, а також ті, що знаходять граматичне вираження.

Одним із перших лінгвістів, який звернувся до дослідження концепту, був С. О. Аскольдов-Алексєєв. Даючи визначення концепту як заступника пізнавальних засобів і називаючи його мисленневим утворенням, він, зокрема, відзначає: «Щоб підійти до з'ясування природи концептів, необхідно виявити найсуттєвішу їхню сторону як пізнавальних засобів. Цю сторону ми вбачаємо у функції заступництва. Концепт є мисленневим утворенням, яке заступає нам у процесі думки невизначену множину предметів одного і того ж типу... Він може заступати певні сторони предмета або реальних дій. Він може заступати різнотипні, хоча й вельми точні, але чисто мисленневі функції. Такими є, наприклад, математичні концепти» [Аскольдов-Алексєєв 1997, с. 269].

Продовжуючи думку С. О. Аскольдова-Алексєєва, Д. С. Лихачов пропонує вважати концепт своєрідним алгебраїчним виразом, яким ми оперуємо у своєму писемному й усному мовленні, бо охопити значення у всій його складності людина просто не встигає, іноді не може, а інколи по-своєму його інтерпретує залежно від рівня освіти, особистого досвіду,

належності до певного середовища, професії і т.ін. Як динамічний мисленнєвий процес утворення понять, як «обсяг» думки розглядає концепт Г. Г. Шпет: «Говорячи про смисл у власному розумінні, ми хочемо сказати, що ми розуміємо разом із концептуванням. Якщо б ми тільки концептували, ми отримали б тільки «поняття», концепти, тобто схеми смислу» [Шпет 1989].

У дослідженнях останніх років наводяться різні визначення концепту. Так, наприклад, О. С. Кубрякова вважає, що концепти – це одиниці свідомості та інформаційної культури, що відображають досвід людини. Вона називає концептом також «оперативну одиницю пам'яті, всієї картини світу, квант знання» [Кубрякова 1996, с. 90]. Подібну точку зору висловлює і М. Ф. Алефіренко, розглядаючи концепт як когнітивну мисленнєву категорію, квант знання, складне, жорстко не структуроване смислове утворення описово-образного й ціннісно орієнтованого характеру [Алефіренко 2002, с. 17].

Дещо по-іншому підходить до визначення концепту Н. Д. Арутюнова, яка розглядає його як щось таке, що відображає різні фактори реальної дійсності, причому, на її думку, тільки ті фактори утворюють концепт, які стають об'єктом оцінки. «Оцінюється те, що потрібно ... людині і Людству ... В ідеалізовану модель світу входить і те, що вже (або ще) є, і те, до чого людина прагне, і те, що вона сприймає, і те, що вона вживає, і те, що вона створює, і те, як діє й поводитьься» [Арутюнова 1998, с. 181].

Вербалізованим поняттям називає концепт Р. М. Фрумкіна, пов'язуючи його з розглядом смислу, який існує в людині й для людини та орієнтований «на позначення і комунікацію» [Фрумкіна 1995, с. 90]. На думку А. П. Бабушкіна, концепт є ментальною репрезентацією, що визначає, як речі пов'язані між собою і як вони категоризуються [Бабушкін 1996, с. 16]. В. В. Колесов вважає, що концепт є «чистий смисл, який ще не набув мовної форми; це першосмисл, першообраз, архетип, константа і т. ін.» [Колесов 2000, с. 56]. Г. В. Токарев розглядає концепт як глобальну багатовимірну одиницю ментального рівня, для якої характерні такі ознаки: історичний детермінізм, широка екстенціональність, структурованість інтенціоналами наукових і повсякденних понять, уявлень, культурних настанов, неоднорідність змісту, різноманітність типів знакових репрезентацій [Токарев 2003, с. 13].

Значну увагу приділив вивченню концепту М. М. Болдирев, який

небезпідставно вважає, що внаслідок пізнавальної діяльності у людини формуються поняття, що згодом об'єднуються у систему знань про світ. Ця система складається з концептів різного рівня складності й абстракції. Різноманітність форм пізнання визначає різні способи формування концептів у свідомості людини. Звідси й виділення ним таких способів утворення концептів: на основі чуттєвого досвіду, предметно-практичної діяльності людини, на основі мисленнєвої діяльності, вербального і невербального спілкування [Болдырев 2000, сс. 23–25]. Крім того, М. М. Болдырев порівнює структуру концепту з «грудкою снігу, що котиться й поступово покривається новими шарами. Зміст концепту поступово насичується, а його обсяг збільшується за рахунок нових концептуальних характеристик» [там само, с. 30].

Представники воронезької теоретико-лінгвістичної школи виходять із визнання того факту, що людина мислить концептами, комбінуючи їх та формуючи нові концепти в ході мислення. Сам концепт вони розглядають як глобальну мисленнєву одиницю, що виступає квантом структурованого знання. На їх думку, концепти – це ідеальні сутності, які формуються у свідомості людини з безпосереднього чуттєвого досвіду (органи почуттів); із безпосередніх операцій людини з предметами (предметна діяльність); із взаємодії за допомогою мисленнєвої діяльності з іншими концептами, що вже сформувалися; з мовного спілкування. Представники цієї школи виділяють три типи моделей концептів: однорівневі, багаторівневі й сегментні. Однорівневий концепт складається тільки з чуттєвого ядра, багаторівневий – це концепт, який включає декілька когнітивних шарів, що розрізняються за ступенем абстракції, а сегментний – це базовий чуттєвий шар, оточений декількома сегментами, рівноправними за ступенем абстракції [Попова, Стернін 2001, с. 62]. На цій підставі робиться цілком обґрунтований висновок про те, що концепт – це універсальна одиниця мисленнєвого поля людини, багаторівнева сукупність знань про будь-який фрагмент дійсності.

Компонентний характер концепту передбачає різні рівні представлених у ньому знань, які розподіляються за ступенем абстракції, починаючи з чуттєвого мислення (наочно-чуттєвий образ – З. Д. Попова, Й. А. Стернін; «мисленнєва картинка» – О. П. Бабушкін; конкретно-чуттєве – М. М. Болдырев) і закінчуючи вищим ступенем абстрактності. Саме з чуттєвого ядра концепту починається формування образності. Людина не

може далі просуватися в пізнанні навколишньої дійсності без звернення до предметно-образної основи концепту. Чуттєвий образ складає ядро будь-якого концепту, який, керуючись потребами раціонального пізнання, проходить через ряд складних мисленнєвих процесів, прямуючи до вищого рівня абстрактності. На цьому шляху він обростає великою кількістю ознак, які різнобічно відображають властивості предметів і явищ, що сприймаються, перетворюючись у цілісний образ. Це дало підставу Ю. С. Степанову для тверджень про те, що концепт має складну структуру у вигляді трьох шарів: 1) основний шар, який він називає основною актуальною ознакою; 2) одна або декілька додаткових ознак, що вже не є актуальними; 3) внутрішня форма [Степанов 1997, с. 44].

У проведенні практичного дослідження необхідно розрізнати такі поняття, як *концептосфера* і *семантичний простір мови*. «Концептосфера – це мисленнева царина, що складається з концептів, а семантичний простір мови – тільки частина концептосфери, актуалізована за допомогою мовних знаків. Концептосфера мови – це не набір, не інвентар концептів, а їх складна система, утворена перетинами й переплетеннями численних і різноманітних структурних об'єднань груп концептів, що вибудовують ланцюжки, цикли, які, у свою чергу, розгалужуються, як дерева, конструюються, як поля з центром і т. ін. Уся ця складна система структурована у поля, цикли, ланцюжки та інші структурні конструкції й утворює семантичний простір певної конкретної мови» [Попова, Стернин 2000, с. 65]. У зв'язку з тим, що концептосфера значно ширша від мови, отримати знання про будь-яку її частину можна тільки шляхом вивчення семантичного простору мови, що і є предметом дослідження когнітивної лінгвістики.

Оскільки концептуальні ознаки виявляються через семантику мови, необхідно чітко розрізнати когнітивний (мисленнєвий) концепт, утворений із компонентів (концептуальних ознак) і його мовну репрезентацію (слово, фразеологізм, словосполучення), що складається з набору сем, які виступають засобом і способом репрезентації когнітивних процесів у лінгвістичних структурах, проте повністю концепт не представляють. Значення слів, фразеосполучень, схем речень, текстів можуть слугувати лише письмово фіксованим джерелом знань про зміст тих чи інших концептів. Хоча концепти й репрезентуються за допомогою мовних і мовленнєвих засобів, однак уся їх сукупність не відтворює повної картини

концепту. Слово, наприклад, своїм значенням у мові репрезентує лише частину концепту, звідси виникає необхідність синонімії слова, потреба в текстах, які сукупно розкривають зміст концепту.

Можливі також випадки, коли є концепт, однак лексема для його реалізації відсутня. Такий випадок називається лакуною. Так, наприклад, в українській мові є слово *молодята*, але відсутнє *старята*. Спостерігаються також алогізми – відсутність лексем і семем за наявності концепту, яка зумовлена відсутністю потреби у предметі, як, наприклад, в українській мові є лексема *буряковод*, але немає *банановод*. Із наведених і їм подібних прикладів можна зробити небезпідставний висновок про те, що мовні засоби вираження концепту своїм значенням передають тільки частину концептуальних ознак, «релевантних для повідомлення, передавання яких є завданням мовця, входить у його інтенцію. Весь концепт у всьому багатстві свого змісту теоретично може бути виражений тільки сукупністю засобів мови, кожен із яких розкриває лише його частину» [Попова, Стернин 2001, с. 38].

Значення є тільки одним (або декількома) із аспектів концепту як багатовимірного етнопсихічного утворення. «Значення не зводиться до концепту. Концепт виступає лише мисленневим субстратом значення, на якому лінгвокреативне мислення нарощує різні смисли оцінного, емотивного й експресивно-образного характеру» [Алефиренко 1999, с. 66]. Звідси випливає, що та частина концепту, яка об'єктивована мовним знаком, є його значенням, невербалізована частина – позамовним смислом.

Концепт як результат освоєння світу певною лінгвокультурологічною спільнотою закріплюється в концептосфері народу і перш за все представляє інтерес при виявленні особливостей пізнавальної діяльності. Обов'язковість вербалізованості концепту закріплена і в його визначенні А. Вежбицькою як об'єкта зі світу «Ідеальне», що має ім'я і відображає певні культурно зумовлені уявлення про світ «Дійсність» [Вежбицька 1997, с. 206]. Вербалізованість концепту передбачає і розуміння його як єдиної фіксованої цілісно оформленої сутності [Langacker 1991, с. 232]. Якщо вербалізація концепту не здійснилася, це доводить те, що процес пізнання того чи іншого предмета або явища навколишньої дійсності не відбувся або ще не завершений. Акт пізнання завершується найменуванням, тобто в його результаті повинен народитися мовний знак концепту, адже «акт пізнання здійснюється через зв'язок, яким установлюється відношення між світом

речей і подій та світом понять людини» [Арутюнова 1998, с. 142].

Завдяки усвідомленню національно-культурної специфіки пізнавальної діяльності і, зокрема, центрального поняття лінгвокультурології – *концепту*, що втілює когніцію, лінгвістична когнітологія стала перспективним напрямом для проведення лінгвокультурологічного дослідження. Досить частим сьогодні стало розуміння концепту як наслідку відображення у свідомості мовних і культурологічних чинників. Культурний аспект концепту акцентується в його інтерпретації як «згусток культури у свідомості людини». Це «те, за допомогою чого людина – рядова звичайна людина, не творець культурних цінностей – сама входить у культуру, а в деяких випадках і впливає на неї» [Степанов 1997, с. 42–43].

Національна специфіка концепту висвітлюється і в трактуванні цього поняття Н. Д. Арутюновою, яка його розглядає як щось таке, що стосується сфери практичної (повсякденної) філософії та є результатом взаємодії культурологічних факторів, до яких належить національна традиція, фольклор, релігія, ідеологія, життєвий досвід, образи мистецтва, почуття й система цінностей. Концепти «утворюють своєрідний культурний шар, що є посередником між людиною і світом» [Арутюнова 1993, с. 3]. Цей підхід перегукується з етнографічним визначенням феномену культури, сформульованим Е. Б. Тейлором, суть якого полягає в тому, що культура складається у своїй цілісності зі знання, вірувань, мистецтва, моралі, законів, звичаїв і деяких інших схильностей та звичок, засвоєних людиною як членом суспільства. У межах такого підходу акцент робиться на контекстуальному зв'язку, що формується у свідомості індивіда або колективу, концепту з уже засвоєними глобальними суспільними цінностями певного соціуму [Сльшкін 2000, с. 10]. При цьому засвоєння лінгвістичного значення слова паралельно з соціалізацією особистості та засвоєння нею свого культурного простору і є чинниками, що сприяють виникненню концепту.

З одного боку, розуміння концепту як ментальної сутності відображає природу цього утворення, співвіднесеного з відображенням інформаційних структур у досвіді людини, з іншого, – концепт є частиною культурного тла певного соціуму. При цьому на перший план висувається думка про те, що одним із компонентів семантики мовного знака є когнітивна пам'ять слова, тобто смислові характеристики мовного знака з притаманним йому призначенням і системою духовних цінностей носіїв мови. Звідси

впливає, що в концепті відображена також інформація про те, яким чином мовна спільнота засвоїла ту чи іншу лексичну або фразеологічну одиницю, як відобразила навколишню дійсність, які аспекти концепту висвітлила, яке наповнення внесла в лексичну одиницю відповідно до культури в широкому розумінні конкретного національно-культурного утворення. У цьому розумінні можна зіставляти один і той же концепт різних національно-культурних утворень, різних соціальних і територіально-варіантних груп у межах одного мовного утворення, різних індивідів. Результатом такого зіставлення може бути знаходження відмінностей у наповнюванні концептів, з одного боку, і в самій номенклатурі – з іншого. Наприклад, англ. *public schools* – це школи, які не є частиною державної системи освіти у Великобританії, у США – це школи, які знаходяться на утриманні держави. Концепт, що передається словосполученням *Stars and Stripes* (державний прапор), має одне змістове навантаження для жителів США, однак дещо інше – для представників решти варіантів англословного світу. Наведені та їм подібні приклади переконливо свідчать про те, що ґрунтовне й усебічне володіння природними мовами та їхніми варіантами сьогодні можливе лише за наявності широкого фонового знання задіяних культур, їх розвитку і взаємозв'язків, що входить у проблематику культурної антропології взагалі та лінгвокультурології зокрема.

Лінгвокультурологія – нова філологічна дисципліна, яка вивчає певним чином відібрану й організовану сукупність культурних цінностей, досліджує живі комунікативні процеси породження й сприйняття мовлення, досвід мовної особистості та національний менталітет, дає системний опис мовної картини світу, забезпечує виконання освітніх, виховних, а також інтелектуальних завдань навчання. Подібну точку зору на предмет і завдання лінгвокультурології висловлює і В. В. Воробйов, розглядаючи її як комплексну наукову дисципліну синтезного типу, що вивчає взаємозв'язок і взаємодію мови й культури в їх функціонуванні та відображає цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їх мовного й позамовного (культурного) змісту за допомогою системних методів із орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установа (система норм і суспільних цінностей) [Воробйов 1999, с. 125].

У культурних концептах виділяються щонайменше три важливі сторони: предметний образ, поняття й цінність. *Образний складник* культурного концепту корелює з перцептивною й когнітивною сторонами концепту як

психолінгвістичного феномена, а понятійний складник є виходом на мовне втілення явища, що розглядається [Карасик 2001, с. 78]. Ціннісний підхід до вивчення й опису концептів ураховує можливість афективної сторони концепту у психолінгвістичному розумінні цього явища. Зупинимось на докладному висвітленні кожного з них.

Предметно-образний зміст концепту зводиться до цілісного узагальненого сліду в пам'яті, пов'язаного з певним предметом, явищем, подією, якістю. Інакше кажучи, це зорові, слухові, тактильні, нюхові та смакові характеристики предметів, явищ, подій, відображених у пам'яті людини. Стосовно конкретних предметів зазвичай говорять про семантичні прототипи [Rosh 1975]. Наприклад, прототипом поняття *фрукт* для більшості носіїв української культури є яблуко. Прототипні образи займають середнє місце між загальними поняттями і їх конкретними репрезентаціями. Можна легко уявити собі яблуко, не важко уявити фрукт, проте видова специфіка того чи іншого сорту яблук для багатьох комунікантів залишається нерелевантною, якщо мова не йде про різновиди цих фруктів.

Оскільки концепти – глобальні мисленнєві одиниці, які є квантом знання, вони ідеальні й кодуються у мовній свідомості одиницями універсального предметного коду. В їх основі лежать індивідуальні чуттєві образи, що формуються на базі особистого чуттєвого досвіду людини. Образи конкретні, однак вони можуть абстрагуватися і з чуттєвого перетворюватися в образ мисленнєвий. Водночас багато концептів зберігають свою чуттєву природу, наприклад: кислий, солодкий, терпкий, ручка, стіл і т. ін.

Етнічна спільнота піддає образ певній стандартизації, внаслідок чого концепти стають загальнонаціональними, груповими й особистісними. Сукупність концептів у колективній свідомості етносу отримала назву *концептосфера*. Концептосфері притаманна етнічна специфіка, що проявляється у сукупності категоризованих, оброблених, стандартизованих концептів у свідомості народу. Головне в концепті – це багатовимірність і дискретна цілісність смислу, який, однак, існує в безперервному культурно-історичному просторі й тому схильний до переходу з однієї предметної галузі в іншу.

Що стосується явищ і подій, які розгортаються у часі, предметно-образним їх змістом є певна узагальнена ситуація, пов'язана з їх проявами,

наприклад, образом екзамену. Є ситуація офіційного з'ясування знань, отриманих тими, хто навчається. При цьому ми уявляємо собі екзаменатора і того, кого екзаменують. Їх розділяє стіл, на якому лежать екзаменаційні білети, екзаменатор задає запитання, на які отримує або не отримує відповіді, визначає рівень знань і оцінює його за умовною шкалою, прийнятою в тій чи іншій країні. Повнота уявлення предметно-образної сторони концепту залежить від життєвого досвіду людини. Наприклад, якщо хто-небудь хоч раз у житті складав екзамен, він може достатньо повно охарактеризувати екзаменаційну ситуацію. Концепт у цьому розумінні є згустком життєвого досвіду, зафіксованого у пам'яті людини. Звідси випливає, що концепт – це інформація, отримана з життєвого досвіду.

Оскільки концепти тісно пов'язані в пам'яті людей із конкретними ситуаціями, то ці ситуації підводяться під сценарій, що отримує відповідну назву, наприклад, милосердя; попередження про безпеку; пожертвування, допомога інвалідам; знаходження загубленої дитини; догляд, коли присутність спричиняє страждання тощо [Жданова 1991]. Завдання культурології, за словами В. А. Маслової, полягає в тому, щоб виразити культурну значущість мовної одиниці, тобто культурні знання на основі співвіднесення прототипної ситуації фразеологізму або іншої мовної одиниці з кодами культури, відомими носію мови або встановленими за допомогою спеціального аналізу [Маслова 1997, с. 10–11].

Концепт, крім того, наділений певною пам'яттю та вибірково втілюється не тільки в певних мовних одиницях, але і в когнітивних моделях упродовж тривалого періоду розвитку мови [Балашова 1988, с. 197]. Це дає підставу для тверджень про те, що культурний концепт у мовній свідомості представлений як багатовимірна мережа акумульованих значень і смислів, які виражаються лексичними і фразеологічними одиницями, прецедентними текстами, етикетними формулами, а також тактиками мовленнєвої поведінки, відображеними у повторюваних проявах повсякденного життя.

Понятійна *сторона* концепту – це його мовна фіксація, його позначення, опис, ознакова структура, дефініція, зіставні характеристики одного концепту в межах того чи іншого концептуального ряду, що репрезентує систему нашого досвіду. Тут є місце і поняттю *поняття*, яке тягне за собою систему таких логічних термінів, як судження й умовивід; у цьому розумінні термін *поняття* є згустком раціональної частини концепту, тобто

того змісту, який включає тільки чуттєві характеристики об'єкта, що є предметом раціонального мислення, а не переживання.

Ціннісна сторона концепту – це важливість цього ментального утворення як для окремої особи, так і для всього мовного колективу, в якому проживає людина. Вона також є визначальною для виділення концепту. Сукупність концептів, які розглядаються через призму їх ціннісної орієнтації, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найсуттєвіші для цієї чи іншої культури смисли, ціннісні доміанти, сукупність яких утворює певний тип культури, що підтримується й зберігається в мові [Карасик 1996; Жайворонок 2004; Іваненко 2004].

Різниця між культурами полягає у більших чи менших відмінностях, які виділяються при порівнянні великих концептуальних об'єднань (концептосфер), оскільки вони спираються на «лінгвокультурологічне поле – ієрархічну систему одиниць, що мають спільне значення й відображають у собі систему відповідних понять культури» [Воробйов 1997, с. 60]. Так, наприклад, етнічна зумовленість концептів *wolnosc* у польській, *libertas* у латинській, *freedom* в англійській, *свобода* в українській мовах виявляється у різній якості їх смислового наповнення і у специфіці валентної співвіднесеності, особливо в межах міжкультурного спілкування та перекладацької діяльності [Помірко 2003, с. 15].

Лінгвокультурний аспект концепту є базовим у його розумінні як складника мовної картини світу. Концепт як інструмент лінгвокультурології є більш «придатною» одиницею аналізу, ніж лінгвістичне значення, оскільки він завжди передбачає культурне тло, культурологічне підґрунтя, яке не тільки важко виділити з семантичної структури, але й дати назву цьому утворенню в чисто лінгвістичних термінах. Сказане вище дає підставу для висновку про комплексну природу концепту, що підтверджується результатами сучасних досліджень, які базуються на описі його структури. Остання включає в себе лінгвістичний, когнітивний, лінгвокультурологічний і психологічний складники та має національну специфіку. Лінгвістичний складник зводиться або пов'язується з семантикою відповідного мовного знака. Когнітивний складник передбачає «наявність інформативної одиниці, певного «кванту» пізнання реального світу, одиниці ментального лексикону, відображеної у психіці людини. Культурологічний складник концепту включає, крім ціннісного аспекту,

понятійний та образний елементи» [Карасик 1996]. Ціннісний аспект концепту зумовлений культурологічною суттю, що є необхідною умовою його формування. Є підстави вважати, що ціннісний складник забарвлює концепт у міру його входження й локалізації в загальній системі культури й культурних цінностей. «Оцінюється те, що потрібно (фізично й духовно) людині й людству. ... Світ зображається оцінкою як середовище й засіб для буття людини» [Арутюнова 1998, с. 181].

Так, недавно проведені дослідження на базі англійських та російських ідіоматичних концептів довели, що в англійській мові з більш високою, ніж у російській, активністю у фразеоутворенні переважають такі: чесність, обережність, працьовитість, професіоналізм, відповідальність, стриманість у мовленні, ощадливість, оптимізм, егоїзм, свобода особистості, консерватизм, матеріальний добробут, прихованість родинного життя. У змістовому просторі російської ідіоматики набагато частіше зустрічаються такі ціннісні поняття, як досвідченість, товарицькість, корпоративність, патріотизм, справедливість. Особливою концептуальною цінністю, притаманною російській фразеології, виявилася гостинність [Тер-Мінасова 2004]. В українській мові подібні дослідження поки що не проводилися.

На наше глибоке переконання, кількість і якість ідіом, які відображають позитивну або негативну концептуалізацію тих чи інших якостей людини, можна вважати показником етичних норм, правил соціального життя й поведінки в суспільстві, ставлення переважної кількості представників нації через своє світосприйняття до інших народів і культур.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Волгоград: Перемена, 1999. 274 с.
2. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. Москва: Akademia, 2002. 394 с.
3. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: Ментальные действия. Москва: Языки русской культуры, 1993. 336 с.
4. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
5. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. Москва: Akademia, 1997.

С. 267–279.

6. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико- фразеологической системе языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 104 с.

7. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2000. 216 с.

8. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1997. 411 с.

9. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Лінгвістика: зб. наук. праць*. Луганськ, 2003. Вип. 1. С. 16–21.

10. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. 2004 . № 5–6. С. 23–35.

11. Иващенко В. Л. Художній концепт: проблема визначення на рівні ментальних структур як форм відображення дійсності (на матеріалі життєтворчості Т.Г.Шевченка). *Науковий вісник Волинського державного університету: Мовознавство*. 2004. № 6. С. 98–103.

12. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты: сб. научн. тр. Волгоград; Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.

13. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена, 2004. 476 с.

14. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека. Санкт-Петербург, 2000. 316 с.

15. Краснобаева-Чорна Ж. В. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори). *Лінгвістичні студії: зб.наук.праць*. Донецьк, 2006. Вип. 14. С. 27–31.

16. Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г. Краткий словарь когнитивных терминов. Москва, 1996. 208 с.

17. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы). Изв. РАН,СЛЯ, 1997. Т. 56. № 3. С. 22–31.

18. Langacker R. W. Concept, Image and Symbol. The Cognitive Basis of Grammar. Berlin, 1991. 286 p.

19. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. Москва: Akademia, 1997. С. 280–287.

20. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2000. 130 с.

21. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 192 с.
22. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва: Akademia, 2000. 128 с.
23. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования Москва: Языки русской культуры, 1997. 824 с.
24. Телия В. Н. Типы языковых значений: связанное значение слова в языке. Москва, 1981. 269 с.
25. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Изд-во МГУ, 2004. 350 с.
26. Токарев Г. В. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «труд» в русском языке). Волгоград: Перемена, 2003. 233 с.
27. Фрумкина Р. М. Есть ли в современной лингвистике своя эпистимология? Язык и наука конца XX века. Москва: Изд-во РГГУ, 1995. С. 74–117.
28. Шпет Г. Г. Сочинения. Москва: Правда, 1989. 601 с.

2. Фраземіка в лінгвокультурологічному та етнопсихологічному висвітленні

Наукове висвітлення ідіоматики в лінгвокультурологічному й етнопсихологічному аспектах розпочалося порівняно недавно й відбувається в межах вивчення мови в цілому як антропологічного феномену [див., наприклад, Гамзюк 2000а, 2000б; Денисенко 2000; Малоха 2000; Кузь 2000; Мельник 2001; Назаренко 2001; Каракуця 2002; Майборода 2002; Доброльожа 2003; Селіванова 2004; Жайворонок 2007; Ужченко 2007; Кононенко 2008].

В. В. Жайворонок, зокрема, зазначає, що «фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету» [Жайворонок 2007, с. 33]. Одним із головних векторів дослідження, на думку О. О. Селіванової, є «... вияв ціннісних орієнтацій етнічної спільноти, зафіксованих у фразеологічних найменуваннях і їхній знаковій динаміці»

[Селіванова 2004, с. 8]. Погоджуємося зі слухною думкою В. Д. Ужченка про те, що «великим культурно-національним потенціалом наділені фразеологізми із соціолінгвістичними, етнографічними й країнознавчими характеристиками» [Ужченко 2007, с. 278]. А В. І. Кононенко зазначає, що «світогляд українців знайшов реалізацію у численних висловах, що відповідають різним ситуаціям життя, характерологічним рисам людей, створюючи у своїй сукупності загальний образ мовця, неоднозначного за своїми уявленнями, але загалом скоріше позитивний, аніж негативний» [Кононенко 2008, с. 91]. Передумовами дослідження етнокультурної специфіки фразеологізмів є зосередження уваги на мовній, а через неї і на духовній культурі як окремої людини, так і всієї мовної спільноти. Будучи інструментом осягнення розумом світу і його сприйняття, мова бере активну участь у формуванні культури ще з давніх часів. Про це красномовно засвідчує фразеологія як автономна лінгвістична дисципліна, яка пододала наслідки недоліків структурно-таксономічної парадигми і сьогодні стала на шлях виявлення того, як використовується мова суб'єктом мовлення залежно від його комунікативних інтенцій, від фактора адресата, від тла спільних для них знань про світ і т. ін. «А це спричинилося до наступного кроку – дослідження мовного фактора в людині – того, як сама оновлена і завжди культурно забарвлена картина світу впливає на людину, формуючи її мовну свідомість, а разом із нею і культурно-національну самосвідомість» [Телия 1996, с. 270–271].

Мета лінгвокультурологічного аналізу – виявити живі культурно значущі смисли одиниць фразеології, які дають про себе знати не тільки й не стільки у віддалених від нас за часом текстах, скільки в життєдайних дискурсивних практиках, у яких і проявляється володіння культурною та мовною компетенцією. І тільки на основі цих даних можна говорити про фразеологію як про найбільш культуроносний компонент мови в дії [Телия 2004, с. 19].

Дослідження останніх років переконливо доводять про явні намагання «розгляду фразеологізмів у широкому лінгвокультурологічному аспекті – в аспекті участі мови у створенні духовної культури. [Постовалова 1999, с. 25]. Лінгвокультурологічна цінність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони відображають своєрідність світобачення мовної спільноти і є найбільш прозорими для концептів культури, втілюваних мовними засобами. Саме у фразеології накопичений досвід багатьох поколінь того

чи іншого народу зі своїми, тільки їм властивими особливостями, що складають самобутність кожного народу [Ройзензон 1977, с. 116]. Вихідною тезою досліджень культурно-національної специфіки фразеологізмів є наявність у них своїх способів її відображення і засобів співвіднесення з нею, «тобто слугувати своєрідною ланкою, що об'єднує в єдиний ланцюг «тіло знака» (а для знаків вторинної номінації – це і «буквальне значення» самого означуваного) – з одного боку, а з іншого, – концепти, стереотипи, еталони, символи, міфологеми і т. ін. знаки національної й ширше – загальнонародської культури, засвоєні народом – носієм мови» [Телия 1996, с. 215].

На думку М. В. Жуйкової, лінгвокультурологічний аналіз має дві сфери застосування. З одного боку, його активно залучають до рівня «фразеологічної статистики», тобто до аналізу певних фразеологізмів як елементів мовно-культурного коду, що підлягає інтерпретації. З другого боку, лінгвокультурологічний аналіз має пряме застосування в дослідженнях «фразеологічної динаміки», тобто передусім у сфері генези фразеологічних одиниць [Жуйкова 2007, с. 127].

Засобом утілення культурно-національної специфіки фразеологізмів слугує образна основа, а способом указівки на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному просторі певної мовної спільноти. Ця інтерпретація і складає зміст культурно-національної конотації. Національно-культурна специфіка, тобто надпонятійний смисл слова, зумовлений екстралінгвальними чинниками, найяскравіше проявляється у сфері периферійних семантичних компонентів, а також у його імпліцитній репрезентації. Виходячи з того, що культурна інформація міститься у внутрішній формі ідіоми, є всі підстави вважати, що вивчення ідіоматики має сьогодні не тільки мовознавчу й філологічну цінність, але й також уможливує вивчення цивілізації та культури народів. Воно допомагає зрозуміти первісне найвніше уявлення про світ народу, що розмовляє певною мовою, риси його національного характеру, ритуали, традиції, вірування і т. ін. Особливості образної мотивованості у структурі ідіом можуть представляти інтерес для з'ясування мовної картини світу і її бачення народом.

У зв'язку з пізнанням народного менталітету через фразеологічні одиниці ми маємо всі підстави для тверджень про наявність у них етнопсихологічного забарвлення. Вивчення фразеологізмів неможливе

нині без звернення уваги на відображення в них національного характеру, темпераменту, настроїв, забобонів і т. ін. – усього того, що входить у компетенцію вивчення національної психології. У фразеологічних одиницях як самобутньому пласті кожної мови знаходять відображення як стереотипи соціальної поведінки, так і суспільно важливі реалії, що можуть бути предметом особливого одночасного дослідження в мовному й культурному планах. Таку можливість надає нам лінгвокультурологія як новітня галузь лінгвістики, що об'єднує в собі як дані мови, так і культури з метою побудови теорії зі своїм власним апаратом понять, а також такої моделі, яка орієнтована на культурний фактор у мові і мовний фактор у людині. Усе це привело до зосередження фразеологічної проблематики на людині як носієві тієї чи іншої культури і дає змогу відповісти на запитання, які образи покладені в основу появи тих чи інших метафор і визначити їх роль як у мові, так і в репрезентації культури. Ці образи набувають символічного, образно-метафоричного значення в культурі, узагальнюючи результати власне людської свідомості, зафіксованої в міфах, легендах, ритуалах і т. ін. Частим явищем є перехід стереотипу, ритуалу спочатку в приказку, а згодом і у фразеологічну одиницю. При цьому потрібно завжди мати на увазі, що фразеологічна одиниця, зафіксована в мозку людини, є тією частиною несвідомого, яка не є результатом особистого досвіду, а успадкована носієм тієї чи іншої мови від багатьох попередніх поколінь. Ось чому все більша увага в наукових пошуках сьогодення звертається на співвіднесеність компонентів фразеологічних одиниць із категоріями культури, властивими носіям різних мов.

Серед лінгвістів нині все більше переважає розуміння того, що вивчення фразеології в парадигмі сучасної науки передбачає не тільки лінгвокультурологічний аналіз, але й аналіз когнітивно-культурологічний. Когнітивний аспект вивчення ідіоматики має широкі перспективи застосування в дослідженні етнокультурної семантики фразеологічних одиниць. Останні, як і слова, є номінативними мовними одиницями, для яких важливий не стільки денотативно-сигніфікативний аспект, скільки різнотипні конотації, емоції, експресії й образи. Саме вони є тими основними ознаками, які відрізняють фразеологізми від слів.

Як справедливо зауважує В. М. Телія, лінгвокультурологічний аспект дослідження – це вияв та опис синергетичної за своєю суттю кореляції між „мовою” культури і семантикою фразеологізмів. А його мета –

осягнути розумом живі культурно значущі смисли одиниць фразеології, які проявляються не тільки й не стільки у віддалених від нас за часом текстах, скільки в життєдайних дискурсивних практиках, у яких і проявляється володіння культурно-мовною компетенцією. І тільки на основі цих даних можна говорити про фразеологію як про найбільш культуроносний компонент мови в дії [Телия 2004, с. 19]. У світлі сказаного в завдання лінгвокультурології взагалі та лінгвокультурологічного аналізу й опису фразеологізмів зокрема входить здатність носіїв мови як суб'єктів мови й культури до інтерпретації фразеологізмів як знаків „мови” культури і до осягнення розумом та усвідомлення втілених у них настанов або проскрипцій, культури в мовленнєвій діяльності [там само, с. 20]. Суть такого підходу полягає в тому, що мовна компетенція розглядається як володіння не тільки мовним кодом, але й усіма тими типами широкого фонового знання, які притаманні як мовцю/автору, так і слухачу/читачу.

Як цілком слушно вказує Т. З. Черданцева, «ідіоматика будь-якої мови – це найцінніша лінгвістична спадщина, в якій відображається бачення світу, національна культура, звичаї і вірування, фантазія і історія народу, який нею говорить» [Черданцева 1996, с. 58]. Ідіоми не тільки відображають культурну інформацію, але й культуру побуту й спілкування, визначають ієрархію цінностей у стосунках між людьми. Їхнє культурологічне вивчення представляє науковий інтерес, оскільки отримані відомості можуть не тільки значно розширити уявлення про ідіоматику тієї чи іншої мови, але й зробити певний внесок у вивчення цивілізації й культури народів, відображеної в мові.

Вмістилищем інформації, пов'язаної з культурним компонентом значення, є внутрішня форма ідіоми [Гак 1988; Ляшенко 1997]. Докладний аналіз інформації, збереженої у внутрішніх формах, допомагає зрозуміти наївне уявлення про світ народу, який розмовляє тією чи іншою мовою, та деякі риси його національного характеру. Найбільш інформативними у плані лінгвокультурологічного аналізу є фразеологічні єдності та найбільш образні фразеологічні сполучення, тобто такі з них, що виражають і відображають національне образно-асоціативне мислення народу – носія певної мови.

Як відомо, є багато фразеологізмів, у значенні яких велику роль відіграє денотативний аспект, завдяки якому можна судити про побут і звичаї народу, його традиції, вірування – все те, що входить в поняття „культурна

інформація”. Водночас у багатьох ідіомах культурна інформація прихована в образному розумінні фразеологізму і в конотативних аспектах його значення. Для того, щоб глибше зрозуміти це, звернемося до висвітлення процесу становлення образно-емотивного характеру у фразеологізмі. На думку В. Г. Гака, спочатку у світі виникає певна прототипна ситуація, що відповідає „буквальному” значенню фразеологізму. За нею закріплюється зміст, який згодом переосмислюється, тобто формується образ фразеологічної одиниці на основі первісних значень слів у прототипній ситуації [Гак 1988, с. 104]. Саме ці первісні слова формують в образі своє значення. Так виникає внутрішня форма, в якій міститься основна інформація, пов’язана з культурою, стереотипами й символами мовних спільнот. У цьому й відображається зв’язок асоціативно-образної основи з культурою. Поступово фразеологізми починають виконувати роль своєрідних символів, «умовних знаків», еталонів, стереотипів культури, що веде до створення образу, який лежить в основі фразеологізму та всіх його можливих конотацій.

Як відомо, мова є засобом накопичення, зберігання, впорядкування й передавання інформації у просторі та в часі. Найкраще репрезентована культурна інформація в текстах, де мова йде про фольклор, класику поетів і прозаїків, прислів’я та приказки. Виходячи з того, що кожен фразеологізм – мікротекст, мікроісторія й мікроміф, дослідники нині схиляються до думки про те, що фразеологізми передають культурну інформацію як через денотативний аспект, так і через образну основу фразеологізму та пов’язані з ним конотації. Ці два аспекти якраз і супроводжують внутрішню форму фразеологізму. Принагідно зауважимо, що В. М. Телія запропонувала термін „культурна конотація”, під яким вона розуміє культурно-національну своєрідність фразеологізмів і метафор. На її думку, інтерпретуючи фразеологічні єдності на основі співвіднесення їхніх асоціативно-образних сприйнятів зі стереотипами, що відображають народний менталітет, ми тим самим розкриваємо їхній культурно-національний смисл і характер, який і є змістом національно-культурної конотації [Телія 1996, с. 223]. Давно утворені фразеологізми мають подвійний зв’язок із культурою – „сама їхня зовнішня форма – це вже мова культури, з одного боку, а з іншого, – цей образ усвідомлюється й інтерпретується носіями певної мови відповідно до їхньої культурної компетенції” [там само, с. 251].

Питання фразеологічної образності стали привертати належну увагу

лише недавно. «Фразеологічний образ – це цілісне безпосереднє уявлення, яке має на меті розкрити в наочному вигляді ставлення до дійсності, що зображається. Внутрішня цілісність багатьох виразів зумовлена єдністю образу» [Современный..., с. 362]. Внутрішня форма фразеологічної одиниці – це її початкове денотативне значення, що впливає з суми реальних значень слів-компонентів. Лексико-фразеологічні паралелі (відповідності серед вільних словосполучень) ніби повертають фразеологічну одиницю до її початкового значення (денотата) й утворюють її семантичну двоплановість, своєрідну смислову призму, де основою є внутрішня форма, а „поверхневий” пласт – сучасне значення. Експресивність відображення картини світу, виникнення своєрідних ігрових ситуацій і створюються у фразеології за рахунок наявності внутрішньої форми. Ідіоми, що мають внутрішню форму, представляють її у вигляді образу, який виникає як асоціативний зв'язок між значенням слів вільного вживання і значенням фразеологічної одиниці в цілому. Внутрішня форма виконує роль посередника образного бачення фразеологічного значення, яке ґрунтується на внутрішній формі, образній основі та різнохарактерних конотаціях.

Питання про те, як здійснюється зв'язок мови з національною культурою, вирішується багатьма дослідниками по-різному. Так, наприклад, Т. З. Черданцева вважає, що в основі фразеологізму „лежить образна або комбінаторна мотивованість. Ідіоматика безпосередніше співвідноситься з фольклорними текстами, і через те вона тісніше пов'язана з наївним уявленням про світ, національну культуру, духовне життя і фантазією носіїв мови” [Черданцева 1996, с. 57]. Розглядаючи фразеологічний знак як своєрідний символ, В. М. Телія називає його „кодом” культури. На її думку, на тлі співвіднесення з настановами, які стали надбанням менталітету народу й інтерпретацією образного змісту у смислового полі національної або загальнолюдської культури, фразеологізми самі набувають статусу культурних стереотипів. У кожній мові міцно закріплюються і фразеологізуються саме ті образні вирази, які асоціюються з культурно-національними еталонами, стереотипами, міфологемами й т.ін. і які при вживанні в мовленні відтворюють менталітет, характерний для тієї чи іншої культурної спільноти. За системою значень образно мотивованих одиниць мови у вигляді слів чи фразеологізмів прихована культура. В. М. Телія визначає культурну конотацію як «інтерпретацію денотативного або образно мотивованого аспектів значення в категоріях

культури» [Телия 2004, с. 214]. Засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів слугує образна основа, що включає в себе і культурно марковані реалії, а вказівкою на цю специфіку є інтерпретація образної основи у знаковому культурно-національному просторі певної мовної спільноти. Такого типу інтерпретація і складає зміст культурної конотації.

Ідіоматика, на відміну від слів, безпосередньо відображає когнітивну діяльність членів мовного колективу, що ґрунтується на наївному уявленні про світ носіїв мови, на їхньому ставленні один до одного, до того, що відбувається з ними в цьому світі. Дослідження ідіоматики переконливо показало спільність багатьох сюжетів, тобто актів і ситуацій, що знайшли безпосереднє відображення в ідіомах, і про здатність кожної мови створити тільки свої мовні засоби для позначення цих актів і ситуацій. Зв'язок між об'єктивними умовами життя й конкретними матеріальними, соціальними й моральними аспектами його прояву неминуче знаходить відображення в мові взагалі та її ідіоматиці зокрема. Аналіз інформації, притаманної як на конкретному, так і на абстрактному рівнях, допомагає глибше зрозуміти єдине й неповторне уявлення про світ окремо взятою мовною спільнотою та специфічні риси її національного характеру. Виявлення особливостей образної мотивованості у структурі значення ідіом сприяє різнобічному опису мовної картини світу і її бачення народом, що розмовляє тією чи іншою мовою [Левченко 2005; Мітрохіна 2006; Ужченко 2006].

Принагідно зауважимо, що співвіднесеність фразеологізмів із «мовою культури» в лінгвокультурологічному аналізі може бути виявлена як загальне правило тільки на достатньо репрезентативних масивах ідеографічних полів (на зразок «властивості особи», «почуття», «інтелектуальні здібності та стан», «поведінка», «простір» та ін.). Саме на тлі таких угруповань може бути виявлена базова метафора, що слугує посередником між мовою та культурною компетенцією носіїв мови: вона ніби вказує на той категорійно-культурний простір, у якому інтерпретуються, здавалося б, несумісні образні основи ідіом і слів.

Із викладеного вище стає очевидним, що системне вивчення фразеології має важливе значення з точки зору лінгвокультурології та етнолінгвістики в цілому. Кінцевою метою таких досліджень є зіставлення цілих фразеологічних фондів тих чи інших мов. Найтипівішими мікросистемами фразеологічних одиниць у мовах світу є ті мікросистеми, які виражають

емоційний стан людини, ті чи інші життєві ситуації її навколишнього світу, а також мікросистеми, що відображають певні інтелектуальні якості людини. Виділивши образно близькі ідіоми всередині того чи іншого семантичного поля, ми отримаємо угруповання, що наділені певним евристичним потенціалом для виявлення й опису деяких особливостей значення ідіом. Ідіоми, що входять в одну семантичну групу або поле, семантично неоднорідні. Дослідники сьогодні звертають увагу на ту важливу особливість, що розподіл фразеологічних одиниць за семантичними розрядами неоднаковий як результат нерівномірного відтворення всіх сфер об'єктивної дійсності однаковою кількістю фразеологічних одиниць. Проведені дослідження продемонстрували, що наповнюваність тих чи інших груп знаходиться у прямій залежності від конотативної насиченості фразеологізмів. Образи, які лежать в основі фразеологічних одиниць, в основній своїй масі різні та індивідуальні для кожної мови. Саме тому вони є важливим матеріалом для вивчення кумулятивної функції мови взагалі та її фразеологічного фонду зокрема. Будь-яка фразеологічна одиниця є носієм своєрідності сприйняття світу й національної культури окремою мовною спільнотою. На відміну від лексики, вивчення якої з цих позицій має давню традицію, фразеологія й афористика в цьому плані продовжує залишатися малодослідженою.

Як відомо, інтерес до способу життя й мов різних народів ніколи не припинявся. Одним із шляхів такого пізнання є глибоке проникнення в суть історії загальномовних явищ взагалі та фразеологічних зокрема. Фразеологічний фонд будь-якої мови є носієм історичних і географічних рис та відображенням специфіки матеріальної й духовної культури кожного народу. Звідси випливає, що коло фразеологічних одиниць з національно-культурним компонентом семантики може й повинно бути розширене за рахунок образів тваринної й рослинної референції, які часто використовуються у фразеологічних одиницях. У процесі розвитку кожної мови в ній закріплюються і фразеологізуються саме ті звороти, які найточніше, найвлучніше у стислій формі відображають народні уявлення та стереотипи, притаманні тій чи іншій картині світу.

Досліджуючи фразеологічну систему, ми отримуємо інформацію про характер поглядів того чи іншого народу на світ, що впливає з його менталітету. Коли ми вивчаємо фразеологічні фонди різних мов, то мимоволі виникає питання про порівняння уявлень, закладених у

фразеологізмах різних мов. При вивченні фразеологічних одиниць у когнітивному аспекті велику роль відіграє вивчення тих структур свідомості людини, які забезпечують адекватне сприйняття і вживання ідіом, а також шляхів і способів їхнього утворення. Ставлячи перед собою мету досягнути розумом специфіку народного менталітету через фразеологічні одиниці, ми маємо повне право говорити і про етнопсихологічний аспект. Вивчаючи фразеологію кожного народу, ми не можемо не звернути увагу на специфічний прояв у ній національного характеру, темпераменту, старих забобонів, настроїв і т.ін., що і включає в себе національна психологія. Розгляд особливостей поглядів того чи іншого народу на різні типи міжособистісних взаємин у суспільстві також належить до вивчення етнопсихолінгвістичного аспекту дослідження. Соціально значущі характеристики культури відображають її національно-особистісні начала та ціннісні орієнтації. Певні стереотипи соціальної поведінки та суспільно значущі реалії знаходять своє безпосереднє відображення у фразеологічних одиницях. **Тому одним із основних завдань сучасної лінгвістики є не тільки виявлення особливостей ментальності народу через мову, але й цілих комплексів культурних традицій, закріплених у мові, аналіз того, як міфологічні знання проявляють себе в сучасному значенні фразеологізмів і метафор.**

Лінгвокультурологія і ставить перед собою завдання створити таку спільну модель, оскільки вона орієнтована на культурний фактор у мові та мовний фактор у людині. Це привело до орієнтації фразеологічної проблематики на людину та її місце в культурі, поставило на порядок денний такі питання, які давно визріли: чому фразеологічні одиниці та образи метафори утримуються в мові протягом століть, яка їхня роль у мові та репрезентація в культурі, чому вони потрібні людині? Вони набули символічного, образно-метафоричного значення в культурі, узагальнюють результати свідомості людини, зафіксовані в міфах, легендах і ритуалах. Так, наприклад, стереотип ритуалу може ввійти у приказку, а згодом перетворитися у фразеологічну одиницю. У кожній конкретній фразеологічній одиниці відображається не цілий міф, а міфологема – головний для міфу персонаж або ситуація, скажімо, коли головний герой може переходити з міфу в міф.

Лінгвокультурологічний аналіз не збігається з етимологічним. Його головним завданням є не встановлення походження мовної одиниці,

а намагання визначити умови формування культурного конструкта як на матеріалі лексики, так і фразеології та коментування цього мовного матеріалу, сформованого під впливом різних типів дискурсу – літературного, релігійного, політичного і т.ін. Культурна інформація у більшості випадків знаходиться в латентному (прихованому) стані. І, власне кажучи, сам лінгвокультурологічний аналіз рівноцінний нагадуванню сюжетів, осіб і т.ін. або ж виявленню тла й контексту, що сприяють утворенню певних слів і стійких словосполучень. Сучасні методи лінгвістичних досліджень у межах когнітивної лінгвістики створюють привабливе поле для реалізації принципів лінгвокультурологічного аналізу. Відбір і презентацію культурологічних знань необхідно проводити з урахуванням таких важливих критеріїв, як культурологічна цінність, тематична належність, частота вживання, актуальність, семантична складність (наявність більше одного значення, позитивна словотвірна потенція і т.ін.). Для отримання лексичного тла з мовних одиниць М. С. Ретунська пропонує використовувати такі способи: 1) добування відомостей про носіїв мови, асоціативний експеримент; 2) добування інформації з філологічних словників (у тлумаченні слів пояснюються лексичні поняття, в ілюстраціях простежується лексичне тло); 3) аналіз суджень осіб, що потрапили в нове для них національно-культурне середовище; 4) розгортання інформації, наявної у прихованому вигляді у побутових, публіцистичних і художніх текстах [Ретунська 1996, с. 272].

Способами отримання інформації про особливості лексичного тла мовних одиниць можуть бути: спеціальне тлумачення, тлумачення через контекст, посилання, що дає дефініцію реалії. Ці способи є експліцитним вираженням соціокультурної конотації, на відміну від імпліцитного способу її вираження через транслітерацію і прямиї переклад. Відповідно до типології лінгвокультурологічних коментарів, запропонованої М. А. Шахматовою, їх класифікація охоплює як описові, так і описово-визначальні. В описових коментарях не наводиться тлумачення мовної одиниці, а тільки за допомогою історичної довідки або вказівки на словотвірний тип пропонується опис тих семантичних фрагментів, які виявляються істотними й важливими для правильного розуміння (сприйняття) тексту. До описових коментарів належать: коментар-розширення лексичного тла за рахунок використання відомостей зі словника; за рахунок власного мовного й побутового досвіду; коментар-історична довідка; коментар-словотвірна модель. Описово-

визначальні коментарі містять у своєму тексті докладне пояснення мовної одиниці, в тому числі з використанням відомостей (словникових статей) із тлумачного словника. Мова йде про пояснювальні, етимологічні, історичні, словотвірні, контекстуальні розширені країнознавчі коментарі, а також ті, які відсилають до різних словників [Шахматова 1996, с. 50–53]. Тут важливо зауважити, що лінгвокультурологічний коментар повинен містити в собі інформацію, яка дійсно відома всім або майже всім носіям певної культури. Головним критерієм відбору відомостей, що входять у такий коментар, повинна слугувати не важливість і повнота інформації, а її загальновідомість і відтворюваність (типовість і стабільність).

Важливим джерелом інформації про фонові семантичні фрагменти є різнотипні фразеологізми. Незважаючи на те, що у складі ідіоми слова можуть утрачати свій сигніфікат, однак етнокультурна семантика, як правило, залишає свій слід у фразеологічних зворотах, оскільки саме вона лежить в основі їхньої образності. Ось чому на перший план нині висуваються питання, пов'язані з розглядом фразеологізмів як джерел і носіїв культурознавчої інформації та виявленням їхньої ролі в творенні мовної картини світу. Лінгвокультурологічна цінність фразеологічних одиниць полягає в тому, що вони відображають своєрідність світобачення мовного колективу і є найпрозорішими для концептів культури, що втілюються засобами мови. Саме у фразеології органічно поєднується як досвід окремої особистості, так і досвід багатьох поколінь певної нації зі своїми, тільки їм властивими рисами. Це означає, що фразеологія, яка створюється певним соціумом і характеризується його певними особливостями, зосереджує у вигляді певних культурних стереотипів весь комплекс набутого життєвого досвіду та психологічних рис певного народу. Тут важливо підкреслити і той безперечний факт, що фразеологізми не тільки виражають, але й передають із покоління в покоління культурно-типологічну самосвідомість народу-носія мови. Лінгвокультурологічний аналіз дає змогу: 1) виявити, як втілена культура у зміст фразеологізмів-ідіом і фразеологічних сполучень, які мовні засоби й способи надають фразеологізмам здатність до культурної референції; 2) розпізнати в культурній пам'яті фразеологізмів культурно марковані смисли, що в ній зберігаються, тобто визначити смисл національно-культурних конотацій, завдяки яким фразеологізми відтворюють характерні риси народного менталітету у процесі їхнього вживання. Співвідношення мовних

значень із тим чи іншим культурним кодом відповідно до культурно-мовної компетенції носіїв мови і складає зміст культурно-національної конотації, яка надає культурно значиму маркованість не тільки значенням фразеологізмів або слів, але й смислу цілих текстів.

Засобом втілення культурно-національної специфіки фразеологізмів слугує образна основа, що відтворює в мовленні культурні стереотипи, характерні для тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти. Фразема із культурним компонентом значення формується на основі вільного словосполучення, компоненти якого з часом утрачають семантичне ядро, піддаються частковому або повному переосмисленню, зберігаючи окремі специфічні риси, внаслідок чого виникає якісно нова мовна одиниця. Семантичне перетворення відбувається за рахунок використання одного або декількох компонентів у переносному значенні, в основі якого лежать переважно образи, пов'язані з історією, культурою, природними умовами, побутом народу – носія мови. Через тематичні зв'язки цього ключового слова і передається „шматочок” дійсності, що оточує людину [Вернер 1998, с. 9]. До фразеологізмів із національно-культурною своєрідністю можуть належати й такі одиниці, що засвоєні та культурно адаптовані через різні форми запозичення з однієї мови в іншу.

Фразеологізми можуть відображати національну культуру трьома способами: 1) у фразеологічному значенні, тобто комплексно, всіма компонентами разом, що складає суть будь-якої фразеологічної одиниці, яка відображає специфічну ситуацію або особливість національної культури. У цьому випадку саме носій мови, спираючись на знання своєї національної культури, може правильно встановити уявлення, покладені в основу фразеологізму, який є незрозумілим для іноземця; 2) у компонентному складі, тобто розчленовано. Таким шляхом, як правило, проявляються фонові схеми тих фразеологізмів, стрижневий компонент яких містить у собі екзотизм для іншомовної дійсності; 3) у фразеологічних генопрототипах, коли національно-культурна специфіка фразеологізму очевидна. Генетичний прототип: а) окремі слова-фразеоконпоненти; б) змінні словосполучення – дериваційна основа первинних фразеологізмів; в) первинні фразеологізми – основа утворення вторинних фразеологізмів, що сприймаються як їхня внутрішня форма, актуалізує у носія мови цілий комплекс фонових знань, істотних для розшифрування національно-культурної семантики, для її осмислення й адекватної інтерпретації. До цієї

групи належить велика кількість фразеологічних зоонімів, які відтворюють характер поведінки представників тваринного світу, давніх супутників людини, про шляхи метафоричного перенесення національно-культурного на взаємини людей, особливості їхнього побуту і звичаїв.

Поширеною є думка про те, що локалізація національно-культурного компонента здійснюється за допомогою методу лінгвокультурологічної семантизації, коли фразеологізм аналізується за складовими семантичними елементами: а) денотативному значенню; б) сигніфікативному значенню; в) конотативному значенню; г) фоновому значенню. Причому національно-культурний компонент може проявлятися як в усіх компонентах семантики комплексно, так і в деяких із них. Усе це наводить на думку деяких учених про необхідність виділення культурологічного аспекту як окремого семантичного компонента фразеологізмів [Латипов 1989, с. 66].

На думку В. Г. Гака, потрібно розмежовувати національну й культурну специфіку фразеологічних одиниць. Національна специфіка фразеологізмів найяскравіше проявляється при зіставленні різних мов і зумовлюється двома факторами – об'єктивним й суб'єктивним. Об'єктивний полягає у природних і культурних реальностях, властивих життю одного народу і не властивих іншому. Суб'єктивний фактор полягає в довільній вибірковості – коли слова, що відображають одні й ті ж реальності, по-різному репрезентовані у фразеології різних мов. Культурна специфіка фразеологічних одиниць визначається співвіднесенням її з елементом матеріальної або духовної культури певної мовної спільноти, її історії, вірувань, звичаїв, природно-географічного середовища, в якому проживає той чи інший народ [Гак 1999, с. 260].

Підсумовуючи, зазначимо, що у фразеологічній системі будь-якої мови, поряд із спільними компонентами семантики, наявні й специфічні елементи, які несуть у собі відбиток національної культури. Їх можна представити у таких трьох різновидах: інтернаціональні фразеологізми (зі спільними компонентами семантики), власне національні (зі специфічними компонентами семантики), фразеологізми змішаного типу, тобто такі, в семантиці яких наявні як інтернаціональні, так і національні елементи. Що стосується плану вираження, то фразеологічні одиниці можуть належати до тієї чи іншої окремої мови в той час, як у плані змісту вони часто є надбанням світової культури й цивілізації [Новикова 1998, с. 15]. Більшість фразеологізмів із культурним компонентом значення характеризуються

як позитивною, так і негативною конотацією, тобто виражають різні емоції, почуття, ставлення мовця до тієї теми, про яку йдеться. Оскільки оцінно-емоційне світосприйняття є невід'ємним складником будь-якого національного характеру, то саме емоційно-експресивні фразеологічні одиниці найчастіше містять у собі компоненти значення, що відображають інформацію про специфічно національні особливості сприйняття дійсності. Семантика ідіоми може бути репрезентована як інформаційний мікротекст, різні смисли якого проходять через фільтр ментальності мовця і слухача, інтерпретуються у просторі соціального і культурного знання, що активізується суб'єктом мовлення у момент спілкування. Внаслідок такої інтерпретації стає зрозумілим процес формування оцінного змісту ідіоми, який при кожному відтворенні в мовленні складається заново під впливом як соціального, так і індивідуального досвіду мовця і слухача, їхніх орієнтирів, пріоритетів і культурних настанов. Інакше кажучи, якщо денотативна інформація „тексту” ідіоми є елементарною ланкою для передавання смислу, то інтерпретація денотативної інформації, її оцінка під кутом зору ціннісної картини світу, емотивно-оцінна інформація ідіоми та її культурна інтерпретація знаходяться у прямій залежності від культурно-мовної компетенції комунікантів. Оскільки саме фразеосполучення містять у собі відомості про своєрідність культури мовної спільноти, її етнопсихологічну специфіку, то етнокультурні семи, що входять у їхнє значення, висувають на порядок денний потребу їхнього спеціального дослідження. Отже, лінгвокультурний компонент фразеологічного значення (лінгвокультурна конотація) повинен розглядатися як певні знання про культуру, особливості її актуалізації у сфері ідіоматики, що склалися серед носіїв тієї чи іншої мови, зберігаються в їхній пам'яті.

Література

Вернер А. В. Семантическая и функционально-коммуникативная характеристика фразеологических единиц с культурным компонентом значения: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва, 1998. 23 с.

1. Гак В. Г. Теория языковых преобразований. Москва: Языки русской культуры, 1988. 768 с.

2. Гак В. Г. Национально-культурная специфика метонимических фразеологизмов. Фразеология в контекстах культуры. Москва: Языки

русской культуры, 1999. С. 260–265.

3. Латыпов Л. Н. Лингвострановедческий аспект фразеологических единиц (на материале фразеологизмов русского и английского языков): дис. ...канд. филол. наук. Ленинград, 1989. 203 с.

4. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: Монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.

5. Мітрохіна Л. М., Прадід Ю. Ф. Здобутки української фразеології *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 89–100.

6. Новикова К. Ю. Лингвострановедческий анализ эмоционально экспрессивных фразеологических единиц (на материале французского языка): Автореф. дис. ...канд. филол. наук. Москва, 1998. 22 с.

7. Ретунская М. С. Английская аксиологическая лексика. Н. Новгород: Изд-во НН ГУ, 1996. 272 с.

8. Современный русский язык. Ч.1. Москва: Владос, 2001. 346 с.

9. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Языки русской культуры, 1996. 287 с.

10. Телия В. Н. Культурно-языковая компетенция: её высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка. Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 19–30.

11. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–152.

12. Черданцева Т. З. Идиоматика и культура. Вопросы языкознания, 1996. № 1. С. 58–70.

13. Шахматова М. А., Сим Ен Бо. Типология страноведческих комментариев. Вестник СПб ГУ. Сер. 2. 1996. № 2. С. 48–54.

3. Концептуальний аналіз – один із основних методів когнітивної лінгвістики

Нинішній стан розвитку когнітивної лінгвістики характеризується одноставним визнанням важливої ролі мови у вербалізації різноманітних концептів. При цьому постійно вчені звертають увагу на те, що значення

мовних форм є певними структурами знання, «концептами, схопленими мовними знаками» [Кубрякова 1997, с. 31], а сам концептуальний аналіз «спрямований на пошук тих спільних концептів, які підведені під один знак і задалегідь визначають буття знака як відомої когнітивної структури» [Кубрякова 1991, с. 85; 1995, с. 73].

На принципову відмінність концептуального аналізу від власне семантичного вказує і В. І. Кононенко, при цьому зазначаючи: «Якщо семантичний аналіз передбачає перерахування набору значень того чи іншого слова в його зв'язках і відношеннях з іншими словами, то аналіз концептуальний має на меті встановлення смислу, навколо якого групуються слова, категорії, ширше кажучи, знання» [Кононенко 2004, с. 6]. Однак, як цілком справедливо зазначає автор, у концептуальних системах знаходить відбиток і той «ментальний лексикон, який визначається словником, виходячи з того, що слово є репрезентантом самого концепту» [там само, с. 6–7]. Погоджуємося з думкою Ж. В. Краснобаєвої-Чорної, яка зазначає, що сьогодні можна вже з упевненістю говорити про становлення і розвиток науки про концепти – концептології, що постала як розділ міждисциплінарної когнітивістики [Краснобаєва-Чорна 2009, с. 41].

Багато дослідників концепту сьогодні намагаються за участю семантичних універсальних елементів виявити розмаїття концептів, що знаходять втілення (кодифікацію) в лексичних одиницях, специфічних для тієї чи іншої культури, наголошуючи на тому, що вони з найбільшою очевидністю відображають як своєрідність світу, так і рівень свідомості людини [Панченко 1990, с. 5; Агаркова 2000, с. 87; Вежицька 2001]. У з'ясуванні реальної сутності об'єктів, за словами О. С. Кубрякової, потрібно враховувати не лише їх безпосереднє значення, але й ті смисли, що формують зазначені уявлення, оскільки за ними знаходяться різні структури знання й, отже, різні концепти чи об'єднання концептів [Кубрякова 2004, с. 252].

Із цих та їм подібних висловлювань робиться небезпідставний висновок про те, що найкращий доступ до визначення природи й опису концепту забезпечує мова. Зіставлення лінгвістичних і концептуальних репрезентацій демонструє передування останніх формуванню вербальних одиниць [Mc Neil 1997, с. 190]. Концепти відрізняються більшою масштабністю, ніж мовні класифікації, в репрезентації навколишньої дійсності. Це підтверджується тим очевидним фактом, що сприйняття будь-

якої динамічної або статичної події людиною, в якій сформувався певний концепт, веде до опису тільки частини цієї події, хоча за необхідності вона може додати потрібні деталі, зазнаючи при цьому труднощів у підбиранні мовних засобів вираження.

Що стосується лінгвістичної частини концепту, то вона, безперечно, співвідноситься зі значенням, лексемою й потенційною семемою. Це передбачає вибір власних методів лінгвокогнітивного аналізу, зумовлених метою й конкретними завданнями, що з неї випливають. Вибір адекватних методів концептуального аналізу пов'язаний також із особливим розумінням об'єкта дослідження, його співвіднесенням із різними структурами знання – концептами й концептуальними структурами як конкретними проявами в мові результатів пізнавальної діяльності людини. Для розв'язання поставлених проблем у когнітивній лінгвістиці серед провідних методів використовується концептуальний аналіз у всій різноманітності прийомів, що в ньому застосовуються: концептуальне або когнітивне моделювання, фреймовий і поточний аналіз, які умовно можна назвати методами аналізу фреймової та прототипної семантики, й деякі інші.

Назрілі завдання, необхідні для вивчення різних структур знання, які лежать в основі мовного функціонування, висувають на перший план когнітивних досліджень необхідність пошуку тих спільних концептів, які підведені під один знак і наперед визначають буття знака як відомої когнітивної структури, а також аналіз структури й змісту концептів, тобто концептуальний аналіз. Об'єктом концептуального аналізу є смисли, що передаються окремими словами, словосполученнями, типовими пропозиціями та їх реалізаціями у вигляді конкретних висловлювань, а також окремими текстами і навіть цілими творами. Структура й зміст різних концептів (концептуальні характеристики) виявляються через значення мовних одиниць, що репрезентують певний концепт, їх словникові тлумачення, мовленнєві контексти. Зіставлення всіх доступних мовних засобів репрезентації концепту в системі мови й мовлення дозволяє виділити основний зміст концепту, а також принципи організації мовного матеріалу, оскільки в основі формування значень окремих мовних одиниць та їх класифікацій і категорій лежать ті чи інші концепти.

Опис концептів – це спеціальні дослідницькі процедури тлумачення значення його назви та найближчих позначень, наприклад: 1) дефінування; 2) контекстуальний аналіз; 3) етимологічний аналіз; 4) пареміологічний

аналіз; 5) інтерв'ювання.

Концептуальний аналіз дає реальну змогу простежити, як і якою мірою знання мови віддзеркалює знання людини про світ у вигляді тлумачення у словникових дефініціях. За своєю суттю він є логічним продовженням семантичного аналізу [Жаботинська 1997, с. 3; 2000, с. 10; Красних 1998, с. 120]. Як зазначає О. О. Селіванова, головна відмінність семантичного й концептуального аналізу полягає в застосуванні самого підходу: від слова до думки при семантичному й від думки до слова при концептуальному аналізі [Селіванова 2000, с. 122]. Якщо при семантичному аналізі достатньо виявити й описати перелік елементів, що є складниками висловлювання, то при концептуальному аналізі ці елементи повинні бути співвіднесені між собою та об'єднані у складі певного цілого (моделі). Концептуальна класифікація повинна бути зосереджена на докладному вивченні природи речей і явищ навколишнього світу, її структури та членування у свідомості людини. На відміну від концептуальної, семантична класифікація – це та сама поняттєва категоризація, але прив'язана до певного мовного знака. Звідси й розгляд при семантичному аналізі співвіднесення концептів зі знаками та їх розподіл між собою.

Концептуальний аналіз спрямований на виявлення й осмислення структури вербалізованого концепту з метою з'ясування обставин його формування, знаходження властивих йому системних зв'язків та їх відмінностей від інших концептів. Не обмежуючись аналізом семантичної структури тієї чи іншої мовної одиниці, концептуальний аналіз спрямовує свою увагу на отримання різнобічних знань про світ, спосіб життя, традиції, звичаї, вірування, міфологію та культуру носіїв певної мови. Принагідно зауважимо, що для кожного словникового значення слова існує свій власний концепт, який є результатом «зіткнення» цього значення з особистим досвідом, культурною індивідуальністю концептоносія [Степанов 1997, с. 281].

Кожен концепт, що є квантом структурованого знання, можна встановити через словникові дефініції, які охоплюють різні мовні засоби їх репрезентації. Його ознаки під час вербалізації постають як семи, що набувають загальнонаціонального, варіантного, соціогрупового й індивідуального характеру, закріпленого за певним способом мовної організації, який фіксує, зберігає й передає концептуальні та емоційно-оцінні уявлення конкретного суспільства чи особи про навколишній світ

[Селіванова 2000, с. 61; 90]. Мовний знак – це ключ, що відмикає для людини концепт як дискретну одиницю мисленнєвої діяльності та уможлиблює її використання. За кількістю й характером сем, наявних у словниковому визначенні, можна судити про обсяг змістових компонентів, їх природу та характерну структуру, яка стоїть за кожною мовною одиницею [Слышкин 2000, с. 22]. При цьому зауважимо, що слова й концепти не мають однозначної відповідності, оскільки одним і тим самим словом можуть бути виражені різні концепти (омонімія) у той час, як різними словами може бути виражений один концепт (синонімія). Двоїстість трактування концепту у сучасній когнітивній парадигмі полягає в тому, що, з одного боку, він постає як віддзеркалена через мову реальність, а з іншого – як втілення певних культурно зумовлених уявлень мовців про їх навколишній світ.

Як демонструє дослідницька практика, у різних словниках часто наводяться неоднакові дефініції значень одних і тих самих слів. Це є свідченням того безперечного факту, що репрезентація змісту концепту до кінця не вичерпана, а кожне слово є носієм лише частини концептуальних характеристик, важливих для мовленнєвої комунікації. Водночас за рахунок цих характеристик слово включає концепт у мисленнєву діяльність, забезпечує до нього доступ, унаслідок чого можуть бути активізовані й інші концептуальні характеристики (приховані, ймовірні, асоціативні – те, що отримало назву інференції, вивідного знання), які цим словом безпосередньо не передаються. Виявлення цих характеристик також може бути метою концептуального аналізу.

Опис концепту може також відбуватися у вигляді визначення максимального набору ознак, притаманних концепту, що досліджується. Такі ознаки формують структуру концепту, під якою мають на увазі сукупність усіх ознак, властивих тому чи іншому концепту. Виявлення структури концепту можливе через спостереження за сполучуваністю відповідних мовних знаків. Ознака концепту – це та спільна основа, за якою порівнюються деякі не порівнювані явища. За словами В. В. Колесова, «ознака – завжди образ, історія кожного давнього слова і є згусток образів – вихідних уявлень – у завершене поняття про предмет» [Колесов 2000, с. 11].

Межі концепту характеризуються неясністю порівняно з мовними сутностями і відрізняються «можливою нефактологічністю й

неконкретністю» [Кобрина 2001, с. 49]. У лінгвокультурології, наприклад, великого значення надається стійкій сполучуваності для виявлення культурно-національної специфіки. Сполучуваність не тільки фіксує, але й відтворює найважливіші для мовної картини світу «кванти» смислу культурних концептів. Мета концептуального аналізу і полягає в тому, щоб «простежити шлях пізнання смислу концепту й записати результат формалізованою семантичною мовою» [Телия 1996, с. 97]. С. О. Нікітіна, вивчаючи слова-концепти народної культури, дійшла висновку, що «семантичний опис... може бути здійснений через указівку на їхній зв'язок із іншими концептами тієї ж культури» [Никитина 1991, с. 118]. За А. Вежбицькою, концептуальний аналіз – це дослідження набору семантичних валентностей і тлумачення слова як виразника його смислу. Із цього випливає, що релевантною для концептуального аналізу є сполучуваність, яка дозволяє точніше описати семантичні відмінності слів [Вежбицкая 1999].

Прийнято вважати, що концептуальний аналіз покликаний пояснити причину виникнення того чи іншого явища. Аналіз концептів, за словами О. С. Кубрякової, пов'язаний із роз'ясненням, «... яким оперативним одиницям нашої свідомості або ж ментальним у ній репрезентаціям вони відповідають» [Кубрякова 2000, с. 84]. Сьогодні концептуальний аналіз розглядають, як, по-перше, дослідження мовного вираження концепту, а, по-друге, як реконструкцію концептів і фрагментів дійсності, які за ними стоять, на основі мовних і культурно-мовних відомостей [Лапшина 1996; Яковенко 1995]. Із цього приводу О. С. Кубрякова пише, що «ключ до розуміння мисленневих категорій і категорій нашого досвіду лежить в аналізі мовних даних – адже саме вони відображають і об'єктивують те, що вже піддалося когнітивній обробці розумом людини» [Кубрякова 2000, с. 84].

Сутність концептуального аналізу полягає у відтворенні знання, пов'язаного з концептом, за допомогою семантики номінативних одиниць шляхом побудови концептуальної схеми (структури, моделі), на основі якої досліджується семантика мовних репрезентацій. Структури репрезентації знань (фрейм, скрипт тощо) зумовлені специфічними ознаками концепту, що виявляються через значення мовних одиниць, використання яких залежить від складності концепту, цілей і завдань дослідження, характеру лінгвістичних джерел, які є в центрі уваги [Маслова 2004, с. 57]. Тут

важливо наголосити, що номінативні одиниці тільки через свої значення співвідносяться зі знанням, яке репрезентує концептуальний аспект [Левицький 2004]. В основі формування значення лежить когнітивний процес пізнання дійсності в результаті спостережень і дій над нею [Левицький 1998, с. 158; Языковая номинация 1977, с. 19].

Як відомо, предмети чи явища матеріального світу, їхні ознаки й властивості піддаються ментальній обробці – процесам концептуалізації та категоризації. Тут важливо наголосити, що у свідомості людини відображається не весь спектр спостережуваного, а лише те, що має найважливіше значення для практичної діяльності людини [Кубрякова 2004, с. 91]. Виявлення дистинктивних рис у денотатів, що містять інформацію про клас предметів, репрезентованих іменем, веде до формування концепту у свідомості людини [Гак 1998, с. 329], який у свою чергу може бути або не бути зафіксованим у вигляді значення мовної одиниці. Окремі характеристики об'єктивної чи суб'єктивної дійсності, представлені у свідомості, є змістовими ознаками концепту [Болдырев 2000, с. 24; Маслова 2004, с. 53].

Як неодноразово підкреслювалося в лінгвістичній літературі, проникнення у сферу концептів через аналіз мовної семантики – основна ідея когнітивної лінгвістики [див., напр., Жаботинська 2003, с. 147; Попова, Стернин 1999, с. 19; Jackendoff 2003, с. 289]. Особливо релевантна для життя людини та інформація, яка, будучи позначеною за допомогою мовних одиниць, міститься у словникових дефініціях [Кубрякова 2004, с. 65; Левицький 1998, с. 155; Фурашова 2004, с. 125]. Тому значення у когнітивній лінгвістиці розглядається як носій певної структури знань, а його місце – серед шляхів і методів обробки інформації. Наявність численних синонімів, різноманітних дефініцій одного й того ж ключового слова, що вербалізує концепт, підтверджує те, що мовні засоби своїм значенням передають лише частину концепту [Болдырев 2000, с. 40; Попова, Стернин 1999, с. 21]. За свідченнями багатьох дослідників, саме вони слугують найкращим і найдоступнішим засобом доступу до концептуальної системи взагалі і кожного значення зокрема [Болдырев 2000, с. 40; Кубрякова 2004, с. 52; Попова, Стернин 1999, с. 21; Lakoff 2002, с. 3; Roy 2005, с. 49], вихід до процесів когніції в цілому [Дрозд 2002, с. 111; Жаботинська 2003, с. 146; Leech 1974].

Висловлюється також думка про те, що доступ до концептів можна

отримати, виходячи з досліджень невербальних виражень, візуального мислення тощо. Так, наприклад, Р. Томлін закликав дослідників не обмежуватися мовою і намагатися проводити концептуальний аналіз на прикладі немовних сутностей і явищ, оскільки концептуальна репрезентація завжди ширша й багатша від вербальних (мовних) [Tomlin 1997].

Виходячи з мовної або немовної спрямованості дослідження, можна зробити висновок про наявність різновидів концептуального дослідження: якщо за концептами стоять конкретні предмети об'єктивної дійсності, то переважає позамовна спрямованість спостереження, інтуїція дослідника [Вежбицкая 1999]. Якщо ж концепти аналізуються, виходячи з розгляду мовних форм, то й концептуальний аналіз має яскраво виражену мовну спрямованість [Апресян 1995, с. 38]. У концептуальному аналізі постійно використовується поєднання мовних і позамовних даних [Чернейко 1995; Яковенко 1995].

Мета концептуального аналізу полягає в установленні глибинних підсвідомих асоціативних зв'язків слів у мовній свідомості як індивіда, так і колективу та виявлення глибинних проєкцій абстрактної сутності на зовнішній світ, а також пізнання й розуміння фрагмента дійсності, яка стоїть за абстрактним іменем і в кінцевому рахунку – самої мовної свідомості [Чернейко, там само]. При цьому важливо підкреслити той факт, що аналізу піддається як узуальна, так і okazіональна сполучуваність імені з дієсловами (описовими) і прикметниками (дескриптивними), оскільки лише на основі сполучуваності можна вивести імпліцитний образ (гештальт). Останнім часом з'явилося чимало наукових праць вітчизняних учених, у яких подано різні підходи до трактування концепту та концептуального аналізу на фразеологічному матеріалі. Це, зокрема, роботи таких мовознавців, як В. Д. Ужченко, Н. В. Слухай, О. П. Левченко, М. В. Скаб, О. П. Лисицька, О. А. Зубач, Н. А. Оніщенко, В. А. Шевелюк, С. В. Івашина, Н. В. Іваненко, С. Є. Чорнобай [Ужченко 2006; Слухай 2002; Левченко 2002, 2003; Скаб 2007; Лисицька 2001; Зубач 2004; Оніщенко 2004; Шевелюк 2003; Івашина 2005; Іваненко 2003; Чорнобай 2007 тощо].

Поряд із дослідженням ключових слів і сполучуваності, концептуальний аналіз базується і на врахуванні контекстів їх уживання, типології й фокусу репрезентованої ними культури. При такому різновиді концептуального аналізу виявляються ідеї, які збирають слова в єдиний гештальт і те, що зосереджено в ньому самому, а також ураховуються семантичні відношення

між словами однієї й тієї ж самої культури, оскільки концептуальні метафори тісно пов'язані з конкретними культурами [Никитина 1991, с. 118]. Важливість концептуального підходу до дослідження семантики якраз і полягає в тому, що він дає змогу в новому ракурсі підійти до опису шляхів і способів позначення дійсності. За таких умов можливе виявлення складного змісту концептів і їх місця в концептосферах, ролі у культурі та лінгвокультурному спілкуванні. Приймаючи таке розуміння концептуального аналізу, ми поширюємо його також і на невербальні складники, оскільки вони також розкривають те, що знає інтуїція. Крім того, розуміння глибинних проєкцій абстрактної сутності на зовнішній світ повинно поєднуватися з інтерпретацією в культурному контексті.

Когнітивний аналіз спрямований на вивчення не тільки закріпленого соціальною практикою колективного узагальненого значення, але й знання індивідуального, оскільки пізнання й мислення індивідуальні за своєю природою. Тільки частина результатів вихідного суб'єктивного пізнання індивідуальних образів навколишнього світу і смислів, що формуються мовцями, закріплені соціальною практикою і стають надбанням усього суспільства, колективним знанням або мовними значеннями, які можна визначити як соціально закріплені смисли, наявні у свідомості мовців.

Кожна людина мислить концептами. Аналізуючи, порівнюючи і об'єднуючи різні концепти у процесі мисленнєвої діяльності, вона формує нові концепти як результат мислення. Аналізуючи той чи інший концепт, у його структурі виділяють загальнонаціональний та індивідуальний компоненти, тобто ті характеристики, які вкладає в цей концепт кожна конкретна людина. Шляхом репрезентації в мовленні ці індивідуальні концептуальні ознаки стають доступними для інших людей, фіксуються колективною свідомістю. Виходячи з результатів застосування компонентного аналізу, який дозволяє встановити семний склад плану змісту слова, можна з упевненістю сказати, що за набору сем, які складають семему при виявленні в лексикографічному тлумаченні слова (слово – прихована дескрипція), можна вивчати його когнітивні (концептуальні) параметри [Бабушкін 1996, с. 104]. Опис типології концептів, які А. П. Бабушкін поділяє на відомі в когнітивній науці мисленнєві картинки, схеми, гіпероніми й логічно структуровані концепти, дозволив автору побачити в концептах будь-яку дискретну одиницю колективної свідомості, яка відображає предмет реального або ідеального світу та зберігається

в національній пам'яті носіїв мови у вигляді вербально позначеного субстрату. Колективний характер концептів пояснюється єдністю світу, що сприймається індивідуальною свідомістю носіїв мови, хоча формування того чи іншого типу концепту в голові людини залежить від рівня її знань, конкретного предмета думки.

Покликаючись на сучасне уявлення про співвідношення мови й мислення, Й. А. Стернін стверджує, що вербальна (лексична) об'єктивація стосовно концепту – річ зовсім не обов'язкова, а скоріше навіть випадкова, зумовлена комплексом факторів переважно комунікативного характеру. Наявність або відсутність концепту ніяк не пов'язана з наявністю або відсутністю мовних одиниць, що його називають, оскільки концепти виникають як результат відображення дійсності свідомістю і залежать від дійсності, а не від мови. Мовне позначення будь-якого концепту залежить від комунікативних потреб суспільства, бо в системі мови номінується все те, що є предметом обговорення, але далеко не все, що стає предметом мислення. «Мислення невербальне, а мова виражає його комунікативно релевантні результати» [Стернін 1998, с. 30].

Заслуговує також на увагу тлумачення суті концептуального аналізу, при якому концепт розглядається як суб'єкт аналізу. Так, характеризуючи чотири типи концептуального аналізу, Р. М. Фрумкіна відзначає, що, як правило, для концептуального аналізу першого типу вихідним матеріалом слугують контексти з різних творів, у тому числі й філософських. Для інтерпретації смислів залучається особистий досвід автора як носія певних культурних і філософських традицій. Звернення до життєвого досвіду уявлюваних співбесідників відіграє принципову роль. Власне мовний матеріал скоріше ілюструє заздалегідь підготовлені відповіді, ніж слугує спонуканням для нових запитань. Об'єктом концептуального аналізу другого типу слугують, як правило, деякі пропозиції, модальні частки, квантори. Типовим є те, що аргументація і запис результатів є, як правило, неформальним. Автори апелюють до лінгвістичної ерудиції з використанням чітко окресленої сукупності дослідницьких прийомів, які є цілком нормативними для власне лінгвістичної традиції. При цьому присутність пари «мовець – слухач» разом із їх метою, цінностями, із їхнім внутрішнім світом є обов'язковим. Відповідно, в центр уваги повинна потрапити проблема інтерпретації значення. Для концептуального аналізу третього типу об'єктом виступає будь-яка лексика без широкого контексту

із застосуванням методу аналізу інтроспекції дослідника, де результатом вважається запис тлумачення концептів формалізованою семантичною мовою. Четвертий тип концептуального аналізу відрізняється своєю спрямованістю і об'єднує роботи не стільки лінгвістичного, скільки лінгвокультурного або соціологічного планів (де аналізуються, наприклад, концепти *перемога*, *свобода*, *справедливість* і т. ін.) [Фрумкіна 1992, с. 4–5].

На думку Н. Д. Арутюнової, завдання концептуального аналізу полягає в моделюванні концепту і встановленні його зв'язків із іншими концептами, що передбачає не тільки опис смислів кожного окремого слова, але, головним чином, визначення специфіки «цілого концептуального поля і логічних відношень між елементами, які до нього входять». При цьому необхідно мати на увазі, що розуміння «забезпечується знанням значень слів і речень (семантичною компетенцією), а інтерпретація – знанням механізмів уживання мови (прагматичною компетенцією)» [Арутюнова 1998, с. 184].

Однак правильне розуміння не виключає неправильної інтерпретації. Виходячи з положення про те, що концепт повинен отримати культурно-національну прописку, В. М. Телія вбачає смисл концептуального аналізу у визначенні шляху пізнання смислу концепту для того, щоб записати результат формалізованою семантичною мовою, оскільки концепт – це «все те, що ми знаємо про об'єкт, у всій екстенсії цього знання» [Телія 1996, с. 97].

О. С. Кубрякова цілком справедливо відзначає: якщо семантичний аналіз «спрямований на експлікацію семантичної структури слова, уточнення реалізуючих її денотативних, сигніфікативних і конотативних значень» і веде до роз'яснення слова», то концептуальний аналіз передбачає «пошук спільних концептів, які підведені під один знак і наперед визначають буття знака як когнітивної структури», що забезпечує знання про світ. Спираючись на дефініцію концепту, на думку О. С. Кубрякової, можна побудувати «концептуальну карту» слова, що є, по-перше, відображенням найбільш уживаних контекстів слова, по-друге, констатацією всіх напрямів, відповідно до яких відбуваються перетворення семантики слова і нарешті, рекомендацією до повнішого лексикографічного представлення значень слова [Кубрякова 1991, с. 97].

Підсумовуючи сказане вище, відзначимо: якщо концептуальна

структура, яка співвідноситься з конкретним мовним вираженням, інтерпретується на цілу низку її концептів, це означає, що цей вираз розуміють носії мови. При цьому один мовний вираз може отримати декілька інтерпретацій, тобто інтерпретується різними концептуальними структурами, що входять в одну концептуальну систему [Положин 2005, с. 7]. Усвідомлення концепту як ментального утворення дозволяє не тільки реконструювати ментальний світ носія концептуальної системи, але й відтворити поряд із світом психіки і його лінгвокультурний образ. Зміст концептів інтерпретується у контексті форм думки носія тієї чи іншої мови як їх лінгвокультурна репрезентація. Тому практично будь-який концепт можна перекласти з однієї мови іншою з певним розширенням або звуженням змісту і представити в іншому вербальному «упакуванні».

Література

1. Агаркова Н. Э. Исследование концепта *money* в языковой картине мира. Когнитивный анализ слова. Иркутск: Изд-во ИТЭА, 2000. С. 87–103.
2. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995. № 1. С. 37–64.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998. 895 с.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 104 с.
5. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 263–499.
6. Виширенко С. В. Принципы структурирования концепта „honour” и текстовая реализация его ядерных компонентов: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 1999. 23 с.
7. Кобрин Н. А. Язык и ментальность человека. Тезисы докладов Международной научной конференции „Язык и культура” (Москва, 14–17 сентября 2001 г.). Москва: Ин-т иностр. яз. РАН, 2001. С. 49.
8. Кубрякова Е. С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речемыслительного процесса. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. Москва: Наука, 1991. С. 67–104.
9. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к

постановке проблемы). Изв. РАН, СЛЯ, 1997. Т. 56. № 3. С. 30–45.

10. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, 2000. С. 84–92.

11. Лапшина М. Н. Семантическая деривация в когнитивном аспекте: Автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Москва; Санкт-Петербург, 1996. 32 с.

12. Mc Neil D. Growth Points Cross-Linguistically / D. Mc Neil . *Language and Conceptualization*, 1997. P. 190–213.

13. Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре. *Логический анализ языка: культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 117–123.

14. Панченко Н. Н. Средства объективации концепта „обман” (на материале английского и русского языков): Дисс. канд. филол. наук. Волгоград, 1999. 236 с.

15. Стернин И. А. Национальная специфика мышления и проблемы лакунарности. Связи языковых единиц в системе и реализации. Тамбов: Изд-во ТГУ, 1998. С. 30–58.

16. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа. Языки русской культуры, 1996. 286 с.

17. Tomlin R. S. Mapping Conceptual Representations into Linguistic Representations: The Role of Attention in Grammar. *Language and Conceptualization*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. P. 162–189.

18. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога. Научно-техническая информация. Серия 2: Информационные процессы и системы. Москва, 1992. № 3. С. 1–7.

19. Чернейко Л. О. Гештальтная структура абстрактного имени. *НДВШ ФН*, 1995. № 4. С. 73–83.

20. Яковенко Е. Б. Реконструкция элементов концептуальной области „духовная жизнь человека”: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Москва: МПГУ им. Ленина, 1995. 15 с.

4. Когнітивний метод дослідження метафор і метонімії у фразеології

Із появою у лінгвістиці поняття «мовна картина світу» дослідники часто звертаються до понять «метафора» й «метонімія». Характерне для них зближення різнотипних явищ можна підвести під формулу «мова так бачить світ». Нині вже стало звичним говорити і про метафору «картина світу», за якою можуть стояти різні лінгвістичні поняття, що впливають із відмінності в метафоризації лінгвістичних одиниць, відмінності семантичних полів, що є базою для метафор-ідіом. Загальновідома багатогранність проблеми «метафора», яка тісно пов'язана з проблемою взаємодії мислення, мови й діяльності людини із тим, як мовний зміст уходить у концептуальну картину світу [Павиленис 1983].

При застосуванні терміна «метафора» до змістової сторони слів і фразем виникають два її розуміння: широке й вузьке. У вузькому розумінні метафора є перенесенням за смисловою подібністю найменувань, тобто перенесення назви одного представлення в іншу сферу – на інше представлення, що є подібним будь-якій особливості першого або припускає певні з ним аналогії, напр., англ. *bitter enemy* – укр. *заклятий ворог*; англ. *bosom friend* – укр. *нерозлучний друг*; *гірка правда*; *теплий голос*; *кислий настрій*. У широкому розумінні метафора визначається як будь-яке перенесення значення слів із одного об'єкта на інший на основі їх подібності, суміжності і т. ін., що було характерно для античної філології.

Найбільший інтерес метафора представляє як засіб створення нового поняття, а значить, і розширення світобачення людини. Вказуючи на універсальність метафори як засобу створення нового поняття, уявлення, образу, В. М. Телія доходить висновку про те, що власне трохеїчна, тобто образно-алегорична грань метафори – лише один із її проявів. Усе більш очевидним стає той факт, що «метафора – це перш за все модель вивідного значення... і як така, вона неминуче бере участь у поповненні концептуальної системи і в поповненні мовного інвентарю» [Телія 1987].

Особливу зацікавленість серед дослідників викликала теорія метафоричного перенесення Г. Н. Складяревської, яка розмежовує динамічну і статичну мовну метафору. Під динамічною метафорою Г. Н. Складяревська розуміє сам процес метафоричного переосмислення, який проявляється у виборі тієї чи іншої ознаки (або комплексу ознак) як символу перенесення.

Говорячи про статику, авторка мала на увазі метафору, яка вже сформована й функціонує у мові. Основою метафоризації слугує асоціативна ознака, яку Г. Н. Скляревська називає символом перенесення, оскільки він представляє суб'єкт і об'єкт метафори в їх єдності. На її думку, символ перенесення – конотативна ознака вихідного слова, перетворена у процесі метафоризації у визначальну ознаку метафори, а саме перенесення у мові підпорядковане певним закономірностям, «...мовна метафора утворюється строго регламентованими напрямками, тільки зліва – направо; Від імені предмета до імені абстракції, при цьому вибір джерела метафоризації та символу перенесення обмежений достатньо стійкими нормами й закономірностями колективної мовної свідомості» [Скляревская 1988, с. 61]. Основний об'єкт досліджень цього автора – мовна метафора, що розглядається в опозиції до «художньої» й «генетичної» метафори. В основі першого члена опозиції знаходяться гносеологічні відмінності через прагнення художньої метафори подолати колективне понятійне членування дійсності, що відображається мовною метафорою. Якщо для мовної метафори в цьому статусі характерна відносна самостійність, свобода, то для художньої метафори притаманна контекстна зв'язність [Скляревская 1993].

Мовна метафора як основний механізм перенесення найменування з одного денотата на інший займає особливе місце у процесі утворення конотативних семем. Утворення мовної метафори на основі вихідного мовного виразу обов'язково передбачає зміну його значення для нового переносного (конотативного). Найновіші дослідження з цієї проблематики дають підставу для тверджень про важливість мовної метафори у формуванні фразеосполучення. Так, наприклад, Л. О. Кругликова вважає, що саме образність сприяє перенесенню найменування. Під образністю вона розуміє «наявність у слова семантичної двоплановості, що виникає внаслідок перенесення найменувань, тобто поєднання двох репрезентацій: вихідної, яка називається образною основою або образом, і тієї, що з ним порівнюється» [Кругликова 1988]. Специфіка знакової функції ідіом закладена в самому механізмі їх формування, основною тенденцією якого є збереження асоціативно-образного уявлення про вихідну ситуацію.

Проблема метафори не нова. Ще в Аристотеля ми зустрічаємо поняття метафори, яку він уважав тропом і протиставляв метонімії, алегорії і т. ін. Аристотель пише, що «невластиве ім'я, перенесене ... за аналогією», будучи другим, може так належати до першого, як четверте до третього,

і тому письменник може сказати замість другого четверте або замість четвертого друге [Аристотель 1978, с. 126].

Г. Пауль розглядав причини семантичних змін, виходячи з психології людини. Він розмежував узуальне й оказіональне значення слів та виявив, що саме розбіжність цих значень і є причиною таких змін, як звуження, розширення й перенесення значення на основі суміжності простору й часу а також причинно-наслідкових відношень (метонімія). У наступну категорію Г. Пауль включав такі тропи, як гіпербола, іронія, вульгаризми, евфемізми і т. ін. [Пауль 1960]. Із семантичних позицій підходила до визначення метафори і Т. З Черданцева, розглядаючи її як «семантичну функцію мовного знака, його переносне вживання» [Черданцева 1977, с. 38].

А. М. Емірова вважає, що фразеологічне значення формується на основі різних типів переносу значення вільного словосполучення, однак найпродуктивнішим способом переносу є метафоричний [Эмирова 1988, с. 46]. Утворення фразеологічного значення або вторинної номінації, на думку М. Ф. Алефіренка, здійснюється за метафоричною моделлю, яка спирається не тільки на семантику слів, що позначають відповідні категоріальні ознаки, але й використовує досвід людини, особливості сприйняття й уявлення. Основою слугує асоціативно-образний зв'язок предметів, що пізнаються [Алефіренко 2002, с. 51].

Докладно вивчаючи метафору, М. Блек уважав, що її утворення обов'язково веде до зміни значення вивідного образу. Найпростішим різновидом переносу він уважав екстенсивне розширення значення, відзначаючи пізнавальні можливості метафори і вбачаючи в ній «зв'язок двох ідей», тобто виділення в метафоричному вираженні слів, які використовуються в переносному значенні, називаючи їх «фокусом» метафори. При цьому М. Блек підкреслював і культурну сутність метафори, наголошуючи, що дієва метафора в одній культурі може виявитися абсурдною в іншій [Блэк 1990, с. 163].

О. Ю. Буйнова, аналізуючи формування метафоричного значення, виділяє три етапи цього процесу. На першому здійснюється вицленовування об'єкта метафоризації на основі попереднього знання про позначуваний об'єкт, який відіграє активну роль у виборі мовного засобу. Вибір найменування відбувається на основі подібності двох об'єктів за якою-небудь ознакою, що є істотною в понятті про новий об'єкт на конкретному етапі його пізнання. Другий етап полягає в подальшому формуванні

поняття. Третій етап: закріплення вибраної одиниці номінації [Буйнова 2001, с. 53].

Когнітивний метод дослідження метафор відіграє важливу роль у вивченні метафоричних значень як окремих слів, так і фразеологічних одиниць. Так, наприклад, ми розуміємо фразеологічну одиницю *let off steam* – «дати вихід своїм почуттям (випустити пару)», оскільки в її основі лежить концептуальна метафора, що репрезентує наш розум у вигляді контейнера (container), який структурує наш фізичний досвід, укр. «вийти з себе» і т. ін. Із наведеного прикладу стає очевидним, що процес метафоризації відбувається відповідно до певних когнітивних моделей, які задають можливі шляхи взаємодії фреймів, тобто визначають відбір ознак, явищ і уявлень про них, що стають основою переносного значення.

Суть когнітивної концепції метафори складає визнання того факту, що метафора відіграє основну роль у концептуалізації реальності. Однак когнітивна система, що формує мислення й діяльність людини, не усвідомлюється нами. У більшості випадків ми думаємо й діємо певною мірою автоматично, відповідно до стереотипних схем. Оскільки мовленнєве спілкування базується на тій самій когнітивній системі, що й мислення та діяльність, то мова виступає одним із основних джерел інформації про цю систему [Лакофф, Джонсон 2004]. План змісту фразеологічної одиниці й метафори, а також закріплені за ними культурні конотації самі стають знанням, тобто джерелом когнітивного засвоєння. Саме тому фразеологізми й образно-мотивовані слова стають експонентами культурних знаків. Властиве метафорі зближення різнотипних явищ здійснюється разом зі способом бачення світу, його мовною картиною, за якою можуть стояти лінгвістично різні поняття (відмінність у метафоризації різнотипних одиниць, включаючи й фразеологічні; відмінність семантичних полів, які є базою для метафор-ідіом).

Проблеми метафори продовжують привертати увагу дослідників не тільки з погляду взаємодії мислення, мови й діяльності людини, але й з позицій «входження» в концептуальну картину світу. Особлива увага сьогодні звертається на той аспект метафоризації, який пов'язаний із утворенням культурних концептів, тобто «технології» й «моделі смислотворчості». Результати найновіших досліджень дозволяють припустити, що метафора бере активну участь у формуванні особистісної моделі світу, відіграє вкрай важливу роль в інтеграції вербальної й чуттєво-

образної систем людини, а також є ключовим елементом категоризації мови, мислення й сприйняття [Петров 1990, с. 135].

Однак до цього часу відсутня однозначна відповідь на питання про те, чи є метафора мовним, дискурсивним або концептуальним утворенням. Попри те, що метафора все ще переважно вважається мовним явищем, нині все частіше висловлюються думки про метафору як про концептуальний феномен, виходячи з того, що репрезентація метафори здійснюється на двох принципово нових рівнях – пропозиційному й образно-асоціативному. Такі погляди на метафору, які знайшли експериментальне підтвердження за останній час, свідчать про суттєву роль культурного середовища, попереднього досвіду, практичних навичок і тілесної організації людини у структуруванні ментальних процесів. Усе це не дає підстави ставитися до природної мови як до єдиного засобу концептуальної організації мислення, що, у свою чергу, означає неможливість отримання повної інформації про метафору шляхом вивчення лише однієї мови.

Викладене вище наводить на думку про те, що, крім номінативної, образної й експресивної функції, метафора виконує в мові концептуальну функцію, що ґрунтується на її здатності утворювати нові концепти, виходячи з уже сформованих понять. Найяскравіше концептуальна роль метафори проявляється в позначенні «непредметних сутностей» за допомогою фразеологічних одиниць на зразок укр. *повернути колесо історії назад*, англ. *to turn back the clock of history (the hands of time)*; укр. *мати козирі*, англ. *to have a trump card*; укр. *класти життя*, англ. *to give (up) one's life* і т. ін. Вони утворюють так званій «фразеологічний простір», що містить у собі такі концепти, які у процесі метафоризації зазнали своєрідного переосмислення й розвитку. У такому разі концептуальна метафора слугує вербалізації понять, які не мали до неї словесного позначення.

Можливість розгляду метафори як засобу формування концептів виникла в теорії інтеракції. Ця теорія розглядає метафору як взаємодію двох сутностей – означуваного й образного засобу [Метафора... 1988]. Вона намагається дати відповідь на запитання, як їх взаємодія веде до формування нового смислового комплексу. За іншою теорією заміщення, метафора – готовий результат заміни прямого й узуального способу вираження непрямым і образним.

Метафора дуже близька за способом утворення до процесу словотворення, оскільки поява нових значень відбувається на базі вже наявних, даючи

змогу зіставити конкретне й абстрактне, відчутне й невідчутне. Однак буквальне значення при цьому не може не залишити свій слід у новому метафоризованому значенні хоча б тому, що метафоризація починається зі спостереження за подібністю двох і більше сутностей. Фундаментом усіх асоціацій, які виникають у людини під час пізнання нею навколишньої дійсності, є якраз відчуття подібності. Тому немає нічого дивного, що саме в метафорі її дослідники починають вбачати ключ до розуміння основ мислення і тих процесів, які стосуються як універсального, так і національно-специфічного образу світу.

Саме з такої тези про втілення метафори в мислення була виведена нова оцінка її пізнавальної функції, яка не тільки створює уявлення про об'єкт, але й визначає спосіб і стиль мислення про нього. Особливу роль у розвитку таких поглядів зіграло розуміння метафори, яке пропонують Дж. Лакофф і М. Джонсон. Розглядаючи метафору як розуміння й переживання сутності одного виду в термінах сутності іншого, дослідники розвивають учення про ключові або базові метафори, що задають аналогії та асоціації між різними системами понять і породжують більш конкретні метафори [Лакофф, Джонсон 2004, с. 27]. Грунтуючи свої погляди на тому, що метафора пронизує все наше повсякденне життя, вони роблять висновок про те, що звична понятійна система людини метафорична за своєю суттю. Такий підхід до розуміння метафори, на наш погляд, є достатньо продуктивним, оскільки, описуючи будь-яку сутність у термінах іншої сутності, ми структуруємо свою діяльність відповідно до відображення її в метафорі. Якраз із таких понять і складаються особливості тієї чи іншої культури, характер міжособистісних стосунків. Так, наприклад, якщо «любов» в англійській мові переважно описується у термінах війни (*to win one's heart, a faint heart never won a fair lady, to conquer one's affection, all is fair in love and war*), то чи не дає це підстави для тверджень про те, що досягнення почуття любові асоціюється з умінням перемагати у конкурентній боротьбі, наближеній за своєю суттю до войовничих, насильницьких дій. В українській мові всякі інтимні та особистісні переживання асоціюються з кордоцентризмом, тобто зверненням до серця, наприклад: *аж крається серце, холоне серце, віщує серце, кривавиться серце, серце ние (обкипає), серце падає* і т. ін.

Вивчення фразових дієслів із когнітивної точки зору привело до перегляду традиційного підходу, орієнтованого, в першу чергу, на значення

фразового дієслова, як правило, зумовленого взаємодією загального (найчастіше метафоричного) значення, що привноситься часткою, й конкретнішим значенням дієслова. [Петрович 2004]. За часткою визнається обов'язковий внесок у загальне значення так званих «надлишкових» фразових дієслів, на зразок *lift (up)*, *fall (down)*, *flatten (out)*, у яких її функція зводиться до профілювання окремих елементів вихідної дієслівної бази, а не до привнесення нового концептуального змісту в результативне значення. Системність поведінки часток у складі фразових дієслів зумовлена їх структурними особливостями і реалізацією центральних образів схем і трансформацій, більшість із яких мають метафоричний характер [там само, с. 8]. Звідси й поділ фразових дієслів на такі категорії, у яких метафоризації були піддані тільки значення часток, до складу яких вони входять, а також ті, загальне значення яких переосмислюється. Як правило, фразові дієслова досягають другого рівня через перший, тобто спочатку частка реалізує своє метафоричне значення в загальній семантиці фразового дієслова (пор. *He covered up the corpse*), а згодом відбувається метафоризація всього фразового дієслова (пор. *He covered up the truth*).

При утворенні значень фразових дієслів цієї групи проявляється такий механізм: концептуальна структура вихідного простору дієслова повністю переноситься в нове слово-гібрид, за допомогою частки відбувається метафорична концептуалізація переходу від одного стану до іншого, наприклад, у фразовому дієслові *to pig (out) – to make a pig of oneself by overeating; to overeat*. Додавання частки сприяє метафоричній концептуалізації дії, вираженої дієсловом, як руху й переходу за межі норми в зону перенасичення. Аналогічний механізм дає про себе знати і в багатьох інших дієсловах, які не відзначені у словниках як «надлишкові», наприклад, у фразовому дієслові *to bliss or ecstasy*, в якому також відбувається конверсія іменника *bliss – a state of extreme happiness* у дієслово.

Функція часток зводиться в основному до профілювання образно-схематичних властивостей дієслівної бази і представлення свого концептуального змісту в окремі слоти дієслова. У більшості проаналізованих фразових дієслів за допомогою часток підтримується метафорична інтерпретація всієї конструкції. За кожною часткою «закріпленій» набір асоційованих метафоричних схем, що проявляється в системності утворення фразових дієслів.

Фразеологічний склад мови як пласт, що утворився, в основному,

внаслідок метафоризації, представляє значний науковий інтерес для розгляду його з цих позицій і виділення тих базових метафор, які дають ключ до розуміння національної специфіки стереотипів у свідомості людини.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, що дослідження різних рівнів концептуальної структури передбачає розгляд понятійного, образного й ціннісного компонентів, які є якісними характеристиками змісту концепту. Компоненти концептуальної структури фразеологізмів мають такий вигляд:

1. Образний компонент відображає когнітивні метафори, що підтримують концепт у мовній свідомості [Воркачев 2002]. Цей компонент фіксується внутрішньою формою й образним складником фразеологічного значення.

2. Понятійний компонент включає в себе ознакову структуру, дефініцію, зіставні характеристики певного концепту стосовно того чи іншого ряду концептів. Цей компонент концептуальної структури відображається у предметно-логічному змісті фразеологічних одиниць.

3. Ціннісний компонент відображає найважливіші для певної культури смисли, культурні доміанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові. Цей компонент тісно пов'язаний із міфологією, фольклором, релігійними уявленнями, юридичними, моральними кодексами, тобто зі всією культурою носіїв мови в цілому. Цінності бувають різними: загальнолюдські (універсальні), етнокультурні та індивідуальні. Ціннісний компонент вимагає комплексного опису, до якого входять:

- інтерпретація конотативної частини фразеологічного значення, виділення оцінних сем у структурі значення фразеологічних одиниць;
- урахування номінативної наповнюваності тієї чи іншої тематичної групи фразеологічних одиниць;
- опис культурних чинників, які впливають на формування ціннісної картини світу. При цьому необхідно враховувати як синхронний, так і діахронний аспекти цього опису у зв'язку зі здатністю фразеологічних одиниць фіксувати лінгвокультурний досвід декількох поколінь носіїв тієї чи іншої мови.

4. Концепти не існують ізольовано, а завжди пов'язані з іншими концептами. Сукупність і взаємозв'язок концептів окремого народу утворює національну концептосферу.

5. Концептосфери близьких за походженням і культурою народів можуть у певних сегментах зберігатися, однак неминучою є і наявність відмінностей, які знаходяться в центрі уваги зіставних досліджень у галузі фразеології.

Способи переосмислення, характерні для тих чи інших тропів, також здатні виявити особливі форми і принципи організації картини світу. До специфічних способів концептуалізації дійсності належить не тільки метафора, але й метонімія як процес, пов'язаний із переносом найменування за їхньою реальною або асоціативною суміжністю, з'єднаністю, взаємозалежністю, тобто на основі просторових, часових або каузальних зв'язків. Такої думки дотримується і В. Г. Гак, який вважає, що серед образних засобів на основу ідіоми накладається не тільки метафора. Значне місце в ній займає й метонімія «оскільки ставлення до особи дуже часто веде до фразеологізації словосполучення, нерідко є пов'язаним із переносом значення за суміжністю» [Гак 1977, с. 165].

На думку М. Ф. Алефіренка, метонімічна модель реалізується в тому випадку, коли пізнаваний об'єкт співвідноситься не з категорією в цілому, а з її частиною, субкатегорією, яка функціонально здатна замінити ціле [Алефіренко 2002, с. 211]. А. Д. Райхштейн вбачає суть метонімічного переносу в тому, що при його наявності не відбувається виділення якої-небудь семантичної ознаки зі значенням вихідного словосполучення і погашення решти сем, а пряме значення всього словесного комплексу повністю входить у переносне значення, однак відіграє там другорядну роль [Райхштейн 1988, с. 30].

Різні моделі метонімії лежать в основі використання численних образних і стереотипних виразів, багато з яких залежать від культурних асоціацій. Останні відображають загальний принцип, відповідно до якого об'єкт може слугувати позначенням того, з чим він традиційно асоціюється [Gibbs 1994]. Проведені недавно наукові спостереження показують, що деякі метонімічні моделі більш характерні для однієї культури, ніж для іншої. Так, аналіз способів організації знань в англійській та українській мовах демонструє, що при описі особи можуть активізуватися різні фрейми, що пов'язано зі специфікою осмислення і представлення знака в різних когнітивних системах. Наприклад, в англійському мовленні часто активізується корпоральний фрейм (від англ. *corporal* – тілесний, що має відношення до тіла). Корпоральний фрейм в англійській мові при описі

будови тіла підкреслює його розкладність на частини (укр. *нога* – англ. *foot, leg*; укр. *рука* – англ. *arm, hand*). Корпорально-партитивний фрейм лежить в основі організації англійських висловлювань, що описують ситуацію, у якій частина тіла людини представляє особу в цілому, тобто у висловлюваннях із метонімічним заміщенням (напр., англ. *hands are wanted* – укр. *є потреба в робочій силі*; англ. *shorten the arm (hand) of smb.* – укр. *обмежити чийсь владу*; англ. *break smb's back* – укр. *зламати чийсь опір, загубити когось, довести до банкрутства*; англ. *keep one's feet (footing, legs)* – укр. *встояти проти чогось, витримати щось, міцно триматися на ногах*).

Метафора й метонімія в такому підході – не просто тропи, це когнітивні інструменти пізнання людиною навколишньої дійсності, що ґрунтуються на її здатності зіставляти й асоціювати різні категорії відповідно з набутим нею масштабом знань і уявлень. У такому розумінні вони виступають не тільки як стилістичні прийоми, а як важливі механізми сприйняття й пізнання, що актуалізують концептуальну аналогію нового явища з уже складеною системою понять усередині тієї чи іншої метафоричної парадигми. Крім того, вони слугують рушійною силою у створенні фразеологічних одиниць. Сприймаючи фразеологічні одиниці, ми починаємо задумуватися над реальністю чи нереальністю ситуацій, що лежать в основі їх образності, розгадуємо, які з властивостей означуваного предмета слугували причиною їх виникнення. Зрозумівши їх значення, ми визначаємо метафоричний або метонімічний стрижень, на якому вони формувалися. Ось чому в межах когнітивного підходу під метафорою і метонімією розуміють структурування одного поняття в термінах іншого.

Із викладеного вище стає очевидним, що у процесі фразеологізації, тобто утворенні фразеологічних одиниць, беруть активну участь як метафоричні, так і метонімічні переноси, які ґрунтуються на закономірних когнітивних зв'язках образів навколишнього світу у свідомості людини, що їх пізнає.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры. Москва: Academia, 2002. 394 с.
2. Аристотель. Поэтика. Аристотель и античная литература. Москва,

1978. 233 с.

3. Блэк М. Метафора. Теория метафоры. Москва, 1990. С. 153–172.

4. Буйнова О. Ю. Универсальные и специфические черты исследования процесса метафоризации. Дубна: Феникс, 2001. С. 49–65.

5. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 263–305.

6. Воркачёв С. Г. Методологические основания лингвокогнитологии. *Теоретическая и прикладная лингвистика*: Межвузовский сб. научн. трудов. Вып. 3. Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж, 2002. С. 79–95.

7. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология: на материале французского и русского языков. Москва: Международные отношения, 1977. 264 с.

8. Кругликова Л. Е. Структура лексического и фразеологического значения. Москва.: Изд-во Моск. гос. пед. ин-та, 1988. 83 [1] с.

9. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём Москва: УРСС, 2004. 432 с.

10. Метафора в языке и в тексте. Москва, 1988. 174с.

11. Павиленис Р. И. Проблемы смысла. Современный логико-философский анализ языка. Москва, 1983. 286 с.

12. Пауль В. В. Принципы истории языка. Москва: Из-во иностр. лит., 1960. 500 с.

13. Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 63–72.

14. Петрович Ю. В. Когнитивные основы образования новых фразовых глаголов в современном английском языке: Автореф. канд. дисс. Москва, 2004. 20 с.

15. Райхштейн А. Д. Тексты по фразеологии современного немецкого языка. *Вопросы фразеологической семантики*. Москва: Наука, 1988. 77 с.

16. Складневская Г. Н. Опыт системного описания языковой метафоры в словаре. *Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре*: сб. статей. Москва: Наука, 1988. С. 63–67.

17. Складневская Г. Н. Метафора в системе языка. Санкт-Петербург: Наука, 1993. 152 с.

18. Телия В. Н. Метафора как проявление принципа антропоцентризма в естественном языке. Язык и логическая теория. Сб. научных трудов. Москва, 1987. С. 186–192.

19. Фразеография в машинном фонде русского языка. Москва, 1990. 316 с.

20. Черданцева Т. З. Язык и его образы (Очерки по итальянской фразеологии) / Москва: Междунар. отношения, 1977. 168 с.

21. Эмирова А. М. Некоторые актуальные вопросы современной фразеологии (опыт семантического анализа фразеологических единиц). Самарканд, 1972. 235 с.

22. Gibbs R. W. *The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding*. Cambridge University Press, 1994. 527 p.

23. Lakoff G. *The Invariance Hypothesis: Is Abstract Reason Based on Image Schemas?* *Cognitive Linguistics*, 1990. № 1. P. 39–74.

5. Концептуалізація дійсності за допомогою власних назв у фраземах української мови

У кінці ХХ – на початку ХХІ століття традиційні проблеми взаємодії мислення, свідомості й мови, мови й культури, мовної картини світу набувають нового осмислення під впливом зміни науково-лінгвістичної парадигми. Сутність цієї зміни полягає у переосмисленні та утвердженні постулату про те, що мова не просто відбиває, а відтворює структуру людської свідомості, мислення й пізнання. Отож пріоритетними завданнями лінгвістики є встановлення глибинних закономірностей взаємодії когнітивних структур людської свідомості з мовними формами, виявлення в мові характеру пізнання та світосприйняття світу людиною, проникнення через мову до етнічних ментальних утворень. Встановленню глибинних закономірностей взаємодії когнітивних структур людської свідомості з мовними формами сприяє докладний аналіз і фразеологічних одиниць [Денисенко 2007, с. 135].

Проблеми дослідження фразеології постійно перебувають у сфері зацікавлень багатьох науковців [Гамзюк 2000; Дем'яненко 2004; Кузь 2000; Куцик 1997; Ляшенко 1997; Маслова 2007; Мігалєга 1998; Самойлович 2006; Скрипник 1970; Ужченко 1994; Фірсова 2000; Чижмар М. 1999 тощо]. Проте останнім часом в українському мовознавстві з'явилися праці з когнітології [Денисенко 2007; Краснобаєва-Чорна 2006; Левченко 2002; Назаренко 2001; Сурмач 2007 тощо], з якою пов'язані нові аспекти розуміння мови, що відкривають широкі перспективи її бачення у

різноманітних зв'язках з людиною, її інтелектом, із пізнавальними процесами і, відповідно, новий лінгвістичний метод – концептуальний аналіз, головною метою якого є реконструкція когнітивних механізмів індивідуальної чи колективної свідомості. Когнітивна лінгвістика доповнює аналіз мови аналізом мовлення, різноманітними контекстами вживання певних лексем, зафіксованих у текстах, дефініціями у різних словниках та довідниках, аналізом фразеології, прислів'їв, приказок, афоризмів, в яких репрезентується концепт [Краснобаєва-Чорна 2006, с. 142].

Науковці стверджують, що культура завжди національна, вони виділяють етнокомпонент змістової структури концепту – одиниці пам'яті, що містять сукупність знань про об'єкт пізнання. Виокремлюється концепт культури, який усвідомлюється як таке поняття, що вживається на позначення етнічно орієнтованого ментального утворення (концепту), що дає підстави кваліфікувати його як концепт етнокультури [Савченко 2007, с. 482]. Слова-концепти, за якими „стоїть” символічне осмислення реалій світу, можуть закріплювати за собою загальнолюдське сприйняття предметів і явищ навколишнього світу, ведуть до утворення фразеологічних одиниць із спільним значенням у багатьох мовах. Так, наприклад, слово-концепт „серце” виступає як символ зосередженості почуттів, слово-концепт „голова” – розуму й розумових здібностей, слово-концепт „вода” – символ швидкоплинності і т.ін.

Особливу увагу дослідники нині звертають на один із важливих складників мовного образу світу – фразеологічний. Фразеологічний рівень – це достатньо складне мовне утворення. Його місце у системі мовних знаків (між лексичним і синтаксичним) демонструє цю складність і специфіку. Словосполучення „фразеологічний образ світу” чи „фразеологічна картина світу” – скоріше наукова модель, ніж термін, що позначає певний фрагмент дійсності. Однак саме існування фразеології є свідченням різноманітності в кодуванні й передачі інформації. Фразеологія репрезентує архетипні, міфологічні уявлення. Той самий концепт абстрактного поняття може мати декілька вербалізацій, створених за різними принципами у межах однієї і тієї ж мови, бо традиції змішування ментальних просторів пов'язані з культурою (міфологією, релігією, політикою, історією) народу [Левченко 2002, с. 310].

Цікаво простежити, як за допомогою власних назв концептуалізується навколишня дійсність у фразеологізмах української мови, зафіксованих у

Словнику фразеологізмів української мови [Словник 2003]. Актуальність такого дослідження зумовлена багатоаспектністю об'єкта дослідження, відсутністю єдиного погляду на ряд важливих питань фразеологічної та ономастичної теорій. Проблемі функціонування власних назв у складі фразеологізмів присвячені дисертаційні роботи Г. Манушкіної, О. Сафронової, Н. Філіпакі, О. Кудріної, Л. Степанової, Я. Лагинович, А. Кравчук та В. Бояркіна, виконані на матеріалі англійської, французької, німецької, чеської, польської та російської мов. Новизна представленого дослідження полягає у тому, що це, очевидно, одна з перших спроб концептуального аналізу фразеологічного багатства української мови, до складу якого входять власні назви. Цікавими для нас у цьому плані були праці Л. Г. Скрипник та Н. В. Пасік [Пасік 2000; Скрипник 1970].

Особливістю фразеологізмів як номінативних одиниць є те, що вони називають уже найменовані предмети чи поняття і в більшості випадків виражають оцінку, якій належить творча роль, бо вона значною мірою формує складну назву, що ґрунтується на повному або частковому семантичному переосмисленні компонентів фразеологічної одиниці в цілому. Внутрішня форма фразеологізму виражає засіб бачення світу, є засобом відображення навколишньої дійсності, що заслуговує на увагу лінгвістів, філософів, психологів та інших науковців. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в науці про фразеологію з'явився новий підхід у розумінні значення фразеологічних одиниць у суспільному житті спільноти. Це спроба проникнути в природу фразеологічного витвору як репрезентанта картини світу певного етносу. Фразеологія виконує важливу роль у відображенні, що лежить в основі всіх актів світосприйняття [Майборода 2002]. Феномен, що іменується „картиною світу”, є таким же давнім, як і сама людина, однак реалія, що називається терміном „картина світу”, стала предметом наукового розгляду порівняно недавно.

Провівши суцільне обстеження фразеологізмів у словнику фразеологізмів української мови, ми з'ясували, що у зазначеній народній скарбниці наявна значна частина фразеологічних одиниць, які містять у своєму складі різноманітні власні назви, зокрема: а) із стрижневим словом *Бог, Мати Божя, Христос*; б) імена людей, назви античних героїв; в) географічні назви; г) клички тварин тощо. Домінуючою є думка про те, що оніми специфічно виявляють себе як компоненти усталених одиниць мови. Втрачаючи природні функції індивідуалізації, ідентифікації,

співвіднесеності з денотатом, зазнаючи якісних змін у семантичній структурі, вони набувають рис апелятивів, що безпосередньо впливає на фразеологізацію відонімічних символічних значень. Ономастичні компоненти зберігають генетичний зв'язок із власними назвами та їх денотатами лише опосередковано. У мовленні такі зв'язки здатні різною мірою актуалізуватися. Роль семантично стрижневого компонента фразеологічної одиниці належить далеко не всім ономастичним компонентам, хоча всі вони є джерелом експресивності зворотів. У фразеологізації бере участь не сам онім, а символічне значення, яким наповнюється онімічна оболонка в процесі функціонування в мовленні. Специфічна здатність розвитку в семантичній структурі оніма апелятивного співзначення пов'язана з транспозиційними процесами в системі семантичних складників мовного та позамовного характеру. Символізуючись, оніми переборюють семантичну замкненість, набувають ряду системних ознак, що свідчить про їх зближення з апелятивами [Пасік 2000].

За нашими спостереженнями, найбільш частотними компонентами – власними назвами – виявилися слова *Бог*, *Мати Божя*, *Божий*, *Божя*, *Боже*, *Господь*, *Ісус*. Наведемо приклади концептуалізації дійсності у фразеологізмах з цими стрижневими словами: *Боже* *помагай* – уживається українцями як побажання успіхів у якійсь справі; *Мати Божя* – уживається для вираження позитивних або негативних емоцій: радості, здивування, захоплення, переляку і т.ін.; *Бог* *милував*, *нехай Мати Божя* *помилує* – кому-небудь пощастило уникнути чогось неприємного, небажаного; *не приведи Господь* – уживається українцями для вираження небажання чогось, застереження від чогось або жалю з приводу чого-небудь; *нехай Мати Божя* *прощає* – уживається для вираження побажання кому-небудь добра, безпеки, добробуту й т.ін.; *Всевидюче Око* – здатність все помічати, бачити, про все швидко дізнаватися, знати; *Всевишній*; *ні Богові* *свічка*, *ні чортові* *надобвень*, *ні Богові* *свічка*, *ні чортові* *коцюба* (*кочерга*, *рогачилно*, *угарка*, *ладан*) – нічим не примітна, посередня людина; нема ніякої користі, толку з кого-, чого; *нема чого Бога* *гнівити* – нема підстав, не варто марно нарікати на щось, бути незадоволеним чимсь; *давай Бог* *ноги*, *а чорт* *колеса* – уживається для вираження необхідності раптової втечі звідкись; *одному Богу* *відомо* – ніхто не знає про щось; *Царство Боже*, *Царство вічне* – про Рай; уживається при згадці небіжчика для вираження

побажання йому загробного райського життя; страта, смерть (іронічно); *відійти у Царство Небесне, спочити в Бозі* – померти; *до Божого суду, до Страшного суду* – протягом усього життя, завжди; *проспати усе Царство Небесне* – утратити, прогавити щось важливе, потрібне, не скористатися якоюсь можливістю; *Божий світ* – життя у всіх його формах і виявах; *до Божого світа* – до ранку, до світанку; *і на світ Божий не дивився* – життя не мило, не хочеться жити від туги, горя і т.ін.; *подай Боже, подай Господи* – уживається для вираження побажання кому-небудь чогось доброго; для вираження схвальної оцінки кого-, чого-небудь щодо розміру, кількості, якості, ступеня вияву і т.ін.; *промисел Божий* – заступництво, дії Божої сили, Бога; *Божий (Господній, Христовий) слуга* – представник духовенства; *тримати Господа Бога за бороду* – досягти чогось надзвичайного, вимріяного; *хвалити Бога* – уживається для вираження задоволення, заспокоєння, морального полегшення у зв'язку з чим-небудь; *мати Христа в душі* – бути справедливим, милосердним, порядним, доброзичливим і т.ін.; *ради самого Христа* – уживається як звертання при проханні милостині; з милості, з ласки; *чиста кара Божа* – уживається для вираження незадоволення ким-, чим-небудь або здивування; *Божий чоловік* – паломник, прочанин; юродивий; *відрізнути Божий дар від ясчні* – добре розбиратися в чому-небудь; *живим до Бога полізти* – часто згадувати Бога, навіть прикриваючи так свої недобрі наміри або вчинки; дуже погано себе почувати, страждаючи від болю, втрачаючи будь-яке терпіння; ледве витримувати, ледь не вмирати. Як бачимо, фразеологізми з компонентом *Бог, Божий, Мати Божа, Христос* і под. концептуалізують найрізноманітніші прояви буття людини: її народження, її позитивні і негативні риси, позитивні і негативні емоції, назви служителів культу, відхід у потойбічний світ тощо. За біблійними канонами, Христос, витерпівши ганебну диявольську страту на хресті, помер, а потім воскрес. У міфології смерть Христа символізує процес повного звільнення людини від земних пут, гріховності. Шлях страждання є одночасно шляхом очищення, воскресіння, нескінченності Бога і скінченності людини [Словник символів 2005]. Мати Божа – символ матері, життя, світла, мудрості, таїни, любові; заступництва, радості і смутку; ідеалу жінки-матері, союзу божественного і земного; духовного порозуміння й очищення. Мати Божа символізує повноту життя, самодостатність, мудрість, звільнення від усього гріховного через просвітлення. Всемилова жінка, справедлива

заступниця, світла, мудра, сповнена всеперемагаючої любові – такою постає вона і в українських фразеологізмах.

На другому місці за частотою використання є фразеологічні одиниці, що містять імена людей, міфологічних персонажів, назви античних героїв, наприклад: *сім мішків гречаного Гаврила* – наговорити, наплести багато зайвого, безглузлого; *Іванова хата* – так іронічно називають в'язницю; ім'я *Іван* здебільшого уособлює соціальне поняття – проста людина, трудівник, бідняк, якого можна легко принизити, посадити у в'язницю; *вискочити як Кузьма (Пилип) з конопель* – недоречно, недоладно або невчасно зробити, сказати що-небудь чи виступити з чимсь; як *Марко по пеклі* – товктися, гасати невпинно, безугавно, без потреби і т. ін.; як *Марко з пасльону* – раптово, несподівано, недоречно і т.ін.; *ні сюди Микита, ні туди Микита* – немає виходу; нікуди; як *Мартин мила* – наїстися, набратися без почуття міри; дуже багато, більше, ніж треба; *за царя Панька (Тимка, Томка, Хмеля), як стане земля тонка* – дуже давно, у дуже давні часи; *за царя Митрохи, як людей було трохи – тс; там, де Макар телят пасе* – там або туди, де важкі умови життя, куди потрапляють, як правило, не з власного бажання; дуже далеко; *там, де Сидір козам роги править – тс.*; як баба *Параска* та баба *Палажка* – про язикату, чванливу, пихату людину; як *Хома на вовні* – не заробити абсолютно нічого. Відомо, що ціла низка власних імен людей, набувши узагальненого значення, наблизилася до лексем емоційно-оцінного характеру. Здавна в Україні невдах називають *Хомою* чи *Химкою*, некультурних, неотесаних, недоумкуватих – *Гапкою*, *Феською*, *Хіврею*, дурнів – *Стецьком*, неуважних, неспритних – *Солохою*, *Солопієм* тощо; *прометейів вогонь* – незгасне прагнення до досягнення високої та благородної мети; *ахіллесова п'ята* – найвразливіше, найслабше місце у когось; *лаври Герострата; Геростратові лаври* – слава, пов'язана із злочином; ганебна, сумна слава; *пута (ланцюги) Гіменея* – подружні стосунки; шлюб; *гордійів вузол* – дуже складна, заплутана справа; складний збіг обставин; *Дамоклів меч* – небезпека або неприємність, що постійно загрожує комусь; *езопівська мова* – замаскований спосіб висловлення думок із натяками і недомовками; *скриня Пандори* – вмістилище зла, лиховісний дар; *Робінзон на безлюдному острові* – самотній, відірваний від людей, ізольований від світу; як *Адам і Єва в Раю* – про морально чисту, нехитру, наївну людину; *від Адама* – починати дуже далеко, з самого початку; *каїнова душа* – зрадлива, підступна людина; *юдине (їудине) плем'я*

(*поріддя, коріння*) – зневажливо, лайливо говорять про зрадника; **Юдині (Іудині) срібники** – винагорода за зраду. Особливу участь у фразеологічності беруть імена *Іван, Григорій, Петро, Семен, Хома, Ганна, Марія, Хима*. Як свідчать результати нашого дослідження, імена у складі фразеологічних одиниць вживаються не у своїй звичній ролі найменування, а в ролі загальної назви. Практично всі фразеологізми з іменами постали внаслідок реакції на цілком конкретні події або життєві ситуації, окремі з них були витворені з використанням власних імен із античних часів, із релігійних міфів. Фразеологічні вирази перебувають у нерозривному зв'язку з буттям народу. Забуті перекази, забобони, обряди, звичаї, народні ігри, занедбані ремесла, суперництво між сусідніми селами, незначні події, пам'ятні в житті лише одного села чи однієї родини, вся психологія і громадське життя, вся незафіксована історія наших предків залишила слід у цих влучних виразах, які були відшліфовані й залишені в спадщину нащадкам [Скрипник 1970].

Цікаво було спостерегти, як концептуалізується дійсність у фразеологізмах, що містять географічні назви, наприклад: **Вавилонське стовпотворіння** – повне безладдя, гармидер, нестримний галас, метушня; *пройти і Крим і Рим і мідні труби* – побувати всюди, надивитися всього, зазнати всіляких випробувань, переважно стосується осіб із поганою репутацією, низькою культурою поведінки; *прорубати вікно в Європу* – успішно зайнятися якоюсь діяльністю за кордоном; *прорубати у Скіфію вікно* – тс.; *содом і гоморра* – велике безладдя, шум; *між Сциллою і Харибдою* – під спільною нищівною загрозою. Загальна тенденція при використанні географічних назв – це нагнітання подій, фактів, активна діяльність людини, незважаючи на певні загрози. Наше дослідження показує, що при творенні фразеологізмів задіяні географічні назви, які концептуалізують навколишню дійсність у найрізноманітніших її проявах.

Мають значення у відтворенні фразеологічної картини світу і стійкі вирази, що включають назви кличок тварин, наприклад: *очей у Рябка (Сірка) позичати* – втратити почуття сорому, почуття власної гідності; постійно відчувати сором, негідність свого вчинку; *як той Сивко по неклі* – товктися, гасати невпинно, безугодно, без потреби; *як Сірко на прив'язі* – дуже, надзвичайно набігатися; уживається для вираження повного заперечення змісту зазначеного слова; зовсім не (нагулятися); *як у Сірка із зубів* – не вирвати зовсім, ніяк; *як Сірко на базарі* – безслідно пропасти, щезнути; *як Сірко паскою* – уживається для вираження повного заперечення змісту

зазначеного слова; зовсім не (поживитися); як *Сіркві на перелазі* – дуже погано. Ми спостерегли, що в українських фразеологізмах назви кличок тварин здебільшого вживаються для негативної характеристики людини, її дій, вчинків. Зіставлення з назвою загальновідомої тварини полегшує сприйняття, конкретизує враження і сприяє фіксації в пам'яті певних її особливостей та якостей. При цьому стабільна оцінка якоїсь риси, властивої певній тварині, нібито абстрагується, відділяючись від неї, і стає основою нового, переносного значення.

У сфері фразеології найбільш яскраво виражається національний спосіб світосприйняття. Національний світ – це єдиний світ, у якому злиті людина та історичне природне оточення, яке впливає на соціальну психологію етносу, формує національний характер та визначає спрямованість його практичної діяльності. Крім комплексного вираження національно-культурної специфіки, фразеологічні одиниці можуть відображати її розчленовано, зокрема, за допомогою власних назв.

Розвиток символічних значень можливий лише при частковій або повній втраті зв'язку онімічної звукової оболонки з ядровим одиничним або загальним значенням. Фразеологічні значення окремих ономастичних компонентів розвиваються під впливом хибної аналогії, паронімічного зближення з апелятивами, семантика яких мотивує загальне значення звороту. Отже, релевантність власних назв-компонентів фразеологізмів зумовлена максимальним ступенем семантизації, реалізацією метафоризованого чи метонімізованого співзначення або максимальним ступенем десемантизації, реалізацією родової семи та експресії звукової оболонки. Поєднання ознак апелятивності та власноіменності, про що сигналізує зовнішня форма ономастичного компонента, у межах одного знака створює високий ступінь узагальненості, образності, експресивності власноіменних компонентів і зворотів з ними.

Концептуалізація дійсності за допомогою власних назв у фразеологізмах української мови відбувається завдяки природно-географічному, соціальному, історичному, культурному, релігійному, побутовому факторам. Ці чинники формують світобачення та світосприйняття етнічної спільноти. Процес розуміння фразеологізмів як мовних знаків української культури – це шлях до пізнання менталітету народу. Концептуальний аналіз фразеологізмів, до складу яких входять власні назви, допомагає найповніше схарактеризувати реальні дії особи, її почуття, її психічний та

фізичний стан, морально-етичні взаємини людей тощо.

Унаслідок проведеного дослідження можемо стверджувати, що фразеологічні утворення з власними назвами є невичерпним джерелом експресивно-виражальних засобів української мови, вони активно концептуалізують дійсність у її найрізноманітніших проявах. Мовна картина світу була б неповною без її органічного складника – фразеологічної картини. Дослідження фразеологічних одиниць є схованкою багатогранного буття народу: історичної пам'яті, етнокультурних традицій, національної самобутності, неоціненного трудового досвіду, сили духу, болю й гніву, горя й радості.

Література

1. Гамзюк М. Соціокультурні фактори емотивності фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 79–85.*

2. Дем'яненко Н. Дослідження семантичної структури лексико-фразеологічного поля ментальної характеристики у польській мові. *Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 117–120.*

3. Денисенко С. Н. Когнітивно-семантична організація фразеологічних дериватів (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. Вип. 9. Т. V(93). С. 135–137.*

4. Довженко С. В. Роль етимологического анализа в раскрытии своеобразия национально-культурного компонента фразеологизмов. *Мова і культура: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. 6. Т. III. Ч. 1. С. 208–215.*

5. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Формування ядра та периферії концепту „життя” в українській фраземіці. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. Запоріжжя, 2006. № 2. С. 144–146.*

6. Кузь Г. Т. Вигуківі фразеологізми в українській мові: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

7. Куцик О. А. Слова-символи як образно-смысловий центр формування фразеологізмів (на матеріалі української та російської мов): Автореф. дис.

... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02. Київ, 1997. 22 с.

8. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 307–315.

9. Ляшенко Н. С. Внутрішня форма фразеологічних одиниць: онтологічний і культурологічний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.02 Київ, 1997. 24 с.

10. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2002. 18 с.

11. Маслова Т. Фразеологічні засоби вираження моральних якостей людини *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 630–633.

12. Мігалега М. Фразеологізми з ономастичними компонентами у творчості В. Гренджі-Донського. *Слов'янська ономастика*: зб. наук. праць на честь 70-річчя докт. філол. наук, проф. П. П. Чучки. Ужгород, 1998. С. 166–171.

13. Назаренко О. В. Українська фразеологія як виразник національного менталітету: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2001. – 18 с.

14. Пасік Н. В. Власні імена в українській фразеології і пареміології: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2000. 20 с.

15. Савченко Л. Етноконцепти анімічних вірувань українців про уособлення хвороб та їх відображення у фразеології. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 482–486.

16. Словник символів культури України. Вид. 3-є, доп. і переробл. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.

17. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наук. думка, 2003. 1098 с.

18. Самойлович Л. В. Вплив вірувань українців на формування фразеології. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. № 2. С. 224–228.

19. Скрипник Л. Г. Власні назви в українській народній фразеології *Мовознавство*. 1970. № 2. С. 54–65.

20. Сурмач О. Лінгвокультурологічний концепт „багатство” у паремії та фразеології (на матеріалі англійської, російської та української мов).

Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія. – Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 500–502.

21. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.02. Дніпропетровськ, 1994. 32 с.

22. Фірсова Ю. Основні механізми транспозиції значення топонімів при створенні фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 86–94.

23. Чижмар М. Фразеологічна ономастика (на матеріалі українських та словацьких фразеологізмів). *Проблеми слов'янської ономастики*: зб. наук. праць. Ужгород, 1999. С. 185–187.

24. Яковлева В. Фразеологізми з компонентом *батько* в контексті лінгвокультурних концептів. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія.* Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 496–500.

6. Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скуня

Нинішні наукові дослідження мовознавці все частіше спрямовують у бік антропоцентризму, коли в центрі уваги постає людина, її звичаї, вірування, дії, вчинки, характер, повсякденні проблеми, її намагання утвердитися на землі серед собі подібних. У цьому важливим для неї є необхідність володіти словом. У великому розмаїтті багатства української мови особливе місце належить фраземам, які не раз ставали об'єктом новітніх лінгвістичних студій [див., напр., Венжинович 2011, 2011а; Левченко 2002; Майборода 2002]. Погоджуємося з твердженням В. Д. Ужченка про те, що «фразеологізми як знаки культури марковані культурно-семіотичною значущістю, становлять собою знаки-мікроконтексти і є ментально-структурною презентацією найрізноманітніших кодів культури. Усвідомлення людиною культурної значущості, утіленої у фразеологічних знаках-мікроконтекстах, рефлексивне. Фразеологізмам властива неоднакова деталізація різних концептуальних просторів» [Ужченко 2006, с. 149].

У науковій літературі нині представлено цілий ряд визначень фразеологізмів. Одну з найповніших, на наш погляд, дефініцій пропонує О. О. Селіванова, розглядаючи фразеологізми як «стійкі, пов'язані єдністю

змісту, постійно відтворювані в мовленні словосполуки або висловлення, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості, є репрезентантами культури народу й характеризуються образністю й експресивністю» [Селіванова 2006, с. 641]. Саме таке розуміння фразеологізму покладено в основу нашого дослідження текстової репрезентації досліджуваних одиниць. Джерельною базою нашої наукової розвідки слугували поетичні твори зі збірки неперевершеного майстра художнього слова Петра Скунця «Один» [Скунець 2000]. Його творчість – це бездонна криниця народної мудрості, акумульована, зокрема, й у стійких фразеологічних виразах.

Описуємо найбільш вагомі репрезентанти фраземіки української мови, використані Петром Скунцем у зазначеній збірці. Таке дослідження є актуальним, оскільки саме тепер, у такий непростий час важливо зафіксувати й проаналізувати мовне багатство Скунцевих творінь, бо він, напевно, як ніхто інший, тримав гостре перо на пульсі епохи і болісно переживав про все, що відбувається в Україні. Новизна такої роботи полягає у тому, що вона виконана в руслі новітніх парадигм мовознавчих досліджень, присвячених фраземам, а мовотворчість Петра Скунця у цій царині дотепер ще не була предметом спеціального розгляду.

Зазначимо, що багато фразем у П. Скунця відображають внутрішній світ його ліричних героїв. Наприклад: *гаряче серце* – ‘схвильована людина’, *обкипівши тугою і кров’ю* – ‘сильно хвилюючись, переживаючи’. У тексті: *Як моє гаряче серце рано / зранене зрадливою любов’ю / Чом так важко заживає рана / обкипівши тугою і кров’ю?* [Скунець, с. 40]; *в серці ж біль із тугою / ніби кишло змій* [Скунець, с. 46]; *...і може, серце б скам’яніло в холодній тиші забуття... – тс* [Скунець, с. 57]; *як серцем я перемерзав – тс* [Скунець с. 101]; *серце ниє до нестями – тс* [Скунець, с. 105]; *але прийшов таки до нас з кривавим серцем у долоні* (про Зореслава) [Скунець, с. 510].

Із цим же ключовим словом *серце* автор використовує стійкі вирази на позначення негативних якостей людини. Наприклад: *пусте серце, брудне серце*. У тексті: *... лишили б чорні плями там / чийсь пусті серця* [Скунець, с. 36]; *...безсилі там серця брудні / де молодість горить* [Скунець, с. 36]; *вливають ‘серця біль’*. У тексті: *Такі любов не визнають / і біля тих дівчат снують / там вливають ‘серця біль’ / де в посаг – дім, автомобіль* [Скунець, с. 47].

Поцілунок Іуди – про вчинок зрадливої, підступної людини. У тексті: *І кров горить у мене на щоці / від поцілунку свіжого Іуди* [Скунець, с. 100].

Негативні вчинки відтворені також у стійких виразах *оббити пороги не одного шинку* – ‘пийчати’, *водитися з лихою славою* – ‘через недобрі діла не мати поваги від людей’. У тексті: *І без сім’ї, без дружби / Ти оббив пороги не одного шинку* [Скунць, с. 41]; *доїти державу* – ‘обкрадати державу’. У тексті: *Якщо державу доїш ти / бодай корову хочу подоїти* [Скунць, с. 76].

Про товстих, самовдоволених, упертих людей: *із животами нижче ніг*. У тексті: *Я бачу їх, я знаю їх / із животами нижче ніг / і заступає їм живіт / не тільки ноги – цілий світ* [Скунць, с. 47]; *уперті осли*. У тексті: *Жити, брате, сил немає / між упертими ослами...* [Скунць, с. 105].

Фіксуємо також фрази з ключовим словом *душа* на позначення почуттів, переживань людини. Наприклад: *душа болить*. У тексті: *В тобі надії наші / не збулись / Душа болить / Від того навіть гірше* [Скунць, с. 41]; *душі моєї путь/ невже веде в облуду* [Скунць, с. 42]; *не розхмарити Скунць душу* – ‘переживати’. У тексті: *Нащо марно марити / про минулі дні / А душі розхмарити я не можу, ні* [Скунць, с. 46]; *тріщить душа* – про переживання. У тексті: *Та біль шалений допікає гірш / тріщить душа від беззахисних мук...* – тс [Скунць, с. 49]; *душа вогнем палає* – тс [Скунць, с. 105]; *замкнувши душу за дубові двері* – тс [Скунць, с. 77]; *вберегти душу* – тут про недостойну людину. У тексті: *Хтось, мабуть, від переляку / хоче душу вберегти* [Скунць, с. 47]; *душу купити* – тс. У тексті: *На ці гроші я б душу купив...* [Скунць, с. 80]; *тягнути з душі, як із торби* – тс [Скунць, с. 177]; *душі на туші нам поміняли* – тс [Скунць, с. 399].

Про емоційно-фізичний стан людини: *Бо мені серед ночі не раз / аж завити хотілося вовком...* [Скунць, с. 109]; *вогонь у грудях* – тс. У тексті: *Молю! Благаю! Не співай / Вогонь у грудях – через край* [Скунць, с. 101]; *кров заграла* – тс. У тексті: *В молодого генерала / в струнах-жилах кров заграла...* [Скунць, с. 437].

Важке матеріальне становище людини відтворене у фраземі *днювати й ночувати в нестатках* [Скунць, с. 40]. Із тим самим значенням: *коли в мене в кишені не густо* [Скунць, с. 50].

Про тих, хто гартувався у боях, має великий життєвий досвід, автор пише: *І рвали пута, і ламали грати ...*[Скунць, с. 121]; *хлопці в землю падали / а життя не зрадили...* [Скунць, с. 263]; *... зі смертю стрічалися зблизька / школу життєву пройшли*. У тексті: *Тим, що школу життєву пройшли / що зі смертю стрічалися близько / Тим, що в праці відраду знайшли / я готов уклонитися низько* [Скунць, с. 45].

У цій же строфі П. Скунць використовує стійкий вираз на позначення працьовитої людини – *в праці відраду знайшли* [Скунць, с. 45]; *десятим потом* – тс. У тексті: *І вже коли десятим потом / омийсь я десятий раз...* [6, с. 86]. Позитивні якості людини відтворені у фраземі *протягати з готовністю руки*. У тексті: *... справжні друзі назустріч мені / **протягали з готовністю руки*** [Скунць, с. 50]. Використовує автор і загальновідомі фразеологізовані вирази, на зразок: *вовків боятись – у ліс не ходити*, характеризуючи сміливу людину [Скунць, с. 56].

Дитячий вік людини П. Скунць позначає фразеомою *лазити під лавою пішки*. У тексті: *Ми вже билися, хлопче, в бою / як ти **лазив під лавою пішки*** [6, с. 46]; *вісімнадцять лише віддзвеніло* – ‘юнацький вік’ [6, с. 46].

Про стосунки дорослих із дітьми: *... і **пустив** свого сина **блудом**...* [6, с. 178]; *... може, дасть **кропивою по голому**...* [6, с. 179]; *розумієш і сам, дівчаче, що **сорочка своя до тіла завжди ближча**. А шкура – тим паче...* [6, с. 178]. Про взаємини чоловіка й дружини: *Ти, що **жив під подолом у жінки**...* [6, с. 458].

Про невідворотність настання зрілості: *Хоч **наступають нам на п'яти** / роки, як **вороги закляті**...* [Скунць, с. 495].

Про суспільно-політичний рух: *І **рух карпатський не змілів** / від альфи до омеги...* [Скунць, с. 460]; *І **суспільства нема, є голодне кубло**...* [Скунць, с. 499].

У результаті проведеної наукової розвідки доходимо висновку про те, що Петро Скунць у своїх поетичних творах із збірки «Один» повною мірою використав фразеологічне багатство української мови, вміло вплітаючи в канву своїх творінь неперевершені народні перлини – фраземи, у кожній із яких спостерігаємо втілення певного образу. У поезіях закарпатського майстра художнього слова відображена фразеологічна картина світу, своєрідна поведінкова модель, у якій і позитивні та негативні вчинки людини, і її характер, її стан, її зовнішність, її емоції та переживання. Відзначимо, що при творенні художніх образів за допомогою фразем постійно відчувається незрима присутність автора, який співпереживає, разом із своїми героями любить і ненавидить, іде на барикади чи дослухається до найтонших струн свого серця. П. Скунць активно використовує у стійких виразах як ключові такі слова: *земля, душа, серце, вогонь, кров, рука* тощо. Таким чином, можемо констатувати, що автор утілює ряд національно значущих українських символів у мовну канву своїх поезій, спираючись

на багатівікові культурні надбання українського етносу. Разом із тим, наше дослідження підтвердило те, що П. Скунць уміло використовує і загальнолюдські надбання, зокрема, вживає фраземи, засвоєні з Біблії, з античної міфології, з художніх творів інших авторів тощо.

Література

1. Венжинович Н. Фразеологічна картина світу у творах Бориса Харчука. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Творчість Бориса Харчука: художній літопис ХХ століття» (м. Кременець, 22–23 вересня 2011 р.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство* / за ред. М. П. Ткачука. № 33. Тернопіль: ТНПУ, 2011. С. 290–294.
2. Венжинович Н. Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської та російської мов). Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Загальні проблеми фразеології» (Горлівка, 20 жовтня 2011р.). Горлівка: Вид-во ГДПШМ, 2011а. С. 15–17.
3. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 307–315.
4. Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народонавства: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2002. 18 с.
5. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
6. Скунць П. М. Один: Вірші, поеми, балади, переклади, мініатюри. Ужгород: Два кольори, 2000. 536 с.
7. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.

7. Фразеологізм як спосіб утілення культури в мовний знак камінь (на матеріалі української, російської та англійської мов)

Мова, відображаючи досвід конкретного етносу, а також ієрархію цінностей і системи значень, є фактором пізнання світу і визначає його картину. Конкретна модель світу впливає на наше бачення дійсності і створює її образ. Культурне знання, відтворене в мові, характерне переважно для наївного, буденного бачення світу, яке, на відміну від наукового, протягом століть зазнає лише незначних змін. Тому одиниці мови, особливо застигли сполучення слів, донесли до нашого часу архаїчні погляди і повір'я.

Із позицій когнітивної лінгвістики мова як невід'ємна частина пізнання фіксує взаємодію психічних, культурних та комунікативних факторів і відображає багатоаспектність певної культури. Структура мови є породженням двох важливих факторів: внутрішнього (розуму індивідуального мовця) і зовнішнього (культури, спільної з іншими мовцями). Під впливом культури, в якій людина співіснує з іншими мовцями, у її свідомості формується концептуальна картина світу, під впливом індивідуальної свідомості – мовна. Мовна картина світу – це результат сприйняття світу, який фіксується у мовних одиницях і категоріях [Барабуля 2007].

В останній третині минулого століття у лінгвістиці інтенсивно розвиваються культурологічні дослідження історії духовних цінностей, історії слів-речей [Степанов 2004], фрагментів мовної картини світу. У межах антропологічного підходу особливо важливим є зв'язок мови й мислення, мови й культури, мови й національного менталітету [Ужченко 2006]. Сприйняте етносом довілля трансформується в культурі й відображається в мовотворчості. На перший план виходять такі напрямки, як когнітивна семантика, дослідження мови як засобу відображення національної ментальності, культури, своєрідного бачення світу. За останні два десятиліття в українському мовознавстві посилилася увага до аналізу фразеологізмів у лінгвокультурологічному плані [Жайворонок 2004; Карасик 1996, 2004; Левченко 2005; Лисиченко 1998; Маслова 2001; Мельник 2001; Покровська 1987; Пономаренко 2005], що виокремлює

аспекти взаємодії мови й культури, мови й етносу в синхронії та діяхронії. Чільне місце у них посідають дослідження культурних стереотипів, виражених у різних фактах і формах номінацій саме з позицій ідіоматики, у кореляціях із певними концептосферами [Мокиєнко 1976; Слухай 2002; Прадід 1997; Савицький 2006]. Сьогодні вже недостатньо досліджувати явища духовної культури суто лінгвістичними методами. Усвідомлення визначеної особливості культурної номінації спонукає до пошуків своєрідного дослідження цього об'єкта: номінацію треба досліджувати як компонент певної цілісності. Фразеологізми як знаки культури, марковані культурно-семіотичною значущістю, становлять собою знаки-мікроконтексти і є ментальною репрезентацією найрізноманітніших кодів культури. Фразеологізмам властива неоднакова деталізація різних концептуальних просторів [Ужченко 2006, с. 147–149]. Як відомо, у формуванні мовної картини світу – ментальної репрезентації цього світу як результату духовної діяльності членів певного етнічного угруповання – активну роль відіграють концепти. Слово-концепт вбирає в себе все різноманіття навколишнього світу й здійснює зв'язок віків. Концепт – це культурно позначений вербалізований смисл, представлений у плані вираження цілим рядом своїх мовних реалізацій, які утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму. План змісту лінгвокультурного концепту включає кілька рядів семантичних ознак. Маємо на увазі семи, спільні для всіх його реалізацій, які скріплюють лексико-семантичну парадигму та утворюють його понятійну основу. Сюди входять також семантичні ознаки, позначені етносемантичною, лінгвокультурною специфікою і пов'язані з ментальністю носіїв мови або з менталітетом національної мовної особистості. Саме наявність у слова національно-культурної специфіки є ознакою, яка надає йому статус концепту [Нерознак 1996, с. 85]. Отже, лінгвокультурний концепт – це мовна ментальна одиниця, спрямована на комплексне вивчення мови, свідомості та культури [Карасик 1996, с. 12]. Мовна картина світу найтісніше пов'язана із внутрішньою формою мовних одиниць, з основами етнопсихолінгвістики. Мовна картина світу включає в себе як підсистему і фразеологічну картину світу, тобто вираження знань про світ за допомогою стійких відтворюваних сполук вторинного найменування.

Фразеологічна номінація як одна із сфер мовної номінації покликана експресивно, образно, емоційно та/або оцінно репрезентувати позамовну

реальність, використовуючи для цього відносно усталені репродуктивні знаки ускладненої семантики з частковим або повним переосмисленням компонентного складу – фразеологізми [Крепель 1989, с. 43–44]. Вивчення семантики фразеологічних одиниць і процесів фразеологізації нерозривно пов'язане з внутрішньою формою як мотивуючою ознакою вторинних найменувань. В основу номінації у фразеологізмів як у багатокомпонентних утворень покладено кілька ознак, тому й структура внутрішньої форми фразеологізмів відрізняється складністю, багатокомпонентністю.

Фразеологія як окремих розділ мовознавства інтенсивно розвивалась із початку ХХ століття. Науковці намагалися розв'язати ряд проблем [Ажнюк 1989; Алефиренко 2005; Аскольдов 1997; Бабушкин 1995; Балашова 2006; Барабуля 2007; Городецька 2003; Карасик 2004], але у цій галузі залишається ще багато нез'ясованого. Підґрунтя вивчення надслідних утворень було закладене в працях Ф. І. Буслєва, О. О. Потєбні, І. І. Срезневського, О. О. Шахматова. Їх наукові розвідки продовжили Н. М. Амосова, В. Л. Архангельський, О. М. Бабкін, О. І. Білодід, В. В. Виноградов, М. А. Жовтобрюх, Б. О. Ларін, Є. Д. Поливанов, Л. Г. Скрипник, О. О. Селіванова та ін. До актуальних питань фразеології належить розв'язання теоретичних проблем сутності, обсягу, місця фразеології в системі мови. Недостатньо розв'язаною залишається проблема класифікації фразеологічних одиниць, оскільки наявність кількох класифікаційних типів зумовлена різними критеріями підходу до фразеологізації на рівні системи. Критерії визначення фразеологізації передбачають певний набір ознак фразеологічних одиниць, які окреслюють обсяг фразеології. Ми за основу беремо визначення фразеологізму, подане Л. Г. Скрипник: „Фразеологізм – це лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично” [Скрипник 1973, с. 336]. Ми також поділяємо погляди на фразеологічну одиницю як номінативно-експресивну одиницю, яка відрізняється від лексичної більшим ступенем конденсації в смисловій структурі конотативних сем, і дотримуємося думки, що основна розбіжність між фразеологічним та лексичним значенням полягає в різному співвідношенні номінативної та експресивно-оцінної функцій [Словник фразеологізмів 2003], що зумовлено специфічним для фразеологічних одиниць фактором „роздільнооформленість – семантична

цілісність” [Мокиєнко 1976].

Актуальність такого дослідження пов’язана з посиленням в україністиці інтересу до вивчення мовної картини світу, опису окремих її частин, зокрема стійких фразеологічних сполук як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності й відбиття фактора суб’єктивності в мові. Фразеологічні одиниці, як показують дослідження окремих груп, об’єднаних за особливостями лексичного наповнення, утворюються за участю елементів ядра лексики, до якого входить і слово *камінь*, що концентрує значний обсяг культурологічної інформації філософського, міфологічного, релігійного, фольклорного характеру, й виражає світоглядний концепт. Отож ми ставимо собі за мету здійснити структурно-семантичний аналіз фразеологічного масиву, об’єданого за наявністю спільного компонента *камінь*, виявити різні блоки культурологічної інформації, закладеної у внутрішній формі фразеологічних одиниць, визначити місце фразеологічних одиниць із компонентом *камінь* у формуванні мовних картин світу англійців, українців та росіян. Адже саме зіставне дослідження мовного матеріалу близько- та віддаленоспоріднених мов допоможе встановити закономірності й особливості бачення світу названих етносів. Наукова новизна такого дослідження зумовлюється перш за все лінгвокультурологічним підходом до аналізу системи фразеологічних одиниць із компонентом *камінь* в українській, російській та англійській мові, що дотепер не було предметом окремої наукової розвідки. Здійснений опис об’єкта вивчення показує, як регулярна парадигма з опорною назвою пов’язана з мовним членуванням світу. Джерельною базою дослідження стали відповідні словники [Великий тлумачний 2005; Кунин 2005; Словник фразеологізмів 2003; Фразеологический словарь 2004].

У досліджуваному масиві фразеологічного матеріалу виділяємо такі фразеосемантичні групи:

1. Психічний стан людини: укр. *важкій ка́мінь да́вить душу, важкій ка́мінь да́вить се́рце, важкі́м ка́менем лежа́ти на се́рці, да́вити ка́менем, да́вити ка́менем на груди, да́вити ка́менем на се́рце* – хтось перебуває в гнітючому настрої, переживає, дуже страждає; кому-небудь дуже важко; *звали́вся ка́мінь тя́жкій на груди* – кого-небудь спіткало нещастя, горе, випробування; *зді́йма́ти ва́жкій ка́мінь з душі́, зді́йма́ти ва́жкій ка́мінь з се́рця, зді́йма́ти ка́мінь з душі́, зді́йма́ти ка́мінь з се́рця, зді́я́ннати ва́жкій ка́мінь з душі́, зді́я́ннати ва́жкій ка́мінь з се́рця, зді́я́ннати ка́мінь з душі́,*

здійняти ка́мінь з серця, зня́ти ва́жкий ка́мінь з душі́, зня́ти ва́жкий ка́мінь з серця, зня́ти ка́мінь з душі́, зня́ти ка́мінь з серця, ка́менем з се́рця спасти – кому-небудь стало легко, спокійно; хто-небудь відчуває душевну полегкість, заспокоєння; ка́мінь на ши́ї , ка́мінь на ши́ю – тягар, зайві, обтяжливі турботи, проблеми; як з ка́меня ви́битий – схвильований; рос. *лечь, опуститься камнем* – про тяжкі почуття; *камень на душе, на сердце* – важкий настрій; *камень свалился, упал; камень сняли с души, с сердца* – про душевне полегшення, яке нарешті настало; англ. *stand as if turned to stone* – закам'яніти, завмерти, застигнути від переживань. Аналізований мовний матеріал дозволяє стверджувати, що в усіх трьох мовах, узятих нами до уваги, є значна кількість стійких фразеологічних виразів із компонентом *камінь*, що вербально відображають різні аспекти психічного стану людини. Як видно з представлених прикладів, в українській мові таких виразів більше, ширша їх варіативність, ніж в інших двох мовах. В українських фраземах, як і в російських, поряд із компонентом *камінь* використовуються слова *душа, серце, груди, шия*. Більшість стійких виразів відображають важкий настрій, нелегкі почуття або душевне полегшення.

2. Негативна характеристика людини: укр. з ка́менем за пазухою, *держати ка́мінь за пазухою, тримати ка́мінь за пазухою* – приховувати ворожнечу, ненависть до кого-небудь; готувати помсту; бути нещирим, вороже настроєним проти когось, лицемірним, з лихими намірами; *каменем кидати, каменя кидати, ка́мінь кинути, каменем кинути, каменя кинути* – осуджувати, ганити кого-небудь; *сісти каменем, сидіти каменем, сидати каменем* – про ліниву людину; рос.: *бросать, бросить, кинуть* и т.п. в кого-л. *камень, камнем; поднять на кого-л. камень* – засудити, звинуватити когось (з давнього способу покарання – закидати винного, засудженого камінням); *держать камень за пазухой* – затаїти злобу на кого-небудь; англ. *cast (чи throw) a stone (чи stones) at smb.* – кинути камінь в кого-небудь, порочити, звинувачувати, засуджувати кого-небудь; *cast the first stone at smb.* – кинути перший камінь в кого-небудь; *(as) cold as (a) stone* – 1) холодний, як лід; 2) безсердечний, черствий, байдужий, бездушний, нечулий, холодний; *have kissed the blarney stone (чи Blarney Stone)* – бути підлабузником (за переказами, той, хто поцілує камінь, що знаходиться в ірландському замку Бларні, набуває здатності бути підлабузником); *rolling stone* – перекотиполе (про людину) – частина прислів'я *a rolling stone (чи a rolling-stone) gathers no moss* – кому на місці не сидиться, той добра не

наживе. Аналізований матеріал дає підстави стверджувати про адекватне відображення негативної характеристики людини засобами стійких виразів із компонентом *камінь* у трьох мовах. Доволі цікавим є відтворення такої якості, як підлабузництво, в англійській мові. Походження цього виразу сягає давніх часів і базується на старовинних переказах. На основі цього виразу витворене прислів'я, яке характеризує непостійну, необов'язкову людину, яка через свої бажання постійно змінювати місце проживання й роботи ніколи не досягне успіху.

3. Діяльність людини: укр. *закладати п'єрший камінь, закласти п'єрший камінь* – починати будівництво чогось, узагалі починати якусь справу; *ка́меня на ка́мені не залишати*; рос. *камня на камне не оставить* – зруйнувати все до останку, знищити; англ. *break stone* – виконувати тяжку роботу, заробляти на життя важкою працею; *give a stone and a beating to smb.* – легко перегнати, перемогти когось = укр. *заткнути за пояс; lay the corner* (або *the first*) *stone* (те саме *lay the corner-stone*) – закласти основи (чогось), почати робити щось; *leave no stone unturned* – зробити все можливе, випробувати всі засоби, пустити все в хід, докласти всіх старань, ні перед чим не зупинятися; *the philosopher's stone* – філософський камінь, універсальний засіб (алхіміки шукали „філософський камінь”, який ніби перетворює неблагородні метали в золото і зцілює всі хвороби). Ця фразеосемантична група представлена антонімічними виразами зі значенням „будувати” – „руйнувати” в українській, російській та англійській мовах, а також фразеологізмами на позначення активної діяльності людини, спрямованої на глибоке пізнання і перетворення світу.

4. Стосунки між людьми: укр. *ка́мінь у город, ка́мінь кінута в огород* – недобррозичливий натяк кому-небудь, що-небудь стосується когось; *камінь спотикання* – велика перешкода, перепона, зайвий тягар для когось (у стосунках); *пробний камінь* – сутність, основа чогось (і про стосунки); *наріжний камінь* – найсуттєвіша частина чого-небудь (у стосунках); *простягати камінь, простягнути камінь, простягти камінь* – бути нещадним, суворим у ставленні до кого-небудь, замість розуміння виявляти ворожість до когось; рос. *камень преткновеня* – те, що заважає комусь в якійсь справі; *пробный камень* – про те, що виявляє властивості, якості когось, чого-небудь; *бросать камешек в чей-л. огород* – робити образливі натяки на чийсь адресу; *бросать, пускать камешки из-за угла* – робити шкоду непомітно; англ. *set* (застаріле *put*) *a stone rolling* – стати на небезпечний

шлях (у стосунках із людьми). Переважна кількість аналізованих стійких виразів цієї фразеосемантичної групи позначає негативний відтінок стосунків між людьми – це і в спілкуванні, і в ставленні один до одного, і в недоброзичливих діях. Таким чином, утворюється мовна картина світу, практично спільна для носіїв як близько-, так і віддаленоспоріднених мов.

5. Вчинки людини під впливом емоцій: укр. *мов ка́мінь у воду, ніби ка́мінь у воду* – 1) швидко пропасти, зникнути безслідно; 2) нічого не відомо; *звали́вся, як ка́мінь з грудей, спав, як ка́мінь з грудей, упáв, як ка́мінь з душі́, звали́вся, як ка́мінь з душі́* – хтось швидко позбувся чогось неприємного; *знялі́, як ка́мінь з душі́, одкоті́ли, як ка́мінь з душі́* – хтось допоміг кому-небудь у неприємному, скрутному становищі, врятував від чогось небажаного; *спав, як ка́мінь з душі́, упáв, як ка́мінь, ліг на душу, як ка́мінь, ліг на серце, як ка́мінь у воду* – несподівано, швидко зроблено щось непередбачуване; рос. *упасть, ринуться, нырнуть и т.п. камнем* – упасти з швидкістю каменя, що падає; англ. *sink like a stone* – каменем піти на дно (швидко). Ця фразеосемантична група яскраво відображає широку палітру вчинків людини, здійснених під впливом емоцій – тут і швидкість дій, і невідомість, і допомога, і несподіваність. Спостерігаємо практично однакові вербальні засоби відтворення дійсності у трьох мовах.

Збігаються в російській та українській мовах у формах вираження і такі стійкі вирази: укр. *і ка́міння вміє говори́ти*; рос. *камни вопиют*; порівняймо англ.: *the stones will cry out* – про щось надзвичайне в негативному плані; укр. *як за ка́м'яною стіною* – рос. *как за каменной стеной* – під надійним захистом, спокійно; укр. *як на ка́м'яну стіну* – рос. *как на каменную стену* – надіятися, покластися на кого-небудь; бути впевненим у допомозі когось; укр. *ка́м'яний мішок, дім* – рос. *каменный мешок, дом* – про тюрму; укр. *ка́м'яне обличчя, ка́м'яна душа, ка́м'яне серце* – рос. *каменное лицо, каменная душа, каменное сердце* – про жорстоку людину; укр. *ка́м'яна баба* – рос. *каменная баба* – давній кам'яний ідол. Про щось розташоване поблизу, недалеко по-англ. (*within*) *a stone's throw* (застаріле *cast*) *from*; укр.: *палицею, каменем докинути можна*; рос. *рукой подать*.

Отже, при проведенні відповідного лінгвокультурологічного аналізу нами було взято до уваги понад сто українських фразеологізмів, близько ста російських та близько п'ятдесяти англійських стійких словосполучень із компонентом *ка́мінь*. Фразеологічні одиниці з компонентом *ка́мінь* є мінімальними відрізками тексту, що базуються на оптимально розгорнутій

культурологічній ситуації, зберігають у своєму значенні завдяки стійкості культури певні мікрокомпоненти, як правило, конотативного характеру, співвідносні з світоглядними, міфологічними, релігійними, фольклорними уявленнями про камінь. Інструментом у вираженні зв'язку мови й культури виступає реальна першооснова – факт, явище, процес об'єктивної дійсності. У результаті дослідження концептуальна мережа тлумачень концепту *камінь* постала у вигляді системних блоків зі своїм внутрішнім членуванням, наведеним вище.

Об'єктом номінації фразеологічних одиниць із компонентом *камінь* виступає: 1) психічний стан людини; 2) негативна характеристика людини; 3) діяльність людини; 4) стосунки між людьми; 5) вчинки під впливом емоцій. Найбільшою за чисельністю і за поділом на мікрогрупи виявилася перша група. Зіставлення фразеологічних одиниць із компонентом *камінь* у трьох мовах – українській, російській (близькоспоріднених) та англійській (віддаленоспорідненій) дало нам вагомні підстави стверджувати, що зазначені стійкі сполучення слів, по суті, є дзеркалом, в якому яскраво і чітко відображені як спільні, так і відмінні риси українського, російського та англійського менталітету. Проаналізовані фразеологічні вирази у кожній мові є складниками мовної картини світу кожного народу. Нами спостережено більше спільних рис, відображених в українських та російських фразеологізмах. На основі проведеного дослідження можемо констатувати той факт, що віддаленоспоріднена англійська мова теж багата виразовими засобами експресивного відображення дійсності. Ми зауважили активне використання компонента *камінь* і в англійській фразеології. Більшість фразеологічних виразів має адекватні фразеологічні відповідники в аналізованих мовах. Лише незначна кількість таких одиниць передається описово або використовується фразеологізм з іншим опорним словом. При зіставному аналізі фразеологізмів в українській, російській та англійській мовах нами виявлено, що базою для їхнього мовного втілення слугують образний, оцінний, емотивний та експресивний складники, які мають когнітивний та емоційний характер, а вже в процесі фразеологізації в мовленнєвих ситуаціях на них нашаровуються додаткові компоненти семантичної структури слова, що мають етнокультурний або соціокультурний характер. Найсприятливішим середовищем для актуалізації процесу утворення фразеологізмів є контекстуальне середовище (у нашому випадку середовище носіїв трьох мов), яке

може бути не лише фактором виникнення додаткових значень, а й глом їхнього функціонування. Для самого процесу фразеологізації найбільше значення мають ситуативний, культурний та психологічний контексти. Актуалізуючись комбіновано, фразеологічні складники спричиняють семантичну деривацію – появу нових лексико-семантичних варіантів – та надають їй можливість для метафоричної, метонімічної номінації. Таким чином реалізується великий потенціал у вигляді конотацій, наявних, зокрема, і в фразеологічних одиницях мови.

Література

1. Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 1989. 134 с.
2. Алефіренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
3. Аскольдов С. А. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. Москва, 1997. С. 34–69.
4. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1995. 156 с.
5. Балашова С. С. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження. *Сучасні дослідження іноземної філології*: зб. наук. праць. Ужгород: ПП Підголицин П. Ю. Вип. 4. 2006. С. 332–340.
6. Барабуля А. М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення (на матеріалі української та англійської мов): Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.17. Київ, 2007. 19 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ – Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2005. 1728 с.
8. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 2. С. 23–35.
9. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ ст.: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2003. 21 с.
10. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. Языковая личность: культурные концепты: сб. науч. тр. Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.
11. Карасик В. И. Языковой круг. Москва: Гнозис, 2004. 390 с.

12. Крепель В. І. Роль внутрішньої форми у процесі утворення фразеологізмів. *Мовознавство*. 1989. № 3 (135). С. 43–49.
13. Кунин А. В. Большой англо-русский фразеологический словарь. – 6-е изд., испр. Москва: Живой язык, 2005. –942 с.
14. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.
15. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні. *Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Нова серія*. Харків, 1998. Т.6. С. 129–144.
16. Маслова В. А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 208 с.
17. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2001. 18 с.
18. Мокиєнко В. М. Противоречия фразеологии и ее динамика: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.03. Ленинград, 1976. 32 с.
19. Нерознак В. П. Лингвистическая персонология: к определению статуса дисциплины. Язык. Поэтика. Перевод: Сб. науч. тр. Москва: Наука, 1996. С. 132–156.
20. Покровська Е. М. Фразеологічні одиниці зі значенням психічного стану людини в російській мові (в зіставленні з українською): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15 Київ, 1987. 20 с.
21. Пономаренко В. Є. Конотативна, сигніфікативна та структурна характеристика англійських, російських та українських фразеологізмів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. Харків: Константа, 2005. № 649. С. 101–105.
22. Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії: Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.02.01; 10.02.02. Дніпропетровськ, 1997. 50 с.
23. Савицкий В. М. Основы общей теории идиоматики. Москва: Гнозис, 2006. 208 с.
24. Скрипник Л. Г. Сучасна українська літературна мова: У 5кн. / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. Кн. 4: Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1973. С. 333–436.
25. Словник фразеологізмів української мови. Київ: Наукова думка, 2003. 1098 с.
26. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-

культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 462–470.

27. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры: Изд. 3-е, испр. и доп. Москва: Академический Проект, 2004. 992 с.

28. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.

29. Фразеологический словарь современного русского языка: В 2 т. Москва: Наука, 2004.

8. Фразеологічна картина світу у творах І. Нечуя-Левицького (на матеріалі роману *Хмари*)

Як і В. Ужченко, вважаємо, що життя народу є невичерпним джерелом фразеотворення й водночас фразеологічним тлом, на якому об'ємніше проступають і мовні цінності. Фразеологічні одиниці (ФО) наочно засвідчують розмаїтість матеріальних і духовних маркерів часу, культурного поступу етносу, віддзеркалюючи його концептосферу.

Під мовно-фразеологічною картиною світу ми, услід за відомим мовознавцем, розуміємо спосіб категоризації, членування, сегментації світу за допомогою стійких мовних одиниць, насамперед фразеологізмів – «надслівних семантично цілісних, відносно стійких (з допущенням варіантності), відтворюваних і переважно експресивних одиниць, які виконують характеризуючо-номінативну функцію» [Ужченко, Ужченко 2007, с. 26]. Вона – своєрідна мовна реалізація концептосфери, з якою тісно пов'язане питання менталітету.

Мовний образ як вербалізоване фразеологізмами зорове сприйняття навколишнього світу, що фіксує форму, величину, пропорції в просторі означуваної реалії (низький зріст людини), формує не тільки вторинні, фразеологічні позначення названої властивості особи, а й створює фразеологічну картину світу окремих ареалів, яка виступає як часткова до більш універсального поняття – мовна картина світу – засобу виявлення різних знань про світ.

Іван Огієнко називав І. Нечуя-Левицького письменником із широким мовним розмахом європейського зразка. Оцінюючи індивідуальну стильову манеру автора, дослідник зазначає, що його [Нечуя-Левицького]

мова сильно збагатилася й він однаково вільно веде й розмову дійових осіб, і малює широкі картини природи чи психічні глибокі переживання.

Зокрема, мову творів І. Нечуя-Левицького вивчали Г. Їжакевич, В. Русанівський, О. Муромцева, Л. Мацько, С. Єрмоленко, І. Матвіяс, Н. Дзюбишина-Мельник тощо, але фраземи, використовувані письменником, ще не були предметом окремого спеціального дослідження, саме в цьому полягає новизна нашої роботи.

У романі «Хмари» внаслідок своєрідності відтворюваного в них життєвого матеріалу, авторська мова набагато менше відбиває особливості селянського світосприйняття й перебуває в прямій залежності від інтелектуально-морального складу авторської особистості.

І. Нечуй-Левицький увійшов у нашу літературу як письменник глибоко національний. Великої популярності в народі набули його твори про селянське життя «Микола Джеря», «Бурлачка», «Дві московки», «Кайдашева сім'я», якими зачитуються люди вже понад 120 років.

Роман „Хмари” І. Нечуя-Левицького є спробою синтетичного зображення різних суспільних верств на тривалому відрізку часу. Науковці вважають роман „Хмари” відповіддю письменника на болючі проблеми буття українського народу тому й головного героя Павла Радюка характеризують як типовий образ народника 60-х років. Отож творчість І. Нечуя-Левицького є багатим матеріалом для дослідження різних мовних явищ, зокрема і стійких виразів.

Адже кожна розвинена мова, як відомо, має у своєму складі значну кількість стійких словосполучень – фразеологізмів, що вживаються носіями мови завжди у звичному, усталеному оформленні. Фразеологія збагачується і вдосконалюється завдяки безцінним скарбам: прислів'ям, приказкам, афоризмам тощо.

С. Привалова вважає, що прозаїк-епік І. Нечуй-Левицький певною мірою применшував значення романтизму, в літературі романтичного спрямування він виділяв саме реалістичні тенденції. При цьому вагомим здобутком романтизму було подолання метафізичного статичного зображення людини, характерного для давньої схоластичної церковно-шкільної, а згодом бурлескно-гравестійної літератури. Прояви романтизму спостерігаються в творчості І. Нечуя-Левицького, зокрема в його казках „Запорожці”, „Скривджені і нескривджені” [Привалова 2008, 39–40].

У романі «Хмари» І. Нечуй-Левицький робив спробу показати нового

типу інтелігента. У своїй інтерпретації більшості художніх образів, передусім образів Дашковича і Радюка, письменник ішов від реальних життєвих фактів. Спостереження над діяльністю професорів і студентів Київської духовної семінарії, гуртка «хлопоманів» при місцевому університеті, враження від лектури І. Тургенєва давали ґрунт письменникові для осмислення проблеми зближення інтелігенції з народом.

За висновками Н. А. Дудінової, наступні покоління письменників — творців соціально-психологічної прози (І. Франко, М. Коцюбинський, С. Васильченко та ін.) пішли значно далі у розумінні закономірностей суспільного руху, у відтворенні людської психології, змінили й ускладнили структуру творів. Але без прози І. Нечуя-Левицького важко уявити появу великих епічних форм української літератури. Письменник виконав таку велику працю щодо поширення тематичних і жанрових меж, яку в інших розвинених літературах здійснювали цілі течії або покоління письменників [Дудінова 2006, с. 8].

Значний вплив на добір фразеологізмів мають особливості світобачення письменника, яке може бути реалістичним, романтичним, піднесено-урочистим, насмішкувато-іронічним тощо. Тип авторового світобачення може зумовлювати добір ФО з відповідним емоційно-експресивним забарвленням [Зубець 2006, с. 7]. На доборі фразеологічних засобів не може не позначатись ідеологія, яка панувала в сучасному авторові суспільстві. Ідеологічна система може спричинити використання в ідіостилі словосполук-ідеологем, пропагандистських штампів або актуалізацію загальнонародних фразеологізмів з виразним соціальним спрямуванням.

На формування ідіостилю впливає і характер використання письменником фразеологічних засобів. Це може виявлятися у типовості чи нетиповості стійких словосполучень для різних форм опису – пейзажів, портретів, сюжетних подій, ліричних відступів тощо, у стильовій належності стійких словосполучень, у їх емоційному забарвленні, у виконуваних ними функціях [2, 9].

Аналізуючи ідіостиль письменника, не можна не звернути уваги на те, що деякі мовні одиниці позначені більшою частотою вживання в тексті порівняно з іншими.

Л. М. Мялковська зауважує, що часовий зріз художніх текстів І. Нечуя-Левицького досить прозорий: за ними проступає конкретний історичний відтиск, певна суспільно-культурна доба. Наприклад: *Наука добре*

ключів до всякого замка й *одчинить двері* до світла, й добра, й добробуття в житті [Мялковська 2010, с. 91].

Фразеологізми відіграють важливу роль у художньому творі. Вони образно, оцінно й експресивно відображають навколишню дійсність [Мялковська 2010, с. 96].

І. Нечуй-Левицький – письменник, який вдало оперує фразеологічним багатством рідної мови, володіє мовними образними засобами. Його твори дають цінний матеріал для вивчення функцій фразеологізмів у художніх текстах.

У своїх художніх творах І. Нечуй-Левицький широко і майстерно застосовує прийоми семантичних трансформацій фразеологізмів, коли відбуваються зміни традиційної семантики, спричинені їхньою актуалізацією в особливих контекстуальних умовах. За таких умов відоме всім фразеологічне значення набуває додаткових відтінків. Мовний стиль письменника відзначається майстерністю використання прийому семантико-стилістичного і структурного оновлення стійких словесних сполук. Компоненти більшості фразеологізмів (*як дзвони на дзвіниці, як бджоли на мед, заспівати іншої* та ін.) вживалися спочатку як вільні словосполучення, в прямому значенні. З часом вони метафоризувалися й почали вживатися як фразеологізми. Така особливість фразеологізмів дала змогу письменникові з певною метою зводити й поєднувати в одному творі як пряме, так і переносне значення використовуваних виразів [3, 57].

Уживання вигуківих ФО у творі письменника зумовлене потребою регламентувати різноманітні життєво-побутові ситуації людського життя. Індивідуалізуючи мову персонажів, автор уводить у репліки персонажів форми розмовно-знижених ФО.

У творі також широко вживані прислів'я та приказки розмовно-побутового плану [Привалова 2008, с.100].

Фразеологічну картину світу у зазначеному творі формують і стійкі одиниці з ключовими словами *Бог, Божий, Мати Божа* тощо. Для нас цікаво було простежити, які явища дійсності позначені фраземами зі згаданими компонентами. Це, зокрема:

Бог зна що

Бог зна що верзеш ти язиком! [Нечуй-Левицький 1985, с. 169]. У тексті вживається 7 разів. Пор.: Хто його знає, невідомо що (куди, як і т. ін.) [СУМ,1, с. 207]; невідомо що; щось неймовірне [СФУМ, с. 34].

Бог з ним

Бог з ним, з його книжками! Я давно його книжок не читаю й не читатиму [Нечуй-Левицький, с. 346].

Бог сохраниць

А що вже гріхів набралась, то нехай мене *бог сохраниць*, і заступить! [Нечуй-Левицький, с. 374].

Бійтесь бога

Не турбуйтеся! *Бога бійтесь!* Що це все! – заспокоював Дашкович... [Нечуй-Левицький, с. 184].

Вживається як застереження. Прохання не робити, не казати чого-небудь [СУМ,1, с. 207].

Гріх бога гнівити

Сестро! *гріх тобі бога гнівить* і мене кривдить [Нечуй-Левицький, с. 168].

Сестро! Сама ти *гнівиш бога* й тривожиш батьківські кістки! [Нечуй-Левицький, с. 168].

Хвалити бога

Хвалить бога, що мені не доведеться шукать квартири для себе [Нечуй-Левицький, с. 375]. У тексті вживається тричі. 1. Уживається для вираження задоволення, заспокоєння, морального полегшення у зв'язку з чим-небудь. 2. Добре, гаразд [ФСУМ, с. 742].

Вживаються як вставні слова у значенні побажання на щастя [СУМ,1, с. 208].

Боже благослови

Боже благослови, боже благослови! А ти де такий здоровий виріс? [Нечуй-Левицький, с. 103].

Вираз, що вживається, коли приступають до роботи або їди [СУМ,1, с. 194].

Боже борони

Борони боже чого! Часом воно виявиться! [Нечуй-Левицький, с. 175].

У тексті вживається двічі. Вживається для вираження небажаності, заперечення чого-небудь [СУМ,1, с. 208].

Боже мій

Боже мій! Що то вийде з того хлопця! – казала вона, здіймаючи руки й оглядаючи сінка [Нечуй-Левицький, с. 217].

У тексті вживається чотири рази.

Уживається для вираження здивування, радості, страждання і т. ін. [СУМ,1, с. 208].

Дай боже

Дай боже, щоб ви були добрі на почин в цей вечір – промовив Радюк якось смутно [Нечуй-Левицький, с. 222]. У тексті вживається двічі. Вживається для висловлення побажання [СУМ,1, с. 208].

Крий мати божя

Крий мати божя! Вони мене заморочили б на смерть... [Нечуй-Левицький, с. 366]. А) уживається для вираження небажаності, заперечення чогось. Б) уживається для підкреслення величезної кількості, інтенсивності чогось [СУМ, 4, с. 350].

Господи (боже) прости

В Вас, в святому Києві, і льоду серед зими не достати, *господи прости* та одпусти! [5, 353].

Віддати богу душу

Промовила Турман і почала кахикать сухим кашлем, неначе вона от-от хотіла *богу душу оддати* [Нечуй-Левицький, с. 193].

Слава богу

Слава богу, їй стало лучче. Буде жива [Нечуй-Левицький, с. 318].

У тексті вживається двічі. Добре, гаразд [СУМ, 2, с. 208].

Наступними за кількістю і частотністю вживання у романі «Хмари», за нашими спостереженнями, є фраземи з компонентами *голова, душа, серце, очі, брови*. Наведемо ряд стійких виразів із ключовим словом *голова*. Наприклад:

Голова біла, як крейда

Син придивився до батька й побачив, що він зовсім посивів. Його *голова була біла, як крейда...* [Нечуй-Левицький, с. 319].

Голова крутиться (морочиться, паморочиться)

Чи в тебе *голова не крутиться* од тієї філософії? [Нечуй-Левицький, с. 146].

1. Кого-небудь охоплює стан, при якому все ніби хитається.

2. Хто-небудь розгублений, приголомшений чимось (сильними враженнями або численними справами, турботами тощо), не знає, що робити, як діяти [СФУМ, с. 157].

Позадирати (задерти) голови

Вони *позадирали голови*, неначе москалі на муштрі [5, 246].

У тексті вживається двічі.

Понабивати голови сміттям (клоччям)

Щоб я, тих книжок більш не бачив у тебе! Він *понабиває вам голови таким сміттям*, котрого потім і ладаном не викурити [5, 346].

Примушувати себе чи кого-небудь сприймати, запам'ятовувати якусь інформацію, непотрібну, зайву [СФУМ, 414].

в голові все ходить ходором

Радюк почув її ходу ще в другій кімнаті і так стривожився, що *в його голові почало все ходити ходором* [Нечуй-Левицький, с. 316].

1. дуже дрижати. Двигтіти, хитатися.

2. дуже швидко рухатися під час якоїсь роботи, дії.

3. посилено трястися, смикатися; то підніматися. То опускається.

4. відбуватися, здійснюватися дуже бурхливо, швидко, енергійно [СФУМ, с. 749].

В голові не поміщається

Я думаю те, що тобі *в голову не поміститься*, одказав він, осміхаючись [Нечуй-Левицький, с. 146].

Виносити в голові

Студенти того часу небагато *виносили в голові* [Нечуй-Левицький, с. 109].

Вбгати (вбивати, вбити) в голову

- Щоб без любові та йти заміж! Оцього вже я *в голову собі не вбгаю* [Нечуй-Левицький, с. 319].

1. Частим повторенням, нагадуванням чи биттям примушувати кого-небудь запам'ятати, засвоїти щось.

2. Настирливо кому-небудь щось, переконувати когось у чому-небудь [СФУМ, 53].

Не прийшло в голову

Йому і *в голову не прийшло*, що діло сталося дуже просто і випадково [5, 129].

У голову собі не брати (не покладати) не думати, не здогадуватися [СУМ, 2, 111].

Див. також: *Брови нависли на очі (полізли на лоба)*

Великі очі дивились сміливо й неласкаво, великі *брови* не підіймались вгору і *нависли на очі* [Нечуй-Левицький, с. 150].

Хто-небудь чимсь дуже вражений, виявляє надзвичайне здивування,

збентеження [СФУМ, 46].

Брови, як чорні хмари

...її *брови* дуже насупились над стаканом, стали навислими, як *чорні хмари* [Нечуй-Левицький, с. 136].

Особливу картину світу змалював автор за допомогою фразем із компонентом *душа*:

Душа клекотіла помстою

Його *душа аж клекотіла помстою* й ненавистю [Нечуй-Левицький, с. 110].

Душа не рвалась

Смутний болгарин і собі розговорився, тільки його *душа не рвалась* так гаряче, бо була дуже пришиблена деспотизмом [Нечуй-Левицький, с. 110].

Душа рветься. 1.хто-небудь (не) дуже переживає за щось, страждає від чогось.

2.хто-небудь нестримно прагне кудись, до когось-чогось [СФУМ, с. 227].

Душа повна щастя

Його *душа була повна щастя*, але непевність все-таки дуже тривожила його [Нечуй-Левицький, с. 307].

Душа труситься

А Дашкович! Їй-богу, в його *душа тепер аж труситься* [Нечуй-Левицький, с. 305].

Грати з душею

Вона, не спиняючись, перейшла на українську думку й почала *грати з душею* [Нечуй-Левицький, с. 301].

Важко на душі

Радюк сидів і неначе нікого не бачив. Так йому було *важко на душі!* [Нечуй-Левицький, с. 336].

Легше на душі

Ольга і Радюк почутили, що їм *стало легше на душі* [Нечуй-Левицький, с. 317].

Мати (брати, взяти) гріх на душі

А вона каже: «Ой батюшко! Великий *маю гріх на душі!*» [Нечуй-Левицький, с. 233].

У тексті вживається двічі.

Робити що-небудь усупереч власній совісті, прийнятим нормам моралі

[СУМ, 2, с. 171].

1. діяти проти власної совісті, прийнятих норм моралі; робити щось несхвальне.

2. чинити злочин, убивати кого-небудь.

3. жарт. нести моральну відповідальність за кого-небудь, за чийсь вчинки, дії [СФУМ, с. 139].

Діяти всупереч власній совісті; робити щось несхвальне [ФСУМ, с. 41].

Збавляти душу

Він чув ту розмову... він бачив, як паничі *збавляють душу* молодій дівчині, – верзуть їй те, що не слід було б говорити [5, 326].

Наше дослідження продемонструвало відображення у фраземах української мови широкої палітри найрізноманітніших проявів буття, діяльності людини, її зовнішнього вигляду та внутрішніх переживань. Заглибившись у творчу лабораторію Івана Нечуя-Левицького, ми спостерегли його неабияку майстерність у творенні образів героїв, його філігранну роботу над влучним і доречним словом. Порівнюючи описані нами фраземи зі словниковими матеріалами, ми виявили ряд таких одиниць, які не фіксуються лексикографічними джерелами. Автор витворив свою неповторну фразеологічну картину світу – вагомий складник його мовної картини, яка, звичайно, потребує подальшого поглибленого студіювання, що і стане, очевидно, предметом наших подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел

1. Дудінова Н. А. Роман «Хмари» І. Нечуя-Левицького у літературному контексті доби (70-90 роки ХІХ століття). *Актуальні питання слов'янської філології*. Київ, 2006. С. 112–115.

2. Зубець Н. Паронімія мінімальних ідіом як вияв системності фразеологічного рівня. *Вісник Запорізького національного університету. Запоріжжя*, 2006. № 2. С. 27–32.

3. Медушевський А. П. Лексичні, фразеологічні словосполучення. *Мовознавство*. 1972. № 6. С. 60–65.

4. Мялковська Л. М. Метафора як елемент художньої комунікації у творах Івана Нечуя-Левицького. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. Вип. 2. 2010. С. 89–93.

5. Нечуй-Левицький І. Хмари. Твори в 2-х т. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 1. 638 с.
6. Привалова С. Вивчення індивідуального і мовного стилю письменника. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. №3. С. 38–40.
7. СУМ – Словник української мови: В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970 – 1980.
8. СФУМ – Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
9. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української літературної мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

9. Фраземіка у повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» як джерело відтворення ментальних рис українців

Останнім часом фраземи у мові художніх текстів привертають до себе дедалі більше уваги з боку мовознавців. Це пояснюється тим, що стійкі вислови завдяки своєму значенню й експресивно-емоційним властивостям дають не лише естетичну оцінку дійсності, а й виконують функцію створення гумору й сатири, передачі внутрішніх якостей особистості, портретної характеристики, зображення зовнішнього вигляду. Їх багатofункціональність, оригінальність та експресивність зумовлює підвищений інтерес до вивчення цих неповторних мовних перлин у мові художніх творів.

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. поглиблюються психологічний та етнокультурний аспекти у вивченні української фразеології (О. Селіванова, О. Левченко). Збирається й опрацьовується діалектна (народна, ареальна) фразеологія (Н.Бабич, В. Лавер, Р. Міняйло, М. Олійник, Н. Романюк, Г. Ступінська тощо). Живе сучасне українське мовлення відображено у фразеографічних збірках В. Білоноженко, Я. Головацького, М. Коломійця, М. Наконечного, І. Виргана, В. Ужченка.

Помітно активізуються дисертаційні дослідження різних аспектів української фразеології в системі мови (Я. Баран), фраземіка в системі ідіостилу (Ю. Кохан, Л. Щербачук), фразеографічна ідеографія (Ю. Прадід), фразеологізовані речення (М. Липчук), культурно-національна конотація,

прагматика (Л. Мельник), фразеологія як вираження національного менталітету й джерело народознавства (О. Майборода, О. Назаренко), модифікація ФО (Л. Давиденко), фразеологічні інновації (А. Смерчко, В. Стишов), системні відношення компонентів ФО (А. Архангельська, Н. Бобух), компоненти у складі ФО (О. Каракуця, О. Куцик, О. Мороз, Н. Пасік, М. Філон), семантика й динаміка окремих тематичних груп (Д. Ужченко) тощо [Ужченко, Ужченко 2007, с. 494].

Поділяємо думку М.Т. Демського, який вважає, що фразема – це така окрема самостійна одиниця, яка характеризується фраземним значенням, компонентним складом та граматичними категоріями й виконує номінативну функцію; разом з тим характеризує названий фраземою предмет чи його динамічні і статичні ознаки [Демський 1981]. А Ю. Поляняк зазначає, що фразеологізми мають сталу конструкцію, одні й ті ж компоненти, заміна чи доповнення руйнує їх [Поляняк 2013, с. 38].

М. Фокіна, аналізуючи фразеологічні одиниці (ФО) в оповідній прозі, зазначає, що «фразеологізми належать до активних засобів створення авторської позиції, формування оповідного погляду та сприяють успішному декодуванню авторського замислу, бо передають домінуючі текстові смисли, репрезентують концептуальний зміст художнього тексту, транслюють специфічні риси мовної особистості письменника» [Фокіна 2008, с. 4; див. також Биби́к 2010, с. 194]. Погоджуємося з тим, що фразеологізми набагато виразніші, ніж окремі слова, розподіляються в певних структурно-функціональних стилях, виявляючи свою приналежність до кожного з них, а також до сфери усного чи писемного мовлення, мають більш яскраве експресивне чи емоційне забарвлення [Совак 1998, с.4; Щербачук 1999, с.141].

Фразеологія формувалася протягом століть, акумулюючи в собі життєвий досвід народу. У фразеологізмах найбільшою мірою виявляється національна специфіка мови, вони становлять найбільш образну частину її лексики. Фразеологічні одиниці української мови, як і будь-якої іншої мови, відбивають великий життєвий досвід народу його уміння спостерігати і узагальнювати найсуттєвіші явища, факти у природі та суспільстві, народну мудрість, кмітливість, дотепність. Мова зберігає і передає із покоління в покоління лише ті фраземи, які прямо або опосередковано співвідносяться із еталонами, стереотипами і міфогемами національної культури Українська мова здавна славиться своєю фразеологією. Це усталені в мові слова й

вислови, прислів'я й приказки, різні жартівливі й анекдотичні вирази, крилаті слова тощо. В українській фразеології віддзеркалюються найрізноманітніші сфери життя народу, суспільні відносини, морально – етичні норми, цінності, погляди, прагнення та вірування. У них відбивається глибока мудрість народу, його вікова культура.

Актуальність роботи полягає в тому, що на матеріалі повісті І. Нечуй-Левицького «Кайдашева сім'я» вперше досліджується фраземіка як джерело відтворення національної специфіки етносвідомості українського народу. Дослідження дасть можливість говорити про важливі ознаки індивідуальної манери письма письменників, збагатить сучасні лінгвістичні дослідження новою інформацією про значення фразеологічних одиниць у просторі художнього тексту. І саме фраземи є специфічними мовними формулами із закодованою інформацією про минуле, наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінку того чи іншого явища [Васильченко 2009, с. 35].

Безсумнівно, І. Нечуй-Левицький підніс українську літературну мову на вищий ступінь розвитку. У своїй творчості він прагнув відобразити українське суспільство з етнографічною точністю, відобразити усі події з життя звичайного селянина за допомогою мовних засобів, зокрема рясним використанням ФО, а головний акцент у нього «невпинно зміщувався в бік реалістичного освоєння сутності народного буття» [Колоїз 2009, с.148].

Більше ніж століття відділяє нас від часу написання повісті «Кайдашева сім'я», але життя героїв, їхні вчинки і поведінка залишаються актуальними й нині. На нашу думку, І. Нечуй-Левицький показав звичайне буденне сімейне життя з усіма негараздами через досконале використання художніх мовних засобів, зокрема й ФО. Автор переважно не виходив за межі літературного фраземовживання. В основному використані ним усталені конструкції представлені і в сучасній літературній мові, вони творять фразеологічну картину світу.

Фразеологізми української мови виокремлюємо в численні тематичні групи [Венжинович 2010, с.112–120].

У пропонованій статті представляємо найбільш репрезентативні з них.

ЯКІСТЬ, ОЗНАКА ДІЇ, СПОСІБ ДІЇ:

Не своїм голосом – ‘дуже голосно, надривно’: «Держи цабе! – крикнув не своїм голосом старий Кайдаш» (Нечуй-Левицький 2010, с.15). В

один голос – ‘одночасно’: «Кайдашиха, Мотря й Лаврін крикнули *в один голос*» (Нечуй-Левицький 2010с. 187). *На все горло* – ‘голосно’: «Але вона покрутила головою і так крикнула *на все горло*, що побудила всіх богомольців» (Нечуй-Левицький 2010, с. 236). *Одна брова варта вола* – ‘щось має певну цінність»: «Одна *брова варта вола*, другій й ціни нема» (Нечуй-Левицький 2010, с. 13). *З землі виріс* – ‘раптово з’явитися’: «Між батьком і Мотрею став Карпо, неначе з *землі виріс*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 186). *Нагла смерть* – ‘раптова, несподівана смерть’: «Ви знаєте, що хто сьогодні спостить цілий день, той ніколи не потопатиме у воді і не вмере *наглою смертю*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 14). *Через зуби* – ‘говорити неохоче’: «Мала розум, а у вас, мабуть, оце згубила, – сказала *через зуби* Мотря» (Нечуй-Левицький 2010, с. 170). *Зуби зціпила* – ‘виявляти витримку’: «Мотря мовчала, тільки *зуби зціпила*» (Нечуй-Левицький 2010, с.195). *Вогнем сипне* – ‘сердито, гнівно’: «В Палажки брови як шнурочки; моргне, ніби *вогнем сипне*» (Нечуй-Левицький 2010, с.139). *Пороги низькі* – ‘вжив. для пояснення соціальної нерівності’: «Наші *пороги* для тебе дуже *низькі*, – сказала Мотря» (Нечуй-Левицький 2010, с. 150). *Як середа на п’ятницю* – ‘виражати незадоволення’: «Кайдашиха таки випила чарку, хоч і скривилась, як *середа на п’ятницю*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 217). *Як бджоли на мед* – ‘виявляти приязнь’: «Ще груші не достояли, а Лаврінові діти кинулись на їх, як *бджоли на мед*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 300).

ФІЗИЧНИЙ, ЕМОЦІЙНО-ФІЗИЧНИЙ СТАН ОСОБИ

Спустила очі – ‘засоромилась’: «Вона тільки підвела голову вгору і знов *спустила очі* на терницю» (Нечуй-Левицький 2010, с. 159). *Очі блищали* – ‘сердиті’: «Обидва були люті, в обох *очі блищали*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 184). *Ніби на світ народилась* – ‘відчути полегшення після переживань’: «Мотря з того часу у своїй хаті *ніби на світ народилася*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 198). *Світ немилый* – ‘відчуття туги, відчаю’: «Без Мелашки йому *світ став немилый*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 208). *Ні живий ні мертвий* – ‘переляканий, схвилюваний’: «Лаврін стояв *ні живий ні мертвий*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 241). *Запали в душу* – ‘турбували, хвилювали його’: Лаврінові слова *запали* Карпові *в душу* (Нечуй-Левицький 2010, с. 142). *Серце зомліло* – ‘переживає’: «У Лавріна *зомліло серце*» (Нечуй-Левицький 2010, с.231).

СТАН ОСОБИ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЄТЬСЯ ЗОВНІШНІМИ ПРОЯВАМИ

Стояла, *мов кам'яна*– ‘стояла нерухомо’: «Молодиці водили очима за її рукою, а Мелашка *стояла, мов кам'яна*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 231). Стала *мов укопана* – ‘нерухомо, непорушно’: «Мотря *стала* коло мисника *мов укопана*» (11, с. 171). *Стояла як стовп, стовпом стала* – ‘стати нерухомо’: Мотря *стояла* коло стола, *як стовп*, і дивилася на широкі патьоки на стіні коло помийниці (11, с. 195). *Заливалась слізьми* – ‘плакала’: «Мелашка *стояла* коло печі й *заливалась слізьми*» (11, с. 210). *Тягло за живіт* – ‘голодний’: «Його *тягло за живіт*» (11, с. 188). *Розірваться надвоє* – ‘багато роботи’: «Якби я могла *розірваться надвоє*, то я б і сіни мела, і коло печі *стояла*» (11, с. 166). *Рук і ніг не чую* – ‘дуже втомитися’: «Ось вже й *рук і ніг не чую*, так натанцювалась, – промовила Мотря» (11, с. 170).

Спостерігаємо, що фразеологізми у повісті «Кайдашева сім'я» передають індивідуальні особливості героїв, через їх мову ми пізнаємо характер не лише окремих членів родини, але й визначальні ментальні риси українського народу. Наприклад, Мотря, як справжня українська матір, вихваляє свого сина “Що за люба дитина мій Карпо, такий слухняний, такий *тихий, хоч у вухо бгай*” (дуже лагідний, покірний, податливий) (Нечуй-Левицький 2010, с. 163).

У фразеологізмах відбиті спостереження над навколишнім життям, людьми, природою. Найбільш виразно в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», на нашу думку, виявлені функції портретної характеристики, створення гумору, узагальнення та вираження експресивної оцінки.

Наприклад, Карпо дуже прискіпливо оцінює дівчат. Він ще не вирішив, кого посватає, бо «Я люблю, щоб дівчина була трохи бриклива, щоб мала *серце з перцем*, – сказав Карпо» (Нечуй-Левицький 2010, с. 139) (дівчина із сильним характером, впевнена у собі) або «з маленького личка *хоч води напийся*, а сама пишна, як у саду вишня, а тиха, неначе вода в криниці» (Нечуй-Левицький 2010, с. 141) (дуже красива, чисте обличчя, без висипів); «Та в неї лице, як тріска, стан, наче копистка, руки, як кочерги, сама, як дошка, а як *іде, то аж кістки торохтять*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 141) (мати дуже худе тіло), а «на словах – як на цимбалах грає; а де ступить, то під нею лід мерзне; а як гляне, то од її очей *молоко кисне*»

(Нечуй-Левицький 2010, с. 196) (неприємний, моторошний погляд).

У ході нашого дослідження ми виявили вигуківі ФО у повісті “Кайдашева сім’я”. На наш погляд, їх уживання зумовлене потребою підкреслити різноманітні життєво-побутові ситуації людського життя. Індивідуалізуючи мову персонажів, автор уводить у репліки персонажів форми розмовно-знижених ФО: І на якого нечистого вона *розпустила язика!* (Нечуй-Левицький 2010, с.162).

У повісті також були виявлені ФО, побудовані на зіставленні несумісних понять. Наприклад, цікавим є мовлення Мотрі, коли вона сперечається із Мелашкою щодо приналежності груші. Воно ґрунтується на народному гуморі, фразеологічні одиниці вживаються на позначення нісенітності: «Ще що вигада! На нашому городі та виросла ваша груша! Це, мабуть, свекрушище тобі наговорила *на вербі груші*, а на *осиці кислиці*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 242).

Під час аналізу повісті ми виявили також фразеологічну пару з антонімічним значенням: «І на якого нечистого вона *розпустила язика*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 162) (не стримуватися у розмові); «Кайдашиха замовкла й *прикусила язика*» (Нечуй-Левицький 2010, с. 167) (утриматися від висловлювань).

У повісті також помічені фразеологізми з компонентом *очі*: «Карпо задумався, сперся на заступ і *не зводив очей* з того місця під яблунею» (Нечуй-Левицький 2010, с. 142); « Карпо перейшов цвинтар і тільки встиг *кинути очима* на Мотрю» (11, с. 156).

Високу майстерність виявив письменник у використанні фразеологізмів у діалогах героїв. Це надало творові напруженого, динамічного і навіть драматичного звучання: «В Семигорах нема де й втопитися, бо в ставках *старій жабі по коліна*, – сказав Карпо» (11, с. 140) (дуже мілко); «Карпе, чого це ти витріщив очі на яблуню, *наче корова на нові ворота?* – спитав Лаврін» (11, с. 329).

Висновки. Отже, використання фразеологізмів надало творові І. Нечуя-Левицького неповторного національного колориту, сприяло його виразності. У процесі дослідження з’ясовано, що використання письменником фразеологізмів слугує докладному відтворенню ментальних рис тогочасних українців, є джерелом національної специфіки етносвідомості українського народу. Відібраний і проаналізований матеріал може бути використаний на уроках в школі при вивченні відповідних тем, а також студентами вишів у процесі студювання творів інших письменників.

Список використаної літератури

1. Ужченко В. Д., Ужченко В.Д. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 497 с.
2. Демський М. Т. Лексичні та граматичні особливості українських іменникових фразеологізмів. *Мовознавство*. 1981. № 2. С. 35–41.
3. Полин'як Ю. Ю. Джерела української фразеології. *Управління розвитком*. 2013. № 15. С. 38–40.
4. Фокина М. А. Фразеологические единицы в повествовательном дискурсе (на материале русской художественной прозы XIX – XX веков): автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филол. наук: спец. 10.02.01 – Русский язык. Орёл, 2008. 50 с.
5. Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі: монографія. Київ; Луганськ: Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. 288 с.
6. Совак Р. О. Етнокультурознавчий аспект змісту фразеологічних одиниць української мови. *Придніпровський науковий вісник*. 1998. № 11. С. 42–48.
7. Щербачук Л. Ф. Фразеологічна контамінація в художніх творах О. Гончара. *Культура народів Причорномор'я*. 1999. № 9. С. 139 –141.
8. Васильченко В. М. Народна фразеологія як матеріал для українознавчих (етнолінгвістичних) студій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць*. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 5. 286 с.
9. Колоїз Ж. В. Глибоко народний (про діалектні особливості мови творів І. Нечуй-Левицького). *Лінгвістика*. № 2 (17). 2009. С. 48–57.
10. Венжинович Н. Ф. Тематична стратифікація фразеологізмів сучасної української мови. *Мова і культура: зб. наук. пр.* Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. Вип. 11. Т. IX (121). С. 112–120.
11. Нечуй-Левицький І. С. «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я» та інші твори. Донецьк: ТОВ «ВКФ БАО», 2010. 384 с.: іл.

10. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект

Нині парадигми лінгвістичних досліджень все більше спрямовані в бік антропоцентризму, коли в центрі уваги постає людина, її життя й діяльність, її культура, вірування, переживання, настрої, зрештою, – її існування в просторі й часі (Ужченко В., Ужченко Д. 2007).

Серед найрізноманітніших мовних одиниць, якими можна виразити категорії простору й часу в українській мові, особливу роль мають фраземи – оті неповторні схованки людського духу, в яких відтворено широку палітру особливостей життя людини. На фразеологічному рівні виразно виявляються національно-культурні особливості мовної системи. Фразеологія – це та сфера мовної діяльності, де, з одного боку, в мовних фактах яскраво відбиваються етнопсихологічні особливості соціуму, а з другого, – чітко простежується вплив мови на формування його менталітету (Жайворонок 2006). Зазначена проблема була предметом зацікавлень ряду білоруських, російських учених (Коваль 2012, Мокиєнко 2012, Рязановский 2012), проте на матеріалі фраземіки української мови різнобічне дослідження ще дотепер не проводилося.

Цікавими для нас виявилися роздуми В.М. Мокієнка, який ставив питання про те, чи дзеркальне відображення картини світу ми отримуємо, оперуючи прозорою внутрішньою формою з урахуванням культурологічних конотацій. З одного боку, так, – зазначав учений. Так, тому що відтворення певної частини об'єктивної картини мовного простору і часу в таких фразеологічних одиницях, без сумніву, представлена. Ні, – каже В.М. Мокієнко, бо в реконструйованій мовній картині світу вже на початку закладено суб'єктивний елемент – суб'єктивна вибірковість фразеології як особливого лінгвістичного феномену. Фразеологія експресивна й оцінна і тому вона семантично вибіркова – на відміну від лексики, орієнтованої як на денотативну, так і на конотативну інформацію (Мокиєнко 2012: 19-20). Погоджуємося з твердженням Л.М. Рязановського, який вказував, що у всіх роботах, присвячених лінгвістичному полю простору, воно кваліфікується як універсальне поле, фразеологія якого є основою для інших семантичних полів, у тому числі й для не менш універсального поля часу.

В обох полях обов'язково наявні два концепти – початок і кінець. Обидва концепти виражаються в групах локальних чи темпоральних

стійких виразів, внутрішня форма яких прямо чи опосередковано походить із просторових понять (Рязановский 2012, с. 49).

А.К. Мойсієнко цілком справедливо, на нашу думку, стверджує про те, що мовно-образна картина світу немислима без символічної атрибутики, що становить собою систему міфологічних, фольклорних, індивідуально-авторських символів – цілий міфосвіт, зі своїми законами внутрішньо-іманентної організації і зовнішньої прагматики (Мойсієнко 2013).

Ми ставимо собі за мету виокремити в корпусі фразем української мови (СФУМ 2003) ті мовні одиниці, які відображають поняття простору й часу. Весь зібраний матеріал класифікуємо на тематичні групи, що дасть нам змогу спостерегти ментальні особливості носіїв української мови з точки зору лінгвокультурології, зокрема й українських символів.

У представленій статті зосередимо увагу на найбільш репрезентативних із нашого погляду, фразеологічних одиницях, що мають у своєму складі компоненти зі значенням простору й часу, в цілому передають просторові чи часові поняття, а також такі, що мають у своєму складі ключові поняття на позначення простору або часу, при цьому позначаючи різні явища дійсності.

Зокрема:

ПРОСТІР: *куди очі бачать* (дивляться, спали і т. ін.), зі сл. *іти*, *бігти*, *тікати* і т. ін. – ‘не вибираючи шляху, в будь-якому напрямку; будь-куди, навмання’ (СФУМ 2003, с. 475); *скільки сягає* (бачить, охоплює, захопить і т. ін.) *око* (скільки *ока*) – ‘на всьому видимому просторі; скрізь, до самого обрію’ (СФУМ 2003, с. 465, 466); *при битій дорозі, шляху* – ‘на людному місці, на місці великого руху, скупчення людей’ (СФУМ 2003, с. 217); *висіти в повітрі* (між небом і землею) – 1. ‘перебувати в непевному, невизначеному становищі’; 2. Залишатися без підтримки, не зустрічати відповіді, співчуття; 3. Залишатися нерозв’язаним, нез’ясованим, нездійсненим (СФУМ 2003, с. 85); *носитися в повітрі* – ‘набувати поширення, відчуватися (про виникнення, появу якоїсь ідеї, про якусь подію тощо)’ (СФУМ 2003, с. 441); *впливати* (*виринати, виплисти*) *на поверхню* – 1. ‘ставати відомим (про те, що приховується)’; 2. ‘з’являтися де-небудь’ (СФУМ 2003, с. 80); *ширяться в позахмарному просторі* – ‘сприймати дійсність нереально, наївно’ (СФУМ 2003, с. 88); *вийти на дорогу* (*шлях*) – ‘визначити напрям діяльності або своє місце в суспільстві, в житті’ (СФУМ 2003, с. 92), *проміряти свій шлях* – ‘прожити життя’ (СФУМ 2003, с. 577), *зійти зі шляху* (*рівної, прямої*)

дороги) – ‘відхилитися від правильного напрямку в поведінці, діяльності, в поглядах і т.ін’ (СФУМ 2003, с. 264), *прибрати зі шляху* – ‘усувати які-небудь перешкоди, створюючи необхідні умови для розвитку, функціонування і т. ін. чого-небудь’ (СФУМ 2003, с. 557); *доріжки схрестились (дороги схрестились)* – ‘хто-небудь має має спільні інтереси, зустрічається з кимось у житті, вступає в певні стосунки’ (СФУМ 2003, с. 216); *стати поперек дороги* – ‘зробитися, виявитися перешкодою комусь у досягненні якоїсь мети’ (СФУМ 2003, с. 692); *обминати (обходити, оббігати і т.ін.) десятою дорогою* – ‘уникати зустрічі з ким-небудь’ (СФУМ 2003, с. 453); *як горох при дорозі* – 1. зі сл. жити, поживати ‘погано, бідно, неспокійно’; 2. ‘у скрутному становищі, у важких умовах’ 3. зі сл. *Смикати, скубти*. Без будь-якої поваги, причини; безцеремонно, нахабно (СФУМ 2003, с.162); *там де Макар телят не пас* – ‘далеко: там або туди, де важкі умови життя, куди потрапляють, як правило, не з власного бажання’ (СФУМ 2003, с. 364), *у чорта на кулічках* – ‘далеко’, (СФУМ 2003, с. 770), *до чорта в зуби* – ‘у найнебезпечніше або найвіддаленіше місце’ (СФУМ, с. 770); *у чорта на рогах (на запічку)* – ‘дуже далеко, у далекому або небезпечному місці’ (СФУМ 2003, с. 770); *іди собі на всі чотири вітри* – ‘уживається для вираження злості, обурення, незадоволення, роздратування з приводу чогось, небажання бачити кого-небудь’ (СФУМ 2003, с. 275), *на заячий (гороб’ячий, горобиний, жаб’ячий) скік* - ‘близько’ (СФУМ 2003, с. 656); *нога людська не ступала* – ‘ніхто ніколи не ходив, не бував, не жив десь’ (СФУМ 2003, с. 437); *на ясні зорі, на тихі води* – ‘в Україну; додому, в рідні краї’ (СФУМ 2003, с. 271).

Наші спостереження показують, що основними ключовими словами у фраземах, пов’язаних із поняттям *простір*, є: *дорога, доріжка, стежка, шлях*.

Простір як знак української етнокультури – це вільний, великий обшир; просторінь; у народних піснях – символ волі, а отже й щастя (Жайворонок 2006, с. 487).

Разом із тим, це символ складного, нелегкого життя; розлуки з доміvkою тощо. У міфологічних та релігійних моделях світу шлях – це образ зв’язку між двома точками простору. Постійна й невід’ємна ознака його – многотрудність, складність, небезпечність. Початком шляху в міфах виступає, як правило, небо, гора, святилище, палац, рідна сторона, батьківський дім. Народна мудрість ще в давнину вчила: щоб пізнати

солодощі життя й оцінити їх, треба пізнати його гіркоту. Дуже часто шлях сповнений невиразністю (розгалуження доріг, перехрестя, які приховують небезпеку). У давнину шлях часто виступає як символ лінії поведінки людини в просторі, як певний набір правил. Наприклад, у Біблії часто згадується шлях Господа, шляхи життя, мудрості, правди, милості, гріха тощо. У народі шлях, дорога часто зіставлялися із скатертиною, рушником. Наприклад, фразема *скатертю дорога* означала побажання гладкого шляху й щасливої дороги (Словник символів 2005, с. 336–337).

Непоодиноким також є використання у фразах ключових слів *чорт, роги, око, зуби, ноги* тощо.

Цікавим є вплітання фольклорних елементів (*ясні зорі, тихі води*), що висвітлюють грані власне української ментальності. Фіксуємо опозиції *близько-далеко*, а також *напря́м дії*.

Час – тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами тощо. Здавна зоряне небо було своєрідним годинником (звідси зоряний час – тривалість, яка визначається періодом обертання Землі навколо своєї осі відносно зірок); розрізняли *добрий і поганий час*. Вважалося, що *добрий час* приносить людині здоров'я, щастя, багатство, успіх (тому бажають на прощання - *в добрий час*), а *поганий (недобрий) час* – хвороби, невдачу, біду (*зустрітисся в недобрий час*). Про безталанного кажуть: *без часу вродився, без часу й загине*. Тонко відчуваючи тривалість буття, народ-філософ влучно зауважує: *все добре в свій час; всякому овочеві свій час; згаяного часу й конем не доженеш; настане час-не стане й нас; час платить, час і тратить; час пече хліб; час-година упливає, Страшний суд ся наближає* (Жайворонок 2006, с. 635–636).

ЧАС: багато (чимало) води сплигло – 1. 'минуло багато часу з якоїсь пори'; 2. Сталися значні зміни за якийсь час (СФУМ 2003, с. 22); *від білого світу до темної ночі* – 'від ранку до вечора; весь день' (СФУМ 2003, с. 636); *до білого волосу* – з дієсловом *дожити* 'до старості' (СФУМ 2003, с. 123); *ледве благословило на світ* – 'розвиднюється' (СФУМ, с. 33); *відтягати час* – 'зволікати здійснення чого-небудь' (СФУМ 2003, с. 107); *в час оний* – 'колись дуже давно; у давнину' (СФУМ 2003, с. 761); *каліф на час* – 'людина, що захопила владу або наділена нею на короткий час' (СФУМ 2003, с. 740); *настав час* – 1. 'кому-небудь пора вмирати' 2. Хто-небудь має сприятливі умови для успіху (СФУМ 2003, с. 761); *протягти*

час – ‘зволікати із виконанням, здійсненням чого-небудь’ (СФУМ, с. 729); *ударив час, у час останній свій* – ‘перед смертю’ (СФУМ 2003, с. 761); *час від часу* – ‘іноді, інколи, або через певні періоди’ (СФУМ 2003, с. 761); *час не жде* – ‘не можна зволікати з виконанням чого-небудь’ (СФУМ 2003, с. 761); *час пробив* – ‘настав момент, що є початком чого-небудь’ (СФУМ, с. 761); *на вічні часи* – ‘назавжди’ (СФУМ 2003, с. 761); *на часі* – ‘підходящий у даний момент; вчасний’ (СФУМ 2003, с. 761); *другим разом кращим часом* – 1. ‘згодом, пізніше, колись’; 2. ‘іноді, часом’ (СФУМ 2003, с. 592); *вгору немає часу глянути* – ‘хто-небудь постійно зайнятий якою-небудь роботою, справою, не має вільного часу’ (СФУМ 2003, с. 149); *цей чорти навкулачки не бились* – ‘дуже рано’ (СФУМ 2003, с. 771); *до самого судного дня* – ‘до кінця світу, довіку’ (СФУМ 2003, с. с. 209); *золота доба* – ‘найплототворніший період, який сприяє успішному розвитку чого-небудь або благотворно впливає на когось’ (СФУМ 2003, с. 209); *на носі* – ‘скоро, незабаром’ (СФУМ 2003, с. 441); *від самої зорі* – ‘від самого ранку’ (СФУМ 2003, с. 271); *до самої зорі* – ‘до пізнього вечора’ (СФУМ 2003, с. 271).

У фразеологізмах із темпоральним значенням найчастіше спостерігаємо використання ключового слова *час*. Крім того, наявні фраземи, де в ролі ключових слів виступають: *світ, вода, зоря, ранок (світанок), день, ніч*.

Фіксуємо опозиції: *ранок –вечір, день – ніч*.

У фраземах української мови відбито також початок, кінець, тривалість дії, минулий час, елементи античних та біблійних виразів, постійність дії, момент дії, різний час доби тощо. За допомогою фразеологізмів відтворено різні прояви буття носіїв української мови. Найперше, що впадає у вічі, – це працелюбність українців, які зрання до смеркання трудяться, не покладаючи рук. Наступне, що відзначаємо, це – віра в Бога, смиренність, готовність не шукати легких шляхів, вміння переборювати труднощі, любов до рідної землі, яка є лейтмотивом практично більшої частини фраземного матеріалу.

Підсумовуючи, зазначимо, що у запропонованій роботі була зосереджена увага на фразеологізмах української мови, в яких відображено простір і час. Дослідження проведено в лінгвокультурологічному аспекті, оскільки нам було важливо з’ясувати, як у стійких фразеологічних виразах відтворено ментальні особливості українців, їх звичаї, традиції, вірування.

Проведене дослідження дає підстави для висновку про те, що

фразеологізми є яскравим відображенням способу життя й діяльності кожного народу, зокрема й українського, 'сховищем' його культури. Із фразеологічних виразів вибудовується національна фразеологічна картина світу, у якій значне місце посідають усталені мовні одиниці на позначення простору й часу.

Список літератури:

1. Жайворонок В. Знаки української етнокультури / Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
2. Коваль В. Фразеологізм *съест собаку* в пространстве интернета: Фразеология во времени и пространстве / Материалы XL Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.) / Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald Санкт-Петербург, 2012. 167–171.
3. Мойсієнко А. Мова в дзеркалі особистості. Івано-Франківськ, 2013. 274–280.
4. Мокиенко В. Фразеологическое пространство и время: картина мира или кривое зеркало? / Материалы XL Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. 15–20.
5. Рязановский Л. Пространство и время во фразеологии (оппозиция «Начало - Конец» в немецких устойчивых сочетаниях). Материалы XL Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.) / Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. – Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. 49–51.
6. Словник символів культури України / заг. ред. В.П. Коцура та ін. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
7. СФУМ 2003: Словник фразеологізмів української мови / Уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк та ін. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
8. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологія сучасної української літературної мови. Київ: Знання, 2007. 494 с.

11. Символи духовності у фраземіці української мови як віддзеркалення мовної картини світу

До національно-духовних скарбів народу належить мова, в якій знаходить своє відображення його світобачення, психіка, спосіб життя, традиції культура, обряди й вірування – усе те, що відтворює народну душу, визначає національний менталітет [Кононенко 2013, с. 5; Пальчевська 2011].

Менталітет – це, по суті, фундамент духовної діяльності людини, один із найважливіших її проявів. Сучасна семіотика стверджує, що будь-яка форма духовної діяльності, чи то ідеологія, чи культура, наука, мистецтво, етика і т. ін., має семіотичний характер. У цьому розумінні знаковим буде будь-яке явище чи процес, що позначає відмінну від себе сутність. Отже, будь-яку форму духовної діяльності можна вважати вторинною моделюючою системою, джерелом якої виступає первинна моделююча система – мова. Менталітет проявляє себе в знаковій системі, зумовленій особливостями національної мови. Дослідники зазначають, що менталітет об'єктивує себе в мові, а мова виступає як основа, що формує в ній специфіку уявлень про світ, системи цінностей і норм поведінки. Іншими словами, національний менталітет може бути виявлений тоді, коли ми сприймаємо його як сутність, безпосередньо пов'язану з мовою, тому що саме вона дана нам як об'єктивне середовище його побутування. Таким чином менталітет можна визначити як національно-специфічний спосіб знакового відтворення знань про світ, систему цінностей і моделей поведінки, втілених у семантичну систему національної мови.

Ю. М. Караулов виділяє декілька рівнів менталітету як сукупності особливостей мислення народу, соціальної групи або індивіда, безпосередньо пов'язаних із мовою: вербально-семантичний, що виражає ступінь володіння мовною семантикою; лінгвокогнітивний, який полягає в індивідуалізації мовної системи в аспекті вибіркової пізнавальної активності конкретної особистості, цей рівень відтворює особливості індивідуального знання про світ і ціннісної орієнтації в ньому, і вищий рівень – мотиваційно-прагматичний, що підпорядковує собі всю мовну діяльність особистості, оскільки пов'язаний з мотивацією, настановами й метою діяльності особистості [Караулов 1987, с. 37–58; див. також: Добровольский 1998; Маслова 2001].

Ми розглянемо рівень системи цінностей (аксіологічний, ціннісний) менталітету, який значною мірою проявляється у фраземах української мови, що з давніх-давен були вмістищем духу людини – її звичаїв, традицій, вірувань. У фразеологічних одиницях української мови відтворена, зокрема, зовнішність людини, її характер, її вчинки, її поведінка. Як правило, стійкі одиниці мають оцінний характер, позитивні чи негативні конотації.

Культурні конотації являють собою особливий спосіб представлення цінностей у менталітеті. Часто конотація не наявна безпосередньо в лексичному значенні мовної одиниці, її буття в мові асоціативне й імпліцитне. Джерелом формування конотацій є не об'єктивно притаманна конкретній речі чи людині особливість чи ознака, а колективна точка зору на неї конкретного етносу, зокрема й українського. Услід за В. А. Масловою, розрізняємо два типи представлення конотативної інформації в мові: 1) образно-метафоричний тип, коли конотативні смисли виникають за асоціацією на базі зовнішньої чи функціональної схожості або схожості вражень; 2) символічний, чи міфолого-символічний тип, коли прототипова властивість часто не мотивується реальною властивістю речі, а приписується їй у культурі, виходячи з міфологічних чи інших уявлень. Компоненти з символічним значенням також зумовлюють зміст культурної конотації [Маслова 2001, с. 54].

Із ключовим словом, наприклад, *ХЛІБ* зафіксовано у СФУМ понад 140 усталених висловів, які відображають широку палітру особливостей народної духовної культури українського народу, зокрема: *водити хліб-сіть* – ‘бути з ким-небудь у дружніх стосунках, товаришувати’, *дати хліб у руки* – ‘допомогти кому-небудь здобути засоби для існування’, *ласкавий (проханий, прошений) хліб* – ‘милостиня’, *обміняти хліб святий* – ‘дати або дістати згоду на шлюб; домовитися про одруження’, *дурно хліб їсти* – ‘не приносити ніякої користі’, *їсти сухий хліб* – ‘жити в нестатках, бідності, в нужді’, *їсти чужий хліб* – ‘бути на чиемусь утриманні’, *відривати шматок хліба від рота* – ‘1. Відмовляти собі у найнеобхіднішому, заради кого-, чого-небудь; 2. Позбавляти кого-небудь найнеобхіднішого, забираючи його собі’, *ділитися останнім шматком хліба* – ‘виявляти співчуття, доброту, людяність у ставленні до когось’, *як тиждень хліба не їв* – ‘1. Дуже повільно, мляво; 2. Тихо, неголосно’, *і хлібом не годуй, а...* – ‘уживається для вираження чиєї-небудь пристрасті до чогось’ [СФУМ]. Переважна більшість із фразем з ключовим словом *хліб* мають аналогічне або близьке

значення в інших слов'янських мовах, це засвідчує спорідненість наших духовних культур. У досліджуваному матеріалі зафіксовано фраземи як із позитивною, так і з негативною конотацією.

Чумацький Шлях – один із символів національної історії та культури. За словником – це срібносаяне скупчення зірок, що навпіл перетинає нічний небосхил. Крім цієї назви, побутували ще й такі: *Зоряна Дорога*, *Солом'яна Дорога*, *Дорога Молокова*, *Чумацька Дорога*, *Дорога в Єрусалим*, *Сріблиста Дорога*, *Туманна Дорога*, *Дорога Овець*, *Варта Ночі*, *Тещина Дорога*, *Дорожні Зірки*, *Небесна Тріщина*, *Зорі Дівочі*. Та все ж найбільш поширеним є сполучення *Чумацький Шлях*. Дослідники пов'язують її з чумаками, торгівцями XV – XIX ст., які були головними експортерами-імпортерами солі в Україні, їх шлях був довгим і небезпечним, политим солоним потом і кров'ю. Вночі вони орієнтувалися саме за цим сузір'ям. Отже, Чумацький Шлях символізував нелегкі життєві дороги, своєрідний орієнтир у пільмі, хаосі. Нині Чумацький Шлях усимволізовує велич і трагізм української історії, національної духовної культури: *Упаду я зорею, мій вічний народе, на трагічний і довгий Чумацький твій Шлях* (В. Симоненко) [див.: Словник символів, с. 332–333].

Слово *шабля* з часів козацтва вживається на позначення відваги, сміливості, мужності, завзяття: *береженого Бог береже, а козака шабля стереже; блиснем шаблями, як сонце в хмарі*. Слово нерідко набуває сентиментально-пісенних конотацій (*шабля* начебто замінює козакові родину, матір, стає найпершим другом): *шабля й люлька – вся родина, сивий коник – то мій брат*. Зменшено-пестливі форми (*шабелька*, *шабеленька*, *шабелечка*) засвідчують ставлення високої шани, любові щодо цієї найулюбленішої серед козаків зброї: *із-під боку шабеленьку витягає*. Основні компоненти символічного смислу – 'відвага', 'сміливість', 'мужність', 'завзяття', 'щось дуже рідне', 'близьке, дороге', 'дружба', 'побратимство' [див.: Кононенко 2013, с. 281–282].

Простежимо, як світ цінностей відтворено у фраземах української мови зі стрижневим словом *кров*: *аж кров кинулася в лице* – 'хто-небудь раптово почервонів' [СФУМ с. 314], *кров кипить у скронях* – 'хто-небудь перебуває у стані сильного збентеження, гніву, обурення' [СФУМ с. 315], *кров заграла* – 'хто-небудь почуває приплив сили, енергії' [СФУМ, с. 314], *кров заговорила* – 'у кого-небудь виявляються натура, звички, характер, погляди і т. ін., притаманні комусь' [СФУМ, с. 315], *ввійти в плоть і кров*

– 1. ‘стати невід’ємною частиною, основною рисою чи властивістю когось, чого-небудь’; 2. Стати значним або необхідним для когось [СФУМ, с. 142], *кров з молоком* – ‘здоровий, рожево-красний, рум’яний’ [СФУМ, с. 315], *ані кровинки* – ‘що-небудь дуже бліде, переважно про обличчя’ (СФУМ, с. 430), *до останньої краплі крові* – ‘боротися до кінця життя’ [СФУМ, с. 310], *облити серце кров’ю* – ‘багато витерпіти горя, натерпітися, настраждатися’ [СФУМ, с. 453], *змити кров’ю* – ‘власним життям або тяжким пораненням спокутувати щось’ [СФУМ, с. 267], *хоч кров з носа* – ‘незважаючи ні на що, ні на які обставини, за будь-яких умов’ [СФУМ, с. 315]. Ще з язичницьких часів кров сприймалася в українців як невід’ємний атрибут жертвоприношення, звичайно на позначення примирення. У «Старому Заповіті» кров виступає як жива істота, уособлення правди, спокути. Кров убитого не дає змоги землі родити, віддавати свою силу. Усвідомлення *крові* як компонента жертви відтворюється у ритуалі причащення до Христових мук через пиття церковного вина. Це традиційне для християн сприйняття *крові* засвоєне українцями, які теж убачають у ній символ мучеництва. Поряд із цим смыслом у слові-символі *кров* зберігається найдавніший зміст, пов’язаний із давніми поняттями кровної помсти за завдану кривду (*кров за кров*). Поряд із цим читаємо у Т. Шевченка: Похвойте та вставайте, кайдани порвіте, і *вражою злою кров’ю волю окропите* [див.: Кононенко 2013, с. 99–100]. Отже, фраземи з ключовим словом *кров* відображають найважливіші етапи в житті людини: народження, смерть, жертва, війна, а також зовнішній вигляд, фізичний та психологічний стан, добро й зло. У фраземах української мови виділяємо такі основні символічні ціннісні смисли: *жертва, спокута, помста, примирення, фізичний, емоційний стан*.

Чотири броди – символ тернистого шляху життя кожної людини; гідного людського віку; людських знань, досвіду; норм моралі; невідомого, часто небезпечного життєвого вибору; історії і долі українського народу. За тлумачним словником *брі́д* – ‘мілке місце ріки або озера, зручне для переходу або для переїзду’. Поетичний образ чотирьох бродів зустрічаємо в народних піснях, прислів’ях, наприклад: *не спитавши броду, не лїзь у воду*. Брі́д у незнайомій життєвій ситуації – воді – є останньою надією на порятунок. У романі М. Стельмаха «Чотири броди» слово *брі́д* стає символом, а саме: блакитний як досвіт, – *брі́д дитинства*, потім наче сон – хмільний *брі́д кохання*, далі – *безмірної роботи й турботи*, а зрештою – *онуків і прощання* [Словник символів 2005, с. 329–330].

Калина – символ вогню, сонця, неперервності життя, роду українців; України, батьківщини; дівочої чистоти й краси; вічної любові, кохання, вірності; гармонії життя та природи; материнства; плодючості; символ нескореності та стійкості; українського козацтва; незрадливої світлої пам’яті; єдності нації; потягу до своїх традицій, звичаїв. *Без верби й калини нема України* – каже народна мудрість. Одним із найважливіших символічних значень *калини* було ‘чиста дівоча врода’ (*А дівчина, як калина, личком рум’яная*). Символізувала вона й вірне, довічне кохання – та й *зацвіла калиночка* дрібненько, аби в парі прожили добренько. В Україні колись святим було материнське побажання: *Будь, доню, і ти червоною та здоровою калиною, незайманою та чистою до вінця! Ламати калину* – означало виходити заміж, любити. *Червона калина* – символ України: пор. *край калиновий; колисала калина* [Кононенко 2013, с. 182]; А ми тую *червону калину* та й підійемо. А ми нашу *славну Україну* та й розвеселимо! Філософським є символічний образ *калинового мосту*. Міст – це життя, що з’єднує два береги: молодість і старість (ширше – народження і смерть). Перший берег уже за спиною (на... мості), попереду другий берег, і зворотного шляху немає. У філософському підтексті образу є поцінування життя у хвилину розквіту й ностальгія за тим, що минає (Словник символів 2005, с. 141–142). *Калина хитається* – ‘дівчина сумує’; *калина чорніє* – ‘чисте горе’; *зламати калину* – крім значення, поданого вище, – ‘покинути кохану’; *посадити калину на могилі* – ‘висловити жаль за загиблим’. Отож серед опоетизованих назв рослин-символів, що стали ключовими словами стійких висловів, в українців перше місце відведене *каліні*. Червоний колір *калини* відображає красу, біле цвітіння – невинність [Кононенко 2013, с. 180-181].

Неперевершеною майстерністю відтворення чеснот рідної матері за допомогою стійких висловів відзначені, зокрема, поетичні рядки Б. Олійника: *Ти від лютої зими затуляла нас крильми, прихилилася теплим леготом, задивлялася білим лебедем*, дивом-казкою за віконечком, сива ластівко, сиве сонечко [Кононенко 2013, с. 372–373]. Тут йдеться про всеперемагаючу материнську жертвну любов, яка не має меж, яка оповиває нас із народження і протягом усього життя, бо навіть після відходу матері в інші світи її любов зігріває наші душі, освітлює нам шлях у майбутнє. Визначний український майстер художнього слова знайшов ті особливі, неповторні мовні засоби, якими відтворив найсвятіші почуття матері до

своїї дитини.

В українців *вишиванка* – символ здоров'я, краси, щасливої долі, родової пам'яті, порядності, чесності, любові, святковості; обєріг. Тому не дивно, що народ витворив низку цікавих стійких одиниць, пов'язаних із вишитою сорочкою. За традицією, дівчина, готуючи придане, мала вишити своєму нареченому сорочку: *шовком шила, шовком шила, золотом рубила. Та для того козаченька, що вірно любила.* Сорочка (особливо чоловіча) була символом кохання, вірності, невірності. У давньому замовлянні сказано: *Якою білою є сорочка на тілі, таким щоб і чоловік до жінки був*, звідки видно, що *білий – милий*. Вислів *випрати сорочку* має декілька значень: 1) Ой коби я була знала, що я твоя буду, *випрала би-м сорочечку* від чорного бруду – 'покохала б за умови обов'язкового майбутнього заміжжя'; 2) у чумацьких піснях – 'полюбити чумака, навіть якщо він одружений'. Характерно, що не завжди чумаки погоджуються на любовні стосунки з випадковими жінками, не дозволяє будь-кому *прати сорочку*, хоч вона й не біла, бо *сьома неділя*. Таким чином чумаки зберігає вірність коханій дівчині, до якої має повернутися [Словник символів 2005, с. 47–48].

Цікавим є образні вислови, пов'язані з назвами їжі українців. В Україні говорили, що *Різдво гарне ковбасою, а Великдень – крашанкою*. Український народ є надзвичайно гостинним: *пошли, Боже, гостя, то й хазяїну добре; гість – на щастя; клади перед людей хліб на столі, будеш у людей на чолі*. Кожна господиня мала справою честі нагодувати й напоїти гостей так, щоб вони були задоволеними. При цьому годилося припрошувати до кожної справи: *прошу покїрно; чим багаті, тим і раді*. Подібні мовні формули зустрічаємо також і в інших слов'янських мовах. Поважали гостей, які любили й уміли добре поїсти, і зневажали тих, котрі їли мало й погано – *такий з нього їдець, як горобець; як хто їсть, так і робить* (Словник символів 2005, с. 137–138).

Ворона – символ провісника горя, страждань, смерті, похорону, загибелі, пророцтва, нечистої і зловісної пташки, породженої чортом, кровопролиття, насилля та війни, емблема дурості й глупоти, марнославства й хвалькуватості, роззявства й лінивості. У народних уявленнях ворона – нечиста й зловісна пташка, породжена чортом: *вороні де не літять, то на смітник сідають; куди б ворона не літала, завжди на гній сяде; кому над головою ворона криче, той має щастя собаче*. У народних уявленнях ворону пов'язують із кровопролиттям, насиллям та війною. Про це йдеться

в прислів'ї *ворона за сім миль стерво чує*. В українській народній традиції *чорний ворон* символізує смерть: *Ой криче ворон, негодоньку чує, щось козакові серденько віщує*. Часто символ ворона-птаха, що поїдає мертвих, пов'язаний із образом убитого козака: далеко від нього мати, батько й мила дівчина, тільки ворон справляє над ним страшні поминки: *По дівчиноньці отець-мати плаче, а по козакові чорний ворон криче*. Прикметно, що постійний компонент *чорний* не передає прямого номінативного навантаження (адже ворони чорні), а підкреслює зловісність, страхітливий образ – *чорний* у значенні ‘злий, низький, підступний’ [Кононенко 2013, с. 213–214]. Ворона – комічний символ дурості та глупоти: *ворона за море літає, та дурна вертається; ворона за море літала, а все вороною вертала; навпростець тільки ворони літають; в голові тільки вороняче гніздо має; хай чоловік як ворона, а все ж жінці оборона*. Вона міняє своє пір'я на біле й хоче стати непомітною серед голубів, однак голуби проганяють її. Після цього зграя ворон також не приймає її. Одягнута в пір'я лебедів чи павичів, ворона була висміяна і обципана і це стало нині афоризмом – *від ворон одстала, до пав не пристала*. Глупота ворони поєднується з її хвалюватістю та марнослаством. Вона розхвалює орлу своїх дітей і просить їх не їсти, а той у відповідь з'їдає саме бридких вороненят. Ворона охоча до лестощів: схопленою нею рак розхвалює її, і спокушена пташка розкриває рот, втрачаючи здобич. Тому в народі вживається вислів: *не розкривай рот, наче ворона; нащо вороні великі розговори, коли вона знає своє кра* – про обмежену людину. Про людину, яка щось забула чи не помітила, кажуть: *прогавив нагоду, зловив таву*. Подібні сюжети є і в інших слов'янських народів [Словник символів 2005, с. 60–61].

Лисиця в народному уявленні – символ хитрощів, обману, лицемірства: *хитрий, як лисиця; у вічі лис, а за очі як біс; старого лиса важко зловити; лисом підшитий; лисом підшитий, псом підбитий* – ‘такий хитрий, лукавий, як лис’; *лисом витися* – ‘упадати біля кого-небудь, тобто виявляти свою хитру, підступну вдачу’ [Кононенко 2013, с. 231–232].

Розглянемо, які конотативні смисли закладені у фраземах української мови з ключовим словом *заєць*: *як зайцеві бубон* – ‘зовсім не потрібний’ [СФУМ, с. 46], *ганятися за двома зайцями* – ‘братися за кілька справ одночасно’ [СФУМ, с.146], *далеко куцо́му до зайця* – ‘велика різниця між ким-небудь; дуже далеко, недоступно’ [СФУМ, с.187, 321], *сипати зайцям солі на хвіст* – 1. ‘марно погрожувати, обіцяти заподіяти кому-

небудь неприємне»; 2. 'мріяти про щось нереальне' [СФУМ, с. 647], *зайчики в голові стрибають* – 'хто-небудь легковажний, безтурботний або дурний, недоумкуватий' [СФУМ, с. 244], *заяча душа* – 'боязка, полохлива людина'. Уживається для вираження незадоволення, роздратування з приводу чого-небудь [СФУМ, с. 228], *із заячий хвіст* – 'дуже мало' [СФУМ, с. 744], *на заячий скік* – 'дуже мало' [СФУМ, с. 656], *не з заячого пуху* – 'небоязкий, хоробрий, сміливий' [СФУМ 2003, с. 588]. У таких фраземах спостерігаємо схожість вражень про цього сірого невеликого звірка, його властивостей, що вмотивовано накладаються на особливості стану, поведінки, зокрема, й українця, який образними засобами мови зумів відтворити певні свої негативні риси: *безтурботність, легковажність, недоумкуватість, непотрібність* тощо. Заєць у всіх народів став символом боягузтва. Ця думка знаходить відображення у таких українських прислів'ях, приповідках: *тремтить, як заєць; такий відважний, як заєць; полохливий заєць і пенька боїться; заєць спить, та очей не жмурить; заєць від куца, а жаба від зайця тікає*. Заєць символізує вогонь, і мотивація тут пов'язана зі швидкістю переміщення тварини (кажуть: *біжить заєць, як вогонь*) та особливостями його зору (вважають, що *косі очі в зайця – причина пожежі*). Вогняна символіка зайця проявляється в повір'ях: *Якщо на подвір'я або в село забіг заєць – буде пожежа* [Словник символів 2005, с. 117–118].

Підсумовуючи, зазначимо, що фраземи української мови увібрали в себе весь віковий досвід життя народу. В усталених висловах відтворені найрізноманітніші прояви буття українського етносу. Проаналізований матеріал дає підстави зробити висновок про те, що в мовних одиницях наявні національно-культурні конотації, які є своєрідним способом утілення світу духовних цінностей у мовному менталітеті. На ґрунті національно-мовної картини світу, сформованої, зокрема, й за допомогою фразем, утверджується образно-поняттєва структура українського етнокультурного простору.

Література

1. Білоноженко В.М. та ін. Словник фразеологізмів української мови (СФУМ). Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с. (Словники України).
2. Добровольський Д.О. Національно-культурна специфіка во фразеології. *Вопросы языкознания*. 1998. № 6. С. 48–57.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студ. высш.

учеб. заведений. Москва: Издат. центр „Академия”, 2001. 208 с.

4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность [Текст]. Москва: Наука, 1987. 264 с.

5. Кононенко В.І. Символи української мови: монографія. 2-е вид., доповн. і перероб. Київ; Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2013. 440 с.

6. Пальчевська О.С. Фразеологічні одиниці у системі культурних кодів. Матеріали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им.Ф. Скорины / редкол.: В.И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011 г. Вып. 1. С. 141144.

7. Словник символів культури України / за заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко, В.В. Куйбіди. 3-тє вид. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.

12. Фразеологізми у Святому Письмі: етнолінгвістичний аспект

Останнім часом посилюється інтерес до вивчення стійких мовних одиниць, що відображають віковичну народну мудрість, закладену у Святому Письмі. Попри те, що зроблено в цій царині немало, нині науковці по-новому підходять до вивчення фразеологічних виразів [див. Алефиренко 2008; Мельник 1997; Ужченко 2007 тощо].

Під фразеологізмом розуміємо, як і В. Ужченко, надслівну, семантично цілісну, відносно стійку (з допущенням варіантності), відтворювану й переважно експресивну одиницю, яка виконує характеризуючो-номінативну функцію [Ужченко 2007, с. 26]. В. Жайворонок справедливо, на наш погляд, зазначає, що саме антропоцентричний підхід до вивчення мовних одиниць збуджує зацікавленість до ролі мови як суспільного явища в системі духовних цінностей етносу, до взаємовідношення народу – творця мови та власне мови як значною мірою творця її носія [Жайворонок 2006, с. 7]. Цілком погоджуємося з твердженням В. Ковалю, який вважає, що етнокультурна інтерпретація фразеологізмів потребує скрупульозного дослідження як мовних, так і позамовних чинників їх формування [Коваль 2002 с. 193]. На думку В. Васильченка, нині помітне посилення

міждисциплінарних студій, яке в етнографів зумовлене загальною зацікавленістю етнолінгвістикою та пошуком нових, точніших методів опису, а у фразеологів – потребою використання позамовного матеріалу для коментування багатьох мовних фактів [Васильченко 2009, с. 70–71].

У пропонованій статті ми ставимо за мету описати деякі найвагоміші, на наш погляд, людські цінності, відтворені у біблійних фразеологізмах. Для проведення дослідження ми використали матеріали з різних джерел, зокрема [Багнюк 2008; Жайворонок 2006; Ілюстрована Біблія 1982 тощо].

Христос попереджав: *Всякий, хто гнівається на брата свого, підлягає суду* [Багнюк 2008, с. 330; Ілюстрована Біблія 1982, с. 386]. У стійкому вислові *гніватися на брата* втілений глибокий смисл: хто хоче звернутися до Господа, повинен помиритися не лише зі своїм братом, а й із противником, і прийти до Всевишнього без гніву. Помиритися з усіма – значить бути в мирі з Господом, а не гніватися ні на кого – не знати його гніву.

Христос наголошував: *Горе світові від спокус!* [Багнюк 2008, с. 331; Ілюстрована Біблія 1982, с. 370, 418]. У фразеологізмі *горе від спокус* закладено велику мудрість: спокуси повинні настати і їх потрібно здолати, а це зробити нелегко. Потрібна непохитна віра, високий розум і наполеглива воля: віра вказує на гріховність спокуси, розум дозволяє розпізнати її, а воля допомагає здолати. Але ще більше горе тим людям, через яких спокуси приходять, бо вони страждатимуть подвійно, на них ляже тягар спокус через відсутність чи віри, чи розуму, чи волі та вина за поширення спокус.

Посилаючи своїх учнів на проповідь слова Божого, Христос попереджав їх: *– Я посилаю вас, ягнят, поміж вовків!* [Багнюк 2008, с. 333; Жайворонок 2006, с. 8, 103]. У стійкому вислові *ягнята серед вовків* відтворено твердження про те, що світ злий і безжалісний, наповнений підступністю і жорстокістю, але його треба перемогти добром, а не злом, лагідністю, а не жорстокістю. І тільки невинні ягнята можуть здолати лютих вовків, бо зло злом не знищується, а подвоюється, бо вовки вовків не зборюють, а лише об'єднуються. Лише лагідність ягнят недосяжна жорстокості вовків.

На суді у Понтія Пілата натовп вимагав відпустити Вараву – розбійника та засудити Ісуса. Пілат висловив бажання Христа відпустити. Натовп заволав ще голосніше: *– Розіпни, розіпни його!* [Багнюк 2008, с. 335; 6: 458]. І з того часу цей вираз став позначати ознаку натовпу: люди перестають бути народом і стають натовпом, коли винагороджують тих, хто грабує та знищує їх, і розпинає того, хто несе їм істину та любов.

У Святому Письмі написано: *не противтесь злomu* [2: 338, 339; 4:248; 6: 386]. Адже зло породжує зло. Якщо за око вирвати око, а за зуб – зуб, то покалічених буде удвічі більше. І для того, щоб не подвоювалось зло, коли вдарять у праву щоку, треба підставити ліву. Коли ж захочуть забрати сорочку, то потрібно віддати й верхній одяг. Людині все повернеться, зазначено у Святому Письмі, бо вдвічі менше зла залишиться в світі та вдвічі зменшиться неприязнь, а також удвічі буде більше добра й удячності, якщо не будемо противитися злomu. І треба розпочати із себе – навчитись самому не відповідати злом на зло.

Надзвичайно цікавим, на нашу думку, є смисл, закладений у біблійному вислові *стукайте – і відчинять, і просять – то буде дано вам* [Багнюк 2008, с. 341; Жайворонок 2006, с. 168, 169; Ілюстрованоа Біблія 1982, с. 389]. Ніколи не треба припиняти пошуків, бо завжди знайдеться людина, котра, коли в неї попросять хліба, каменя не подасть. Адже завжди, коли шукають невтомно, то втомлюють долю – і вона поступається тому, хто шукає, бо йому допомагає Бог, зазначено у Святому Письмі. А коли наполегливо стукають, то по той бік дверей знайдеться людина, котра чекає гостя, щоб той постукав. Немає дверей, що не відчиняються. На те вони й двері, щоб відчинятись перед гостем, а не тільки перед господарем, особливо, якщо це двері до людського розуму й серця.

У стійкому вислові *пізнавати по плодах* [Багнюк 2008, с. 343; Жайворонок 2006, с. 592–593; Ілюстрована Біблія 1982, с. 390] відтворено ставлення до людини, яка творить добрі або злі справи. Адже ніхто не може, зазначено у Святому Письмі, зібрати винограду з тернового куща, бо виноград родить виноградна лоза, а терновий кущ – тернину. І не можна з поганого дерева взяти гарний плід, бо яке дерево – такий плід. Як дерево пізнається по плодах, так і людина пізнається по її ділах. Отож як зрубують дерево, яке не родить добрих плодів, так само зрікаються людини, що чинить злі справи.

На запитання учнів, чому він говорить притчами, Христос відповів: - Бо вам дано знати тайни Царства Небесного, а іншим не дано. І, як зазначено в Святому Письмі, Ісус продовжив свою думку словами глибокої мудрості: - Бо *хто має, тому дано буде і примножитьься*, а хто не має, в того відніметься й те, що має [Багнюк 2008, с. 353; Жайворонок 2006, с. 400–401]. У цих словах Спасителя йдеться не про земне, а про духовне багатство. Адже той, хто має віру та знання, примножує їх навіть тоді, коли

щедро роздає іншим. А хто бідний на віру та знання, той утратить й останні крихти того, що в нього є: без віри втратить духовне, а без знань – і земне своє багатство.

У вислові *скверна з уст, а не в уста* Багнюк 2008, с. 354; Жайворонок 2006, с. 378, 412] суть така. Фарисеї, як зазначено у Святому Письмі, звинуватили учнів Христа в тому, що вони не завжди миють руки перед тим, як узятись до їжі, й цим оскверняють себе. На що Христос відповів: – Не те оскверняє людину, що входить в уста, йде в шлунок і виходить геть, а те, що виходить із уст. Адже те, що виходить із уст, те виходить із серця: лихі думки, неправдиві свідчення та словесна хула – і ведуть вони до крадійства, розпусти і вбивства.

У фразеологізмі *сліпі проводирі сліпців* [Багнюк 2008, с. 354] закладено такий зміст. Сліпий не той, зазначено у Святому Письмі, у кого очі незрячі, а той, у кого душа темна і розум спить. Такі не бачать світу і не відчують людей. А якщо світу досягнути не можуть, то й не вміють навчити ближнього. Коли пояснюють, то обманюють, а коли навчають, то зваблюють і заводять в оману, як у велику життєву яму. І горе людині, яка має такого вчителя. Тож горе народу, котрий матиме такого проводиря.

Книжники і фарисеї – духовні брати [Багнюк 2008, с. 358; Ілюстрована Біблія, с. 378]. Для обох – головне не діло, а слово, тільки для книжника – писане, а для фарисея – сказане. Вони вміють говорити, та не прагнуть робити, вчать, та не дотримуються науки самі. Вони, як сказано в Святому Письмі, вміють очистити чашу ззовні, залишивши всередині бруд, бо люблять показати праведність, не маючи її в собі. Найменшу справу вони роблять так, щоб люди бачили і сприймали її за найбільшу справу. Вони – лицеміри, що уникають труднощів, але хочуть приймати вітання і посідати почесні місця на зібраннях. Христос закликав уникати їх повчань, бо вони беруть тягар, але кладуть його на плечі інших. Він викривав їх лицемірство, а тому вони не любили й переслідували його.

Ціна зради [Багнюк 2008, с. 362; Жайворонок 2006 с. 656; Ілюстрована Біблія 1982, с. 455] – витoki цього стійкого виразу лежать у біблійному переказі про Іуду Іскаріота, який видав Ісуса, отримавши за свою зраду тридцять срібняків. Проте не ці тридцять монет стали ціною його злочинства. За зраду він заплатив своїм життям – воно стало ціною злочину. Коли Іуда побачив, що Христос засуджений до смертних страждань, він злякався і повернув гроші первосвященикам зі словами: – Згрішив я,

видавши невинну кров! А після цього повісився. Такою страшною є ціна тяжкої зради.

Нести свій хрест [Багнюк 2008, с. 363; Жайворонок 2006, с. 623; Ілюстрована Біблія 1982, с. 458–454] – цей фразеологізм бере свій початок із Святого Письма, де оповідається про те, що хрест, на якому мав бути розп'ятий Христос, виготовили задалегідь, і на місце розп'яття – гору Голгофу – його спочатку ніс селянин, а потім – Ісус Христос, бо іудеї вирішили, що кожен сам повинен нести свій хрест. Для Ісуса це був справді викупний подвиг для спасіння всього людства. Його хрест страждань став хрестом перемоги над гріхом і смертю. Своїм Хресним подвигом Христос учив нас: кожен без гніву і нарікань має принести свій хрест аж до того місця, де він повинен бути встановленим, – до своєї власної Голгофи.

У результаті проведених наукових пошуків доходимо висновку, що у фразеологізмах із Святого Письма закладений глибокий повчальний смисл. Ключові слова, як бачимо, позначають загальнолюдські моральні категорії: добро, зло, зрада, вірність тощо. У стійких виразах майстерно відтворено як добрі, так і злі вчинки людини. Біблійні притчі є віддзеркаленням широкої палітри людського життя і діяльності у всіх його проявах.

У фразеологізмах – споконвічна мудрість етносу, яка проектується і на проблеми сьогодення. Саме смисл, закладений у біблійних фразеологізмах, дає змогу простежити нерозривний зв'язок мови й культури, саме у цих образних мовних знаках яскраво відтворена людина з усіма її позитивними й негативними рисами, вчинками тощо. Усталені мовні звороти зі Святого Письма уможливають проникнення в глибини людської душі за допомогою слова, відтворюють наші корені, найтонші струни людського серця, а повчальний зміст багатьох із них є надзвичайно актуальним сьогодні. Адже цілком справедливо сказано в Біблії, що кожен має нести свій хрест на свою Голгофу – у цьому, очевидно, сенс буття етносу на цій землі.

Література

1. Алефиренко Н.Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм. Монография. Москва: ООО Изд-во «Элпис», 2008. 271 с.
2. Багнюк А. Символи українства. Художньо-інформаційний

Довідник. Тернопіль: Новий колір, 2008. 828 с.

3. Васильченко В. Обрядовомотиваційні зв'язки українських етнофразем (на матеріалі поховальних фразеологізмів). *Українська мова*. 2009. №2. С.70–84.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник / Віталій Жайворонок. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика. Нариси. Київ: Довіра, 2007. 262 с.
6. Ілюстрована Біблія для молодих. Загреб, 1982. 520 с.
7. Коваль В. Украинская этнофразеология: проблемы интерпретации. *Мовознавство*: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. Україністів. Київ, 2002. С. 193–196.
8. Мельник Л.В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Київ, 1997. 22 с.
9. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія сучасної української мови. Підручник. Київ: Знання, 2007. 494 с.

Тематика рефератів (презентацій) зі спецкурсу «Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень» для студентів українського відділення філологічного факультету

1. Предмет, мета й завдання спецкурсу „Лінгвокультурологічний аспект лінгвістичних досліджень”. Обґрунтування актуальності, новизни, необхідності ознайомлення з новітніми парадигмами лінгвістичних досліджень.

2. Лінгвокультурологія як наука на перетині лінгвістики й культурології.

3. Нова парадигма знань і місце в ній лінгвокультурології.

4. Статус лінгвокультурології серед інших лінгвістичних дисциплін.

5. Із історії виникнення лінгвокультурології.

6. Методологія і методи лінгвокультурології.

7. Об’єкт і предмет дослідження в лінгвокультурології.

8. Базові поняття лінгвокультурології.

9. Взаємозв’язок мови й культури.

10. Мовна картина світу й емпірична буденна свідомість.

11. Опис мови з позицій лінгвокультурології.

12. Метафора як спосіб представлення культури.

13. Символ як явище культурного простору.

14. Стереотип як явище культурного простору.

15. Людина – носій національної ментальності й мови.

16. Мовна особистість.

17. Чоловік і жінка в суспільстві, культурі й мові.

18. Образ людини в міфі, фольклорі, фразеології.

19. Культура як світ смислів.

20. Етнічна ментальність.

21. Концептуальна й мовна картини світу.

22. Етнічна ментальність, картина світу і мова.

23. Акумуляююча властивість слова.

24. Слово й етнічна приналежність.

25. Слово і художня література.

26. Екологія мови й культури.

27. Дослідницький інструментарій лінгвокультурології.

28. Поняття культури як важливого концепту.
29. Роль фразеологічного фонду й метафори в культурі.
30. Мовна картина світу й культура.
31. Міфологічне мислення і його роль у розвитку людської культури.
32. Із історії вивчення міфу. Його сучасні теорії.
33. Суть міфу, його функції.
34. Зв'язок міфу з мовою та іншими явищами культури.
35. Міф і мова.
36. Міф і метафора.
37. Класифікації міфів.
38. Міфи про походження Всесвіту й Землі, їх відтворення в семантиці фразеологічних одиниць.
39. Міфи про створення світу й мова.
40. Явища природи як фактор культури, відображеної в мові.
41. Деревя й рослини в міфах, фольклорі, поезії.
42. Птахи, риби й різні звірі в культурі й мові.
43. Природа очима українців, утілена у фраземах.
44. Образ людини в слов'янській міфології.
45. Зовнішній вигляд людини в слов'янській міфології.
46. Душа й серце як духовні центри людини, їх відтворення у фраземах.
47. Суспільство в дзеркалі міфології та фразеології.
48. Культурні семи.
49. Культурне тло мовних явищ.
50. Культурні концепти.
51. Культурний простір як форма існування культури.
52. Лінгвокультурна парадигма як мовні форми, що відображають етнічно, соціально, історично, науково детерміновані категорії.
53. Мова культури як знакова сутність, система знаків і їх відношень.
54. Ключові концепти культури.
55. Лінгвокультурема як комплексна міжрівнева одиниця, суттю якої є єдність лінгвального та екстралінгвального змісту.
56. Мовна й поетична картина світу як важливі категорії культурології.
57. Національний характер крізь призму мовних одиниць.
58. Когнітивізм, когніція та їх термінологічна база.
59. Поняття „когнітивна лінгвістика”, її основні теоретичні положення.
60. Шість основних напрямів досліджень: програма досліджень

«розумового механізму» людини; вивчення переробки інформації, що доходить до людини різними каналами; побудова ментальних моделей світу; упорядкування систем, що забезпечують різноманітні когнітивні аспекти; розуміння й формування людиною та комп'ютерною програмою думок, викладених природною мовою; створення моделі комп'ютерної програми, здатної розуміти й продукувати текст.

61. Когнітивна семантика в концепції вітчизняних учених.

62. Поняття «концепт» у мовознавчих дослідженнях. Різні підходи до трактування зазначеного поняття у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

63. Концептосфера, концептуалізація, концептуальний аналіз. Характеристика основних етапів проведення концептуального аналізу.

64. Способи концептуальної організації знань. Інформація про різноманітні способи концептування. Вербальні й невербальні концепти.

65. Концептуальна й мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. Взаємозв'язок і взаємозалежність етнічних менталітетів та концептуальних і мовних картин світу. Первинність концептуальної картини світу порівняно з мовною.

66. Співвідношення концептуальних і лінгвістичних репрезентацій у когнітивній семантиці. Лінгвістичні репрезентації як структури знань про мову. Концептуальні репрезентації як когнітивні структури, що картографують і зберігають досвід у свідомості чи в пам'яті у вигляді певних структур. Значення як концепт чи група концептів, які мають мовну основу.

67. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові. Відтворення національно-культурних особливостей мовної системи на фразеологічному рівні.

68. Поняття «фрейм». Фреймовий аналіз. Фрейм як оперативна одиниця пам'яті. Стереотипні ситуації, сценарії. Упорядкування й систематизація в пам'яті різноманітних знань для побудови характерної для кожної етнокультурної спільноти мовної картини світу.

69. Культурно-мовна картина світу. Різноманіття культурно-мовної картини світу. Фразеологічна картина світу як вагомий складник наукової моделі «мовна картина світу».

70. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження. Національна специфіка концепту. Концепт як результат взаємодії культурологічних

факторів: традицій, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, образів мистецтва, почуттів і системи цінностей.

71. Про концептуальний зміст лексичних і фразеологічних одиниць. Розрізнення концептуальної наповненості лексичних та фразеологічних одиниць. Погляди славістів та германістів на досліджувану проблему.

72. Лінгвокультурні концепти українського дискурсу. Найбільш вагомий лінгвокультурні концепти українського дискурсу: *воля, свобода, мрія, надія, віра, доля, недоля, кохання, любов, страх, сміх, сум, туга, журба, гріх, спокута, зло, добро, зрада, вірність* тощо. Окремий реферат може бути присвячений одному концепту (тобто тут – 20 тем); (зокрема, на матеріалі художніх творів).

73. Найважливіші дисертаційні та монографічні дослідження в галузі лінгвокультурології. Наукові здобутки українських, американських, англійських, німецьких учених (загальна характеристика та проблематика).

Методичні вказівки до написання реферату (створення презентації)

Реферат (презентація) з дисципліни спеціалізації «**Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень**» виконується студентами відповідно до навчального плану в обсязі навчальної програми. Написання реферату є одним із видів самостійної (індивідуальної) роботи студента. Це вагомий складник навчального процесу, який вказує на рівень знань студентів, їх дослідницькі навички.

Реферат дає можливість зрозуміти, як студент ставиться до навчання, чи вміє користуватися літературними джерелами, вільно й самостійно висловити думку, логічно й повно розкрити вибрану тему, зробити правильні висновки.

Мета написання реферату з цього курсу – допомогти студентам засвоїти вузлові проблеми новітньої парадигми мовознавчих досліджень.

Основні вимоги до оформлення та написання реферату (створення презентації):

1. Реферат подається в набраному на комп'ютері варіанті обсягом 10–15 сторінок формату А–4 або у вигляді презентації (10–15 слайдів). Робота має бути грамотна, написана сучасною українською літературною мовою.

2. У рефераті (презентації) студент повинен виявити відповідний рівень знань матеріалу із дисципліни спеціалізації «Лінгвокультурологічний аспект мовознавчих досліджень», опрацювавши для цього весь матеріал курсу, а також рекомендовану літературу. Після цього необхідно скласти план викладу вибраної теми і провести систематизацію матеріалу.

3. Реферат (презентація) повинні складатися зі вступу, основної частини, висновків та списку використаної літератури (не менше 10 джерел). У роботі не допускаються дослівні запозичення книжкових текстів, за винятком цитат.

4. Список літератури та покликання на нього (в рефераті) повинні бути оформлені відповідно до чинних вимог. Наприклад, покликання на **монографію**: Кононенко В. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.; **на журнальну статтю**: Жайворонок В. В. Мовні знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні. *Мовознавство*. 2012. № 2. С. 58–64; **на автореферат докторської дисертації**: Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1994. 34 с.; **на автореферат кандидатської дисертації**: Назаренко О. В. Українська фразеологія як виразник національного менталітету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова». Дніпропетровськ, 2001. 18 с.; **на матеріали конференції**: Пальчевська О. С. Фразеологічні одиниці у системі культурних кодів. Матеріали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.). Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011 г. С. 141–144.; **на збірник наукових праць**: Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 462–470; **на енциклопедію**:

Селіванова О. Сучасна лінгвістика [термінолог. енциклопедія]. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.; **на підручник**: Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми; [підручн.]. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.; **на словник**: Словник фразеологізмів української мови; [відп. ред. В. О. Винник]. Київ: Наукова думка, 2008. 1104 с.

Перелік питань для підсумкового модульного контролю

1. Предмет, мета й завдання спецкурсу „Лінгвокультурологічний аспект лінгвістичних досліджень”.
2. Обґрунтування актуальності, новизни, необхідності ознайомлення з новітніми парадигмами лінгвістичних досліджень.
3. Лінгвокультурологія як наука на перетині лінгвістики й культурології.
4. Нова парадигма знань і місце в ній лінгвокультурології.
5. Статус лінгвокультурології серед інших лінгвістичних дисциплін.
6. Із історії виникнення лінгвокультурології.
7. Методологія і методи лінгвокультурології.
8. Об’єкт і предмет дослідження в лінгвокультурології.
9. Базові поняття лінгвокультурології.
10. Взаємозв’язок мови й культури.
11. Мовна картина світу й емпірична буденна свідомість.
12. Опис мови з позицій лінгвокультурології.
13. Метафора як спосіб представлення культури.
14. Символ як явище культурного простору.
15. Стереотип як явище культурного простору.
16. Людина – носій національної ментальності і мови.
17. Мовна особистість.
18. Чоловік і жінка в суспільстві, культурі й мові.
19. Образ людини в міфі, фольклорі, фразеології.
20. Культура як світ смислів.
21. Етнічна ментальність.
22. Концептуальна й мовна картини світу.
23. Етнічна ментальність, картина світу і мова.
24. Акумуляуюча властивість слова.

25. Слово і етнічна приналежність.
26. Екологія мови й культури.
27. Дослідницький інструментарій лінгвокультурології.
28. Поняття культури як важливого концепту.
29. Роль фразеологічного фонду й метафори в культурі.
30. Мовна картина світу й культура.
31. Міфологічне мислення і його роль в розвитку людської культури.
32. Зв'язок міфу з мовою та іншими явищами культури.
33. Міф і мова.
34. Міфи про походження Всесвіту й Землі, їх відтворення в семантиці фразеологічних одиниць.
35. Міфи про створення світу й мова.
36. Образ людини в слов'янській міфології.
37. Душа й серце як духовні центри людини, їх відтворення у фраземах.
38. Суспільство в дзеркалі міфології та фразеології.
39. Культурне тло мовних явищ.
40. Лінгвокультурна парадигма як сукупність мовних форм, що відображають етнічно, соціально, історично, науково детерміновані категорії.
41. Мова культури як знакова сутність, система знаків і їх відношень.
42. Лінгвокультурема як комплексна міжрівнева одиниця, суттю якої є єдність лінгвального та екстралінгвального змісту.
43. Мовна й поетична картина світу як важливі категорії культурології.
44. Національний характер крізь призму мовних одиниць.
45. Когнітивізм, когніція та їх термінологічна база.
46. Поняття „когнітивна лінгвістика”, її основні теоретичні положення.
47. Шість основних напрямів досліджень: програма досліджень «розумового механізму» людини; вивчення переробки інформації, що доходить до людини різними каналами; побудова ментальних моделей світу; упорядкування систем, що забезпечують різноманітні когнітивні аспекти; розуміння й формування людиною та комп'ютерною програмою думок, викладених природною мовою; створення моделі комп'ютерної програми, здатної розуміти й продукувати текст.
48. Поняття «концепт» у мовознавчих дослідженнях. Різні підходи до трактування зазначеного поняття у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві.

49. Концептосфера, концептуалізація, концептуальний аналіз. Характеристика основних етапів проведення концептуального аналізу.

50. Способи концептуальної організації знань. Інформація про різноманітні способи концептування. Вербальні й невербальні концепти.

51. Концептуальна й мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. Взаємозв'язок і взаємозалежність етнічних менталітетів та концептуальних і мовних картин світу. Первинність концептуальної картини світу порівняно з мовною.

52. Значення як концепт чи група концептів, які мають мовну основу.

53. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові.

54. Відтворення національно-культурних особливостей мовної системи на фразеологічному рівні.

55. Поняття «фрейм». Фреймовий аналіз. Фрейм як оперативна одиниця пам'яті. Стереотипні ситуації, сценарії. Впорядкування й систематизація в пам'яті різноманітних знань для побудови характерної для кожної етнокультурної спільноти мовної картини світу.

56. Культурно-мовна картина світу. Різноманіття культурно-мовної картини світу. Фразеологічна картина світу як вагомий складник наукової моделі «мовна картина світу».

57. Лінгвокультурний концепт як одиниця дослідження. Національна специфіка концепту. Концепт як результат взаємодії культурологічних факторів: традицій, фольклору, релігії, ідеології, життєвого досвіду, образів мистецтва, почуттів й системи цінностей.

58. Про концептуальний зміст лексичних і фразеологічних одиниць. Розрізнення концептуальної наповненості лексичних та фразеологічних одиниць. Погляди славістів та германістів на досліджувану проблему.

59. Найбільш вагомі лінгвокультурні концепти українського дискурсу: *воля, свобода, мрія, надія, віра, доля, недоля, кохання, любов, страх, сміх, сум, туга, журба, гріх, спокута, зло, добро, зрада, вірність* тощо.

60. Найважливіші дисертаційні та монографічні дослідження в галузі лінгвокультурології. Наукові здобутки українських, американських, англійських, німецьких учених (загальна характеристика та проблематика).

Короткий словник найбільш уживаних термінів

Примітка

Терміни представлені в Словнику за абеткою; у випадку дефініювання термінологічних виразів — за абеткою опорних слів словосполучень. Терміни, внутрішня форма яких вимагає пояснення, супроводжуються довідкою про їхнє походження. Після дефінітивної частини словникової статті під гаслом *див.* подаються відсилання до понять, розуміння яких необхідне для сприйняття цього терміна (термінологічного виразу); під гаслом *пор.* — поняття, протиставлені дефініційованому або співвідносні з ним за важливими ознаками.

Базою для словника стали словникові матеріали Ф. С. Бацевича та наукові статті у галузі лінгвокультурології.

У кінці словника подано список джерел, які також використовувалися для тлумачення термінів.

Список умовних скорочень

англ. — англійська мова;

гр. — грецька (давньогрецька) мова;

див. — дивись;

ісп. — іспанська мова;

італ. — італійська мова;

лат. — латинська мова;

нім. — німецька мова;

полінез. — полінезійсько-маланезійські мови;

пор. — порівняй;

порт. — португальська мова;

фр. — французька мова.

< — знак похідності; з якої мови запозичене слово або його значуща частина.

1, 2... — арабські цифри у межах словникової статті позначають типи значень термінів і термінологічних сполучень.

Автоматизм(гр.*automates*–самодіючий)–відсутність умовця(адресанта, автора) свободи вибору мовного елемента; зумовленість наступного повідомлення (слова, словосполучення) правилами або закономірностями побудови пропозиції, притаманними конкретній ідіоетнічній мові. Див.: *Мова; Мова ідіоетнічна; Мовлення*. Пор.: *Автоматизм мовлення*.

Автоматизм мовлення – мовленнєві навички адресанта (мовця), здійснювані поза контролем свідомості, сформовані в результаті багаторазового виконання певних мовленнєвих дій і мовленнєвих операцій. Фізіологічна основа А.м. – більш-менш стійка система умовно-рефлекторних зв'язків (динамічних стереотипів) говоріння, перш за все з використанням знайомої мови (найчастіше рідної). Див.: *Автоматизм; Мовлення; Мова рідна*.

Автостереотип етнічний (гр. *autos* – сам, *stereos* – твердий, *typos* – відбиток) – відносно стійкі уявлення, судження й оцінки представників певної національної лінгвокультурної спільноти (етносу, нації, народності) щодо самої себе. Як правило, А.е. – комплекс позитивних уявлень, суджень і оцінок із можливими окремими негативними аксіологічними вкрапленнями, які поблажливо розцінюються як маленькі слабкості. Див.: *Стереотип; Стереотип етнічний*. Пор.: *Гетеростереотип етнічний*.

Агресія мовна (лат. *aggressio* – напад) – насильницьке нав'язування етносу нерідної мови як засобу комунікації, освіти, науки, культури тощо. Див.: *Мова; Мова нерідна; Культура; Культура нерідна; Асиміляція лінгвокультурна насильницька*. Пор.: *Асиміляція лінгвокультурна природна*.

Адаптація лінгвокультурна (мовно-етнічна) (лат. *adaptare* – пристосовувати) – пристосування представників некорінного етносу до соціального, культурного, етномовленнєвого та комунікативного середовища свого нового проживання. Див.: *Етнос; Етнос некорінний; Культура; Середовище культурне; Середовище лінгвокультурне*. Пор.: *Асиміляція*.

Адаптація міжкультурна – процес досягнення представниками некорінного етносу відповідності (сумісності, комфортності тощо) з культурним середовищем нового місця проживання, а також результат цього процесу. Див.: *Середовище культурне; Середовище лінгвокультурне*. Пор.: *Асиміляція*.

Адаптація мовленнєва – система прийомів навчання, яка

використовується з метою подолання психологічних і мовних бар'єрів спілкування в іншому лінгвокультурному середовищі. А.м. допомагає активізації мовленнєвих умінь, а також умінь і навичок повсякденного спілкування. Включає навчання слухомовленнєвих особливостей комунікації, мовленнєвих і поведінкових стереотипів. Див.: *Мовлення; Середовище лінгвокультурне; Спілкування; Комунікація; Стереотип мовленнєвий*. Пор.: *Асиміляція*.

Адаптація тексту лінгвокультурологічна – система прийомів пристосування іншомовного тексту (перекладного, навчального) до сприйняття його носіями іншої культури і мови. Див.: *Мова; Текст; Текст іншомовний; Культура*.

Адресант (мовець, автор) (нім. *adressant* < фр. *Addresser* – надсилати, направляти) – джерело, творець повідомлення; той, хто говорить, пише. У міжособистісному (і міжкультурному) спілкуванні – особа, яка ініціює комунікацію, в конкретний момент «веде» її, формує повідомлення засобами мовного і позамовного (зокрема паралінгвального) кодів і передає адресату (слухачеві, читачеві). Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Акт комунікативний*. Пор.: *Адресат*.

Адресат (отримувач, слухач, читач, інтерпретатор) (нім. *adressat* – одержувач) – споживач усного, писемного чи друкованого повідомлення; особа, яка сприймає повідомлення і у відповідності зі своєю когнітивною, лінгвокультурною базою, вертикальним контекстом, стратегіями, тактиками і конкретними контекстними і ситуативними умовами інтерпретує повідомлення адресанта. Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний; Повідомлення; База когнітивна; База лінгвокультурна*. Пор.: *Адресант*.

Акомодація лінгвокультурна (лат. *acomodatio* – пристосування) – підлаштування одного з учасників міжкультурної комунікації під стиль спілкування, що задовольняє іншого учасника (учасників) як носія (носіїв) іншої культури. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Стиль спілкування*. Пор.: *Бар'єри комунікації; Фільтри комунікативні*.

Акомодація лінгвокультурна негативна – максимальне віддалення одного з учасників міжкультурної комунікації від стилю спілкування, що задовольняє іншого учасника (учасників). Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Стиль спілкування; Акомодація лінгвокультурна*.

Пор.: *Акомодація лінгвокультурна позитивна.*

Акомодація лінгвокультурна позитивна – максимальне підлаштування одного з учасників міжкультурної комунікації під стиль спілкування, що задовольняє іншого учасника (учасників). Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Стиль спілкування; Акомодація лінгвокультурна.*

Пор.: *Акомодація лінгвокультурна негативна.*

Акт ілокутивний (англ. *il* – префікс із значенням посилення + *locution* – мовний зворот) – один із трьох складників (поряд із актом локутивним і перлокутивним) мовленнєвого акту, пов'язаний із утіленням у повідомленні конкретної комунікативної інтенції, мети адресанта. Див.: *Акт мовленнєвий; Іntenція комунікативна.* Пор.: *Акт локутивний; Акт перлокутивний.*

Акт комунікативний – одне з найзагальніших понять комунікативної лінгвістики; інтеракція; процес спілкування, який відбувається в певному місці на перетині осей простору і часу між адресантом і адресатом як носіями неповторних психо-соціо-когнітивних рис, результатом якого є дискурс (текст). Див.: *Комунікація; Спілкування; Інтерація.* Пор.: *Акт мовленнєвий.*

Акт комунікативний ідіотнічний – тип комунікативного акту, опрацьований у численних міжособистісних інтеракціях, характерний для певної національної лінгвокультурної спільноти, часто неповторний, непритаманний іншим культурам. Див.: *Комунікація; Спілкування; Акт комунікативний.* Пор.: *Акт мовленнєвий; Акт комунікативний універсальний.*

Акт комунікативний універсальний – тип комунікативного акту, спільний для низки національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Комунікація; Спілкування.* Пор.: *Акт мовленнєвий; Акт комунікативний ідіотнічний.*

Акт локутивний (англ. *locution* – мовний зворот) – один із трьох складників мовленнєвого акту (поряд із актом ілокутивним і перлокутивним), який установлює зв'язок повідомлення з дійсністю (тобто визначає його стиль і референцію) і виявляється у формуванні пропозиції повідомлення. Див.: *Акт мовленнєвий; Повідомлення.* Пор.: *Акт ілокутивний; Акт перлокутивний.*

Акт мовленнєвий – складник повідомлення (висловлення), цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної

поведінки, яка виявляється у межах прагматичної ситуації комунікативного акту. Втілення у повідомленні (висловленні) певної комунікативної мети, що надає йому конкретної спрямованості. Основні риси А.м. – інтенціональність, цілеспрямованість, конвенціональність. А.м. виформовують акти локуції, ілокуції та перлокуції. Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний*. Пор.: *Висловлення; Речення*.

Акт перлокутивний (лат. *per* – префікс із посилювальним значенням + англ. *locution* – мовний зворот, вислів) – один із трьох складників повідомлення і мовленнєвого акту (поряд із актом локутивним та ілокутивним), пов'язаний із результатом (очікуваним чи досягнутим) впливу на адресата ілокутивної сили повідомлення (мовленнєвого акту). Див.: *Акт мовленнєвий; Повідомлення*. Пор.: *Акт ілокутивний; Акт локутивний*.

Акт спілкування – див.: *Акт комунікативний*.

Акультурація (лат. *ad* – до і *cultura* – обробіток) – процес засвоєння етносом, групою індивідів, особистістю, вихованою в одній культурі, елементів іншої культури, субкультури, картини світу, зокрема прецедентних феноменів (текстів, імен, ситуацій, стереотипів мовного спілкування тощо). Нова культура може повністю або частково прийматись або не прийматись. Виявляється у двох типах адаптації: соціалізації та інкультурації. Див.: *Культура; Субкультура; Картина світу мовна; Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Текст культури прецедентний; Ім'я культури прецедентне; Стереотип культурний; Адаптація; Інкультурація*. Пор.: *Маргіналізація лінгвокультурна*

Акцент (лат. *accentus* – наголос) – особливості вимови, притаманні тим, хто говорить нерідною мовою. Як правило, зберігається у людей, які засвоїли нерідну мову в зрілому віці. А. утворюється під впливом артикуляційних особливостей рідної мови, які переносяться на мову чужу. Елементи А. можуть формуватися також під впливом діалекту чи говору (говірки), коли особа недостатньо володіє нормами літературної мови. Див.: *Мовлення; Мова рідна; Мова нерідна*. Пор.: *Культура мовлення*.

Аналіз етносемантичний (гр. *ethnos* – народ + *semantikos* – той, що позначає) – аналіз мовних одиниць, виразів, цілісних дискурсів, мовного ладу в цілому з метою вияву специфіки значень, сформованих під впливом певної культури. Див.: *Мова; Етноселіантика; Дискурс*. Пор.: *Дослідження дискурсу крос-культурні*.

Аналіз крос-культурний – див.: *Дослідження дискурсу крос-культурне*.

Антропогенез (гр. *anthropos* – людина і *genesis* – походження) – процес історико-еволюційного формування фізичного типу людини, початкового розвитку її трудової діяльності, специфіки мови і комунікації, а також формування суспільства. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*.

Антропоцентризм – методологічний принцип дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр та найвища мета світобудови.

Антропология культурна – порівняльне дослідження культурних спільнот або суспільств; вивчення впливу географічних, історичних, соціальних і психологічних чинників на розвиток культури, її характерні риси та специфіку її змін. Див.: *Культура*. Пор.: *Культурологія*.

Ареали культурні (лат. *area* – площа, простір) – зони територіального розповсюдження певних локальних культурних типів і рис. А.к. можуть охоплювати і зони міжетнічного розповсюдження певних елементів спеціалізованих культур (наприклад, ареал індо-буддійської культури або ареал політичних культур, заснованих на ринковому праві тощо). Див.: *Культура*.

Артефакт культурний (лат. *arte* – штучно + *factus* – зроблений) – втілення певної культури в конкретний матеріальний продукт, поведінковий чи мовний факт, соціальну структуру, повідомлення, оцінне судження тощо. Див.: *Культура*. Пор.: *«Предмет культурний»*.

Артикуляція (лат. *articulatio* – розчленування) – рухи органів мовлення, а також їх положення, необхідні для утворення звуків мовлення. Досконально засвоєна А. усіх звуків мовлення конкретної ідіоетнічної мови творить артикуляційну базу, відхилення від якої стає причиною акценту. Див.: *Мовлення; База артикуляційна*. Пор.: *Акцент*.

Асиметрія в міжкультурній комунікації (гр. *asymmetria* – неспівмірність) – помітні відмінності в міжкультурній компетенції одного з учасників міжкультурної комунікації, які впливають на її ефективність. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Ефективність міжкультурної комунікації*. Пор.: *Симетрія в міжкультурній комунікації*.

Асиміляція (лат. *assimilatio* – уподібнення) – тип етнічних процесів, при яких сформовані етноси або групи, що відділилися від них, опинившись у середовищі іншого народу, переймають його мову і культуру, зливаються з ним, асоціюють себе з цим народом. А. може супроводжуватися явищем

маргінальності, що властиве групам та індивідам, які втратили зв'язок зі старою культурою, але не повністю сприйняли риси нової культури. Цей процес може підтримуватися ще й слабким володінням новою мовою. Див.: *Етнос; Народ; Група етнічна; Культура; Мова*. Пор.: *Акультурація, Інкультурація; Маргінальність етнічна*.

Асиміляція лінгвокультурна – див.: *Асиміляція*.

Асиміляція лінгвокультурна насильницька – тип асиміляції, для якої характерна система заходів центрального уряду або місцевої влади в різних сферах суспільного життя, скерована на штучне прискорення процесів засвоєння насадженої мови і культури шляхом утисків мови і культури етнічних меншин. Див.: *Асиміляція*. Пор.: *Акультурація; Інкультурація; Асиміляція лінгвокультурна природна*.

Асиміляція лінгвокультурна природна – тип асиміляції, яка виникає у випадку безпосередніх контактів етнічно різнорідних груп і зумовлюється потребами спільного соціального, господарського й культурного життя, розповсюдженням етнічно змішаних шлюбів тощо. А.л.п. відбувається без насильницьких впливів центральної або місцевої влад. Див.: *Асиміляція*. Пор.: *Акультурація; Інкультурація; Асиміляція лінгвокультурна насильницька*.

Атмосфера спілкування – комплексна лінгво-психо-соціокогнітивна категорія спілкування, пов'язана з емпатичними характеристиками інтерактивних процесів у комунікації. А. с. формує величезна кількість чинників лінгвального та позалінгвального характеру. А.с. може сприяти чи ускладнювати міжособистісну інтеракцію, зокрема міжкультурне спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Емпатія у міжкультурній комунікації; Інтерація міжкультурна*.

Багатокультурність – 1. Наявність у межах суспільства певної державної єдності кількох культур. 2. Визнання і утвердження культурного плюралізму як характеристики багатьох суспільств із обов'язковим забезпеченням підтримки культурної специфіки членів багатокультурного суспільства. Див.: *Культура*. Пор.: *Однокультурність*.

Багатомовність – Див.: *Полілінгвізм*.

База артикуляційна (лат. *articulare* – членоподільно вимовляю) – система звичних рухів і положень органів мовлення носіїв певної мови. Рухи і положення органів мовлення, характерні для вимови звуків

конкретної ідіоетнічної мови. Див.: *Мовлення; Артикуляція.*

База етносу когнітивна (лат. *cognosce* – пізнаю) – певним чином структурована сукупність обов'язкових знань, національно-детермінованих і мінімізованих уявлень тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти, якими володіють носії певного національно-культурного менталітету. Див.: *Картина світу концептуальна; Картина світу мовна; Менталітет етнічний.*

База лінгвокультурологічна – сукупність знань учасників комунікації щодо організації рідної мови й культури, а також уміння їх застосовувати в спілкуванні. Б.л. виявляється перш за все в орієнтації в процесах спілкування всередині рідної культури; у процесах міжкультурної комунікації – це знання мови і культури етносу, з представниками якого відбувається спілкування. Див.: *Культура; Комунікація; Спілкування; Мова рідна; Культура рідна.*

Бар'єри комунікативні (фр. *barriere* – застава, перепона) – різноманітні труднощі, непорозуміння, конфлікти, які виникають у міжособистісному спілкуванні й визначаються лінгвістичними, когнітивними, соціальними, психологічними причинами. У сфері міжкультурної комунікації причинами Б.к. може стати неповне володіння комунікативними і лінгвокультурними нормами спілкування, прийнятими в конкретній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Комунікація; Спілкування; Акт комунікативний.* Пор.: *Непорозуміння у комунікації; Бар'єри спілкування міжкультурні; Бар'єри спілкування лінгвокультурні.*

Бар'єри спілкування лінгвокультурні – комунікативні бар'єри, причиною яких стає неволодіння або неповне володіння комунікантами (або одним із них) лінгвокультурними нормами спілкування, прийнятими в конкретній національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Бар'єри комунікативні; Бар'єри спілкування міжкультурні.* Пор.: *Шум комунікативний.*

Бар'єри спілкування міжкультурні – комунікативні складнощі, викликані неповним володінням культурними нормами, прийнятими в конкретній національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Спілкування міжкультурне; Норма культурна.* Пор.: *Спілкування успішне.*

Безеквівалентність мовних одиниць (лат. *aequus* – рівний + *valens, valentis* – такий, що має силу, значення) – відсутність будь-яких спільних семантичних компонентів у змісті (структурі значення) слів (лексем) мов, якими користуються учасники міжкультурної комунікації. Див.:

Лексика; Лексика безеквівалентна; Лексика екзотична; Лагуна. Пор.: Еквівалентність мовних одиниць; Неповноеквівалентність мовних одиниць.

Білінгв (від лат. *bi* – двох + *lingua* – мова) – людина, яка володіє двома мовами і почергово (з урахуванням конкретної консітуації) використовує їх у міжкультурній комунікації. Див.: *Переключення кодів. Пор.: Монолінгв; Полілінгв.*

Білінгвізм (лат. *bi* – двох + *lingua* – мова) – 1. Здатність індивіда чи лінгвокультурної спільноти почергово використовувати дві мови для забезпечення комунікативних потреб. 2. Реалізація здатності користуватись почергово двома мовами; практика почергового спілкування двома мовами. Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм (у вузькому значенні терміна); Білінгвізм (у широкому значенні терміна).* Пор.: *Монолінгвізм; Полілінгвізм.*

Білінгвізм (у вузькому значенні терміна) – більш чи менш вільне володіння двома мовами: рідною і нерідною. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Білінгвізм.* Пор.: *Білінгвізм (у широкому значенні терміна); Монолінгвізм; Полілінгвізм.*

Білінгвізм (у широкому значенні терміна) – відносно володіння другою мовою, здатність користуватися нею в певних сферах спілкування. Мінімальним рівнем (порогом) володіння другою мовою вважається рівень, достатній для виконання індивідом мовленнєвих дій, у процесі яких реалізуються потрібні функції другої мови. Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм.* Пор.: *Білінгвізм (у вузькому значенні слова); Монолінгвізм; Полілінгвізм.*

Білінгвізм автономний – при якому мови, якими володіє білінгв, засвоюються без послідовного співвіднесення їх між собою. Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм; Білінгвізм паралельний.* Пор.: *Білінгвізм (у вузькому значенні терміна).*

Білінгвізм активний – виявляється в тому, що суб'єкт засвоює другу (нерідну) мову в процесах безпосереднього спілкування з носіями цієї мови і більш-менш регулярно звертається до обох мов: рідної та нерідної. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм.* Пор.: *Білінгвізм пасивний.*

Білінгвізм асиметричний – має місце у випадках нерівноправних стосунків між учасниками міжкультурної комунікації, коли один із

учасників із різних (перш за все соціальних) причин вимушений постійно послуговуватися нерідною мовою. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм симетричний; Білінгвізм односторонній*.

Білінгвізм двосторонній – при якому учасники міжкультурної комунікації знають і активно використовують мови один одного. Найчастіше спостерігається на етнічних межах із змішаним населенням. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм односторонній; Білінгвізм симетричний*.

Білінгвізм збалансований – при якому учасники міжкультурної комунікації володіють приблизно однаково обома мовами. Це не виключає деякої переваги однієї з мов у різних мовних ситуаціях, наприклад, рідної мови в побуті, нерідної мови – у сфері науки, виробництва, суспільного життя та ін. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм симетричний; Білінгвізм асиметричний*.

Білінгвізм індивідуальний – при якому двома мовами користуються в певному (досить вузькому) колективі. Наприклад, у ХІХ ст. російське дворянство послуговувалося поряд із російською англійською, французькою і німецькою мовами. Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм масовий*.

Білінгвізм контактний – при якому між носіями різних мов і культур у білінгвальному колективі існує природний контакт, тобто білінгв підтримує регулярні зв'язки з носіями рідної і чужої мови та культури. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм неконтактний*.

Білінгвізм культурний – у випадку якого білінгв користується однією із мов, якими він володіє, лише в офіційній мовленнєвій ситуації (наприклад, перекладач під час роботи з делегацією тощо). Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм штучний*.

Білінгвізм масовий – розповсюджений серед значної частини етносу. Б.м. мав, наприклад, місце у колишньому СРСР, де поряд із рідною мовою значна частина населення союзних і автономних республік володіла також нерідною – російською. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм індивідуальний*.

Білінгвізм національний – при якому члени однієї національної лінгвокультурної спільноти володіють двома мовами – рідною і нерідною,

регулярно використовуючи їх у залежності від ситуації спілкування. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм двосторонній*.

Білінгвізм неконтактний – при якому між носіями різних мов відсутні регулярні контакти. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм контактний*.

Білінгвізм односторонній – характеризується тим, що один із двох учасників міжкультурної комунікації володіє мовою іншого і використовує її в спілкуванні з ним; інший учасник спілкування володіє лише рідною мовою і в міжкультурній комунікації послуговується лише нею. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм симетричний; Білінгвізм асиметричний; Білінгвізм двосторонній*.

Білінгвізм паралельний – при якому оволодіння однією з мов відбувається з оперттям на добре володіння іншою мовою. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм симетричний; Білінгвізм асиметричний*.

Білінгвізм пасивний – при якому суб'єкт, володіючи другою (нерідною) мовою, частіше звертається до однієї з них (найчастіше рідної). Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм активний; Білінгвізм односторонній*.

Білінгвізм природний – засвоєння другої (чужої) мови відбувається у процесі живого безпосереднього спілкування з носіями цієї мови. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм штучний*.

Білінгвізм симетричний (гр. *symmetria* – відповідність) – учасники міжкультурної комунікації та носії мов у цілому рівні у соціально-рольовому аспекті. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм асиметричний; Білінгвізм двосторонній*.

Білінгвізм субординативний (лат. *sub* – під + лат. *ordinatio* – приведення в порядок) – учасники міжкультурної комунікації володіють однією мовою (як правило, рідною) краще, ніж іншою (як правило, чужою). Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм координований, Білінгвізм симетричний; Білінгвізм асиметричний*.

Білінгвізм штучний – засвоєння другої (чужої) мови відбувається в

процесі її вивчення дидактичним шляхом. Б.ш., як правило, – результат шкільного(вузівського,наспеціальнихкурсахтощо)вивченняіноземнихмов. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова нерідна; Комунікація; Спілкування; Білінгвізм*. Пор.: *Білінгвізм природний*.

Білінгвологія (лат. *bi* – дво, двох + лат. *lingua* – мова + гр. *logos* – слово, вчення) – галузь мовознавства, що вивчає теоретичні та прикладні аспекти білінгвізму як лінгвістичного явища. Див.: *Білінгвізм*.

Біхевіорема (англ. *behavior(u)r* – поведінка) – конкретна модель мовної й комунікативної поведінки учасників інтеракції, інтеракційна компетенція учасників спілкування. Регулюється чотирма видами конгруентності: граматичної, семантичної, прагматичної і семіотичної. Див.: *Інтерація; Компетенція інтеракційна; Спілкування; Комунікація*.

Варваризм (гр. *barbarismos* – властивий варвару, іноземцеві) – іншомовне слово або зворот, що не став загальноживаним, остаточно не засвоївся мовою. В. досить часто зберігають іншомовну графічну форму представлення: *ab ovo* «від початку»; *nota bene* «занотуй добре» тощо. Використовуються з метою характеристики особливостей життя, побуту, звичаїв інших народів, а також в інтелігентному мовленні. Див.: *Мова; Слово; Лексема*. Пор.: *Запозичення; Варіанти національної мови*.

Варіанти національної мови – різновиди однієї національної (етнічної) мови, що використовуються учасниками міжкультурної комунікації у різних суспільних, територіальних межах; паралельно існуючі форми мови. Див.: *Мова; Мова національна; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Форми мови*.

Варіативність комунікації міжкультурна – широке поняття, яке включає особливості добору й реалізації у спілкуванні представників певної національної лінгвокультурної спільноти загальних законів, принципів, постулатів, лінгвальних і нелінгвальних чинників тощо, які вважаються спільними для будь-якого типу комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Закони спілкування; Принципи спілкування; Постулати спілкування*.

Ввічливість негативна – у теорії міжособистісного і міжкультурного спілкування П. Браун і С. Левінсона – тип комунікативної поведінки, коли учасники спілкування з метою підтримання кооперативної комунікації мають право на свободу дій, невтручання у власний і чужий внутрішній світ, несприйняття неприємних предметних і комунікативних зобов'язань

тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Ввічливість позитивна*.

Ввічливість позитивна – у теорії міжособистісного і міжкультурного спілкування П. Браун і С. Левінсона – позитивний образ себе як адресанта та іншого учасника спілкування як адресата, який потрібно постійно підтримувати у спілкуванні, щоб останнє було кооперативним. В.п. передбачає вживання адресантом мовних засобів, які «піднімають» образ адресата і «не опускають» власний. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Ввічливість негативна*.

Вертикальний контекст – одна з характеристик когнітивної бази учасників міжкультурної комунікації; культурологічна, історична, соціально-політична, філологічна тощо інформація, що супроводжує спілкування, сприйняття художнього тексту; лінгвокультурологічне тло спілкування або сприйняття художнього тексту. Див.: *Спілкування; Комунікація; Контекст; Контекст культури; База етносу когнітивна*. Пор. *Контекст спілкування*.

Взаємовплив мов – взаємодія двох або більшої кількості мов у процесах міжкультурної комунікації, коли мови, що контактують, впливають одна на одну. В.м. спостерігається, як правило, у випадку взаємодії мов із рівним або практично рівним престижним потенціалом. Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування; Комунікація міжкультурна; Потенціал мови престижний*.

Взаємодія лінгвокультурна – результат лінгвокультурних контактів, що виявляється у взаємовпливі мов і культур, які «зустрічаються» у міжкультурній комунікації. В.л. може виявлятися у взаємозбагаченні мов і культур, збагаченні однієї мови і культури, а також взаємному відштовхуванні, несприйнятті носіями однієї (чи більшої кількості) мов і культур чужої мови і культури. Див.: *Мова; Культура; Мова чужа; Культура чужа; Контакти лінгвокультурні*.

Взаємодія у міжкультурній комунікації – 1. Загальне поняття, яке позначає процеси інтеракції учасників міжкультурної комунікації в цілому; 2. Тип міжкультурних мовних контактів, для якого притаманне використання партнерами стереотипів спілкування, наявних у їхніх рідних мовах. Див.: *Спілкування; Комунікація; Контакти міжкультурні; Стереотип національно-культурний*.

Взаєморозуміння (у комунікації) – механізм міжособистісної взаємодії, пов'язаний із когнітивними процесами; забезпечує формування

спільного смислового простору учасників спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація*.

Вибір мови – надання переваги у процесах міжкультурної комунікації певній мові чи формі її існування (літературній, діалектній, жаргонній тощо) залежно від контексту та ситуації спілкування. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація; Контекст; Ситуація спілкування*.

Вживання мови – стійкість мови, її вітальність, задіяність у процесах міжособистісного і міжкультурного спілкування. Проблема В.м. особливо актуалізується в періоди агресії з боку іншої мови (інших мов). Див.: *Мова; Контакти мовні; Спілкування міжособистісне; Спілкування міжкультурне*. Пор.: *Витіснення мови*.

Вимова – рух органів мовлення, необхідний для вимови звуків, а також механізм, який допомагає сприйняттю і розумінню мовлення. Див.: *Артикуляція*. Пор.: *Акцент*.

Визаність мовлення (образність мовлення) – риторичний складник комунікативної компетенції учасника спілкування, пов'язаний із прагматичним впливом на адресата. Виявляється у доборі елементів мовного коду, засобів риторики: ритміки мовлення, риторичних фігур, тропів, крилатих виразів тощо, а також у чіткості мовлення, умінні побудови повідомлень (висловлень) з найвищим перлокутивним ефектом. Див.: *Мовлення; Компетенція комунікативна*. Пор.: *Девіації мовленнєві*.

Висловлення – одиниця модусу мовлення, для якої характерна смислова цілісність, оформлення певним актуальним членуванням (тема, рема) у складі повідомлення і мовленнєвого акту. В. може за структурою збігатися з реченням, але може бути повідомленням, яке не вкладається в схему простого речення (слова-речення, репліки-відповіді у діалогічному мовленні тощо). Див.: *Код мовний; Мовлення; Речення; Репліка; Діалог*. Пор.: *Акт мовленнєвий; Повідомлення*.

Висловлення прецедентне (лат. *Praecedens* – той, що йде попереду) – предикативна або непередикативна завершена і самодостатня одиниця, складний знак, який неодноразово відтворюється у мовленні носіїв певного лінгво-ментального комплексу, певної етнічної (національної) культури. В.п. відоме більшості членів конкретної національної лінгвокультурної спільноти. До В.п. належать цитати з текстів (*Хто винен? Що робити? Маємо те, що маємо*), а також прислів'я (*Не спіши поперед батька в пекло*), приказки, прецедентні тексти культури. Див.: *Висловлення; Текст*

культури прецедентний; Спільнота національно-лінгвокультурна.

Витіснення мови – таке етно-лінгвокультурне явище, коли в етносу рідна мова поступово замінюється іншою мовою. У процесах міжкультурної комунікації це характеризується активізацією переходу (у випадках бі- чи полілінгвізму) на одну з мов, нерідну комусь із учасників спілкування. Часто пов'язується з процесами колонізації, престижності нерідної (чужої) мови тощо. Див.: *Контакти мовні; Престижність мови; Мова рідна; Мова нерідна.* Пор.: *Виживання мови.*

Відмінності міжкультурні – незбіг елементів (культурних смислів) рідної та чужої культур, які виявляються у випадках їх порівняння або в процесах міжкультурної комунікації. В.м. – одна з найважливіших причин невдач у міжкультурній комунікації. Див.: *Культура; Смысл культурний; Комунікація міжкультурна; Невдача комунікативна (у міжкультурній комунікації).*

Вірність мови – в аспекті міжкультурної комунікації – постійне вживання рідної мови у випадках бі- або полілінгвального спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Мова рідна.* Пор.: *Витіснення мови; Білінгвізм; Полілінгвізм.*

Вітальність мови (лат. *vitalis* – життєвий) – життєздатність, стійкість, виживання мови у несприятливих соціальних умовах або постійних некомфортних умовах спілкування її носіїв. З позицій етнолінгвістики В.м. залежить від низки чинників, зокрема наявності й давності писемних традицій, числа мовців, конкретної соціополітичної ситуації тощо. Див.: *Мова; Вірність мові; Етнолінгвістика.* Пор.: *Витіснення мови.*

Вміння комунікативне – здатність особи спілкуватися із застосуванням природної мови з іншими людьми в умовах вирішення різних комунікативних завдань. Характеризується мовленнєвим умінням, здатністю орієнтуватися в умовах спілкування, усвідомленістю (що не суперечить можливості деякого автоматизму), довільністю, самостійністю, продуктивністю, динамізмом. Див.: *Спілкування; Комунікація; Завдання комунікативне.* Пор.: *Вміння мовленнєве.*

Вміння мовленнєве – здатність людини здійснювати конкретну мовленнєву дію в умовах вирішення комунікативних завдань, спираючись на мовленнєві навички. В.м. характеризується усвідомленістю, довільністю, самостійністю, продуктивністю і динамізмом. Див.: *Спілкування;*

Комунікація. Пор.: *Вміння комунікативне; Володіння мовою*.

Володіння мовою – знання мови (перш за все її рівнів, одиниць, категорій, їхньої синтагматики й парадигматики тощо), уміння її використовувати в різноманітних комунікативних ситуаціях; мовна компетенція. Див.: *Мова; Код мови; Компетенція мовна*. Пор.: *Вміння мовленнєве*.

Володіння мовою активне – уміння мовця, учасника міжкультурної комунікації, у випадку використання нерідної мови користуватись усіма видами мовленнєвої діяльності, перш за все говорінням. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Володіння мовою пасивне*.

Володіння мовою пасивне – володіння учасником міжкультурної комунікації теоретичними знаннями щодо устрою всіх рівнів чужої мови, але відсутність практики живого спілкування з носіями цієї мови. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація; Діяльність мовленнєва*. Пор.: *Володіння мовою активне*.

Вплив комунікативний – регуляція адресантом (зокрема в міжкультурній комунікації) поведінки (фізичної та/або комунікативної) адресата за допомогою усіх можливих засобів комунікативного акту: мовного коду, парамови, контексту, ситуації тощо. Див.: *Вплив мовний; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Акт перлокутивний*.

Вплив мовленнєвий – регуляція адресантом (зокрема в міжкультурній комунікації) поведінки (фізичної та/або комунікативної) адресата з оперттям лише на засоби мовного коду. Див.: *Вплив комунікативний; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Акт перлокутивний*.

Гетеростереотип етнічний (гр. *geteros* – інший + гр. *stereos* – твердий + гр. *typos* – відбиток, форма, зразок) – відносно стійкі уявлення, судження, оцінки тощо представників певної національної лінгвокультурної спільноти про інші (чужі) лінгвокультурні спільноти. Можуть бути як негативними, так і позитивними залежно від історичного досвіду стосунків етносів. Див.: *Етнос; Стереотип етнічний; Спільнота лінгвокультурна*. Пор.: *Автостереотип етнічний*.

Гештальт (від нім. *gestalt* – фігура, структура, образ) – константний цілісний складник свідомості у вигляді фігур, структур, образів, який формується через прагнення до структурування поля сприйняття і його усвідомлення незалежно від зміни й варіювання ознак об'єкта.

Гідність національна – моральна самооцінка етносу. Ґрунтується

на суспільному визнанні ролі в багатонаціональній лінгвокультурній спільноті певного народу, його заслуг в історико-культурному процесі. До найважливіших атрибутів Г.н. належить рідна мова. Н.г. – особлива форма відображення етносом своєї самотності. Див.: *Етнос; Мова рідна*.

Гіпотеза лінгвістичної відносності – концепція, згідно з якою структура мови визначає структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу. Створена в 30-х роках ХХ ст. американськими вченими Е. Сепіром і Б. Ворфом у межах етнолінгвістики. Звідси ще одна її назва – «гіпотеза лінгвістичної відносності» Сепіра-Ворфа. Г.л.в. існує у двох версіях: «сильна» і «слабка». Див.: *Етнолінгвістика; Гіпотеза лінгвістичної відносності («сильна» версія); Гіпотеза лінгвістичної відносності («слабка» версія)*. Пор.: *Гіпотеза лінгвістичної додатковості*.

Гіпотеза лінгвістичної відносності («сильна» версія) – концепція, згідно з якою структура мови повністю визначає структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу. Це концепція лінгвістичного детермінізму. Див.: *Етнолінгвістика; Гіпотеза лінгвістичної відносності*. Пор.: *Гіпотеза лінгвістичної відносності («слабка» версія)*.

Гіпотеза лінгвістичної відносності («слабка» версія) – концепція, згідно з якою мова впливає на структуру мислення лише тією мірою, щоб полегшити «схоплення», осмислення реалій і явищ об'єктивної дійсності. Адепти цієї концепції вважають, що мова значно впливає на структуру мислення, пізнання світу, соціалізацію тощо у дитячому віці. Див.: *Етнолінгвістика; Гіпотеза лінгвістичної відносності*. Пор.: *Гіпотеза лінгвістичної відносності («сильна» версія)*.

Гіпотеза лінгвістичної додатковості – концепція, створена на противагу гіпотезі лінгвістичної відносності, згідно з якою структура мови не визначає структуру мислення і спосіб пізнання зовнішнього світу, а лише певним чином впливає на них. Мовна картина світу коригується концептуальною картиною світу в процесах пізнання. Див.: *Етнолінгвістика; Мовна картина світу; Концептуальна картина світу*. Пор.: *Гіпотеза лінгвістичної відносності*.

Говоріння – продуктивний вид мовленнєвої діяльності, за допомогою якого разом із аудіюванням здійснюється усне вербальне спілкування. Зміст Г. – вираження думок, інтенцій тощо в усній формі. В основі Г. лежать артикуляційні, лексичні, граматичні навички. Див.: *Діяльність мовленнєва; Мовлення; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Аудіювання; Слухання*.

Гордість національна – складне соціально-психологічне явище, в якому акумулюється і виявляється весь спектр таких морально-психологічних моментів, як національна гідність, усвідомлення історичного внеску свого етносу, гордість національно-культурними цінностями (зокрема рідною мовою). Див.: *Етнос; Нація; Мова рідна; Культура*. Пор.: *Патріотизм; Гідність національна; Самосвідомість етнічна; Етноцентризм; Пам'ять культурна; Маргіналізація етнічна*.

Грамотність комунікативна – сукупність комунікативних знань, умінь і навичок людини, які дозволяють їй ефективно спілкуватись у стандартних комунікативних ситуаціях в усній і писемній формах. Це знання законів, правил, принципів і максим ефективного спілкування. Див.: *Комунікація; Спілкування; Закони спілкування; Принципи спілкування*.

Група етнічна (мовно-етнічна) – 1. Територіальна частина певного етносу, якій притаманні особливості в культурі, побуті, мові (нааявність діалекту, говору, говірки), а також особлива самосвідомість і, звичайно, самоназва; 2. Невелика частина певного етносу, яка територіально відійшла від нього в результаті міграції, але зберегла попередню етнічну свідомість, мову, особливості культури й побуту (наприклад, українці в Казахстані, Канаді тощо). Див.: *Етнос; Самосвідомість етнічна; Самоназва етнічна; Мова; Культура*.

Група мовленнєва (мовна) вторинна – соціально-мовний колектив, у межах якого відбувається, поглиблюється або модифікується соціалізація і акультурація особистості (трудоий колектив, група за інтересами, клуби тощо). Див.: *Акультурація; Соціалізація*. Пор.: *Група мовленнєва (мовна) первинна*.

Група мовленнєва (мовна) первинна – соціально-мовний колектив, у межах якого відбуваються соціалізація, акультурація, закладаються основи ідіоетнічної мови (як правило, рідної). Див.: *Акультурація; Соціалізація; Мова рідна*. Пор.: *Група мовленнєва (мовна) вторинна*.

Гумбольдтіанство – сукупність поглядів на мову і способи її вивчення, які сформувалися в руслі філософсько-лінгвістичної програми В. фон Гумбольдта. Основою Г. є положення про активний вплив мови на мислення і свідомість її носіїв. Теоретично-методологічне підґрунтя цієї програми – антропологічний підхід до мови, відповідно до якого адекватне вивчення мови проводиться у тісному зв'язку зі свідомістю і мисленням

людини, її культурою і духовним життям. Див.: *Мова; Культура; Картина світу мовна*. Пор.: *Неогумбольдтіанство*.

Двомовність – див.: *Білінгвізм*.

Девіація комунікативна – збій у спілкуванні (зокрема міжкультурній комунікації), недосягнення очікуваного перлокутивного ефекту (перлокуції), причиною яких є недостатня комунікативна компетенція адресанта, зокрема в міжкультурній комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Компетенція комунікативна; Ефект перлокутивний*. Пор.: *Девіація мовна*.

Девіація мовна – тип комунікативної невдачі чи збою у спілкуванні (зокрема у міжкультурному), причиною яких є недостатня мовна компетенція учасників. Це різноманітні помилки, неточності, обмовки, описки, лінгва-ляпсуси тощо, пов'язані зі специфікою лексичної та граматичної семантики мови, якою відбувається спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Код мовний; Компетенція мовна; Мета спілкування (комунікативна)*. Пор.: *Девіація комунікативна*.

Декодування мовлення (лат. *de* – префікс, що позначає скасування + нім. *kodieren* – перетворювати) – переведення адресатом змісту (значення) отриманого від адресанта мовного повідомлення у звичні особистіші смисли. Див.: *Сприйняття мовлення; Смысл комунікативний*. Пор.: *Породження (кодування) мовлення*.

Детермінізм лінгвокультурний у спілкуванні (лат. *determinare* – обмежити, визначити) – визначеність чинників комунікативного акту в міжкультурній комунікації лінгвістичними (засоби мовного коду і закони їхньої організації) і культурними (традиції спілкування тощо) впливами. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Акт комунікативний; Мова; Культура*.

Дефіцит мовний (лат. *deficit* – не вистачає) – брак мовних засобів для здійснення адекватного міжкультурного спілкування у межах конкретної ситуації і функціонування мови в певній сфері в цілому. Розрізняють кілька типів Д.м.: лінгвоструктурний, лінгвофункціональний, реальний, потенційний та ін. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Мова*. Пор.: *Девіація мовна*.

Диглосія (гр. *di* – двічі + *glossa* – мова) – паралельне використання конкретною національною лінгвокультурною спільнотою залежно від сфер спілкування двох мов або двох форм існування однієї мови (діалектів,

жаргонів тощо). Д. як соціолінгвістичний феномен передбачає свідому оцінку мовцями цих мов (чи форм існування мови) за шкалою «рідна – чужа», «висока – низька»; «сакральна – профанна» тощо. Див.: *Мова; Спільнота лінгвокультурна*. Пор.: *Одномовність; Білінгвізм*.

Дискурс (фр. *discourse* – розмова; < лат. *discursus* – розмірковування) – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, тривалий у часі процес, утілений у певній (іноді значній) кількості повідомлень; мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, друковану, паралінгвальну тощо), відбувається у межах одного чи кількох каналів комунікації, регулюється стратегіями і тактиками учасників спілкування і є складним синтезом когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування. Д. має своїм результатом формування різноманітних текстів і мовленнєвих жанрів. Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний; Інтерація; Трансакція*. Пор.: *Текст; Мовленнєвий жанр*.

Дискурс культури – тип дискурсу, в якому знаходить найповніший вияв специфіка певної культури. Це дискурси (тексти) фольклору, вірувань, міфології, національної (етнічної) художньої літератури тощо. Див.: *Дискурс; Культура*. Пор.: *Текст; Текст культури прецедентний*.

Дискурс міжкультурний – див. *Комунікація міжкультурна*.

Дискурс національний – вербалізована мисленнєво-мовленнєва діяльність, яка розуміється як сукупність процесів, що мають як лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани і здійснюються представниками конкретної національної лінгвокультурної спільноти з використанням їхньої ідіоетнічної (рідної) мови. Див.: *Дискурс; Мова; Мова ідіоетнічна; Мова рідна; Національна лінгвокультурна спільнота*.

Дистанція культурна – міра близькості або віддаленості культур. Д.к. може бути значною і незначною, але вона завжди є навіть між найближчими за походженням етносами. Див.: *Культура; Індекс культурної дистанції*.

Диференціація етнолінгвістична – тип процесів, скерованих на розмежування етносів, виформування гетерогенності їхньої мови, витіснення інших мов. Див.: *Етнос; Мова; Мова етнічна*. Пор.: *Інтеграція етнолінгвістична*.

Дифузія культурна (лат. *diffusio* – поширення) – взаємне проникнення культурних рис і контекстів культури із однієї національної лінгвокультурної

спільноти в іншу у випадку їх взаємозв'язків, зокрема комунікативних контактів. Див.: *Культура; Національна лінгвокультурна спільнота; Контекст культури*. Пор.: *Ізоляціонізм культурний*.

Діалект ситуативний (гр. *dialektos* – говір, наріччя) – термін Е. Холла, що позначає специфічні мовні засоби, які стереотипово вживаються в різних ситуаціях спілкування в межах однієї національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Мова; Національно-лінгвокультурна спільнота; Комунікація; Спілкування; Ситуація спілкування (комунікативна)*.

Діалог (гр. *dialogos* – бесіда двох осіб) – форма мовлення (і спілкування), якій притаманні безпосередній обмін повідомленнями (репліками), як правило, двох осіб, які перебувають у безпосередньому зв'язку. Особливості Д.: лаконічність висловлення, широке використання паралінгвістичних засобів, вплив контексту і ситуації спілкування та ін. Див.: *Мовлення; Спілкування; Повідомлення*. Пор.: *Полілог; Монолог*.

«Діалог культур» – взаємодія культур, що контактують у процесах міжкультурної комунікації чи вивчення іноземних мов, що забезпечує адекватне взаєморозуміння і духовне взаємозбагачення представників різних національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Культура; Спілкування; Мова іноземна; Міжкультурна комунікація; Взаємодія лінгвокультурна; Діалог міжкультурний*. Пор.: *Ізоляціонізм культурний*.

«Діалог міжкультурний» – образний вираз на позначення успішного спілкування представників різних культур, членів різних національних лінгвокультурних спільнот; ефективна форма реалізації національної толерантності. Див.: *Спілкування; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Невдачі у міжкультурній комунікації; Інтолерантність міжкультурна*.

Дія комунікативна – одиниця опису комунікативної поведінки учасників спілкування, окремий мовленнєвий акт, репліка, комунікативний хід, невербальний сигнал, комбінація вербального і невербального сигналів тощо у межах комунікативного акту. Див.: *Спілкування; Акт мовленнєвий; Репліка; Хід комунікативний; Крок комунікативний*. Пор.: *Акт комунікативний*.

Дія комунікативна активна – комунікативна дія, що виконується за ініціативи мовця (адресанта, того, хто пише). Див.: *Комунікація*;

Спілкування; Дія комунікативна. Пор.: Дія комунікативна реактивна.

Дія комунікативна реактивна – комунікативна дія, що виконується як реакція у відповідь на комунікативну дію співбесідника. Див.: *Комунікація; Спілкування; Дія комунікативна. Пор.: Дія комунікативна активна.*

Діяльність мовленнєва – спеціалізоване вживання мовлення у процесах взаємодії між людьми; частковий випадок діяльності спілкування із застосуванням мовного коду. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мовлення; Код мовний. Пор.: Мова.*

Домінанта культури – див.: *Константа культури.*

Домінанта ціннісна культури – див.: *Константа культури ціннісна.*

Допущення комунікативні – комунікативні факти, ознаки або дії, неприпустимі у межах однієї комунікативної культури, але можливі (хоча й необов'язкові) в іншій. Див.: *Комунікація; Дія комунікативна; Культура комунікативна.*

Дослідження крос-культурні – мають за мету вияв картини світу, яка стоїть за певним культурно обумовленим дискурсом. Д.к.-к. використовують точні кількісні методи аналізу, анкетування тощо. Див.: *Картина світу; Дискурс.*

Дотикання (в аспекті міжкультурної комунікації) – поняття, уведене російським лінгвістом Ю. Є. Прохоровим – тип міжкультурних мовних контактів, що характеризуються незбігом стереотипів спілкування, прийнятих у різних культурах у випадку комунікації однією з мов. Див.: *Контакти мовні; Стереотип національно-культурний.*

Дух мови народний – складне, комплексне поняття гумбольдтіанства, неогумбольдтіанства, а також деяких напрямів етнолінгвістики, яке охоплює складновловимі аспекти віддзеркалення особливостей етнічної психології, когнітивної діяльності, поведінки, світосприйняття, спілкування, вірувань, міфів тощо у конкретній ідіоетнічній мові. Див.: *Гумбольдтіанство; Неогумбольдтіанство; Етнолінгвістика; Картина світу мовна. Пор.: Життя етносу духовне.*

Евфемізм (гр. *euphemismos* – пом'якшений вираз) – слово або вираз, які вживаються з метою уникнення слів (виразів) із грубим, непристойним змістом або стилістичним (конотативним) забарвленням, не прийнятим у певній культурі. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Слово. Пор.: Табу.*

Еквівалентність мовних одиниць – значеннєва, стилістична і прагматична відповідність одиниць рідної й іноземної мов у випадках

міжкультурної комунікації. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова чужа (іноземна); Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Неповноеквівалентність мовних одиниць; Безеквівалентність мовних одиниць*.

Екзостереотип – див. *Гетеростереотип*.

Екзотизм – див. *Лексика екзотична*.

Емпатія у міжкультурній комунікації (гр. *empathia*) – комплексне поняття, пов'язане із співпереживанням, «вслуховуванням» учасників міжкультурної комунікації в почуття, емоції, свідомість, культурні традиції тощо один одного, що сприяє успішності комунікації, формуванню сприятливої атмосфери спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Атмосфера спілкування*. Пор.: *Бар'єри спілкування; Компліментарність*.

Ендостереотип – див. *Автостереотип*.

Еталони культури – сформовані у межах конкретної культури стереотипи найвищого прояву сутності чогось (наприклад, Геракл, Крез тощо). Основою Е.к. є оцінні елементи. Див.: *Культура; Код культури; Стереотипи культури*.

Етноконцепт – структура свідомості, яка має спільні для представників певного етносу складники.

Етикет комунікативний (у міжкультурній комунікації) – дотримання принципів куртуазності спілкування з орієнтацією на особливості комунікативної поведінки етносу, мовою котрого відбувається спілкування; вживання системи стійких формул спілкування, прийнятих у певній національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Спілкування; Комунікація; Принципи спілкування; Ввічливість позитивна; Ввічливість негативна*. Пор.: *Етикет мовленнєвий (у міжкультурній комунікації)*.

Етикет мовленнєвий (у міжкультурній комунікації) (фр. *Etiqueter* – прикріплювати) – використання засобів мовного коду конкретної ідіоетнічної мови, якою здійснюється міжкультурна комунікація, у повній відповідності з мовленнєвою ситуацією; система стійких формул і знаків спілкування, прийнятих у конкретній національній лінгвокультурній спільноті, скерованих на встановлення оптимального мовленнєвого контакту між співбесідниками. Е.м. різний у різних народів. Див.: *Форми етикетності ідіоетнічні*. Пор.: *Невдача комунікативна (в міжкультурній комунікації); Етикет комунікативний (у міжкультурній комунікації)*.

Етикет національний (етнічний) – історично і культурно

встановлений порядок, набір правил, який визначає поведінку (в тому числі комунікативну) людей, що належать до конкретної етнічної спільноти. Див.: *Етикетність спілкування; Форми етикетності; Етикет мовленнєвий (у міжкультурній комунікації); Етикет комунікативний (у міжкультурній комунікації)*. Пор.: *Невдача комунікативна в міжкультурній комунікації*.

Етикетність спілкування – дотримання у міжкультурній комунікації законів куртуазного спілкування, прийнятих у конкретній національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Форми етикетності ідіоетнічні; Національна лінгвокультурна спільнота*. Пор.: *Невдача комунікативна в міжкультурній комунікації*.

Етнографія мовлення – див. *Етнолінгвістика*.

Етноейдема (гр. *ethnos* – народ і *eidōs* – образ, форма, сутність) – наскрізні словесно-образні лейтмотиви дискурсу (тексту); закріплені у межах певної ідіоетнічної культури в мовному коді емоційні стани і ситуації, притаманні певному етносу; специфічні в межах певної культури національно-образні концепти. Див.: *Дискурс; Текст; Етнос; Концепт культури; Мова ідіоетнічна; Мовна картина світу*.

Етнокомунікація – див. *Комунікація міжкультурна*.

Етнокультурологія (гр. *ethnos* – народ + культурологія) – суміжна з етнологією і культурологією дисципліна, предметом якої є етнічна культура. Вивчає розвиток культурних (лінгвокультурних) процесів у народів упродовж їхнього розвитку. Одним із аспектів вивчення Е. є специфіка щоденної, побутової, фатичної та інших типів комунікативної поведінки етносу. Див.: *Етнос; Народ; Культура; Культура етнічна*. Пор.: *Етнологія; Культурологія*.

Етнолект (гр. *ethnos* – народ, плем'я + гр. *lexis* – слово) – різновид мови, що сформувався на чужому етнічному ґрунті групою прибульців, які бажають зберегти свою першу (рідну) мову для щоденної комунікації. Див.: *Мова; Мова чужа; Мова рідна*. Пор.: *Мова державна; Мова офіційна*.

Етнолінгвістика – наукова дисципліна, яка перебуває на межі етнографії і лінгвістики та вивчає стосунки між етносами і мовами. Включає елементи соціолінгвістики, етнології, паралінгвістики, охоплює сфери етногенезу та етнічної історії, етномовні процеси у внутрішніх і міжмовних контактах, роль мови у формуванні етнічних спільнот, специфіку комунікативної поведінки членів певної національної лінгвокультурної спільноти тощо. Див.: *Етнографія; Лінгвістика комунікативна; Етнос; Мова;*

Паралінгвістика; Спільнота етнічна; Поведінка комунікативна.

Етнологія (гр. *ethnos* – народ, плем'я + *logos* – поняття, думка, розум, вчення) – вчення про етногенез, тобто виникнення, розвиток, зникнення народів (етносів), характеристики специфіки світобачення, поведінки (зокрема мовленнєвої) у різних народів (етносів) та інші проблеми. Див.: *Етнос*. Пор.: *Етнокультурологія*.

Етнонім (гр. *ethnos* – народ + *опута* – ім'я, назва) – назва етносу (народу, племені, народності, нації тощо). Може функціонувати як самоназва і «зовнішня» назва етносу. Див.: *Етнос; Народність; Нація; Плем'я*.

Етнопсихолінгвістика (гр. *ethnos* – народ + гр. *psyche* – душа + фр. *linguistique* < лат. *lingua* – мова) – розділ етнології, у межах якого, крім інших, вивчаються проблеми специфіки психічного устрою певного етносу і його впливу на мову, мовленнєву та комунікативну поведінку. Див.: *Етнос; Етнологія; Мова; Поведінка комунікативна; Етнопсихологія*. Пор.: *Етнологія*.

Етнопсихологія (гр. *ethnos* – народ + гр. *psyche* – душа + гр. *logos* – слово, поняття, вчення) – міждисциплінарна сфера досліджень, у межах якої вивчаються етнічні особливості психіки людей, національні характери, закономірності формування і функціонування національної самосвідомості, етнічних стереотипів, лінгвопсихологічних, культурних та інших аспектів спілкування тощо. Див.: *Етнос; Характер національний; Самосвідомість національна; Стереотип етнічний; Спілкування*. Пор.: *Етнологія*.

Етнос (гр. *ethnos* – народ, плем'я) – історично сформована на певній території стійка сукупність людей, що мають спільні риси і стабільні особливості культури й мови, психологічного складу, а також усвідомлення своєї єдності відмінності від інших подібних утворень. Найважливіші ознаки Е., що відрізняють його від інших Е.: мова, народне мистецтво, звичаї, обряди, традиції, норми поведінки, особливості комунікації та ін. Для Е. притаманна самосвідомість, уявлення про спільність свого походження, етнонім. Див.: *Культура; Мова; Етнонім; Самосвідомість етнічна*. Пор.: *Народ; Нація; Народність*.

Етнос корінний – етнос (плем'я, народність, нація), який споконвіку проживає на певній території. У деяких випадках Е. к. називають аборигенами. Див.: *Етнос*. Пор.: *Етнос некорінний*.

Етнос некорінний – етнос (плем'я, народність, нація), який проживає на певній території у результаті міграцій і для якого теперішня територія

проживання не є споконвічною. Див.: *Етнос*. Пор.: *Етнос корінний*.

Етносемантика (гр. *ethnos* – народ, плем'я + гр. *śemantikos* – той, що позначає) – розділ семантики, який вивчає специфіку і неповторність значень елементів мовного коду (мови) різних національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Етнос*; *Мова*; *Мовний код*; *Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Універсалії культури*; *Інтернаціоналізм*.

Етносеміотика (гр. *ethnos* – народ, плем'я + гр. *semeiotike* – вчення про знаки) – розділ семіотики (науки про знаки і знакові системи), у межах якого вивчається специфіка культури, повсякденного життя, комунікації тощо етносу з позицій їх знакової природи. Див.: *Культура*; *Етнос*; *Комунікація*. Пор.: *Етнолінгвістика*.

Етнотекст – текст, мовний код котрого (мова) є рідним для автора – носія певних етнокультурних рис, в структурі та семантиці одиниць якого відбилися особливості світосприйняття (мовна картина світу) конкретного етносу. Див.: *Текст*; *Код мовний*; *Етнос*; *Картина світу мовна*. Пор.: *Текст країнознавчий*.

Етноцентризм (у спілкуванні) – сприйняття й інтерпретація комунікативної поведінки інших крізь призму своєї культури; етнічні стереотипи і упередження, що виявляються в оцінці відмінностей між етносами за принципом «ми – кращі, вони – гірші». Див.: *Етнос*; *Культура*; *Стереотип етнічний*; *Поведінка комунікативна*. Пор.: *Полілінгвокультура*; *Інтернаціоналізм*.

Етос (гр. *ethos* – характер, вдача) – стиль життя суспільної групи, загальна орієнтація певної культури, прийнята в її межах ієрархія цінностей, принципів і постулатів спілкування. Синоніми: етнічні цінності; менталітет. Див.: *Етнос*; *Культура*. Пор.: *Менталітет національний (етнічний)*.

Ефект перлокутивний – досягнення адресантом за допомогою мовленнєвих актів певної ілокуції адекватного своїй комунікативній меті реагування адресата. Див.: *Акт мовленнєвий*; *Межа комунікативна*. Пор.: *Акт ілокутивний*; *Акт локутивний*.

Жанр мовленнєвий (фр. *genre* – рід, вид) – поняття, введене в лінгвістичний обіг видатним російським філологом М. М. Бахтіним у 1953 р. у статті «Проблема речевих жанров»; одна з найважливіших категорій комунікативної лінгвістики поряд із дискурсом (текстом) і мовленнєвим актом (повідомленням). Ж.м. – мовленнєве ціле, складний синтез повідомлень

(мовленнєвих актів), об'єднаних комунікативною тактикою адресанта, моделлю адресанта і адресата, комунікативною метою, комунікативним смислом, специфічною жанровою тональністю, «закільцьоване» попередніми і наступними мовленнєвими жанрами; це складник дискурсу, типовий спосіб побудови мовного коду, пов'язаний із певними ситуаціями і створений для передачі певного змісту (комунікативного смислу). Група мовленнєвих жанрів формує функціональний стиль мови. Оволодіння певною мовою і культурою неможливе без оволодіння системою Ж.м., притаманною цій мові. Див.: *Спілкування; Комунікація; Повідомлення; Мета комунікативна; Код мовленнєвий*. Пор.: *Дискурс; Мовленнєвий акт*.

Жаргон (фр. *jargon* – у XII ст. означало «незрозуміла мова») – соціальний різновид мовлення, який використовується у межах певної професійної групи людей. Основна комунікативна функція Ж. – підкреслення приналежності до певної автономної групи шляхом уживання специфічних слів, форм і зворотів. Інколи термін Ж. використовується для позначення спотвореного, неправильного, «модного» мовлення. Може стати причиною непорозумінь у сфері міжкультурної комунікації. Див.: *Комунікація; Спілкування; Мова; Код мовлення*. Пор.: *Діалект; Діалект ситуативний*.

Жести – складники паравербальної комунікації, невербальних засобів спілкування, які полягають у значущих рухах окремих частин тіла, перш за все голови, рук і пальців. Виконують важливі семантичні та прагматичні функції, які можуть відрізнитися в різних культурах. Див.: *Комунікація; Невербальна комунікація; Парамова; Засоби паралінгвістичні; Культура*. Пор.: *Міміка*.

Життя етносу духовне – сфера життєдіяльності етносу, яка включає особливості світобачення, мислення, свідомості, культури (звичаїв, традицій, ціннісних орієнтацій, стереотипів, правил, конвенцій, спілкування, звичаї етносу мовленнєві тощо). Специфічним акумулятором Ж.е.д. є його мова, в одиницях різних рівнів і категоріях якої закріплені уявлення етносу, особливості його світобачення, неповторна мовна картина світу. Див.: *Мова; Етнос; Культура етнічна; Картина світу мовна*.

Завдання комунікативне – форма існування мовленнєвого мотиву, нелінгвістична категорія, вкрай важлива для розуміння перебігу процесів комунікації (зокрема процесів міжкультурної комунікації). З.к. виникає у процесі спільної мовленнєвої діяльності як необхідність передати або отримати певну інформацію, вплинути на співрозмовника. Вирішення З.к.

можливе із застосуванням як мовних, так і позамовних (паралінгвальних) засобів. Див.: *Мотив мовленнєвий (комунікативний); Комунікація; Спілкування; Міжкультурна комунікація; Діяльність мовленнєва*. Пор.: *Мета спілкування (комунікативна)*.

Задум – див. *Інтенція*.

Закон спілкування – найзагальніша об'єктивна закономірність процесу комунікації, яка виявляється у межах неконфронтативного дискурсу і неконфронтативних стратегій комунікації. Відомо близько двадцяти загальних законів спілкування: дзеркального розвитку комунікації, емоційного поглинання логіки, емоційної аффіліації тощо. Див.: *Комунікація; Спілкування; Дискурс; Стратегія спілкування*. Пор.: *Принципи спілкування; Максими спілкування*.

Запозичення – процес переміщення різних елементів однієї мови в іншу, а також самі елементи чужої мови (слова, морфеми, синтаксичні конструкції тощо), які перейшли з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів. Див.: *Мова; Мова нерідна; Контакти мовні; Взаємовплив мов*. Пор.: *Запозичення міжкультурні; Варваризм*.

Запозичення міжкультурні – загальне поняття теорії взаємодії культур; елементи чужої культури (речі, ідеї, технології, стилі спілкування, релігія, мода, слова тощо), які стали складовими іншої культури. Див.: *Культура; Культура чужа*. Пор.: *Запозичення мовні*.

Запозичення мовні – елемент чужої мови (слово, морфема, синтаксична конструкція тощо), перенесений із однієї мови в іншу в результаті мовних контактів і міжкультурної комунікації, а також сам процес переходу елементів однієї мови в іншу. З.м. є складниками культурних запозичень. Див.: *Мова чужа (нерідна); Контакти мовні; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Запозичення культурні; Варваризм*.

Засоби паралінгвістичні – див. *Засоби спілкування невербальні*.

Засоби спілкування вербальні – див. *Код*.

Засоби спілкування екстралінгвістичні – див. *Засоби спілкування невербальні*.

Засоби спілкування невербальні – засоби немовного коду (жести, міміка, постави тіла, погляд, манера триматися, одяг, зачіска, парфуми, косметика тощо). Вони несуть у собі певну смислову й емоційну інформацію перш за все про внутрішній стан людини, її характер, звички тощо. У процесах комунікації значна частина інформації здійснюється зарахунок З.с.н. Частина

З.с.н. має національно-культурну специфіку; незнання цієї специфіки може стати причиною невдач (девіацій, провалів, навіть шоку) у міжкультурній комунікації. Див.: *Код; Комунікація; Спілкування; Паралінгвістика; Міжкультурна комунікація; Невдачі у міжкультурній комунікації*. Пор.: *Засоби спілкування паралінгвістичні*.

Засоби спілкування паралінгвістичні – засоби спілкування у вигляді інтонації, розподілу наголосу і різноманітних пауз у повідомленні, які формують комунікативно-прагматичний аспект дискурсу (тексту, повідомлення). З.с.п. супроводжують мовні засоби або замінюють їх, несучи до 75% усієї інформації у межах усної комунікації. У друкованому тексті до З.с.п. зараховують сегментацію тексту, шрифтовий набір, типографські знаки, написання, добір фарб тощо. В аспекті міжкультурної комунікації З.с.п. можуть суттєво відрізнятись у представників різних національних лінгвокультурних спільнот, стаючи джерелом комунікативних невдач і неточностей інтерпретації. Див.: *Комунікація; Спілкування; Код; Міжкультурна комунікація; Невдачі (девіації) комунікативні; Дискурс*. Пор.: *Засоби спілкування невербальні*.

Звичай етнічний (національний) – складник етнічної традиції; стандартизовані, традиційні для етносу форми поведінки (зокрема мовленнєвої), які відіграють роль засобів соціального регулювання і мають безпосередньо практичне значення. Співвідносяться із соціонормативною сферою етнічної культури. Особливості З.е.(н.) віддзеркалюються в мові, зокрема в стійких зворотах мовлення, формулах привітання, прислів'ях і приказках. З.е.(н.) впливають також на формування і функціонування мовної картини світу. Див.: *Культура етнічна; Картина світу мовна; Поведінка мовленнєва культурно обумовлена*. Пор.: *Традиція етнічна*.

Звичай етносу мовленнєвий – див. *Звичай етнічний (національний)*.

Зв'язокзворотний у комунікації – умисна або неумисна (неумисна) реакція (словесна, вербальна або несловесна, паравербальна) адресата на повідомлення (мовленнєвий акт), яка допомагає адресантові орієнтуватися в особі слухача, визначати міру дієвості своїх аргументів, переконуватись у досягненні чи недосягненні комунікативної мети (перлокутивного ефекту). Див.: *Комунікація; Спілкування; Акт мовленнєвий; Ефект перлокутивний*; Пор.: *Шум комунікативний; Фільтри комунікації*.

Здатність комунікативна – властивості особи, які забезпечують ефективність її комунікативної діяльності, перш за все спілкування,

психологічну сумісність у спільній діяльності. Найважливіші З.к.: рівень потреби у спілкуванні, наявність установки на спілкування, емоційні реакції на партнера, самопочуття у спілкуванні (впевненість/непевненість), а також мовленнєві уміння. В аспекті міжкультурної комунікації важливою складовою З.к. є володіння лінгвокомунікативними нормами спілкування з представниками інших національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Невдачі (девіації) комунікативні*.

Зіставлення лінгвокультурні – процедури виявлення спільностей і відмінностей у мовах і культурах різних національних лінгвокультурних спільнот. Одиниця зіставлення – культурний концепт, «культурний предмет», культурний феномен; предмет зіставлення – загальнолюдські, етнічні, групові та індивідуальні цінності. Див.: *Спільнота національна лінгвокультурна; Концепт культурний; «Предмет культурний»; Феномен культурний; Стереотип культурний*.

Змішування кодів (у міжкультурній комунікації) – неусвідомлюваний, немотивований мовцем перехід у процесах мовного спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу (впроваджувану), не пов'язаний зі зміною умов комунікації, параметрів комунікативного акту, найчастіше внаслідок низької мовної компетенції в одній із використовуваних мов. Див.: *Код; Спілкування; Міжкультурна комунікація; Акт комунікативний*. Пор.: *Переключення кодів*.

«Знак культурний» – важливе поняття філо- і онтогенетичної концепції видатного радянського психолога Л. С. Виготського взаємостосунків мови і мислення, психічних функцій індивіда. За цією концепцією в системі значень ідіоетнічної мови глибоко віддзеркалюється національно-культурна специфіка предметної діяльності й спілкування. Формування психічних функцій відбувається під впливом соціалізованих і окультурених знаків як «єдності узагальнення і спілкування». Див.: *Мова; Культура; Спілкування*.

Знання енциклопедичні – впорядкована система уявлень, понять, суджень, осмислених фактів тощо як результат пізнавальної діяльності людини, які відклались у її свідомості, стали складовою пам'яті й стосуються організації світу, сутності людини, її місця в світі тощо, тобто найважливіших онтологічних і гносеологічних категорій. З.е значною мірою залежать від соціально-культурних чинників, під впливом яких формувалася індивід. З.е. вважаються основою ментального лексикону

учасників міжкультурної комунікації. Див.: *Лексикон ментальний*. Пор.: *Знання фонові*.

Знання енциклопедичні культурні – складник енциклопедичних знань, пов'язаний із базовими поняттями конкретної культури, конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Знання енциклопедичні; Культура*. Пор.: *Знання фонові культурні*.

Знання фонові – одне з найважливіших понять теорії міжкультурної комунікації, лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології; тип знань, притаманний носіям певної національної лінгвокультурної спільноти і пов'язаний з базовими елементами рідної ідіоетнічної культури. Ці знання забезпечують мовленнєве спілкування, виступають його основою, в процесі якого вони виявляються як смислові асоціації та етнокультурні конотації. З.ф. відіграють важливу роль у процесах міжкультурної комунікації. Див.: *Спілкування; Міжкультурна комунікація; Конотація; Культура*. Пор.: *Знання фонові культурні; Знання енциклопедичні культурні*.

Знання фонові культурні – обопільні знання адресанта і адресата реалій об'єктивної (чи такої, яка вважається об'єктивною) дійсності та їхніх культурних аспектів, які є основою мовленнєвого спілкування, виникнення спільних асоціацій та розуміння конотацій, зокрема культурних. Див.: *Знання фонові; Комунікація; Спілкування; Культура; Конотації культурні*. Пор.: *Знання енциклопедичні культурні*.

Значення(мовне) – пов'язаний із певною мовною одиницею усвідомості носіїв конкретної ідіоетнічної мови узагальнений образ певного об'єкта або ситуації, факту, події тощо. Властивість мовного знака репрезентувати об'єкти і явища дійсності та внутрішнього світу людини у мовленні, комунікації. Див.: *Мова; Код*. Пор.: *Смисл комунікативний*.

Значення культурно-символічне – тип значення, яке утворилось у конкретній ідіоетнічній мові на основі процесів метафоризації та метонімізації, в яких ім'я конкретного предмета, важливого для певної культури (тобто «культурного предмета»), стало основою позначуваного (ексформи) для абстрактного значення. Див.: *Значення (мовне); Мова ідіоетнічна; Культура; «Предмет культурний»*. Пор.: *Символ національно-культурний*.

Значущість культурна мовної одиниці – важливе поняття лінгвокультурології; так звані «культурні знання», які виявляються на основі співвіднесення прототипової ситуації (в широкому сенсі слова), яку

позначає мовна одиниця (мовний вираз) з кодами культури, відомими носієві мови або такими, що виявляються за допомогою спеціального аналізу. Див.: *Культура; Знання культурні; Код культури*. Пор.: *Значення культурно-символічне*.

Ідентифікація етнічна (лінгвокультурна) – процес усвідомлення особистістю своєї приналежності до певного етносу, встановлення духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, поділяння почуттів приналежності до певної національної культури і мови. Результатом цього процесу є формування ідіоетнічної (лінгвокультурної) особистості. Див.: *Етнос; Культура; Мова; Особистість ідіоетнічна*. Пор.: *Маргіналізація етнічна (етнокультурна)*.

Ідентичність лінгвокультурна – результат етнічної (лінгвокультурної) ідентифікації; відчуття особистістю своєї приналежності до певного етносу, встановлення духовного взаємозв'язку між собою і своїм народом, поділяння почуттів приналежності до певної національної культури й мови. Результатом цього процесу є формування ідіоетнічної (лінгвокультурної) особистості. Див.: *Етнос; Культура; Мова; Особистість ідіоетнічна*. Пор.: *Маргіналізація етнічна (етнокультурна); Трансформація лінгвокультурна*.

Ідентичність особистості етнічна (лінгвокультурна) – емоційно-когнітивний стан особистості, в якому домінують відчуття спільності з іншими представниками однієї з нею етнічної групи (лінгвокультурної спільноти), а також її позитивне ставлення до історії, культури, національних традицій і звичаїв свого народу, його ідеалів, почуттів, інтересів, фольклору, мови, території проживання, державності тощо. Див.: *Етнос; Культура; Мова*. Пор.: *Маргіналізація етнічна (лінгвокультурна)*.

Ідентичність особистості полілінгвокультурна – відчуття особистістю приналежності до кількох національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Етнос; Культура; Мова; Спільнота полілінгвокультурна*. Пор.: *Ідентичність особистості етнічна (лінгвокультурна); Маргінальність етнічна (лінгвокультурна)*.

Ідіолект (гр. *idios* – свій, особливий + лат. *lectio* – читання, вимова) – характерні особливості мовлення індивіда як сукупність стилістичних, словотвірних та інших властивостей. Найчастіше пов'язується з кількісним і якісним володінням словниковим запасом мови. Див.: *Мова; Мовлення*. Пор.: *Мова ідіоетнічна; Мова матрична; Мова офіційна*.

Ідіоматика мовна (гр. *idioma* – неповторний вираз) – 1. Сукупність

усіх ідіомних засобів конкретної мови (фразеологізмів, крилатих слів, прислів'їв, приказок тощо); 2. Неповторність кожної ідіоетнічної мови; сукупність особливостей мови, які відрізняють її від інших етнічних мов. Див.: *Мова ідіоетнічна*. Пор.: *Ідіолект*.

Ідіостиль (гр. *idios* – свій, особливий + *стиль*) – неповторний спосіб спілкування, притаманний окремій особі; сукупність мовних і позамовних складових, чинників мовної й комунікативної компетенції окремого представника національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Комунікація; Спілкування; Стиль спілкування*. Пор.: *Стиль мови функціональний*.

Ізодокса (гр. *isos* – однаковий, рівний + *doxa* – думка, погляд) – термін російського етнолінгвіста М. І. Толстого; лінія розмежування сфери вияву елементів духовної культури, специфічної для однієї з порівнюваних культур. Див.: *Теорія лакун; Лексика безеквівалентна*. Пор.: *Ізопрагма*.

Ізопрагма (гр. *isos* – свій, особливий + *pragma* – справа, дія) – термін російського етнолінгвіста М. І. Толстого; лінія розмежування сфери вияву матеріальної культури, специфічної для однієї з порівнювальних культур. Див.: *Теорія лакун; Лексика безеквівалентна*. Пор.: *Ізодокса*.

Ілокуція (англ. *il* – префікс, який має посилювальне значення, + *locution* – мовний зворот) – див. *Акт ілокутивний*.

Імплікатури мовленнєвого спілкування (дискурсу) (лат. *Implico* – тісно зв'язую) – прагматичні компоненти змісту повідомлення, які виводяться адресатом із контексту спілкування (дискурсу) завдяки знанню комунікативних постулатів, максим і конвенцій спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний; Дискурс; Адресант; Адресат; Постулати спілкування; Максими спілкування*. Пор.: *Імплікації мовленнєвого спілкування*.

Імплікації мовленнєвого спілкування (дискурсу) (лат. *implicatio* – сплетення, переплетення) – логічна операція, що пов'язує два висловлення в одне складне і, як правило, в мові відповідає сполучнику «якщо..., то...». Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний; Дискурс; Адресант; Адресат; Постулати спілкування; Максими спілкування*. Пор.: *Імплікатури мовленнєвого спілкування*.

Ім'я культури прецедентне (лат. *praecedens* – той, що йде попереду) – індивідуальне ім'я, географічна чи історична назва, пов'язані або з широковідомим текстом (прецедентним текстом культури, наприклад, *Тарас Шевченко, Тарас Бульба, Гонта*), або з прецедентною ситуацією

(Богдан Хмельницький, Переяславська рада). І.к.п. – особливий складний знак, у випадку вживання якого в першу чергу актуалізуються конотативні ознаки, пов'язані з національною (етнічною) культурою. Знання І.к.п. – необхідна умова соціалізації особи, її культурної адаптації. Див.: *Мова; Культура; Текст культури прецедентний; Адаптація (лінгво)культурна*.

Індекс культурної дистанції (лат. *index* – показчик, перелік) – показник, який фіксує об'єктивні відмінності між культурами, а також чинниками, які впливають на формування і функціонування культури, наприклад, відмінності в кліматі, одягу, релігії, комунікації тощо. Термін запропонований американським психологом М. Бабікером і підтриманий іншими дослідниками. Див.: *Культура*. Пор.: *Дифузія культурна; Контакти міжкультурні*.

Інкультурація (лат. *in-, im-* – префікс заперечення + *культура*) – виходження етносу, групи осіб, людини, вихованої в одній культурі, в культуру іншу; засвоєння традицій, звичаїв, цінностей, світогляду і комунікативної поведінки, притаманних чужій культурі. Людина з високою мірою І. вважається інтелігентом. Результатом же соціалізації є формування особистості. У вузькому сенсі термін І. позначає засвоєння культурних норм і цінностей дитиною, в широкому – і дорослим індивідом, а тому він застосовується і до характеристики імігрантів, а також у контексті досліджень культурних контактів і культурних змін. Див.: *Культура; Контакти міжкультурні*. Пор.: *Акультурація; Соціалізація*.

Інофон – носій чужої (іноземної) мови і відповідної культури та картини світу в межах іншої культури, серед носіїв якої І. проживає; вільне володіння засобами чужої мови. Див.: *Мова; Мова іноземна (чужа); Культура; Картина світу мовна*. Пор.: *Мова рідна; Культура рідна*.

Інтеграція етнолінгвістична – тип процесів, скерованих на згуртування етносу і як результат – гомогенність його мови. Див.: *Етнос; Мова*. Пор.: *Диференціація етнолінгвістична*.

Інтенція (від лат. *intentio* – прагнення) – превербальний, осмислений намір (мета) мовця, що зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення й способи її здійснення.

Інтенція комунікативна (лат. *intentio* – устремління, прагнення) – категорія лінгвістичної прагматики та теорії мовленнєвих актів; комунікативний намір (осмислений, інтуїтивний, імпульсивний) адресанта, який детермінує внутрішню програму мовлення і спосіб (тактики) її втілення.

Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт мовленнєвий; Адресант.*

Інтераціоналізм символічний – теоретично-методологічний напрям у межах соціології (соціолінгвістики), культурології (лінгвокультурології) і теорії міжкультурної комунікації, у межах якого здійснюється аналіз символічних аспектів соціальної взаємодії (зокрема взаємодії вербальної). І.с. розглядає соціальну взаємодію особистостей (зокрема у процесах міжкультурної комунікації) як постійний процес створення, трансляції, обміну, зміни соціальних, етичних, естетичних тощо комунікативних смислів.

Див.: *Культура; Культурологія; Лінгвокультурологія; Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Смысл комунікативний.*

Інтерація (лат. *inter-* – префікс зі значенням між, поміж + *акція*) – взаємодія комунікантів у процесах спілкування з використанням засобів мовного і позамовного кодів; передбачає перцепцію, тобто безпосереднє або опосередковане сприйняття учасників комунікації, та рух інформації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Код мовний; Паралінгвістика; Інформація (в комунікації)*. Пор.: *Перцепція; Трансакція.*

Інтерація міжкультурна – поведінка і взаємодія носіїв різних культур і мов у процесах міжкультурної комунікації з використанням вербальних і невербальних (паравербальних) засобів коду. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Засоби спілкування невербальні.*

Інтерлект – див. *Мова міжнаціонального спілкування; Мова-посередник.*

Інтерлінгвістика (лат. *inter* – між та *lingua* – мова, слово) – розділ мовознавства, у межах якого розглядаються два кола проблем: мова міжнародного спілкування і створення та функціонування різноманітних допоміжних мов. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова міжнародного спілкування*. Пор.: *Етнолінгвістика.*

Інтеркультуралістика (лат. *inter* + культура) – розділ культурології, у межах якого вивчаються спільні ознаки, вияви, аспекти тощо різних етнічних культур. У проблемне поле І. входять також деякі аспекти лінгвістики і міжкультурної комунікації. Див.: *Культура; Культурологія*. Пор.: *Культура етнічна.*

Інтермова (як апроксиматична система) – сукупність мовленнєвих характеристик (які включають правильні й девіативні форми), притаманних мовленню з використанням нерідної мови у процесі оволодіння нею. І. включає в себе різні типи помилок, зумовлених певними причинами. Див.:

Мовлення; Мова нерідна; Девіації мовні.

Інтернаціоналізація мови – розповсюдження мови за етнічні (національні) межі, і як результат — ця мова стає спільною для низки етносів (народів) і може використовуватись як засіб міжкультурної комунікації. Див.: *Мова; Соціолінгвістика; Етнос, Мова етнічна. Пор.: Витіснення мови.*

Інтернаціоналізм (лат. *inter* – між + *natio* – народ) – 1. Поняття протиставлене націоналізму, ксенофобії. Передбачає патріотизм, а також повагу до інших етносів. І. сприяє взаємному збагаченню націй, їх мирному співжиттю. 2. Слово або вираз, яке збігається формою і значенням (повністю або частково) із таким же словом (виразом) значної кількості мов, виражає поняття міжнародного характеру та функціонує в різних (перш за все неспоріднених) мовах. Див.: *Мова; Слово. Пор.: Екзотизм.*

Інтерпретація (лат. *interpretatio* – посередництво) – когнітивний процес і одночасно результат смислового опрацювання учасниками міжкультурної комунікації мовленнєвих і немовленнєвих дій партнерів, наділення їх індивідуальними смислами. Див.: *Спілкування; Комунікація; Смисл комунікативний. Пор.: Породження мовлення.*

Інтерференція (лат. *inter* – між + *ferio* – доторкаюся, б'ю) – взаємодія мовних систем, мовленнєвих механізмів, вплив системи рідної мови на мову, що вивчається, в процесах оволодіння нею. Виявляється у відхиленнях від норми і системи другої мови під впливом рідної. І. може бути міжмовною і внутрішньомовною. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Взаємодія мов; Мова рідна; Мова чужа. Пор.: Перемикання кодів у спілкуванні.*

Інтолерантність міжкультурна (лат. *in-, im-* – префікс заперечення + *tolerantia* – терпимість) – відсутність терпимості, нерозуміння або несприйняття відмінностей у комунікативній поведінці іншого учасника (учасників) міжкультурної комунікації, викликаних їхньою приналежністю до іншої культури. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна. Пор.: Толерантність міжкультурна.*

Інформація (у спілкуванні) (лат. *informatia* – пояснення, виклад) – у мовознавстві: повідомлення про факти, події, процеси, які оформлені й передаються мовними, позамовними та паралінгвальними засобами з використанням різних каналів комунікації. У лінгвістиці

пов'язується із значенням і смислом одиниць і категорій мовної системи. Див.: *Комунікація; Значення; Смисл.*

Інформація лінгвокультурна – значення і смисли одиниць мовного і паралінгвального кодів у міжкультурній комунікації, в яких зафіксована інформація щодо специфіки культури, у межах якої ця комунікація відбувається. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Значення; Смисл; Інформація (у спілкуванні).*

Канал комунікації – «місток», що поєднує адресанта і адресата спілкування. Найважливішими К.к. є звуковий, зоровий, тактильний, нюховий, навіть смаковий (національні страви). Див.: *Спілкування; Комунікація; Адресант; Адресат.*

Картина світу – сукупність знань, думок, уявлень тощо учасників спілкування стосовно реальної або уявної дійсності. Формується за допомогою мови конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Мова; Картина світу мовна; Картина світу концептуальна; Спільнота національна лінгвокультурна.*

Картина світу аксіологічна – складник концептуальної і мовної картин світу, який моделюється як сукупність взаємопов'язаних оцінних суджень, що співвідносяться з юридичними, релігійними, моральними кодексами, загальноприйнятими судженнями здорового глузду, типовими фольклорними, літературними сюжетами тощо. Див.: *Мова; Код мови; Картина світу; Картина світу мовна; Картина світу концептуальна.*

Картина світу концептуальна (лат. *conceptus* – думка, уявлення) – різновид картини світу; уявлення певної національної лінгвокультурної спільноти, людства в цілому про елементи, організацію тощо об'єктивної дійсності (чи дійсності, яка вважається об'єктивною), відображені в наукових поняттях. Див.: *Картина світу.* Пор.: *Картина світу мовна; Картина світу аксіологічна.*

Картина світу мовна – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації; відбиті в категоріях (частково і в формах) ідіоетнічної мови уявлення певної національної лінгвокультурної спільноти про будову, елементи, процеси тощо дійсності. Цілісне відбиття конкретною мовою всього того, що існує в людині й навколо неї. Здійснюване засобами мовної номінації зображення людини, її внутрішнього світу, дійсності, природи тощо. К.с.м. є неповторними; згідно з теорією мовної відносності вони

впливають на мислення носіїв певної мови й культури. Див.: *Картина світу; Мова; Теорія мовної відносності; Теорія мовної додатковості; Неогумбольдтіанство*. Пор.: *Картина світу концептуальна; Картина світу аксіологічна*.

Каста (порт. *casta* – рід, покоління) – замкнута група людей, в яких склалися специфічні традиції, норми поведінки і спілкування, стиль життя. Пор.: *Етнос; Нація; Народність; Плем'я*.

Категоризація дійсності національна (етнічна) (гр. *kategoria* – висловлення, судження + суф. *-ізація*) – когнітивний процес утворення і виділення рубрик досвіду (тобто категорій), членування зовнішнього і внутрішнього світу людини відповідно сутнісним характеристикам його функціонування і буття, зумовленим матеріальною і духовною культурою етносу; упорядкування різноманітних явищ шляхом зведення їх до меншого числа розрядів або об'єднань тощо, підпорядковане дії чинників рідної мови й культури. Див.: *Культура; Культура матеріальна; Культура духовна; Мова; Моварідна*. Пор.: *Картина світу; Картина світу концептуальна*.

Кінесика (гр. *kinesis* – рух) – рухи, які супроводжують вербальне спілкування і сприймаються комунікантами зором: жести, міміка, постави тіла, специфічні ознаки почерку тощо. Засоби кінесики значною мірою національно і культурно зумовлені; їх незбіг у різних національних лінгвокультурних спільнотах може стати причиною комунікативних невдач у міжкультурній комунікації або навіть спровокувати культурний шок. Див.: *Спілкування; Комунікація; Канал комунікації; Код*. Пор.: *Проксеміка; Такесика*.

Кліше (фр. *cliche* – форма) – будь-яка готова мовленнєва формула, критерієм виділення якої є регулярність її вживання у мовленні й комунікації в певних повторюваних мовленнєвих і комунікативних ситуаціях. К., як правило, мають національно-культурні особливості й характеризують ідіоматику мови, якою здійснюється міжкультурна комунікація. Див.: *Мова; Код; Мовлення; Спілкування; Комунікація; Ідіоматика мови*. Пор.: *Кліше наднаціональне*.

Кліше наднаціональне – кліше, яке ввійшло в лексичний фонд кількох (багатьох) мов у межах полілінгвокультурної спільноти під впливом засобів масової комунікації та реклами.

Когнітивна лінгвістика (від англ. *cognition* – знання, пізнання,

пізнавальна здатність) – мовознавчий напрям, у якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної, тобто пізнавальної діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища.

Когнітологія – це сфера діяльності, пов'язана з аналізом знання (конкретних теорій) і забезпеченням його (знання) подальшого розвитку.

Когніція національно-культурна– див. *Менталітет етнічний (національний)*.

Код (фр. *code* – умовне скорочення) – система умовних знаків, правил передачі інформації каналами зв'язку (комунікації) у відповідності з їхніми технічними, соціально-культурними особливостями і функціями. У випадках міжособистісного та міжкультурного спілкування К. виступають засоби певної ідіоетнічної мови, мови міжнаціонального й міжнародного спілкування, а іноді штучні мови. Див.: *Спілкування; Комунікація; Інформація; Канал комунікації; Мова ідіоетнічна; Мова міжнаціонального спілкування; Мова міжнародного спілкування*. Пор.: *Мова*.

Код культури – 1. Спосіб, яким конкретна культура членує, категоризує, структурує, оцінює світ, що оточує членів певної національної лінгвокультурної спільноти; «сітка», яку культура «накидає» на навколишню дійсність. К.к. співвідносяться з древніми архетиповими уявленнями людини. К.к. формують систему координат, котра містить і відтворює еталони культури. 2. Сукупність знаків (символів), смислів та їхніх комбінацій, котрі наявні у будь-якому предметі культури певної національної лінгвокультурної спільноти. Знаходить вияв також у етнічній мові, мовній картині світу. Див.: *Культура; Код; Предмет культури; Етнічна мова; Мовна картина світу; Еталони культури*. Пор.: *Код культури біоморфний; Код культури духовний; Код культури предметний; Код мовний*.

Код культури біоморфний (гр. *bios* – життя + *morphe* – форма) – код, у якому знайшли своє відображення уявлення певної національної лінгвокультурної спільноти про світ рослин, тварин. К.к.б. тісно пов'язаний із стереотипами культури, сприйняттям і оцінкою у її межах всього живого, що оточує людину. Див.: *Культура; Код; Код культури; Стереотип національно-культурний*. Пор.: *Код культури духовний; Код культури предметний; Код культури соматичний*.

Код культури духовний – код, у якому відображені моральні цінності й еталони і пов'язані з ними базові опозиції культури, такі як «добро-зло»,

«погано-добре», «верх-низ» тощо. К.к.д. повною мірою аксіологічний. Див.: *Культура; Код; Код культури; Стереотип національно-культурний*. Пор.: *Код культури предметний; Код культури соматичний; Код культури біоморфний*.

Код культури предметний – код, пов'язаний із стереотипами сприйняття і оцінювання певною національно-лінгвокультурною спільнотою того предметно-просторового світу, який оточує людину. К.к.п. обслуговує, зокрема, метрично-еталонну сферу окультуреного світу. Див.: *Культура; Код; Код культури; Стереотип національно-культурний*. Пор.: *Код культури біоморфний; Код культури соматичний; Код культури духовний*.

Код культури соматичний (гр. *soma* – тіло) – код, у якому знайшли відображення функції різних частин тіла та їх оцінка. К.к.с. тісно пов'язаний із членуванням простору (*кінотеатр під боком, іспити на носі, багатства під ногами* тощо). Див.: *Культура; Код; Код культури; Стереотип національно-культурний*. Пор.: *Код культури біоморфний; Код культури духовний; Код культури предметний*.

Код культурно-мовний у комунікації – єдність мовних і культурних знань, які виявляються у міжкультурній комунікації і втілюються у вербальних повідомленнях. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Код; Код вербальний; Мова*.

Код мови маскультурний – спільне в мовних кодах більшості носіїв полілінгвокультури, що сформувалось в епоху масової культури під впливом засобів масової інформації і стало реальним фактом культурної соціалізації особистості, впливу на структуру та зміст мовної картини світу й міжособистісного спілкування. Див.: *Код; Мова; Ситуація полілінгвокультурна; Соціалізація культурна; Картина світу мовна*. Пор.: *Код культури*.

Код мовний – сукупність засобів мови, що використовуються у комунікації і характеризуються певною однорідністю (літературна мова, соціальні чи територіальні діалекти тощо). Див.: *Мова; Комунікація; Спілкування*. Пор.: *Код культури*.

Коментар лінгвокраїнознавчий (лінгвокультурологічний) – інформація, яка подається у спеціальних довідниках, словниках, коментарях до текстів тощо, про специфіку вияву культури певного етносу і відповідно національно-культурний компонент

лексичного значення мови, яка обслуговує цей етнос, а також рекомендації стосовно правил комунікативної поведінки, прийнятих у цій культурі. К.л. адресований тим, хто вивчає іноземну мову. Див.: *Мова; Культура; Компонент слова національно-культурний*. Пор.: *Мовна картина світу*.

Компетенція інтерактивна (лат. *competentia* – досягнення, прагнення, приналежність по праву) – сукупність умінь, необхідних у спілкуванні в різноманітних умовах (ситуаціях) із різними комунікантами. Включає в себе перш за все предметну і соціокультурну компетенції. Див.: *Комунікація; Спілкування; Правило комунікативне; Постулат спілкування; Конвенція спілкування*. Пор.: *Компетенція культурна; Компетенція лінгвокультурологічна; Компетенція міжкультурна; Компетенція мовна; Компетенція прагматична; Компетенція соціокультурна*.

Компетенція комунікативна – сукупність знань і умінь учасників міжкультурної комунікації, інтеракції в цілому, в спілкуванні в різноманітних умовах (ситуаціях) із різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, постулатами, максимами і конвенціями спілкування. Включає в себе мовну, культурну, прагматичну, предметну й соціокультурну компетенції. Див.: *Комунікація; Спілкування; Правило комунікативне; Постулат спілкування; Конвенція спілкування*. Пор.: *Компетенція культурна; Компетенція лінгвокультурологічна; Компетенція міжкультурна; Компетенція мовна; Компетенція прагматична; Компетенція соціокультурна*.

Компетенція комунікативна міжкультурна – тип комунікативної компетенції, який полягає в умінні використовувати комунікативні правила, постулати, максими і конвенції спілкування, притаманні тій національній лінгвокультурній спільноті, мовою якої ведеться міжкультурна комунікація. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Компетенція мовна; Компетенція культурна*.

Компетенція крос-культурна – див. *Компетенція міжкультурна*.

Компетенція культурна – розуміння і орієнтація адресанта в базових елементах культури, крізь які усвідомлюється предметний (феноменальний) і духовний світ представників національної лінгвокультурної спільноти, мовою котрої ведеться міжкультурна комунікація. К.к. передбачає розуміння пресупозицій, фонових знань, ціннісних установок, психологічну та

соціальну ідентичність, притаманні конкретній культурі. Див.: *Культура; Мова; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Компетенція мовна; Компетенція комунікативна*.

Компетенція лінгвокультурна – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації; знання базових елементів культури (національних звичаїв, традицій, реалій тощо) країни, мовою якої здійснюється комунікація; здатність мовця виявляти у мові країнознавчу інформацію і користуватись нею з метою досягнення запланованої комунікативної мети; уміння здійснювати міжкультурну комунікацію, яке передбачає знання лексичних одиниць з національно-культурним (етнокультурним) компонентом семантики і навички адекватного їх уживання в ситуаціях міжкультурного спілкування, а також уміння використовувати фонові знання для досягнення взаєморозуміння в ситуаціях опосередкованого і безпосереднього міжкультурного спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Компонент семантики національно-культурний; Знання фонові*. Пор.: *Компетенція предметна (феноменологічна)*.

Компетенція міжкультурна – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації; знання звичок, звичаїв, правил і законів спілкування певного соціуму, національно-лінгвокультурної спільноти, які формують індивідуальні й групові установки, мотивації, форми поведінки (зокрема комунікативної), невербальних компонентів (жести, міміка тощо), національно-культурних традицій, системи цінностей тощо. К.м. – це комплекс знань, умінь і навичок, які дозволяють адекватно оцінити комунікативну ситуацію, співвіднести інтенцію з вибором вербальних і невербальних засобів, утілити в життя комунікативний намір і верифікувати отримані повідомлення. К.м. забезпечує відсутність культурного шоку в процесах міжкультурної комунікації, формування вторинної мовної особистості, яка може себе реалізувати в межах діалогу культур. К.м. виформовується як синтез мовної, комунікативної (прагматичної), культурної (зокрема соціокультурної) і предметної (феноменологічної) компетенцій. Див.: *Культура; Традиція культурна; Комунікація; Спілкування; Компетенція комунікативна; Компетенція предметна (феноменологічна); Інтенція комунікативна; Мовна особистість вторинна; Діалог культур*. Пор.: *Компетенція мовна*.

Компетенція мовна – знання учасниками міжкультурної

комунікації мови (мовного коду), якою здійснюється спілкування, передусім володіння всіма рівнями мови, стилістикою мови і мовлення, правилами, за якими створюються коректні мовні конструкції та повідомлення, здійснюється їхня трансформація. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація; Володіння мовою*. Пор.: *Компетенція комунікативна*.

Компетенція прагматична – уміння учасників міжкультурної комунікації користуватись правилами, максимами і конвенціями спілкування, законами рольової комунікації та іншими прагматичними складовими, характерними для міжособистісної інтеракції всередині конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Спілкування; Комунікація; Правила спілкування; Конвенції спілкування; Закони спілкування*. Пор.: *Прагматика міжкультурна (крос-культурна); Компетенція соціокультурна*.

Компетенція предметна – знання (розуміння) учасниками міжкультурної комунікації притаманної конкретній лінгвокультурній спільноті онтології зовнішнього і внутрішнього світу та способів їх категоризації ідіоетнічною мовою, якою ведеться спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Компетенція мовна*.

Компетенція соціокультурна – складник прагматичної компетенції; знання учасниками міжкультурної комунікації національно-культурної специфіки мовленнєвої поведінки і уміння користуватись тими елементами соціокультурного контексту, що релевантні для породження і сприйняття мовлення з точки зору носіїв певної національної лінгвокультурної спільноти: звичаїв, правил, норм, соціальних умовностей, ритуалів, соціальних стереотипів тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Ритуал спілкування; Стереотип національно-культурний; Компетенція прагматична*. Пор.: *Компетенція предметна (феноменологічна)*.

Компетенція феноменологічна – див. *Компетенція предметна*.

Компліментарність – взаємна симпатія (чи антипатія) індивідів, яка визначає поділ на «своїх» і «чужих» у комунікації, зокрема у міжкультурній. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комуніканти*. Пор.: *Емпатія у спілкуванні*.

Компонент слова етнокультурний – див. *Компонент слова національно-культурний*.

Компонент слова національно-культурний – складник значення слова, який віддзеркалює окремі особливості етнічної (національної)

культури, мовної картини світу. Див.: *Мова; Слово; Код; Культура; Культура національна; Етнос*. Пор.: *Компонент тексту етномовний*.

Компонент соціокультурний (у навчанні іноземній мові) – складник вивчення іноземної мови і міжкультурної комунікації, на базі якого формуються знання про реалії, звичаї, традиції країни, мова якої вивчається; знання і навички комунікативної (вербальної і невербальної) поведінки. К.с. входить у зміст національної культури, мовної картини світу. Див.: *Мова; Мова іноземна; Комунікація міжкультурна; Культура національна; Картина світу мовна*.

Компонент тексту етномовний – складник змісту (і форми) тексту (дискурсу), який віддзеркалює окремі особливості культури етносу (національної культури), мовної картини світу. Див.: *Текст; Дискурс; Культура етнічна; Картина світу мовна*. Пор.: *Компонент слова національно-культурний*.

Комуніканти – особи, які беруть участь у комунікації (спілкуванні): адресант (мовець, автор повідомлення, той, хто пише) і адресат (слухач, читач, той, хто сприймає повідомлення); у полілозі – адресант, адресати, учасники; у масовій комунікації – адресант, аудиторія. Див.: *Спілкування; Комунікація; Адресант; Адресат*.

Комунікація (лат. *communicatio* – робити спільним) – 1. Один із модусів існування явищ мови (поряд із мовою і мовленням). 2. Смисловий та ідеально-змістовий аспекти соціальної взаємодії, спілкування; складова спілкування поряд із перцепцією та інтеракцією; складний, символічний, особистісний, трансакційний, часто неусвідомлюваний процес обміну знаками, під час якого транслюється певна інформація зовнішнього або внутрішнього характеру, а також демонструються статусні ролі, в яких перебувають учасники спілкування стосовно один одного. У широкому розумінні К. має місце завжди, коли певній поведінці або її результату приписується певне значення і вони сприймаються як знаки або символи. У вузькому розумінні – спілкування за допомогою мовних і/або паралінгвальних і невербальних засобів із метою передачі інформації. Див.: *Мова; Мовлення; Інформація*. Пор.: *Спілкування; Інтерація*.

Комунікація багатомовна – спілкування між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот із використанням кількох (іноді значної кількості) мов. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Мова рідна; Мова чужа*. Пор.: *Комунікація міжмовна; Комунікація одномовна*.

Комунікація вербальна – цілеспрямована психо-лінгво-ментальна діяльність учасників спілкування (комунікантів) за допомогою мовного коду, результатом котрої є інформаційний обмін, взаємовплив тощо, тобто формування дискурсів (текстів). Див.: *Комуніканти; Код мовний; Інформація; Дискурс; Текст*. Пор.: *Комунікація невербальна*.

Комунікація інтеркультурна – див. *Комунікація міжкультурна*.

Комунікація контркультурна – див. *Комунікація міжкультурна*.

Комунікація крос-культурна (лат. *cross* – перетинати) – 1. Те саме, що *Комунікація міжкультурна*. 2. Наявна тенденція розмежовувати ці поняття: поняття К.к.-к. все частіше вживається стосовно вивчення деякого конкретного феномену в двох або більшій кількості культур і має додаткове значення порівняння, зіставлення цих культур. Див.: *Комунікація; Культура; Феномен культурний*.

Комунікація міжкультурна (у вузькому значенні слова) – 1. Процес спілкування (вербального і невербального) людей (груп людей), які належать до різних національних лінгвокультурних спільнот, як правило, послуговуються різними ідіоетнічними мовами, мають різну комунікативну компетенцію, яка може стати причиною комунікативних невдач або культурного шоку в спілкуванні. К.м. характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у спілкуванні всередині однієї культури. Одним із найважливіших чинників К.м. є усвідомлення взаємної «культурної чужинності» її учасників. 2. Особливий тип культури, який характеризується взаємодією національних (етнічних) культур, етнокультурною компетенцією особистостей, толерантністю, прагненням до міжнаціональної згоди у всіх сферах спілкування. Див.: *Комунікація; Спілкування; Спільнота національна лінгвокультурна; Культура; Компетенція етнокультурна*. Пор.: *Комунікація одномовна*.

Комунікація міжкультурна (у широкому значенні слова) – увесь спектр можливих типів спілкування, який відбувається понад межами можливих соціальних груп (дискурсивних систем), починаючи від груп, представники яких є носіями різних культур, до комунікації між чоловіками і жінками або колегами різного віку тощо. Таке розуміння К.м. знаходимо в працях американських лінгвокультурологів Р. Сколлон і С. Сколлон. Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*.

Комунікація міжмовна – мовленнєве спілкування комунікантів, які у міжособистісній інтеракції використовують різні мови. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Мова чужа; Мова рідна*. Пор.: *Комунікація одномовна*.

Комунікація міжсоціумна міжкультурна – тип комунікації, який виявляється у випадках спілкування між різними соціумами, члени якого послуговуються здобутками іншої (інших) культури (культур). Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*. Пор.: *Комунікація міжсоціумна монокультурна*.

Комунікація міжсоціумна монокультурна (гр. *topos* – один + *культурний*) – тип комунікації, який має місце у випадках спілкування між двома чи кількома соціумами (етносами, соціальними групами), що належать до однієї культури. Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*. Пор.: *Комунікація міжсоціумна міжкультурна*.

Комунікація моносоціумна міжкультурна – тип комунікації, який виявляється у випадках спілкування всередині одного соціуму, члени якого послуговуються здобутками іншої (інших) культури (культур). Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*. Пор.: *Комунікація моносоціумна монокультурна*.

Комунікація моносоціумна монокультурна – тип комунікації, який має місце у випадках спілкування всередині одного соціуму, що належить до однієї культури. Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*. Пор.: *Комунікація моносоціумна монокультурна*.

Комунікація невербальна – взаємодія між учасниками спілкування за допомогою невербальних і паравербальних (паралінгвістичних) засобів. Див.: *Спілкування; Комунікація; Засоби невербальні; Засоби паравербальні*. Пор.: *Комунікація вербальна*.

Комунікація одномовна – спілкування осіб, які використовують у процесах інтеракції одну мову. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Мова рідна; Мова чужа*. Пор.: *Комунікація міжмовна; Комунікація багатомовна*.

Комунікація транскulturна – див. *Комунікація міжкультурна*.

Конвенції спілкування (лат. *conventio* – договір, угода) – елементи культури, які можуть варіюватися, не зачіпаючи стратегій і тактик спілкування, наприклад, умова приходитьи на бал у чорному фракці з краваткою-метеликом. К.с. можуть впливати на перебіг спілкування. Див.: *Комунікація; Спілкування; Культура*. Пор.: *Правила спілкування*.

Конвергенція етнокультурна (лат. *convergere* – наближатися,

сходитися) – процес зближення етнічних культур як результат активних процесів міжкультурного спілкування представників різних національних лінгвокультурних спільнот, а також впливу соціально-політичних, економічних, культуротворчих та інших процесів у суспільстві. Див.: *Культура; Культура етнічна; Комунікація міжкультурна; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Сепарація етнокультурна*.

Конотатема (лат. *con* – замість + *noto* – відмічаю + суфікс – *ема*, який позначає одиницю абстрактного рівня) – у межах системно-структурного підходу до мови – матеріальний носій (морфема, лексема, фразеологізм тощо) різноманітних конотацій (національно-культурних зокрема). Див.: *Мова; Конотація*. Пор.: *Компонент слова національно-культурний*.

Конотатема національна – матеріальний носій (морфема, лексема, фразеологізм та ін.) конотацій національно-культурного характеру, які віддзеркалюють етнічні особливості осмислення «культурних предметів», культурних феноменів. Див.: *Мова; Конотація; Конотатема; «Предмет культурний», Феномен культурний*.

Конотація (лат. *con* – замість + *noto* – відмічаю) – 1. Елементи смислу повідомлення (висловлення), які виникають із взаємодії вихідних значень речень і слів із фоновими знаннями учасників спілкування під впливом контексту і ситуації. 2. Додаткові до основного значення семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні, національно-культурні тощо відтінки основного значення слова, фразеологізму, словосполучення, висловлення, тексту (дискурсу), які надають їм особливого, неповторного забарвлення в спілкуванні. Див.: *Повідомлення; Висловлення; Слово; Речення; Текст; Значення; Конотація слова національна; Контекст культури; Ситуація спілкування*.

Конотація слова національно-культурна – додаткові до основного значення семантичні, стилістичні, функціональні тощо відтінки, породжені неповторним для кожного етносу осмисленням «культурних предметів». Див.: *Значення; Конотація; Контекст культури; Ситуація спілкування; «Предмет культурний»*.

Конситуація спілкування (лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання + фр. *situation* – становище) – фізичні, соціально-психологічні, часові, просторові та інші обставини, в межах яких відбувається спілкування. Див.: *Спілкування; Ситуація спілкування*.

Константа культури (лат. *constans* – постійний) – 1. У концепції

російського лінгвіста акад. Ю. С. Степанова – концепт культури, який існує постійно або дуже довгий час і значною мірою визначає світосприйняття етносу, його мовну картину світу. 2. Постійний принцип культури, який спостерігається у будь-яких випадках її вияву. Див.: *Культура; Концепт культури; Концепт культури ключовий*.

Константа культури ціннісна – найсуттєвіші для певної культури смисли, сукупність яких утворює певний тип культури, що підтримується мовою і зберігається у ній. Див.: *Культура; Мова; Код мови; Смысл*.

Контакти лінгвокультурні – див. *Контакти мовні міжкультурні*.

Контакти міжкультурні – різноманітні форми зв'язків (зокрема комунікативних) між носіями різних культур. Результатом К.м. може стати взаємозбагачення культур (і мов, які їх обслуговують), білінгвізм (полілінгвізм), формування полілінгвокультурної ситуації, а також культурна асиміляція. Див.: *Культура; Ситуація полілінгвокультурна; Білінгвізм; Полілінгвізм; Асиміляція культурна*. Пор.: *Контакти мовні*.

Контакти мовні (лат. *contactus* – доторкання) – взаємодія двох або більшої кількості мов, яка впливає на граматичну структуру і словник однієї або багатьох із них. Соціальні умови К.м. – спілкування між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Мова; Культура; Контакти міжкультурні*. Пор.: *Контакти лінгвокультурні; Контакти мовні міжкультурні*.

Контакти мовні міжкультурні – взаємодія мов, які використовуються у міжкультурній комунікації. Типи, види і способи такої взаємодії різноманітні. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Дотикання; Прилучення; Проникнення; Взаємодія*.

Контекст (лат. *contextus* – тісний зв'язок, з'єднання, переплетення) – 1. Завершений у смисловому відношенні відрізок усного або писемного мовлення, який об'єднує значення усіх мовних елементів, що входять у нього. 2. Умови вживання мовної одиниці в мовленні, її мовне оточення, а в широкому сенсі – ситуація мовленнєвого спілкування. 3. Дискурс (текст) разом із усіма можливими обставинами його творення: часом, простором, психічним і психологічним станом учасників спілкування, культурним середовищем, соціально-історичними і політичними умовами, особливостями технічних засобів його розповсюдження (каналами) тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова; Код; Мовлення; Ситуація; Дискурс*. Пор.: *Контекст культури*.

Контекст вертикальний – культурологічні, історичні, соціально-політичні, філологічні, лінгвокраєзнавчі та інші комунікативні смисли, які супроводжують комунікацію, перш за все комунікацію естетичну, тобто художній дискурс, текст; знання учасниками комунікації (зокрема міжкультурної) цих смислів. Автор дискурсу (тексту) передбачає, що адресат (слухач, читач) володіє К.в. як необхідною для розуміння фоновою інформацією. Див.: *Спілкування; Комунікація; Смисл комунікативний; Адресант; Адресат; Дискурс; Текст; Інформація фонова.*

Контекст культури – вплив на міжкультурну комунікацію складників контексту, пов'язаних із культурними чинниками, важливими для певної національної (етнічної) лінгвокультурної спільноти. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Культура; Контекст.*

Конфлікт комунікативний (лат. *conflictus* – зіткнення) – зіткнення, незбіг комунікативних стратегій адресанта і адресата, який унеможлиблює або ускладнює спілкування. Див.: *Комунікація; Спілкування; Адресант; Адресат.*

Конфлікт крос-культурний – див. *Конфлікт у міжкультурній комунікації.*

Конфлікт у міжкультурній комунікації – різке зіткнення комунікативних стратегій учасників спілкування, викликане несприйняттям низки його складових, зокрема, вживаних засобів мовного коду; культурних чинників, утілених у цьому коді; етнічних, культурних тощо стереотипів і упереджень, а також інших причин культурно-мовного характеру. Див.: *Спілкування; Комунікація; Стратегія спілкування; Комунікація міжкультурна; Стереотип етнічний; Стереотип національно-культурний.* Пор.: *Невдача у міжкультурній комунікації.*

Конфлікт фреймовий (у міжкультурній комунікації) – поняття, уведене в науковий обіг Р. Водак; одночасна активізація в свідомості учасника (учасників) міжкультурної комунікації фреймів, сформованих у межах різних культур. К.ф. може стати причиною невдач у міжкультурній комунікації, культурного шоку тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Культура; Міжкультурна комунікація; Шок культурний.*

Концепт (лат. *conceptus* – думка, поняття) – термін, уведений для пояснення процесів мислення і пов'язаний з одиницями ментальних і/або психічних ресурсів людської свідомості; оперативна одиниця пам'яті й усїєї картини світу (зокрема мовної); смисли, якими оперує людина в

процесах мислення і які віддзеркалюють зміст досвіду і знань, результатів усієї людської діяльності, а також процесів пізнання світу у вигляді певних «квантів» знання. К. – багатовимірне смислове утворення, що має фреймовий, поняттєво-дефінітивний і аксіологічний виміри. К. містять те, що людина знає, думає, передбачає, фантазує тощо про об'єкти світу. К. фіксуються в одиницях і категоріях мови, мають національно-культурну специфіку; їх врахування – важлива умова успішності міжкультурної комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Мова; Значення; Смысл; Картина світу*. Пор.: *Концептосфера етнокультурна*.

Концепт культури – одне з найважливіших понять лінгвокультурології та міжкультурної комунікації; характерний для певної національної лінгвокультурної спільноти концепт, який віддзеркалює специфіку її світобачення. Див.: *Концепт; Картина світу*. Пор.: *Концепт культури ключовий*.

Концепт культури ключовий – поняття, введене в науковий обіг Ю. С. Степановим; тип концепту культури, ядерні одиниці картини світу, в яких віддзеркалене екзистенційне сприйняття світу й себе у ньому певної національної лінгвокультурної спільноти. За К.к.к. стоять також найважливіші моральні цінності етносу, ставлення до добра і зла тощо. К.к.к. закладені в кожній ідіоетнічній мові, її мовній картині світу. Див.: *Концепт; Культура; Мова; Картина світу мовна*. Пор.: *Концепт національно-культурний*.

Концепт культурно значущий – див. *Концепт культури ключовий*.

Концепт лінгвокультурний – одне з найважливіших понять лінгвокультурології та міжкультурної комунікації; дискретна змістова одиниця колективної свідомості національної лінгвокультурної спільноти, яка віддзеркалює предмети (в широкому сенсі слова) реального або ідеального світів і зберігається в колективній пам'яті у вербально-позначувальному вигляді. Центральною складовою К.л. є оцінка. Див.: *Концепт; Концепт культури; Концепт національно-культурний*. Пор.: *Концепт культури ключовий*.

Концепт національно-культурний – найзагальніша, максимально абстрагована, але конкретно представлена в мовній свідомості «ідея» «культурного предмета» в сукупності всіх валентних зв'язків із національно-культурною маркованістю. Див.: *Концепт; Концепт культури; Концепт лінгвокультурний; «Предмет культурний»*. Пор.: *Концепт культури*

ключовий.

Концептосфера етнокультурна – сукупність специфічних для певної національної лінгвокультурної спільноти концептів культури, які найповніше виражають її особливості. Див.: *Концепт; Концепт культури*.

Креолізація – процес перетворення піджина в креольську мову. Див.: *Мова креольська; Піджин*.

Крок комунікативний – див. *Дія комунікативна*.

Ксенофобія (гр. *xenos* – чужий + *phobos* – страх) – різке несприйняття особою чи національною лінгвокультурною спільнотою чужої культури, мови, поведінки, манери спілкування тощо. На рівні державної політики може виявлятися як дискримінація за національно-культурними ознаками. Див.: *Культура; Культура чужа; Мова чужа*.

Культура (лат. *cultura* – обробка і як результат – освіта, розвиток) – 1. У широкому сенсі слова – сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людською спільнотою, які характеризують певний рівень розвитку суспільства. Розрізняють матеріальну і духовну К. У вузькому сенсі – рівень духовного життя людей. Певною мірою К. – інтерпретаційна модель світу людини, соціалізованої в певних умовах. 2. Цілісний історичний феномен, локальна цивілізація, яка виникла на ґрунті територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної та психологічної спільності. Див.: *Культура духовна; Культура матеріальна*.

Культура висококонтекстна – термін, уведений у науковий обіг Е. Холлом; традиційно прийнята в певній національній лінгвокультурній спільноті організація потрібної для правильної інтерпретації повідомлення інформації, при якій ця інформація експлікується лише з урахуванням найширшого культурологічного і найближчого ситуативного контексту, тобто більша частина інформації існує на рівні внутрішнього або зовнішнього контексту. Див.: *Культура; Інформація в комунікації; Контекст*. Пор.: *Культура низькоконтекстна*.

Культура домінантна – певна кількість (як правило, обмежена) цінностей, вірувань, традицій, звичаїв тощо, які поділяють усі члени національної лінгвокультурної спільноти і керуються ними у повсякденному житті, спілкуванні. Чітко виявляється у випадках зіставного вивчення специфіки міжкультурної комунікації. Див.: *Культура; Культура духовна*. Пор.: *Субкультура*.

Культура духовна – складник культури, пов'язаний зі свідомістю,

інтелектуальною, емоційно-психологічною, духовною діяльністю людей, їхніми зв'язками з іншими людьми. Це мова, звичаї, вірування, міфи, знання, мистецтво. Останнім часом до К.д. зараховують екологічну культуру. Див.: *Культура*. Пор.: *Культура матеріальна*.

Культура етнічна – одне з найважливіших понять етнолінгвістики, лінгвокультурології та теорії міжкультурної комунікації; складники матеріальної і духовної культур, які виникли в середині певного етносу й відрізняють їх від інших етнічних і поліетнічних культур; світогляд народу, який історично склався і регулярно відтворюється в мові, віруваннях, міфотворчості, традиціях, «культурних предметах» тощо. Найповніше К.е. виявляється в етнічній символіці, традиціях, фольклорі, деяких формах матеріальної культури (наприклад, харчуванні), обрядах, комунікації тощо. К.е. виконує функцію інтеграції членів національної лінгвокультурної спільноти, а також диференціації її від інших спільнот, етносів. Див.: *Етнос; Культура; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Культура світова (світу)*.

Культура етнодуховна – сукупність гуманістичних, ідейно-моральних, естетичних та інших цінностей, які реалізуються в процесі освоєння і творення особою, національною лінгвокультурною спільнотою культурного потенціалу багатонаціонального суспільства, його духовної сфери. К.е. фіксується в етнічній мові, виявляється в специфіці комунікації. Див.: *Спільнота національна лінгвокультурна; Культура; Мова; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Культура матеріальна; Культура етносу комунікативна*.

Культура етносу комунікативна – закріплені в щоденній комунікації зразки ефективного спілкування як компонент культури етносу; фрагмент етнічної культури, який віддзеркалює звичну комунікативну поведінку певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Культура; Етнос; Культура етносу; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Культура матеріальна; Культура духовна*.

Культура інформаційна – поняття, яке характеризує певну культуру з точки зору специфіки накопичення, обробки і передачі у її межах інформації. К.і. – складник духовної культури. Див.: *Культура; Інформація; Культура духовна*. Пор.: *Культура матеріальна*.

Культура комунікативна – комунікативна поведінка етносу як

компонент його національної культури; фрагмент національної духовної культури, який відповідає за комунікативну поведінку етносу. Див.: *Культура; Етнос; Культура духовна*. Пор.: *Культура матеріальна*.

Культура матеріальна – складник культури як втілення матеріалізованих людських потреб. Включає в себе всі матеріальні артефакти і технології, створені людськими спільнотами. Див.: *Культура*. Пор.: *Культура духовна*.

Культура мовлення – свідоме, цілеспрямоване і критичне використання засобів тієї мови, якою здійснюється міжкультурна комунікація; володіння нормами усної та писемної форм літературної мови в різних сферах суспільної комунікації відповідно до мети і змісту спілкування. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна*.

Культура нерідна – культура, у межах якої не відбувалася соціалізація особистості, якою учасник міжкультурної комунікації не володіє або володіє недостатньо. У випадках повного володіння певною культурою акультурація відбувалася шляхом її спеціального вивчення після оволодіння рідною культурою. Див.: *Культура; Акультурація; Соціалізація*. Пор.: *Культура чужа*.

Культура низькоконтекстна – термін, уведений в науковий обіг Е. Холлом; традиційно прийнята в певній національній лінгвокультурній спільноті організація інформації в комунікації, при якій інформація наявна в максимально вербалізованій експліцитній формі. Див.: *Культура; Інформація*. Пор.: *Культура висококонтекстна*.

Культура поведінкова – особливості стосунків у суспільстві, цінності, пов'язані з поведінкою, розмовні клішовані формули, в яких віддзеркалені етнічні поведінкові норми, паралінгвістичні засоби тощо, що фіксують прийняті в певному суспільстві норми поведінки. Див.: *Культура*.

Культура рідна – культура, якою оволоділа особа в процесі соціалізації від моменту народження. Оволодіння К.р. – необхідна умова повсякденного життя людини, спілкування з іншими представниками національної лінгвокультурної спільноти, серед якої проживає особа та ідентифікується з нею. Див.: *Культура; Акультурація; Соціалізація*. Пор.: *Культура чужа*.

Культура світова – глобальна картина світу, в якій локальні культури, що взаємодіють у процесі міжкультурної комунікації, виявляють

внутрішню єдність, доповнюють одна одну. Див.: *Культура; Картина світу; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Культура етнічна*.

Культура семіотична – поняття, яке характеризує культуру з позицій її знаковості, специфічних процесів кодування і декодування (інтерпретації) культурно значущої інформації, закріпленої у культурних феноменах (текстах, подіях, іменах тощо). К.с. сприймається як «семіосфера» (Ю. М. Лотман), тобто сфера знакової діяльності представників національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Культура; Феномен культурний; Спільнота національна лінгвокультурна*.

Культура чужа – див. *Культура нерідна*.

Культурема – загальне поняття, яке позначає одиницю опису культурних феноменів у культурології. Див.: *Культура; Феномен культури; «Предмет культурний»; Культурологія*.

Культурологія (лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток + суф. *-логія*) – гуманітарна сфера знань, у межах якої вивчається світ в аспекті його культурного існування, тобто того, чим він є для носія певної культури. Предметом К. є культура як суспільне явище і спосіб життя людини. К. зорієнтована на пізнання різних форм культурного існування людей: моделей культури, історичних процесів її розвитку, функцій культури в суспільстві тощо. Див.: *Культура*. Пор.: *Лінгвокультурологія*.

Лакуна (лат. *lacuna* – заглибина, западина) – відсутність лексичних еквівалентів у одній із мов, які вивчаються чи зіставляються (рідній чи іноземній). Л. пов'язані в основному з позначенням національних, історико-культурних реалій, «культурних предметів». Див.: *Мова; Мова рідна; Мова чужа; «Предмет культурний»; Реалія культурна*.

Лакуна екзоетнічна (міжмовна) – відсутність лексичної одиниці (слова) в одній із мов при наявності відповідної одиниці для позначення тієї ж реалії в іншій мові. Див.: *Лакуна; Мова; Мова рідна; Мова іноземна; Лексема; Слово*. Пор.: *Лакуна ендоетнічна*.

Лакуна ендоетнічна (внутрішньомовна) – відсутність лексеми (слова) в конкретній мові, що виявляється на тлі близьких за семантикою слів всередині лексичної парадигми. Див.: *Лакуна; Мова; Мова рідна; Мова іноземна; Лексема; Слово*. Пор.: *Лакуна екзоетнічна; Лакуна етнографічна*.

Лакуна етнографічна – відсутність у межах культури, рідної для одного з комунікантів, реалії, притаманної культурі іншого (інших)

комуніканта (комунікантів). Див.: *Культура; Реалія культурна*. Пор.: *Лакуна ендоеетнічна*.

Лакуна інтракультурна – виникнення у процесі комунікації нерозуміння значення повідомлення через відмінності в семантиці мовних одиниць у межах однієї мови на різних етапах її розвитку. Див.: *Лакуна*. Пор.: *Лакуна ендоеетнічна*.

Лакуна комунікативна – неможливість наявними комунікативними засобами певної мови відтворити комунікативну особливість (чи особливості), які сформувались у межах певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Лакуна; Комунікація; Спілкування*. Пор.: *Лакуна контрастивна*.

Лакуна контрастивна – відсутність лексичних еквівалентів усередині однієї мови, яка обслуговує одну національну лінгвокультурну спільноту. Л.к. викликані зрушенням у межах однієї культури, її розчленуванням на субкультури. Див.: *Лакуна; Культура; Субкультура*. Пор.: *Лакуна ендоеетнічна*.

Лексика безеквівалентна – слова (лексеми), у значенні котрих немає спільних семантичних компонентів (сем) зі словами (лексемами) рідної мови іншого учасника міжкультурної комунікації. Л.б. неможливо зіставити з будь-якими словами (лексемами) іншої мови; в певному сенсі ця лексика не підлягає перекладу. Див.: *Лексика; Лексика екзотична; Лакуна*. Пор.: *Лексика еквівалентна*.

Лексика еквівалентна (лат. *aequus* – рівний + *valens, valentis* – той, що має силу, значення) – слова (лексеми), значення яких мають спільні семантичні компоненти (семи) зі словами (лексемами) рідної мови іншого учасника міжкультурної комунікації. Л.е. легко перекладається іншими мовами і при їх засвоєнні може спостерігатися семантичне перенесення. Див.: *Лексема; Лексика; Слова*. Пор.: *Лексика екзотична; Лексика безеквівалентна*.

Лексика екзотична – слова (лексеми), які позначають реалії, притаманні лише певній національній лінгвокультурній спільноті й відсутні в інших мовах і культурах. Це в основному безеквівалентна лексика. Див.: *Лексема; Слова; Лексика безеквівалентна*. Пор.: *Лексика міжмовна*.

Лексика запозичена – слова (лексеми), перенесені з однієї мови в іншу в результаті мовних контактів. Див.: *Лексема; Слово; Контакти мовні*. Пор.: *Лексика питома*.

Лексика міжмовна – слова і фразеологізми, спільні для двох або більшої кількості мов, які використовуються учасниками міжкультурної комунікації. Див.: *Лексема; Слово; Лексика еквівалентна*. Пор.: *Інтернаціоналізми; Лексика екзотична*.

Лексика питома – слова (лексеми), що утворились у певній ідіоетнічній мові в період її формування й історичного розвитку; слова (лексеми) не запозичені. Див.: *Слово; Лексема*. Пор.: *Лексика запозичена*.

Лексика фоновна – слова (лексеми), які несуть у собі інформацію національно-культурного характеру, потребують лінгвокультурологічного коментаря, але можуть бути перекладені іншими мовами. Див.: *Лексика; Лексема; Слово*. Пор.: *Лексика безеквівалентна; Лексика еквівалентна*.

Лексикографія лінгвокультурна (гр. *lexicon* – словник + *grapho* – пишу) – розділ лексикографії, у межах якого розглядаються теоретичні питання й випрацьовуються практичні рекомендації та прийоми створення лінгвокраїнознавчих словників. Див.: *Культура; Лінгвокультурологія*.

Лінгва франка (італ. *lingua franca* – франкська мова) – 1. Те саме, що мова-посередник, тобто мова, котра в функціональному аспекті відіграє роль засобу спілкування між носіями різних етнічних мов і культур. 2. Назва європейців у країнах Левант (Середземномор'я), які послуговуються змішаною мовою, що склалася у середньовіччі для спілкування арабських і турецьких купців із європейцями. Див.: *Мова; Етнічна мова; Спілкування; Комунікація; Міжкультурна комунікація; Мова-посередник*.

Лінгвістика комунікативна (фр. *linguistique* < лат. *lingua* – мова) – пов'язаний із міждисциплінарними проблемами розділ і одночасно новий напрям динамічно й антропоцентрично зорієнтованої науки про мову, предметом якої виступають процеси спілкування людей із використанням живої природної мови, а також із урахуванням усіх наявних складників комунікативного акту (фізичних, фізіологічних, соціальних, психологічних, ситуативних та ін.). Основні категорії Л.к. – дискурс (текст), мовленнєвий жанр і мовленнєвий акт. Див.: *Спілкування; Комунікація; Акт комунікативний; Дискурс; Текст; Мовленнєвий жанр; Мовленнєвий акт*.

Лінгвокультурознавство – методична дисципліна, в межах якої реалізується практика відбору й презентації в навчальному процесі даних про національно-культурну специфіку мовленнєвого спілкування мовної особистості й національної лінгвокультурної спільноти з метою

забезпечення комунікативної компетенції тих, хто вивчає іноземну мову. Проблематика Л. включає: 1) лінгвістичний аспект (аналіз мови з метою виявлення національно-культурної семантики); 2) методичний аспект (прийоми введення, закріплення й активізації одиниць мови, аналіз текстів тощо). Основні об'єкти Л.: безеквівалентна лексика, невербальні засоби спілкування, фонові знання, мовна афористика і фразеологія, які вивчаються з точки зору віддзеркалення в них культури, національно-психологічних особливостей тощо певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Мова; Мова іноземна*. Пор.: *Лінгвокультурологія*.

Лінгвокультурема – комплексне поняття, яке застосовується у випадках аналізу міжрівневих лінгвокультурних особливостей одиниць і категорій певної ідіотетичної мови. Л. акумулює в собі як власне мовні уявлення, так і тісно з ними пов'язане позамовне культурне середовище. Л. може бути виражена словом, словосполученням, текстом. Л. – носій конотативного смислу, який повною мірою реалізується лише у випадках повного володіння мовою та культурою певного етносу. Див.: *Лінгвокультурологія; Лінгвокраїнознавство*.

Лінгвокультурологія – наукова дисципліна, яка вивчає взаємозв'язок і взаємодію культури і мови у їх функціонуванні й узагальнює цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їх мовного й культурного змісту за допомогою системних методів із орієнтацією на сучасні пріоритети та культурні установки (систему норм і суспільних цінностей). Див.: *Мова; Культура; Лінгвокраїнознавство*.

Лінгвокультурологія діяхронна (гр. *dia* – через + *chronos* – час) – розділ лінгвокультурології, у межах якого вивчаються зміни лінгвокультурного стану етносу (національної лінгвокультурної спільноти) в конкретний період часу. Див.: *Культура; Лінгвокультурологія; Етнос; Національна лінгвокультурна спільнота*. Пор.: *Лінгвокультурологія порівняльна; Лінгвокультурологія зіставна*.

Лінгвокультурологія зіставна – розділ лінгвокультурології, у межах якого вивчаються особливості менталітету певного етносу (національної лінгвокультурної спільноти) з позицій носіїв його мови і культури в зіставленні з носіями інших мов і культур. Див.: *Культура; Лінгвокультурологія; Етнос; Національна лінгвокультурна спільнота*. Пор.: *Лінгвокультурологія порівняльна; Лінгвокультурологія діяхронна*.

Лінгвокультурологія порівняльна – розділ лінгвокультурології,

у межах якого вивчаються лінгвокультурні прояви різних етносів (національних лінгвокультурних спільнот). Див.: *Культура; Лінгвокультурологія: Етнос; Національна лінгвокультурна спільнота*. Пор.: *Лінгвокультурологія збірна; Лінгвокультурологія діахронна*.

Лінгвоментальність 1. Вияв у категоріях етнічної (національної) мови національної ментальності. 2. Сприйняття певною національною лінгвокультурною спільнотою світу, який її оточує, крізь категорії рідної мови. Див.: *Мова етнічна; Мова рідна; Ментальність національна*. Пор.: *Картина світу мовна*.

Лінгвоцентризм – абсолютизування представниками конкретної національної лінгвокультурної спільноти та/або лінгвістами національно-культурних особливостей мови, у тому числі її діалектних особливостей. Л. – пряме віддзеркалення і породження соціальної диференціації й етнічного розмежування всередині певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Мова; Культура; Спільнота національна лінгвокультурна*.

Логоеністема (гр. *logos* – лого, вислів + *epistemos* – пізнання) – у концепції російських лінгвокультурологів Є. Верещагіна й В. Костомарова – знання, яке презентує в собі слово своєю внутрішньою формою, індивідуальною історією, зв'язками з культурою. Див.: *Мова; Код мови; Слово; Культура*.

Локус лінгвокультурний (лат. *locus* – місце) – простір, територія, місце розповсюдження конкретної мови і культури, яка пов'язана з цією мовою. Див.: *Мова; Культура*.

Локуція – див. *Акт локутивний*.

Людина (лінгво)мультикультурна (лат. *multum* – багато) – мовна особистість, яка достатньою мірою оволоділа кількома мовами і культурами й легко пристосувалась до різних полі(лінгво)культурних ситуацій. Див.: *Особистість мовна; Ситуація полі(лінгво)культурна*. Пор.: *Особистість маргінальна*.

Макрокультура (гр. *macros* – довгий, великий + *культура*) – поняття позначає сукупність усіх типів культур (матеріальних і духовних), які обслуговують суспільство в цілому. Див.: *Культура*. Пор.: *Мікрокультура*.

Макропресупозиція (гр. *macros* – довгий, великий + лат. *prae* – попереду + лат. *suppositio* – підстава) – фрагмент спільної когнітивної бази комунікантів, релевантний і актуальний для здійснення акту спілкування. В аспекті міжкультурної комунікації – це добре знайомство комуніканта-

іноземця з когнітивною базою тієї національної лінгвокультурної спільноти, мовою котрої здійснюється спілкування. Див.: *Пресупозиція*. Пор.: *Мікропресупозиція; Соціумна пресупозиція*.

Максими спілкування (лат. *maxima* – основне правило, принцип) – складники принципів спілкування; імпліцитні правила ведення кооперативного спілкування, які виділяються в межах принципів спілкування: ввічливості, великодушності, згоди, кількості, кооперації, модальності (способу вираження), релевантності, симпатії, скромності, співробітництва, схвалення, тактовності, якості. Див.: *Спілкування; Комунікація; Принципи спілкування*. Пор.: *Закон спілкування*.

Маргіналізація етнічна (лінгвокультурна) (лат. *marginalis* – той, що перебуває на межі, на краю) – процес відриву особи від рідного етносу, рідної культури; розрив взаємозв'язків зі своїм народом, його традиціями, культурою, мовою тощо. Результатом цього процесу є формування маргінальної культурної особи. Див.: *Етнос; Культура; Мова; Особистість культурна маргінальна*. Пор.: *Ідентифікація етнічна (етнокультурна)*.

Маргінальність етнічна (лінгвокультурна) – результат відриву особи від рідного етносу, культури; формування маргінальної особистості. Див.: *Етнос; Культура; Мова; Особистість культурна маргінальна*. Пор.: *Ідентичність особистості етнічна (лінгвокультурна); Приналежність етнічна (етнокультурна)*.

Менталітет етнічний (лат. *mentalis* – розумовий) – категорія, що віддзеркалює внутрішню організацію і диференціацію ментальності, особливості розуму, душі, мислення; інваріант культури або групи культур, котрий, як правило, не усвідомлюється в межах цієї культури. М.е. – спосіб сприйняття й осмислення дійсності, який визначається сукупністю когнітивних стереотипів етносу. М.е. визначає пропорцію між емоційним і раціональним рівнями свідомості, критерії опозитивності «ми» – «вони», «свої» – «чужі» тощо. М.е. виявляється найповніше в етнічній (національній) мові. Див.: *Мова; Культура; Ментальність; Стереотип національно-культурний*.

Менталітетознавство – розділ етнології та культурології, у межах якого вивчається специфіка національного (етнічного) менталітету. Див.: *Етнолінгвістика; Менталітет (етнічний) національний*.

Ментальність національна – світосприйняття особи й усього етносу в категоріях рідної мови, котрі поєднують у собі інтелектуальні,

духовні, вольові та інші якості національного характеру в типових його виявах. Одиницею М.н. визнається концепт культури. Див.: *Етнос; Нація; Менталітет національний; Концепт культури.*

Ментефакти – елементи «змісту» свідомості учасників спілкування. У випадках міжкультурної комунікації ці елементи можуть суттєво відрізнятися або навіть не збігатися. Виділяють такі типи М.: знання, концепти й уявлення (прецедентні феномени, артефакти, «духи», стереотипи). Див.: *Спілкування; Комунікація; Феномен культури прецедентний.*

Мета спілкування (комунікативна) – стратегічний результат, на котрий скероване спілкування, наприклад, змусити когось щось зробити. Див.: *Стратегія спілкування; Намір комунікативний; Іntenція комунікативна.* Пор.: *Ефект перлокутивний.*

Методи дослідження міжкультурної комунікації – узагальнені сукупності теоретичних установок, прийомів і методик вивчення специфіки міжкультурної комунікації. Формуються під впливом функціонально-комунікативних досліджень, культурології, етнології та інших наук. Із-поміж М.д.м.к. виділяються описовий, концептуальний, зіставний, типологічний, крос-культурний, метод «культурних лакун», етнокультурний, психолінгвістичний та інші. Див.: *Міжкультурна комунікація.*

Мислення етносу комунікативне – мисленнєві стереотипи, які забезпечують комунікативну діяльність етносу. Стійка сукупність мисленнєвих процесів, які забезпечують національну комунікативну поведінку. М.е.к. – це тип мислення, який виділяється поряд із образним, предметним, професійним та ін. Див.: *Спілкування; Комунікація; Етнос; Стереотип етнічний.*

Мікрокультура (гр. *mikros* – малий + *культура*) – сукупність складових матеріальної і духовної культур, які обслуговують окремі групи людей, об'єднаних спільними інтересами, професією, родом діяльності тощо, наприклад, мікрокультура байкерів. Див.: *Культура.* Пор.: *Культура домінантна.*

Мікропресупозиція – спільний фонд знань комунікантів про поточну ситуацію, у межах якої здійснюється конкретний акт комунікації; спонтанно сформоване «тут і тепер» спілкування, зона перетину індивідуальних

когнітивних просторів комунікантів. Див.: *Ситуація спілкування; Акт комунікативний; Простір когнітивний індивідуальний*. Пор.: *Пресупозиція*.

Мінімум лексичний (лат. *minimum* – найменше) – лексичні одиниці, які повинні бути засвоєні тим, хто вивчає іноземні мови з метою забезпечення комунікативних потреб. Найважливіші критерії виділення М.л.: уживаність, частотність, актуальність поняття, яке стоїть за словом, достатність для задоволення комунікативних потреб, ситуативно-тематична віднесеність, сполучуваність, цінність, багатозначність та ін. Див.: *Словник активний; Словник пасивний*.

Мова (в аспекті комунікації) – 1. Див.: *Код*. 2. Найважливіший засіб людського спілкування; система конвенціоналізованих мовних знаків, які служать засобом комунікації членів певної національної лінгвокультурної спільноти. М. реалізується у двох субстанціональних виявах: усному й писемному, до котрих звертаються залежно від умов спілкування.

Мова апостеріорна (лат. *a posteriori* – із наступного) – міжнародна планова мова, сконструйована за зразком етнічних мов, наприклад, есперанто. Мета створення М.а. – полегшення міжкультурної комунікації. Див.: *Мова*. Пор.: *Мова апріорна*.

Мова апріорна (лат. *a priori* – із попереднього) – міжнародна планова мова для полегшення міжкультурної комунікації, лексика і граматичні елементи котрої не запозичуються із національних мов. М.а. будується заздалегідь (*a priori*) за визначеними правилами. Див.: *Мова*. Пор.: *Мова апостеріорна*.

Мова впроваджувана – 1. Мова, якою ведеться спілкування і яка є нерідною (чужою) для одного або обох (більшості) учасників міжкультурної комунікації. 2. Мова, на яку завдяки процесові перемикання (переключення) кодів перейшов учасник спілкування, розпочавши комунікацію іншою (матричною) мовою. Див.: *Мова; Міжкультурна комунікація; Спілкування; Перемикання (переключення) кодів*. Пор.: *Мова матрична*.

Мова всезагальна – одне із найстаріших інтерлінгвістичних понять, яке означає теорію і практику створення універсальної мови, котру могли б використовувати представники різних національних лінгвокультурних спільнот у міжособистісному спілкуванні та міжкультурній комунікації. Див.: *Інтерлінгвістика*. Пор.: *Мова національна*.

Мова державна – мова, яка користується у конкретній державі

законодавчим статусом обов'язкової для вживання в офіційних сферах життя. М.д. використовується у функціонуванні державних та суспільних органів і організацій, закладів культури й освіти; цією мовою ведеться офіційна переписка тощо. Статус М.д., як правило, надається мові «титульної» нації, яка таким чином намагається захистити рідну мову у власній державі. Див.: *Мова; Мова рідна*. Пор.: *Мова офіційна; Мова світова*.

Мова етнічна – див. *Мова національна*.

Мова загальнодержавна – див. *Мова державна*.

Мова загальнонародна – мова, яка використовується у повсякденному спілкуванні широкими верствами населення, національною лінгвокультурною спільнотою. Див.: *Мова; Код; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Мова іноземна*.

Мова ідіоетнічна – див. *Мова національна*.

Мова іноземна – 1. Мова іншої національної лінгвокультурної спільноти. 2. Навчальний предмет, об'єктом якого є навчання засобами чужої мови сприйманню і передаванню інформації, формуванню навичок і умінь нею спілкуватися в різних комунікативних ситуаціях. Див.: *Мова; Мова чужа; Ситуація комунікативна*. Пор.: *Мова рідна*.

Мова контактна – певна мовна форма, яка стихійно виникла як результат необхідності спілкування в поліетнічному середовищі носіїв різних мов і культур. Див.: *Мова креольська*. Пор.: *Мова рідна*.

Мова креольська (фр. *creole* < ісп. *criollo* – потомки, наступники) – мова, яка сформувалась на основі піджинів і стала рідною (першою) для певного кола її носіїв. М.к. розповсюджені в Африці, Азії, Америці та Океанії. Граматика такої мови максимально спрощена, характеризується відсутністю словозмінної парадигматики. Фонологічна система формується на основі спрощення фонологічної системи мови-джерела. Мовами-джерелами для М.к. є англійська, французька, іспанська і португальська. Див.: *Мова; Мова чужа; Мова іноземна; Піджин*. Пор.: *Мова рідна*.

Мова культури – сукупність усіх знакових способів вербальної і невербальної комунікації, які об'єктивують специфіку культури етносу і віддзеркалюють її взаємодію з культурами інших етносів. Див.: *Комунікація; Спілкування; Комунікація вербальна; Комунікація невербальна; Культура; Мова*.

Мова літературна – унормована, стандартна, правильна (з погляду усталених кодифікованих норм) форма національної мови, що обслуговує

культурно-освітні потреби національної лінгвокультурної спільноти, виконує консолідуючу функцію шляхом використання у сферах державного управління, засобів масової інформації, науки, культури та літератури. М.л. протиставляється діалектам, жаргонам, просторіччю; має усну та писемну форми; у її межах існують функціональні стилі. Див.: *Мова*. Пор.: *Діалект; Жаргон; Просторіччя*.

Мова мажоритарна (фр. *majoritaire* < *majorite* – більшість < лат. *Major* – більший) – загальнодержавна мова, як правило, мова титульного чи найчисельнішого етносу. М.м. протиставлена мові міноритарній. Функціональний статус М.м. перебуває в межах адміністративної території (або території республіканської в складі федеративної держави). Див.: *Мова; Мова загальнодержавна*. Пор.: *Мова міноритарна*.

Мова-макропосередник – див. *Мова міжнаціонального спілкування*.

Мова материнська – мова, яку засвоює дитина з моменту народження, спілкуючись у сім'ї. Часто М.м. є мовою рідною, але трапляються випадки, коли М.м. і мова, яку людина визнає рідною, не збігаються. Див.: *Мова; Мова рідна*. Пор.: *Мова нерідна; Мова чужа; Мова іноземна*.

Мова матрична (лат. *matrix* – матка, джерело, початок) – 1. В аспекті міжкультурної комунікації – одна з мов бі- чи полілінгва, якою він володіє найповніше; основа вербального втілення його когнітивних і психічних процесів; найчастіше М.м. – це мова рідна. М.м. впливає на перемикання кодів у процесах міжкультурної комунікації. 2. Мова, звична для конкретного учасника спілкування, якою він почав комунікацію. Див.: *Мова; Мова рідна; Комунікація; Спілкування; Міжкультурна комунікація; Переключення кодів*. Пор.: *Мова впроваджувана*.

Мова міжнародного спілкування – див. *Мова світова*. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Мова етнічна; Мова рідна*.

Мова міжнаціонального спілкування – мова, яка використовується в багатонаціональних державах (республіках) як мова-посередник. Зазвичай у ролі М.м.с. виступає мова найбільш чисельної нації держави. М.м.с. можуть бути мови титульного етносу в республіці, яка входить до складу багатонаціональної держави. Так, у Таджикиській СРСР М.м.с. була таджицька; в Грузії – грузинська. Див.: *Мова; Мова-посередник*. Пор.: *Мова рідна*.

Мова міноритарна (лат. *minores* – менший) – мова малочисельного етносу в багатонаціональній державі. Див.: *Мова*. Пор.: *Мова мажоритарна*.

Мова місцева – мова, яка функціонує в повсякденному і сімейному спілкуванні. Як правило, це мови нечисленних народів, які є двомовними і широковикористовують в офіційному, науковому та інших типах спілкування мови більш численних народів або мови міжнаціонального спілкування. Див.: *Мова*. Пор.: *Мова загальнодержавна*.

Мова національна – 1. Мова нації як соціально-історичної спільноти людей. М.н. існує у двох формах – усній та писемній і формується на ґрунті мови народності одночасно із становленням нації із цієї народності. 2. Спільна мова нації, котра разом з іншими ознаками (спільність території, культури, економічного життя та ін.) характеризує конкретну націю. М.н. має літературну форму існування, постійну тенденцію до єдності. Див.: *Мова*; *Етнос*; *Нація*; *Народність*. Пор.: *Мова чужа*.

Мова нерідна – одне з найважливіших понять етнолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації; родове поняття стосовно мови міжнаціонального спілкування (якщо вона не є рідною), іноземної та чужої мов. Див.: *Мова*; *Мова іноземна*; *Мова чужа*. Пор.: *Мова рідна*.

Мова офіційна – політико-юридичний синонім державної мови. У деяких країнах термін М.о. вживається поряд із державною мовою і обидва поняття закріплені в конституціях цих країн. Див.: *Мова*; *Мова державна*. Пор.: *Мова етнічна*.

Мова-піджин – див. *Піджин*.

Мова побутова – місцева мова, яка вживається її носіями для задоволення побутових потреб спілкування. Це може бути діалект, говір, говірка, розмовно-побутовий стиль літературної мови. М.п. не вживається в офіційному, науковому, публіцистичному та інших типах комунікацій. Див.: *Мова місцева*. Пор.: *Мова літературна*; *Мова офіційна*; *Мова державна*; *Мова поліфункціональна*.

Мова поліфункціональна – мова, що використовується у значній кількості сфер життя певного суспільства. До М.п. зараховують світові мови, а також мови державні й офіційні. Див.: *Мова*; *Мова державна*; *Мова офіційна*; *Мова світова*. Пор.: *Мова місцева*.

Мова-посередник – мова, яка використовується у міжетнічному або міжнаціональному спілкуванні. М.-п. може бути також штучною (на зразок есперанто). У викладанні певної мови як іноземної М.-п. може бути якась третя мова, якою володіють викладач і студенти. Див.: *Мова*; *Спілкування*;

Комунікація.

Мова рідна – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації, соціолінгвістики, етнолінгвістики, лінгвокультурології, яке учені пояснюють так: 1) мова нації, мова предків, що пов’язує людину з її етносом, попередніми поколіннями, їхнім духовним світом; 2) перша мова, яку засвоїла людина з дитинства в процесах соціалізації та акультурації («материнська мова»); 3) мова, якою людина володіє з максимальною глибиною і повнотою, на якій їй легше, простіше, швидше мислиться («функціонально перша мова»). У випадку збігу цих ознак – мова, якою користується людина, є без сумніву М.р. У всіх інших випадках питання М.р. є складним і вирішується індивідуально. Найчастіше М.р. вважається материнська мова, котру дитина засвоїла в процесі біологічного відчуження від матері й переходу до соціального спілкування з нею та іншими людьми, які її оточують. М.р. – одна з найважливіших ознак етнічної (національної) приналежності людини. Див.: *Мова; Акультурація*. Пор.: *Мова нерідна; Мова іноземна*.

Мова світова – соціолінгвістичне поняття для визначення мови, яка має такі ознаки: глобальність розповсюдження за межами етнічної території, визначення як робочої в ООН (чинники економічного, наукового, соціально-політичного, ідеологічного характеру), специфіка суспільних функцій. Нині до М.с. належать англійська, французька, іспанська, російська, арабська, китайська. Див.: *Мова*. Пор.: *Мова місцева; Мова побутова*.

Мова чужа – див. *Мова нерідна; Мова іноземна*.

Мовець – див. *Адресант*.

Мовлення – 1. Один із модусів існування мови (поряд із мовою і комунікацією). 2. Процес говоріння, діяльність говоріння. М. протиставлене мові як системі об’єктивно існуючих і соціально закріплених знаків, які мають понятійний зміст і типове звучання. М. – втілення, реалізація мови, яка виявляє себе у процесах говоріння і тим самим виконує своє комунікативне призначення. Див.: *Говоріння; Мова*. Пор.: *Комунікація; Спілкування*.

Мовлення інформативне – мовленнєва поведінка учасника міжкультурної комунікації, скерована на передачу й отримання інформації. Див.: *Мовлення; Комунікація; Спілкування; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Мовлення фатичне*.

Мовлення фатичне (лат. *for, fari* – говорити, оспівувати) – мовленнєва поведінка учасника міжкультурної комунікації, скерована на підтримку розмови, інтеракції в цілому, на отримання розуміння і зворотного контакту зі співрозмовником. Див.: *Мовлення; Комунікація; Спілкування; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Мовлення інформативне*.

Моделі комунікації – схеми, в яких узагальнено представлений процес комунікації. Серед найвідоміших М.к. виділяють лінійну (наприклад, модель Р. Якобсона), інтерактивну і трансакційну. Див.: *Комунікація; Спілкування; Акт комунікативний*.

Моделі мовленнєвої поведінки національні – схеми, зразки, стереотипи спілкування, яких за традицією неусвідомлено притримуються носії конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Стереотип спілкування культурно-специфічний*.

Модель опису комунікативної поведінки національної лінгвокультурної спільноти – найзагальніше представлення специфіки комунікативної поведінки етносу. Російський мовознавець Й. Стернін пропонує враховувати такі аспекти моделі: 1) загальна характеристика національного характеру; 2) домінантні особливості спілкування; 3) вербальна комунікативна поведінка (норми мовленнєвого етикету, спілкування з незнайомими, спілкування у сім'ї, в гостях тощо); 4) невербальна комунікативна поведінка; 5) етнічний соціальний символізм (символіка одягу, кольорів, прикмети тощо). Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна; Етикет мовлення; Символізм соціальний*.

Монокультура – наявність у межах суспільства однієї культури, яка обслуговує його потреби. Див.: *Культура*. Пор.: *Мультикультура*.

Монолінгв (гр. *topos* – один + *лінгва*) – людина, яка володіє і використовує в спілкуванні (зокрема міжкультурному) лише одну мову. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Полілінгв; Білінгв*.

Монолінгвізм (гр. *topos* – один + *лінгвізм*) – володіння і використання в спілкуванні лише однієї мови. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Полілінгвізм; Білінгвізм*.

Монолінгвокультура – послуговування членами національної лінгвокультурної спільноти виключно однією мовою і культурою. Див.: *Культура; Мова; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Полілінгвокультура*.

Мотив мовленнєвий (комунікативний) – причина, поштовх,

необхідність тощо, які змусили людину увійти в комунікативний акт із іншою людиною (іншими людьми). Див.: *Комунікація; Спілкування; Акт комунікативний*.

Мультикультура (лат. *multus* – багато) – співіснування і взаємодія в межах одного суспільства різноманітних, рівноправних і рівноцінних культур; у межах цього суспільства наявне позитивне ставлення до усього різноманіття культур (і, як правило, мов). Див.: *Культура*. Пор.: *Монокультура*.

Мультикультуралізм – див. *Багатокультурність*.

Мультилінгвізм – див.: *Багатомовність. Полілінгвізм*.

Навичка мовленнєва – мовленнєва дія, яка стала автоматичною в результаті її частого виконання. У міжкультурній комунікації може стати причиною невдачі через перенесення Н.м. на іншу мову і культуру. Див.: *Мовлення; Перенесення мовленнєвих навичок*.

Намір комунікативний – див. *Інтенція комунікативна*.

Напівмовність – володіння однією або кількома мовами в неповному обсязі. Останнє виявляється у браку таких мовних параметрів (навичок): 1) обсяг словникового запасу; 2) правильність мовлення; 3) автоматизм оперування мовленнєвими діями; 4) мовотворчість, тобто здатність творити неологізми; 5) функціональне володіння мовою; 6) образність мовлення. Див.: *Мова; Мовлення; Девіація комунікативна*.

Народність – тип етносу; історично сформована мовна, територіальна, економічна й культурна спільнота людей, яка виросла із союзу племен і є попередницею нації. Див.: *Етнос*. Пор.: *Нація*.

Націоналізм – термін, яким позначають прибічників своєї нації, adeptів її культурних, мовних тощо цінностей; у цьому сенсі Н. тісно пов'язаний із етноцентризмом. На побутовому рівні під Н. розуміють систему національних (етнічних) симпатій і антипатій; на груповому – ідеологію з виразними соціально-політичними акцентами ворожого ставлення до інших націй. Див.: *Етнос; Нація; Етноцентризм*. Пор.: *Інтернаціоналізм*.

Національність – 1. Узагальнене позначення таких понять, як нація, народність тощо. 2. Позначення приналежності людини (або групи людей) до певної нації (або групи). В європейській традиції цей термін вживається для позначення державної приналежності людей (підданства). Див.: *Етнос; Нація; Народність*.

Нація (лат. *natio* – плем'я, народ) – історичний тип етносу, соціально-

економічна цілісність, яка складається і відтворюється на основі спільності території, економічних зв'язків, мови, особливостей культури, психологічного складу й етнічної самосвідомості. Див.: *Етнос; Мова; Культура; Самосвідомість етнічна*. Пор.: *Народність*.

Невдача комунікативна (в міжкультурному спілкуванні) – нерозуміння або неповне розуміння одним із комунікантів мовленнєво-поведінкового акту іншого, викликаного неволодінням першим системою значень тієї культури, мовою котрої відбувається спілкування; неволодіння або неповне володіння комунікативними навичками, притаманними певній національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Спілкування; Комунікація; Девіація комунікативна; Мова*. Пор.: *Конфлікт у міжкультурній комунікації*.

Некомунікабельність – неволодіння або неповне володіння соціальними, мовними, комунікативними тощо аспектами спілкування; уникання спілкування з іншими людьми. Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Комунікабельність*.

Неогумбольдтіанство (гр. *neos* – новий + *гумбольдтіанство* < *В. фон Гумбольдт* – видатний німецький мовознавець) – напрям у мовознавстві, який характеризується особливою увагою до семантичного боку мови, бажанням вивчати мову в тісному зв'язку з культурою конкретного етносу, але який перебільшує активну роль мови в процесах мислення і пізнання. Див.: *Картина світу мовна; Теорія мовної відносності; Теорія мовної додатковості*. Пор.: *Гумбольдтіанство*.

Неповноеквівалентність мовних одиниць (лат. *aequus* – рівний + *valens, valentis* – той, що має силу, значення) – наявність у семантичній структурі слів різних мов, які позначають один і той самий денотат і/чи сигніфікат, а також різних конотативних елементів. Слова з неповноеквівалентністю семантичних і прагматичних ознак називаються фоновими. Див.: *Мова; Слово; Лексема*. Пор.: *Еквівалентність мовних одиниць*.

Нерозуміння (у комунікації) – невміння або нездатність адресата в силу різних причин декодувати (зрозуміти, правильно інтерпретувати, виявити комунікативний смисл тощо) мовленнєвого і/або немовленнєвого, паралінгвального повідомлення адресанта. Див.: *Спілкування; Комунікація; Адресант; Адресат; Повідомлення*. Пор.: *Розуміння (у комунікації)*.

Норма комунікативна – комунікативне правило, закон, максима тощо,

обов'язкові для виконання у межах певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Спілкування; Комунікація; Закон спілкування; Правила спілкування; Максима спілкування*. Пор.: *Норма культурна у спілкуванні; Норма індивідуальна у спілкуванні*.

Норма культурна у спілкуванні – сукупність найбільш стійких традиційних форм, законів, принципів, звичок тощо спілкування, закріплених практикою і зафіксованих у культурі певного етносу (народу). Див.: *Спілкування; Комунікація; Закон спілкування; Принципи спілкування*. Пор.: *Норма комунікативна*.

Норма спілкування загальнокультурна – притаманні всій національній лінгвокультурній спільноті норми спілкування, пов'язані з ситуаціями найзагальнішого типу без урахування сфер спілкування, віку, статі, соціального статусу учасників тощо (наприклад, звертання, знайомство, привітання, вибачення, комплімент, висловлення вдячності тощо). Див.: *Норма культурна у спілкуванні*. Пор.: *Норма спілкування індивідуальна*.

Норма спілкування індивідуальна – трансформації загальнокультурних і ситуативних комунікативних норм мовною особистістю, які віддзеркалюють індивідуальну культуру особистості, комунікативний досвід індивіда, його характер, менталітет і стають для нього звичними, щоденними. Див.: *Норма культурна у спілкуванні*. Пор.: *Норма спілкування загальнокультурна*.

Носій лінгвокультури – див. *Особистість лінгвокультурна*.

Носій мови – представник певної соціокультурної та мовної спільноти, який володіє нормами мови, активно використовує певну ідіоетнічну мову (як правило, рідну) в побутових, соціокультурних, професійних тощо сферах спілкування. Див.: *Мова рідна; Спілкування; Комунікація*.

Носій національної (етнічної) культури – особа, приналежна до певної національної лінгвокультурної спільноти, свідомість котрої сформувалась під впливом «присвоєння» певної національної (етнічної) культури, тобто перцептивних, концептуальних і процедурних національних стереотипів. Так, наприклад, носій української культури має свідомість, сформовану під впливом образів і уявлень, наявних в українській культурі та мові. Див.: *Культура етнічна; Стереотип етнічний; Мова; Мова етнічна; Мова рідна*. Пор.: *Носій мови*.

Об'єкт культурний – див. *Реалія культурна; «Предмет культурний»*.

Обставини комунікативні – сукупність ознак комунікативної ситуації, які впливають на комунікативну поведінку учасників спілкування (бесіда на вулиці чи в приміщенні, йдучи, сидячи чи стоячи, при свідках або без тощо). Див.: *Спілкування; Комунікація; Ситуація спілкування (комунікативна); Поведінка комунікативна.*

Обумовленість значення культурна – домінування в семантиці слова (фразеологізму, виразу) денотативного і/або конотативного елемента, пов'язаного з функціонуванням усього слова (фразеологізму, виразу) в межах певної культури. Найчастіше О.з.к. виявляється у міжмовних і міжкультурних зіставленнях. Див.: *Слово; Фразеологізм; Мова; Етносемантика; Етнокультурема.*

Одиниця граматична безеквівалентна – граматичні форми і структури певної мови, які не мають однотипних відповідників у іншій мові. Див.: *Мова; Код.* Пор.: *Лексика безеквівалентна.*

Одиниця мовна культурно маркована – див. *Лексика фонова.*

Однокультурність – приналежність учасника міжкультурної комунікації до однієї культури; володіння нормами лише однієї (як правило, рідної) культури. Див.: *Культура.* Пор.: *Багатокультурність.*

Одномовність – див. *Монолінгвізм.*

Ознака комунікативна – окрема риса комунікативної поведінки (комунікативна дія чи комунікативний факт), яка виділяється як релевантна для опису в умовах комунікативних культур, які вивчаються. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна; Дія комунікативна.*

Омоніми міжмовні (гр. *hотопута < hotos* – однаковий + *опута* – ім'я) – слова, лексеми двох (чи більшої кількості) мов, які мають однакову (чи генетично близьку) форму, але різняться значенням. О.м. у практиці перекладу називають «фальшивими друзями перекладача». Див.: *Слова; Лексеми; Мова.*

Освіта двомовна – див. *Освіта міжкультурна.*

Освіта міжкультурна – сфера гуманітарного знання, скерована на практичне випрацювання навичок ефективної міжкультурної комунікації. Див.: *Комунікація; Міжкультурна комунікація; Ефективність комунікації.*

Основалексична мови – слова, виділені з лексичного континууму певної ідіоетнічної мови за критерієм найвищої частотності та функціонально-стилістичного обсягу, з метою компактного представлення всього словника

мови. Має велике значення при вивченні якоїсь мови як іноземної. Див.: *Мова; Слово; Лексема.*

Особистість багатомовна – див. *Полілінгв.*

Особистість бікультурна – людина, яка вільно орієнтується в двох культурах, для якої друга культура стала рівною рідній. Див.: *Культура.* Пор.: *Особистість культурна маргінальна; Особистість полілінгвокультурна; Особистість монолінгвокультурна.*

Особистість комунікативна – людина, для якої характерна неповторна когнітивна база, знання конкретної ідіоетнічної мови на вербально-семантичному, когнітивному і прагматичному рівнях. Виявляє себе в мовленнєвій діяльності, спілкуванні в сукупності витворюваних дискурсів (текстів), володіє гнучкими позиційними, рольовими і комунікативними стратегіями і тактиками спілкування. Див.: *База когнітивна етнічна; Мова; Діяльність мовленнєва; Дискурс; Текст; Стратегія спілкування; Тактика спілкування.* Пор.: *Особистість мовна; Особистість мовно-культурна.*

Особистість культурна маргінальна – людина, яка живе в межах чужої культури, неповною мірою оволоділа (або не оволоділа взагалі) специфікою традицій комунікативної поведінки іншого етноса, відчуває себе невпевнено в межах чужого культурного середовища. Як правило, О.к.м. – продукт міграції населення, неповного, поверхневого засвоєння чужої культури і мови. Див.: *Мова; Культура; Особистість мовно-культурна.* Пор.: *Особистість мовна; Особистість комунікативна.*

Особистість міжкультурна трансцендентальна – термін російської лінгвістки О.А. Леонтович; особа, найповнішою мірою міжкультурно трансформована, яка може успішно брати участь у процесах «наведення мостів» між представниками різних національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Трансформація особистості міжкультурна.* Пор.: *Особистість культурна маргінальна.*

Особистість мовленнєва – особа, яка добре володіє усним і писемним мовленням; представлений у комунікації фрагмент свідомості адресанта або адресата, який виявляється як мінімум на вербально-семантичному, тезаурусному і мотиваційно-прагматичному рівнях. Див.: *Адресант; Адресат; Мова; Мовлення.* Пор.: *Особистість культурна маргінальна.*

Особистість мовна – особа, яка виявляє себе як така, що добре володіє засобами мовного коду рідної мови в різних типах комунікативних

ситуацій. Див.: *Особистість комунікативна; Мова*. Пор.: *Особистість мовна вторинна*.

Особистість мовна вторинна – одне із найважливіших понять міжкультурної комунікації: особа, прилучена до культури народу, мова котрої вивчається, тобто до нерідної мови і культури; людина, яка може себе реалізувати в діалозі культур. Термін уведений у науковий обіг російським лінгвістом Ю. Карауловим і походить із ідеї В. Виноградова «мовної особистості». Див.: *Мова; Культура; Особистість мовна; Діалог культур*. Пор.: *Особистість культурна маргінальна*.

Особистість мовно-культурна – людина, яка володіє неповторною когнітивною базою, знанням усіх рівнів конкретної ідіотнічної мови, культури (перш за все духовної), гнучкими рольовими, комунікативними тощо стратегіями і тактиками спілкування, прийнятими у межах конкретної національної лінгвокультурної спільноти. О.м.-к. може володіти кількома типами згаданих знань у випадках полілінгвокультурної ситуації. Див.: *Особистість мовна; Особистість комунікативна*. Пор.: *Особистість монолінгвокультурна; Особистість полілінгвокультурна*.

Особистість монолінгвокультурна – людина, яка володіє нормами і законами однієї мови і культури і використовує лише їх у комунікації. Див.: *Мова; Культура; Особистість мовна*. Пор.: *Особистість полілінгвокультурна; Особистість бікультурна*.

Особистість полілінгвокультурна (гр. *poly* – багато + *лінгвокультурний*) – людина, яка володіє неповторною когнітивною базою, сформованою в умовах полілінгвокультурної ситуації, знанням усіх рівнів кількох мов, закономірностей кількох культур, які обслуговують полілінгвокультурну спільноту, а також стратегіями і тактиками спілкування у полілінгвокультурній ситуації. Див.: *Мова; Культура; Особистість мовна; Ситуація полілінгвокультурна*. Пор.: *Особистість монолінгвокультурна*.

Особливості національні – сукупність специфічних характеристик кожної нації (етносу в цілому), які виформовують її неповторність серед інших націй. До О.н. зараховують перш за все мову, а також неповторні риси психології, культури, традицій тощо. Національно-особливі етнічні чинники, на противагу соціально-економічним, політичним та ін., стійкіші,

що обумовлює можливість їх збереження протягом довгого історичного періоду. Див.: *Етнос; Нація; Культура*.

Оточення іншомовне – перебування, проживання людини (групи людей, етносу) в широкому національному лінгвокультурному середовищі, яке розмовляє іншою мовою (іншими мовами), нерідною (нерідними) для неї (групи людей, етносу). Див.: *Мова; Мова чужа; Середовище лінгвокультурне*.

Пам'ять культурна – особлива символічно формалізована і ритуалізована норма фіксації, актуалізації і передачі культурних смислів, яка зберігається традицією, втілюється в знаки різної природи – пам'ятники, пам'ятні дати, церемонії. Особливе значення для фіксації і передачі П.к. мають писемні пам'ятки. П.к. знаходить віддзеркалення в різних мовних одиницях і категоріях: від слова до тексту. Див.: *Смисл культурний*.

Парадигма лінгвокультурна (гр. *paradeigma* – приклад, взірець) – одне з найважливіших понять теорії міжкультурної комунікації; сукупність мовних форм різних рівнів і організації, в яких утілюються соціальні, історичні, наукові, побутові тощо категорії етнічного світосприйняття. П.л. об'єднує концепти, прецедентні феномени, прецедентні імена культури, прецедентні тексти та інші мовні форми і утворення, характерні для культури певного етносу. Див.: *Етнос; Культура; Концепт культури; Ім'я культури прецедентне; Текст культури прецедентний*.

Парадокси міжкультурної комунікації (гр. *paradoxos* – неочікуваний, дивний) – у теорії сучасної російської лінгвістики О. А. Леонтович; внутрішні напруження, антиномії, суперечності тощо, які виникають у теорії міжкультурної комунікації порівняно з загальною теорією міжособистісної комунікації і зачіпають відомі закони, постулати і максими спілкування Г.-П. Грайса, Дж. Ліча та інші. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Закони спілкування; Принципи спілкування; Максими спілкування*.

Паралінгвістика (гр. *para* – біля + *лінгвістика*) – 1. У вузькому значенні – розділ мовознавства (зокрема комунікативної лінгвістики), який вивчає звукові коди, що супроводжують вербальне спілкування (інтонація, кашель, паузи хезитації, темп мовлення тощо) і несуть певне смислове навантаження. У широкому значенні – розділ науки про мову, в межах якого вивчаються всі без винятку немовні засоби спілкування (кінесика, проксеміка, ольфакторика, окулесика, гаптика, тагеміка, хронеміка та ін.); 2. Сукупність немовних засобів, які беруть участь у спілкуванні.

Див.: *Спілкування невербальне; Засоби спілкування паралінгвальні; Засоби спілкування невербальні*. Пор.: *Засоби спілкування вербальні; Код; Мова*.

Параметр комунікативної поведінки (гр. *parametron* – той, що відмірює) – сукупність однорідних, однотипних комунікативних ознак, які характеризують комунікативну поведінку етносу. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна; Етнос*.

Параметр лінгвокультурний дистанції влади – міра вияву владних стосунків у комунікації у межах однієї національної лінгвокультурної спільноти. Виділяють культури з низькою і високою дистанцією влади. Див.: *Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде*.

Параметр лінгвокультурний змагальності – міра вияву в комунікації членів однієї національної лінгвокультурної спільноти орієнтацій на досягнення успіху. Див.: *Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде*.

Параметр лінгвокультурний індивідуалізму – міра вияву в комунікації членів однієї національної лінгвокультурної спільноти незалежності від колективних або групових переконань і дій. Див.: *Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде*. Пор.: *Параметр лінгвокультурний змагальності*.

Параметр лінгвокультурний колективізму – міра вияву в комунікації членів однієї національної лінгвокультурної спільноти залежності від колективних або групових переконань і дій. Див.: *Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде*. Пор.: *Параметр лінгвокультурний індивідуалізму*.

Параметр лінгвокультурний уникнення невизначеності – міра вияву в комунікації членів однієї національної лінгвокультурної спільноти невпевненості в невизначених, задалегідь не структурованих ситуаціях. Див.: *Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде*.

Параметри культури комунікативні Г. Ховстеде – ознаки, сформульовані соціологом і теоретиком управління Г. Ховстеде (G. Hofstede), скеровані на виявлення специфіки національних культур у сфері глобальної комунікації. Див.: *Параметр лінгвокультурний дистанції влади, змагальності, індивідуалізму, колективізму, уникнення невизначеності*.

Парамова – див. *Засоби спілкування невербальні; Паралінгвістика*.

«Пастка культурна» – одне з найважливіших понять теорії міжкультурної комунікації; стосується невдач у міжкультурній комунікації,

пов'язаних із тим, що один із співбесідників неусвідомлено сприймає і оцінює (як правило, неадекватно) комунікативну поведінку партнера крізь звичні категорії своєї рідної культури. Див.: *Міжкультурна комунікація; Поведінка комунікативна; Культура*. Пор.: *Девіація комунікативна*.

Патріотизм (гр. *patria* – батьківщина) – суспільний і моральний принцип, що характеризує ставлення людей до своєї країни; любов до батьківщини, відданість вітчизні, своєму народу, любов до рідної мови і культури. П. – одне з найглибших почуттів, яке закріплювалося століттями і тисячоліттями розвитку відокремлених етносів. Недооцінка або ігнорування почуття П. одного із учасників спілкування може стати причиною невдачі (провалу) або конфлікту в міжкультурній комунікації. Див.: *Культура; Мова; Мова рідна; Етнос; Вірність мові; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Маргіналізація етнічна; Націоналізм; Інтернаціоналізм*.

Паттерн культурний – об'єднання, інтеграція в одне сприйняття, домінуючий внутрішній принцип, зразок, модель різних елементів культури, притаманних певній національній лінгвокультурній спільноті. Це об'єднання, інтегрованість забезпечує спільну звичну форму культурної поведінки в різних сферах життєдіяльності народу (етносу). П.к. – важливий елемент консолідації культурного досвіду, сприйняття нових елементів і включення їх у звичну систему культурних координат. Див.: *Культура; Поведінка культурна; Традиція культурна; Норма культурна*.

Переваги національно-культурні (у спілкуванні) – використання в міжкультурній комунікації (свідоме або несвідоме, автоматичне чи контрольоване) звичних для рідної культури стратегій, тактик, принципів, максимум тощо спілкування. Див.: *Культура; Комунікація міжкультурна; Стратегія спілкування; Тактика спілкування; Принципи спілкування*.

Переклад – вид мовленнєвої діяльності, який передає зміст тексту (чи живого дискурсу) засобами іншої мови; перетворення мовленнєвого твору однією мовою в мовленнєвий твір іншою мовою при збереженні смислу. За формою П. може бути усним і писемним, за взаємозв'язком – з нерідної мови на рідну і зворотним, за змістом – вільним і дослівним, за часом – відтермінованим і синхронним. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Дискурс; Текст; Мова рідна; Мова нерідна (чужа); Смисл комунікативний*.

Перемикання (переключення) кодів неповне – див. *Змішування кодів*.

Перемикання (переключення) кодові – усвідомлений перехід мовця у процесах мовного (зокрема міжкультурного) спілкування з матричної мови (діалекту, стилю) на іншу мову (діалект, стиль), пов'язаний зі зміною параметрів комунікативного акту. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова матрична; Мова впроваджувана; Акт комунікативний; Рівень кодових перемикань (переключень)*. Пор.: *Змішування кодів*.

Перенесення мовленнєвих навичок – використання мовленнєвих навичок у нових комунікативних ситуаціях. У міжкультурній комунікації – використання мовленнєвих навичок, сформованих у межах рідної мови і культури чи мови і культури, якими добре оволодів учасник спілкування, на комунікацію чужою мовою з представниками іншої національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова рідна; Навички мовленнєві*.

Переходи кодові – див. *Перемикання (переключення) кодів*.

Перешкоди комунікативні – див. *Шум комунікативний*.

Перлокуція – див. *Акт перлокутивний*.

Піджин (спотворена форма англ. *business* – справа) – тип мов, який сформувався шляхом значного спрощення національних мов, що використовувались як мови-посередники в поліетнічних суспільствах. Відомо близько 50 піджинізованих форм мови. Вони в основному функціонують в Південно-Східній Азії, Океанії, Африці, Америці. Див.: *Мова; Мова-посередник; Суспільство поліетнічне; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Мова національна; Мова рідна*.

Підсвідоме культурне – неусвідомлене слідування в поведінці, зокрема спілкуванні з іншими людьми, міфам, віруванням, способам сприйняття й інтерпретації світу тощо, відображеним у духовній культурі цієї національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Культура; Культура духовна; Національна лінгвокультурна спільнота*.

Підхід інструментальний до міжкультурної комунікації – підхід до розуміння міжкультурної комунікації як наукової дисципліни виключно з позицій досягнення практичного результату (успішної адаптації індивіда до іншомовного середовища, створення методики навчання ефективному міжкультурному спілкуванню тощо). Див.: *Комунікація; Спілкування; Міжкультурна комунікація*. Пор.: *Підхід когнітивний до міжкультурної комунікації*.

Підхід когнітивний до міжкультурної комунікації – розуміння

міжкультурної комунікації як наукової дисципліни, у центрі уваги якого – культура і особистість, зокрема зміни в когнітивній діяльності особи при зустрічі з іншими культурами, взаємодія, «діалог» культур; формування позитивного ставлення до інших мов і культур та ін. Див.: *Комунікація: Спілкування; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Підхід інструментальний до міжкультурної комунікації*.

Підхід крос-культурний до спілкування – див. *Дослідження крос-культурні*.

Підходи до міжкультурної комунікації – найзагальніше розуміння сутності й природи міжкультурної комунікації як наукової дисципліни. Найвідоміші підходи до міжкультурної комунікації – інструментальний та когнітивний. Див.: *Комунікація міжкультурна; Підхід інструментальний до міжкультурної комунікації; Підхід когнітивний до міжкультурної комунікації*.

Плем'я – форма етнічної спільноти, характерна для докласової стадії розвитку людства. У П., як правило, об'єднуються кілька родів; у нього своя територія, своя мова (діалект), спільність релігійних поглядів, єдина влада (вождь і племінна рада), самоназва і самосвідомість. Див.: *Етнос; Самосвідомість етнічна*. Пор.: *Народність; Нація*.

Плюралізм лінгвокультурний (лат. *pluralis* – множинний) – панування в суспільній думці, настроях тощо певної спільноти доброзичливого ставлення до інших мов і культур (як правило, мов і культур меншин), розповсюджених на теренах проживання цієї спільноти; толерантне ставлення до різних мов і культур у комунікативній спільноті. Див.: *Мова; Культура; Спільнота полілінгвокультурна*. Пор.: *Етноцентризм*.

Поведінка вербальна – див. *Поведінка мовленнєва*.

Поведінка комунікативна – сукупність реалізованих у спілкуванні правил, законів, постулатів, максим, традицій тощо певної національної лінгвокультурної спільноти з використанням мовних і позамовних засобів. Див.: *Спілкування; Комунікація; Правила спілкування; Постулати спілкування; Максими спілкування; Конвенції спілкування*.

Поведінка комунікативна вербальна – сукупність норм і традицій спілкування, пов'язаних із тематикою і особливостями організації спілкування з використанням мовного коду в певних комунікативних умовах. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна*. Пор.:

Поведінка комунікативна невербальна.

Поведінка комунікативна національна (етнічна) – одне з найважливіших понять теорії міжкультурної комунікації; сукупність норм і традицій спілкування у всіх можливих типах інтеракцій і конситуацій певної лінгвокультурної спільноти (етносу, народності, нації). Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна; Інтерація; Конситуація спілкування.*

Поведінка комунікативна невербальна – сукупність норм і традицій, які регламентують організацію спілкування із застосуванням невербальних і паравербальних засобів: фізичних дій, контактів, розташування співбесідників, міміки, жестів і постав тіла тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна.* Пор.: *Поведінка комунікативна вербальна.*

Поведінка культурна – слідування у щоденному житті культурним нормам, звичаям, традиціям тощо, притаманним певній культурі. Див.: *Культура; Норма культурна; Традиція культурна; Звичай культурний; Паттерн культурний.* Пор.: *Поведінка комунікативна.*

Поведінка мовленнєва культурно зумовлена – складник комунікативної поведінки члена національної лінгвокультурної спільноти з використанням засобів мовного коду в конкретних обставинах, який здійснюється з використанням культурних традицій, спирається на національно-культурні стереотипи. Див.: *Поведінка комунікативна.* Пор.: *Етноцентризм.*

Поведінка невербальна культурно зумовлена – складник комунікативної поведінки члена конкретної національної лінгвокультурної спільноти з використанням невербальних засобів спілкування в конкретних обставинах, який ґрунтується на культурних традиціях і національно-культурних стереотипах. Див.: *Поведінка комунікативна.* Пор.: *Поведінка мовленнєва культурно зумовлена.*

Повідомлення – одна з найважливіших категорій комунікації як модусу існування явищ мови, співвідносна з реченням у мові та висловленням у мовленні; комунікативна дія, втілена в конкретну структуру висловлення. Енергетичним стрижнем П. є мовленнєвий акт із його локутивною, ілокутивною та перлокутивною структурою. Див.: *Мова; Код; Комунікація.* Пор.: *Речення; Висловлення; Акт мовленнєвий.*

Поле лінгвокультурологічне – термін російського лінгвіста

В. Воробйова – ієрархічна структура множини лінгвокультурам, об'єднаних спільним (інваріантним) смислом, характерним для певної культурної сфери. Див.: *Лінгвокультурема; Смисл; Культура*.

Полігосія (гр. *poly* – багато + *glossa* – слово, вислів) – див. *Багатомовність*.

Поліетнічність – наявність у межах однієї держави кількох етносів. Див.: *Етнос*. Пор.: *Моноетнічність*.

Полілінгв – людина, яка вільно володіє кількома мовами та може по чергово використовувати їх у міжкультурній комунікації. Див.: *Мова; Комунікація міжкультурна; Перемикання (переключення) кодів*. Пор.: *Монолінгв; Білінгв*.

Полілінгвізм – здатність індивіда чи мовної спільноти по чергово використовувати кілька мов для забезпечення комунікативних потреб. Див.: *Мова; Комунікація; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Монолінгвізм; Білінгвізм*.

Полілінгвокультура – послуговування у щоденному житті й спілкуванні в умовах полілінгвокультурної ситуації представниками конкретної національної лінгвокультурної спільноти двома (кількома) мовами і культурами. Див.: *Мова; Культура; Ситуація полілінгвокультурна; Спільнота національна лінгвокультурна*. Пор.: *Монолінгвокультура*.

Полілінгвологія – галузь мовознавства, що вивчає теоретичні та прикладні аспекти полілінгвізму як лінгвістичного явища. Див.: *Полілінгвізм*.

Полілог (гр. *poly* – багато + *logos* – слово, мовлення) – форма мовленнєвого спілкування кількох (трьох і більше) осіб із приблизно однаковою комунікативною активністю, своїми законами руху комунікативних смислів, змін мовців, взаємодії трансакцій, участю невербальних засобів спілкування тощо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Форми спілкування*. Пор.: *Діалог; Монолог*.

Політика мовна – сукупність установок, теоретичних концепцій, законодавчих актів держави (партії, організації тощо), призначених для активного впливу на процеси мовного життя суспільства. До П.м. зараховують також мовні аспекти національної політики, питання конкретного врегулювання проблем, пов'язаних із взаємодією в колективі різних мовних утворень (літературної мови і діалектів,

уживання двох або кількох мов тощо), а також питання нормування і стандартизації літературних мов, тобто «мовне будівництво». Див.: *Мова; Мова рідна; Мова іноземна (чужа)*.

Помилки мовленнєві – див. *Девіації мовленнєві*.

Поняття лінгвокультурне – поняття, сформоване під впливом чинників рідної культури, яке виявляється в значеннях одиниць і категорій рідної мови. Див.: *Культура; Культура рідна; Мова рідна*. Пор.: *Уявлення національно-детерміноване мінімалізоване*.

Поріг інтерференційний – критичне значення інтерференції, при якому можна констатувати зміни у матричній мові під впливом мови впроваджуваної. Двосторонній П.і. – необхідна умова виникнення білінгвізму (у вузькому значенні терміна). Див.: *Мова; Взаємодія лінгвокультурна; Білінгвізм; Інтерференція; Мова матрична; Мова впроваджувана*. Пор.: *Перемикання (переключення) кодів*.

Породження мовлення – різновид мовленнєвої діяльності (поряд із розумінням, сприйняттям), який полягає у плануванні та реалізації мовлення в звуковій або графічній знаковій формі. Див.: *Діяльність мовленнєва; Мовлення*. Пор.: *Сприйняття мовлення (Розуміння)*.

Посередництво мовне – перетворення в процесі міжмовної комунікації початкових повідомлень у таку мовну форму, яка може бути прийнята адресатом, який не володіє цією початковою мовою (тобто мовою нерідною). Див.: *Спілкування; Комунікація; Повідомлення; Адресант; Адресат; Мова рідна; Мова чужа (нерідна)*.

Послідовність дій (у комунікації) – термін Е. Холла на позначення загальноприйнятих дій, які супроводжують слова при використанні ситуативного діалекту і характерних для типових ситуацій спілкування у певній національній лінгвокультурній спільноті, наприклад, знаки уваги, які супроводжують ігри закоханих; комунікативні дії, які мають своєю метою розважити гостей тощо. Див.: *Ритуал спілкування культурно-обумовлений*.

Постулати спілкування (лат. *postulatum* – те, що вимагається) – складники максим спілкування, пов'язані з обов'язковістю виконання всіма учасниками інтеракції. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна; Максими спілкування*. Пор.: *Конвенції спілкування*.

Потенціал мови етносемантичний (лат. *potentia* – сила, міць) –

здатність конкретної ідіоетнічної мови формувати, накопичувати, зберігати і передавати у комунікації усі можливі комунікативні смисли, опрацьовані вікамипредставниками конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Мова; Мова ідіоетнічна; Смисл комунікативний; Спільнота національна лінгвокультурна.*

Потенціал мови престижний (фр. *prestige* – авторитет, повага) – сприйняття однієї або кількох мов, які вживаються у міжкультурній комунікації, як більш (чи менш) престижних. Як правило, престижність мови впливає на її вибір у процесах міжкультурної комунікації. Див.: *Взаємовплив мов; Престиж мови.*

Потреби комунікативні – особливий вид потреб, які спонукають вступати у мовленнєве спілкування з метою вирішення вербальних проблем. Втілюється в мотиви спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація.* Пор.: *Мотив спілкування; Мета спілкування.*

Правила спілкування – найзагальніші закономірності підтримання неконфліктного спілкування всіх учасників інтеракції, які склалися в певній національній лінгвокультурній спільноті й стосуються того, як потрібно вести спілкування у певних стандартних комунікативних ситуаціях. П.с. – дотримання презумпцій (пресупозицій) спілкування, соціолінгвістичних, культурних та інших правил неконфліктної комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Поведінка комунікативна.* Пор.: *Конвенції спілкування; Максими спілкування.*

Прагматика (гр. *pragma, pragmatos* – діло, справа, дія) – комунікативна складова спілкування, пов'язана з виявом у мовленнєвому кодї інтерактивних співвідношень комунікантів, а також їхнє ставлення до конситуації, спілкування в цілому. П. може виявлятися також у межах елементів мовних кодів (морфем, слів, словосполучень, речень). Див.: *Спілкування; Комунікація; Прагматика міжкультурна.* Пор.: *Семантика; Значення.*

Прагматика міжкультурна – вияв у міжкультурній комунікації комунікативної прагматики; зіставний аналіз окремих прагматичних чинників міжкультурної комунікації (стратегій, тактик, принципів, максим, типів ввічливості тощо) і відповідних культурних сценаріїв. Див.: *Міжкультурна комунікація; Прагматика комунікативна; Сценарій культурно обумовлений.* Пор.: *Семантика національно-культурна.*

«Предмет культурний» – одне з найважливіших понять

лінгвокультурології і теорії міжкультурної комунікації; реалія об'єктивної дійсності або артефакт, які мали (чи мають) важливе значення у певній культурі, стали символічними у її межах, асоціюються з певною культурою тощо. Так, наприклад, на різних етапах розвитку української культури «П.к.» можна вважати оселедець (тип зачіски у козаків), бандуру, сало, шаровари тощо. Імена «П.к.» певною мірою символізуються у межах ідіоетнічної мови. Див.: *Культура; Символ національно-культурний*. Пор.: *Артефакт культурний*.

Престиж культури – становище культури у межах цілісної ієрархії суспільства. П.к. прямо не залежить від політичного, економічного тощо стану етносу її носія. Однак рівень підтримки культури залежить від економічного і політичного стану держави. Див.: *Культура*.

Престиж мови – становище мови у межах цілісної ієрархії суспільства; ставлення до неї як до рідної або нерідної – державної з боку членів суспільства. П.м. залежить від стану етносу–носія мови. У періоди найбільшого розквіту етносу престиж його мови підвищується і навпаки. Див.: *Мова; Мова рідна; Мова державна; Взаємовплив мов; Потенціал мови престижний*.

Пресупозиція культурна (лат. *prae* – попереду + *suppositio* – передбачення) – фрагмент усвідомлюваного чи неусвідомлюваного (підсвідомого) колективного когнітивного простору, пов'язаний із специфікою впливу культури на членів етнічної (національної) лінгвокультурної спільноти, який актуалізується в комунікації, перш за все міжкультурній. Див.: *Пресупозиція; Мікропресупозиція*. Пор.: *Пресупозиція соціумна*.

Пресупозиція соціумна – фрагмент колективного когнітивного простору, пов'язаний із специфікою соціально-рольових та інших зв'язків, характерних для певного соціуму, який актуалізується в комунікації, зокрема в міжкультурній. Див.: *Пресупозиція*. Пор.: *Макропресупозиція; Мікропресупозиція; Пресупозиція культурна*.

Пресупозиція фреймова (англ. *frame* – рамка, структура) – когнітивна одиниця, яка лежить в основі фонових знань національної лінгвокультурної спільноти; певна сума умов, яка є національно-специфічним індикатором міжкультурного спілкування; фрагмент колективного когнітивного простору, пов'язаний із специфікою етнокультурних знань. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Знання фонові;*

Спільнота національна лінгвокультурна. Пор.: Пресупозиція соціумна.

Прилучення (в аспекті міжкультурної комунікації) – термін, уведений російським лінгвістом Ю. Є. Прохоровим; – тип міжкультурних мовних контактів, який характеризується наявністю знань стереотипів спілкування кожним із комунікантів, однак реально володіє знаннями стереотипів обох мов лише один комунікант, а інший знає стереотипи спілкування лише своєї рідної мови й культури. Див.: *Контакти мовні. Пор.: Проникнення.*

Приналежність етнічна (етнокультурна) – культурна своєрідність, яка поділяється членами національної лінгвокультурної спільноти й розповсюджується на різні мовно-культурні феномени – від особливих поведінкових рис, вірувань, міфів тощо до мовних особливостей, котрі передаються через спілкування від одного покоління до іншого. Див.: *Етнос; Культура етнічна. Пор.: Маргінальність етнічна (лінгвокультурна).*

Принципи спілкування – найзагальніші імпліцитні, сформовані багатовіковою комунікативною практикою національної лінгвокультурної спільноти правила, закони, вимоги до всіх учасників спілкування, виконання котрих є необхідним як для нормального спілкування в цілому, так і для здійснення мовленнєвого впливу. Це перш за все принцип кооперації Г.-П. Грайса і ввічливості Дж. Ліча. Значною мірою П.с. лінгвокультурно обумовлені. П.с. втілюються в максими спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація. Пор.: Максими спілкування; Закони спілкування.*

Принципи спілкування міжкультурного – найзагальніші правила ведення кооперативної міжкультурної комунікації. До них, окрім принципів Г.-П. Грайса і Дж. Ліча, зараховують принципи культурно-мовної неупередженості, терпимості, доброї волі, лояльного ставлення до культури і мови співбесідника та ін. Див.: *Принципи спілкування. Пор.: Невдача комунікативна (у міжкультурному спілкуванні).*

Проксеміка (лат. *proximus* – найближчий) – 1. Використання людьми у процесах комунікації простору: відстані між мовцями, розташування робочих місць тощо, завжди опосередковане культурою. 2. Розділ комунікативної лінгвістики, який вивчає способи сприйняття і закони використання простору в комунікації, його структуру і функції, вплив на організацію мовного коду тощо. Див.: *Комунікація; Спілкування; Засоби спілкування невербальні. Пор.: Кінетика; Тагеміка; Ольфакторика; Гаптика.*

Проникнення – термін, уведений у науковий обіг російським лінгвістом Ю. Є. Прохоровим – тип міжкультурних мовних контактів, який розглядається як система певного взаємного врахування стереотипів спілкування, перш за все тим комунікантом, який використовує для себе нову (чужу) мову. Див.: *Константи мовні; Стереотип етнічний*. Пор.: *Прилучення*.

Простір когнітивний індивідуальний – певним чином структурована сукупність знань і уявлень, котрим володіє будь-яка мовна особистість, кожен мовець. Див.: *Простір лінгвокультурний; Простір соціокультурний*. Пор.: *Простір когнітивний колективний*.

Простір когнітивний колективний – певним чином структурована сукупність знань і уявлень, якими з необхідністю володіють усі особи, які входять у той чи інший соціум, певну національну лінгвокультурну спільноту. Див.: *Простір лінгвокультурний; Простір соціокультурний*. Пор.: *Простір когнітивний індивідуальний*.

Простір лінгвокультурний – форма існування культури у свідомості її носіїв. П.л. співставний з ментальним (когнітивним) простором (індивідуальним і колективним), оскільки формується сукупністю індивідуальних і колективних просторів усіх представників національної лінгвокультурної спільноти. Наприклад, український культурний простір, англійський культурний простір та ін. Див.: *Культура; Простір ментальний; Простір когнітивний індивідуальний; Простір когнітивний колективний*. Пор.: *Простір семантичний*.

Простір ментальний етносу – див. *Простір когнітивний колективний*.

Простір семантичний груповий – система категорій групової свідомості, за допомогою якої у межах певної національної лінгвокультурної спільноти здійснюється оцінка і класифікація різних об'єктів і понять. Див.: *Спільнота національна лінгвокультурна; Картина світу концептуальна; Картина світу мовна*. Пор.: *Простір лінгвокультурний; Простір ментальний*.

Простір семантичний суб'єктивний – система категорій індивідуальної свідомості, за допомогою якої здійснюється оцінка і класифікація об'єктів і понять. Див.: *Простір семантичний*. Пор.: *Простір семантичний груповий*.

Просторіччя – різновид некодифікованої (нелітературної) розмовної мови, що характеризується вживанням слів, зворотів, граматичних форм

тощо, позначених відтінками зниженості, грубуватості, фамільярності. Див.: *Мова; Код мови*. Пор.: *Мова літературна*.

Психологія національна (гр. *psyche* – душа + *logos* – слово, вчення) – традиційні особливості психічної діяльності представників певного народу (етносу), які передаються від покоління до покоління. П.н. виявляється в духовній культурі, почуттях, звичаях, мові (перш за все у межах її лексико-семантичного рівня). Див.: *Етнос; Народ; Нація; Культура*.

Раса (італ. *razza* – рід, порода, плем'я) – історично сформована група людей, які мають близькі успадковані зовнішні ознаки – колір шкіри, волосся, очей, форму носа, губ, зріст, пропорції тіла та ін., а також деякі «приховані» ознаки – групу крові, особливості смаку тощо. Виділяють негроїдну, австралоїдну, європеїдну і монголоїдну раси. Між ними наявні перехідні типи. Окремі дослідники говорять про специфічні особливості комунікативної поведінки в межах Р. Пор.: *Етнос; Нація; Народність*.

Реалія національно-культурна – див. «Предмет культурний».

Релятивізм культурний (лат. *relativus* – відносний) – точка зору, згідно з якою не існує високорозвинених і низькорозвинених культур; культури повною мірою обслуговують певну національну лінгвокультурну спільноту, а також не підлягають оцінному порівнянню. Див.: *Культура*.

Рефлекс мовленнєві (лат. *reflexus* – віддзеркалення) – певні мовні й паралінгвальні структури, які використовуються в комунікації не з номінативною метою, а для виконання дискурсивних, модальних, аргументативних функцій (*Кому сказав! Ой-ой-ой! Ось бачиш!* тощо). Як правило, вони ідіотетнічно неповторні, що необхідно враховувати у міжкультурній комунікації. Див.: *Мова; Код мовний; Засоби спілкування невербальні*.

Речення – одиниця модусу мова, яка відповідає висловленню у модусі мовлення і повідомленню у модусі комунікація; одиниця, яка традиційно пов'язується із предикацією, завершеністю інтонації, модальністю та деякими іншими категоріями і вважається головним засобом формування та вираження думки. Див.: *Мова; Мовлення; Комунікація*. Пор.: *Висловлення; Повідомлення; Мовленнєвий акт*.

Ритуал мовно-культурний (лат. *ritualis* – обрядовий) – сукупність установлених мовленнєвих дій, порядок мовленнєвої поведінки, які в символічній упорядкованій формі відтворюють зв'язок індивідів, соціальних груп, суспільства з найважливішими для них явищами:

історичними подіями, людьми, природними об'єктами і процесами тощо. Як правило, Р.м.-к. супроводжуються словесними формулами, піснями, жестами, маршами, діями зі спеціальними об'єктами («предметами культури») тощо. Див.: *Мова; Культура*. Пор.: *Символ національно-культурний*.

Ритуал спілкування культурно обумовлений – комунікативна взаємодія представників певної національної лінгвокультурної спільноти за певними правилами, які не підлягають змінам, визначеними конкретною культурою, відкладеними в ній. Див.: *Спілкування; Культура; Ритуал мовно-культурний*.

Рівень кодкових перемикачів (переключень) – показник, який допомагає виявити об'єктивний стан співвідношення кількох мовних кодів, уживаних комунікантами в межах дискурсу, міжкультурного спілкування. Обчислюється формулою $RKP = NB/NM$, де NB – кількість повідомлень впроваджуваної мови у дискурсі; NM – кількість повідомлень матричної мови. Див.: *Спілкування; Комунікація; Код; Мова; Повідомлення; Мова впроваджувана; Мова матрична; Перемикач (переключення) кодів*.

Рівень лінгвокультурної компетенції – міра володіння особи мовою і культурою іншого учасника міжкультурної комунікації. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Культура; Мова*. Пор.: *Особистість лінгвокультурна маргінальна; Особистість полілінгвокультурна; Особистість бікультурна*.

Розуміння (у спілкуванні) – різновид мовленнєвої діяльності поряд із породженням мовлення, який полягає в установленні адресатом смислу дискурсу (тексту), усвідомленні авторських дискурсивних (текстових) стратегій, інтенцій адресанта. Див.: *Спілкування; Комунікація; Діяльність мовленнєва; Стратегія спілкування; Інтенція; Дискурс; Текст*. Пор.: *Нерозуміння; Породження мовлення*.

Роль комунікативна – відносно постійна, внутрішньо зв'язана й очікувана іншими система комунікативних (зокрема мовленнєвих) вчинків індивіда, значною мірою визначена його соціальним статусом, віковими, гендерними та іншими чинниками (наприклад, президент країни, учитель, батько, донька тощо). Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Статус соціальний комуніканта*.

Роль мови культурно-адаптивна – вплив конкретної ідіоетнічної мови, в якій зафіксована неповторна мовна картина світу, на процеси

інкультурації та соціалізації, пристосування особи до життя в новій національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Мова; Культура; Мова ідіоетнічна; Інкультурація; Соціалізація.*

Самоконцепція лінгвокультурна (етнічна) – див. *Автостереотип етнічний.*

Самоназва етнічна – ім'я, яким традиційно називає себе певний етнос (народність, нація, етнічна група). С.е. може не збігатися з офіційною назвою етносу або іменем, яким називають цей етнос члени інших національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Етнос.*

Самосвідомість етнічна (національна) – усвідомлення етносом (індивідом) своєї приналежності до певного етносу (нації, народності) як соціально-економічної, політичної, культурної, мовної, комунікативної спільноти. Див.: *Етнос; Нація; Народність.* Пор.: *Маргіналізація етнокультура.*

Свідомість етнічна – складна сукупність політичних, економічних, естетичних, філософських, релігійних, духовних тощо поглядів і переконань, властивих представникам певного етносу. Див.: *Етнос; Нація; Народність.*

Свідомість етнокультурна – усвідомлення певним етносом і його членами неповторності своєї культури, її відмінності від інших культур. С.е., як правило, характеризується аксіологічними (оцінними) аспектами: розумінням цінності своєї культури. Див.: *Етнос; Культура.* Пор.: *Маргіналізація етнокультура.*

Свідомість етносу комунікативна – складник етнокультурної свідомості, який забезпечує у повному обсязі комунікативну діяльність конкретного етносу з оперттям на історично і культурно зумовлені ритуали й стереотипи спілкування. Див.: *Етнос; Комунікація; Ритуал; Свідомість етнокультурна; Стереотип спілкування.*

Свідомість міжкультурна – див. *Освіта міжкультурна.*

Свідомість мовна – рівень свідомості учасників міжособистісної і міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду. Див.: *Мова; Код.*

Свідомість мовна колективна – розуміння членами конкретної національної лінгвокультурної спільноти неповторності, значущості мови (або мов), яка використовується у щоденному

спілкуванні, і свідоме використання членами певного соціуму законів, правил, максим тощо уживаної мови (мов). Див.: *Мова; Спільнота лінгвокультурна*.

Світосприйняття етнічне – сприйняття світу і його інтерпретація, зумовлені етнокультурними чинниками (віруваннями, міфами, традиціями тощо) і відбиті в мовній картині світу певного етносу. Див.: *Менталітет етнічний (національний); Мовна картина світу; Етнос*.

Семакультура(гр.*sema*–знак)–ізпозиційкомпонентногоаналізудрібні й достатньою мірою універсальні складники лексичного значення слова, які не мають спеціальних формальних засобів вираження і віддзеркалюють національно-культурну специфіку реалії, позначену цим словом. Див.: *Етнос; Значення*.

Семантика культурна (гр. *semantikos* – той, що позначає) – проблемна сфера культурології, яка вивчає культурні об'єкти з точки зору смислу (значення), який ними виражається. У межах С.к. культурні об'єкти розглядаються як носії культурно значущої інформації. Див.: *Об'єкт культурний; Смисл; Значення*.

Семантика національно-культурна – значення мовних одиниць (або їх складові), які відображають національну і культурну специфіку життя, світобачення тощо певного етносу, національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Значення; Світосприйняття етнічне; Картина світу мовна*.

Семілінгвізм – див. *Напівмовність*.

Сепарація етнокультурна (лат. *separatio* – відокремлення) – процеси відчуження, розходження, іноді штучного розведення, протиставлення тощо етнічних культур як результат різноманітних негативних соціально-політичних, економічних, культуротворчих та інших процесів у суспільстві. Див.: *Етнос; Культура*. Пор.: *Конвергенція етнокультурна*.

Середовище етнічне – мовні та культурно-побутові обставини життєдіяльності людини (групи людей), які впливають на їх етнічну, культурну ідентифікацію, спосіб життя, свідомість тощо. Див.: *Етнос; Свідомість етнічна*. Пор.: *Середовище культурне*.

Середовище культурне – культурні аспекти життя людини (групи людей), всього етносу, котрі впливають на його (їх) етнічну, культурну тощо ідентифікацію, спосіб життя, мову, спілкування. Див.: *Етнос; Культура; Свідомість етнічна*. Пор.: *Середовище етнічне*.

Середовище лінгвокультурне – мовні й культурні чинники

повсякденного життя людини (групи людей), етносу, котрі впливають на його (їх) етнічну, культурну ідентифікацію, спосіб життя, особливості спілкування, поведінки тощо. Див.: *Етнос; Мова; Культура; Свідомість етнічна*. Пор.: *Середовище етнічне; Середовище культурне*.

Середовище полілінгвокультурне – як правило, стабільна (чи відносно стабільна) мовно-культурна ситуація, обставини життєдіяльності людини (групи людей), які сформувалися на певній спільній території проживання (однієї держави) представників різних мов і культур. У межах С.п. одна з мов (найчастіше найчисленнішого етносу) виконує функцію мови між культурного спілкування. В Україні С.п. склалося в Автономній Республіці Крим. Див.: *Мова; Культура; Ситуація полілінгвокультурна*.

Символ національно-культурний (гр. *symbolon* – умовний знак) – слово (вираз), який має усталені, зумовлені етнічною культурою асоціативні зв'язки з поняттям про певний «культурний предмет». С.н.-к. мають вирішальне значення для створення неповторної мовної картини світу певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Слово; Культура етнічна; «Предмет культурний»; Картина світу мовна; Спільнота лінгвокультурна*.

Символізм соціальний – сукупність смислів (символічних значень), які приписуються діям, вчинкам, явищам і предметам навколишнього світу певною національною лінгвокультурною спільнотою. С.с. виявляється в складових (словах, фразеологізмах, окремих виразах тощо) ідіоетнічної мови. Див.: *Смисл; Смисл культурний; Спільнота національна лінгвокультурна*.

Симетрія в міжкультурній комунікації (гр. *symmetria* – співмірність) – рівність (приблизна рівність) комунікативних і культурних компетенцій обох учасників міжкультурної комунікації. Див.: *Комунікація; Комунікація міжкультурна; Комунікативна компетенція; Культурна компетенція*. Пор.: *Асиметрія в міжкультурній комунікації*.

Синдром лінгвокультурний (гр. *syndrome* – злиття, сукупність) – набір цінностей, установок, вірувань, норм і моделей поведінки (зокрема комунікативної), які знаходять відображення в засобах мовного коду, правилах, законах спілкування і котрими одна група культур відрізняється від інших. Див.: *Мова; Культура*.

Ситуація білінгвокультурна (фр. *situation* – положення, стан) – лінгвокультурна ситуація, сутність якої визначається тим, що більшість

населення країни, регіону розмовляє двома мовами і послуговується двома культурами. Див.: *Мова; Культура; Ситуація лінгвокультурна*. Пор.: *Ситуація монолінгвокультурна; Ситуація полілінгвокультурна*.

Ситуація комунікативна нестандартна – нетипова, одинична, така, що не повторюється багаторазово і характеризується творчим підходом, використанням нестандартних мовленнєвих засобів, ситуація в міжкультурній комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Ситуація комунікативна стандартна*.

Ситуація комунікативна стандартна – типова, така, що повторюється у багатьох випадках, комунікативна ситуація у міжкультурному спілкуванні, яка характеризується використанням стандартних мовленнєвих засобів у стандартних ситуаціях (знайомство, привітання, прощання, висловлення співчуття, вітання, заповнення анкети тощо). Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Ситуація комунікативна нестандартна*.

Ситуація лінгвокультурна – сукупність мов і пов'язаних з ними культур у їх територіально-соціальній взаємодії, яка розцінюється як динамічна рівновага в межах певного регіону чи адміністративно-політичного утворення і в межах певного часового зрізу. Див.: *Мова; Культура; Ситуація білінгвокультурна; Ситуація монолінгвокультурна*.

Ситуація мовленнєва – сукупність обставин, у яких реалізується мовлення; система мовленнєвих і немовленнєвих умов, необхідних і достатніх для здійснення мовленнєвої дії. С.м. багато в чому визначає зміст міжособистісного і міжкультурного спілкування, його структуру, добір мовних засобів тощо. Див.: *Мовлення; Дія мовленнєва; Спілкування*. Пор.: *Ситуація мовна*.

Ситуація мовленнєво-поведінкова – фрагмент мовленнєвої поведінки представників певної національної лінгвокультурної спільноти, який регулярно повторюється, пов'язаний із ситуаціями соціального життя етносу, соціальної групи, індивіда (привітання, прохання, прощання, обговорення проблеми, висловлення незадоволення, співчуття тощо). С.м.-п. – екстралінгвальна основа формування мовленнєвих жанрів. Див.: *Національна лінгвокультурна спільнота; Етнос; Група соціальна; Мова; Код мови; Жанр мовленнєвий*.

Ситуація мовна – соціолінгвістичне поняття; сукупність форм існування (а також стилів) однієї мови або сукупність мов у їх

територіальних і соціальних стосунках і функціональній взаємодії у межах певних географічних регіонів або адміністративно-політичних утворень. С.м. можуть суттєво впливати на міжкультурну комунікацію, формування моно- чи полілінгвокультурної ситуації. Див.: *Мова; Форми існування мови*. Пор.: *Ситуація мовленнєва*.

Ситуація монолінгвокультурна – тип лінгвокультурної ситуації, сутність якого полягає в тому, що більшість жителів країни, регіону, національної лінгвокультурної спільноти розмовляє однією мовою, послуговується однією культурою. Див.: *Мова; Культура; Ситуація лінгвокультурна*. Пор.: *Ситуація білінгвокультурна; Ситуація полілінгвокультурна*.

Ситуація полілінгвокультурна – тип лінгвокультурної ситуації, сутність якого полягає в тому, що в умовах існування полілінгвокультурної спільноти жителі конкретної країни, регіону тощо віддають перевагу спілкуванню певною мовою (чи кількома мовами), враховуючи відповідні культури. Див.: *Мова; Культура; Ситуація лінгвокультурна*. Пор.: *Ситуація білінгвокультурна; Ситуація монолінгвокультурна*.

Ситуація прецедентна – тип ментефакта, певна «еталонна» ситуація, пов'язана з набором конкретних конотацій, диференційні ознаки якої входять у когнітивну базу носіїв певної культури. Складовими С.п. можуть бути прецедентні тексти, висловлення, імена. Див.: *Феномен прецедентний; Ментефакт*. Пор.: *Ситуація спілкування (комунікативна)*.

Ситуація спілкування (комунікативна) – конкретні просторово-часові обставини, в яких перебувають учасники спілкування (зокрема міжкультурного) як неповторні особистості і які спонукують їх до міжособистісної інтеракції або заважають їй. С.с.(к.) – це «нормальна» ситуація, яка визначає мовленнєву і немовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику тощо спілкування). Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Ситуація спілкування прецедентна*.

Словник мовця – набір мовних одиниць (слів, фразеологізмів тощо), якими володіє мовець у всіх можливих комунікативних ситуаціях. Див.: *Слово; Фразеологізм; Ситуація комунікативна; Словник мовця активний; Словник мовця пасивний*.

Словник мовця активний – лексичні одиниці, якими найчастіше користуються члени національної лінгвокультурної спільноти в усному і писемному спілкуванні, володіють ними продуктивно. С.м.а. – частина

словникового складу мови, котра часто використовується в комунікації і пов'язана з найбільш суттєвими для певної національної лінгвокультурної спільноти реаліями, поняттями, ситуаціями, прецедентними феноменами культури. Див.: *Словник мовця; Феномен культури прецедентний*. Пор.: *Словник мовця пасивний*.

Словник мовця пасивний – 1. Частина лексичних одиниць мови, вживання котрих у мовленні, комунікації обмежене. С.м.п. служить лише для розуміння усного і писемного мовлення. 2. У психолінгвістиці – сукупність лексичних одиниць, котрі зрозумілі носієві мови (або тому, хто вивчає мову), але не вживаються ним у спонтанному мовленні, комунікації. Див.: *Словниковий запас мовця*. Пор.: *Словник мовця активний*.

Слово – основна функціонально-семантична одиниця мови, яка виконує номінативну функцію, вільно відтворюється в мовленні й комунікації і служить для побудови повідомлень (висловлень). С. – це єдність звукової, морфемної будови, а також лексичного та граматичного значень; цілісна одиниця, що виражає поняття про предмети, явища, процеси, їхні ознаки, зв'язки й відношення між ними, а також називає конкретні предмети, явища, процеси та їхні ознаки. Характерні ознаки С. – цільнооформленість і відтворюваність. Результати пізнавальної діяльності людини і спілкування неможливі без слів і закріплюються в них. Із позицій міжкультурної комунікації слова можуть бути інтернаціональними та ідіоетнічно неповторними. Див.: *Мова; Код; Повідомлення; Значення слова*. Пор.: *Лексема; Фразеологізм; Екзотизм; Інтернаціоналізм; Речення; Мовленнєвий акт*.

Слово дискурсивне – слово, словосполучення, фразеологізм, вираз, які виконують дискурсотвірну й дискурсопідтримувальну функцію і віддзеркалюють етнокультурні стереотипи комунікативної поведінки (укр. *мабуть, якось воно буде*; рос. *авось, заодно*). Див.: *Мова; Код мови; Слово; Фразеологізм; Дискурс*.

Слово фонове – див. *Неповноеквівалентність мовних одиниць*.

Слухання – вид мовленнєвої діяльності, активний процес відбору звукових сигналів у комунікації. Включає сприйняття слухом, уважність, розуміння, запам'ятовування. Див.: *Діяльність мовленнєва; Розуміння*. Пор.: *Говоріння*.

Смисл комунікативний (актуальний) – значення (зміст) мовних одиниць, категорій та складників невербальних засобів спілкування у

дискурсі, яке формується в комунікативному акті як результат взаємодії інтенцій мовців у конкретній конситуації спілкування. Див.: *Значення; Спілкування; Дискурс; Конситуація спілкування*. Пор.: *Смисл культурний*.

Смисл культурно-специфічний – у деяких наукових концепціях – основна одиниця теорії міжкультурної комунікації; складова комунікативного (актуального) смислу мовної одиниці (виразу), немовних і паралінгвальних засобів, яка сформувалась під впливом певної культури і віддзеркалює сприйняття «культурних предметів» членами певної національної лінгвокультурної спільноти; сукупність культурних сем мовних одиниць (виразів) у комунікації. Див.: *Смисл актуальний; Сема культурна; «Предмет культурний»; Смисл культурно-специфічний релевантний; Смисл культурно-специфічний нерелевантний*. Пор.: *Смисл комунікативний (актуальний)*.

Смисл культурно-специфічний – специфічний смисл, який у межах конкретної міжкультурної комунікації виступає як супровідний, несуттєвий; його неврахування не стає причиною невдач у міжкультурному спілкуванні. Див.: *Смисл культурно-специфічний*. Пор.: *Смисл культурно-специфічний релевантний*.

Смисл культурно-специфічний релевантний – культурно-специфічний смисл, який у межах конкретної міжкультурної комунікації виступає як основний, суттєвий; його неврахування стає причиною невдач у міжкультурному спілкуванні. Див.: *Смисл культурно-специфічний*. Пор.: *Смисл культурно-специфічний нерелевантний*.

Соціалізація (лат. *socius* – спільне + суф. *-ізація*) – процес передачі й засвоєння людиною накопичених суспільством знань, умінь і навичок, моральних норм, життєвих цінностей, способів і прийомів спілкування тощо; забезпечення засвоєння і відтворення особистістю соціального досвіду, яке засвідчує нормальне безболісне входження людини в життя суспільства. С. відбувається в процесах спільної діяльності й спілкування у певному національному лінгвокультурному середовищі. Результат соціалізації – формування особистості. Пор.: *Інкультурація*.

Соціалізація особистості культурна – процес входження людини в чуже суспільство, набуття нового досвіду, необхідного для виконання соціальних ролей у новій національній лінгвокультурній спільноті. Див.: *Соціалізація*. Пор.: *Акультурація; Інкультурація*.

Соціум (лат. *socius* – спільне) – велика стійка соціальна спільнота, яка

характеризується єдністю умов.

Спадкування культурне – передача з покоління в покоління культурних цінностей, інформації, значущої для певної культури. Див.: *Культура*.

Спадщина культурна – результат культурного спадкування; надбання в процесі життєдіяльності певною національною лінгвокультурною спільнотою культурних цінностей, інформації, значущої для ідіоетнічної культури. Див.: *Культура*.

Специфіка мов національна – особливості категоризації внутрішнього і зовнішнього світів одиницями й категоріями конкретної ідіоетнічної мови. С.м.н. виявляється перш за все в мовних картинах світу, особливостях організації мовного коду в спілкуванні. Див.: *Мова; Код мовний; Картина світу мовна*.

Специфіка народу етнолінгвістична – особливість етнічної свідомості та підсвідомості, що формує етнічний (національний) менталітет, який в окремих представників кожного етносу складається на основі провідної ролі системи мови стосовно системи мислення. Див.: *Етнос; Свідомість етнічна; Менталітет етнічний; Мова; Мова рідна*.

Специфіка національна – національно особливі, характерологічні риси етносу (нації, народності), які склались у результаті самотнього етнічного розвитку, творчості, мови, комунікації, культури. Див.: *Етнос; Нація; Національність; Культура; Мова; Комунікація; Специфіка спілкування національно-культурна*.

Специфіка спілкування національно-культурна – одне з найважливіших понять теорії міжкультурної комунікації; система чинників, які обумовлюють відмінності в організації, функціях і способах опосередкування процесів спілкування, характерних для певної національної лінгвокультурної спільноти. Виявляється у зіставленні норм і традицій спілкування різних народів. Див.: *Спілкування; Комунікація; Культура*. Пор.: *Специфіка національна*.

Спілкування – сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, умінням, навичками, результатами діяльності, взаємовпливами і корекцією поведінки тощо. Найважливішим засобом спілкування є ідіоетнічна мова.

Див.: *Мова; Мова ідіоетнічна. Пор.: Комунікація; Інтерація.*

Спілкування вербальне – форма соціальної взаємодії людей за допомогою мови, яка реалізується в мовленнєвій діяльності партнерів по спілкуванню. У безпосередньому усному спілкуванні це говоріння і аудіювання (слухання), в опосередкованій писемній формі – читання і письмо. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова. Пор.: Спілкування невербальне.*

Спілкування міжетнічне – див. *Комунікація міжкультурна.*

Спілкування міжкультурне – див. *Комунікація міжкультурна.*

Спілкування невербальне – див. *Комунікація невербальна.*

Спілкування соціально орієнтоване – спілкування людей як представників певних груп (національних, вікових, професійних, статусних тощо); визначальним чинником у такому спілкуванні є групова приналежність або рольова позиція. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна.*

Спілкування успішне – тип спілкування, результатом якого є досягнення учасниками перлокутивного ефекту, запланованої предметної і/або комунікативної мети, повна або така, що задовольняє комунікантів, реалізація комунікативних стратегій, втілення комунікативних смислів. С.у. нерідною мовою чи в процесах міжкультурної комунікації може супроводжуватися мовними девіаціями, які суттєво не зачіпають ілокутивні наміри учасників спілкування, заплановані перлокутивні ефекти. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Мова; Код; Акт ілокутивний; Акт перлокутивний; Смісл комунікативний. Пор.: Невдача комунікативна (в міжкультурному спілкуванні); Бар'єри комунікації; Шум комунікативний.*

Спільнота етнічна – спільність людей, які поділяють: 1) властиве цій спільноті ім'я; 2) міфи спільних предків; 3) історичну пам'ять; 4) один або декілька своєрідних елементів культури (свята, вірування); 5) мають, як правило, спільну мову; 6) зв'язок із певною територією; 7) почуття спільної єдності. Див.: *Етнос; Народність; Нація; Плем'я.*

Спільнота лінгвокультурна – велика група людей, члени якої можуть належати як до одного, так і до різних етносів, мають спільну мовну і культурну свідомість; мовна і культурна єдність людей. Див.: *Етнос; Мова; Культура. Пор.: Спільнота полілінгвокультурна.*

Спільнота національна лінгвокультурна – одне з найважливіших

понять етнолінгвістики, соціолінгвістики, теорії міжкультурної комунікації; група людей (найчастіше велика, рівна нації, етносу), об'єднана спільністю історії, культури (духовної і досить часто матеріальної), а також наявністю однієї спільної ідіоетнічної мови. Див.: *Етнос; Нація; Мова; Культура*. Пор.: *Спільнота полілінгвокультурна*.

Спільнота полілінгвокультурна – група людей (найчастіше досить велика), об'єднана спільністю історії, проживанням на певній території тощо, яка проживає у межах різних культур і використовує різні мови при домінуванні, як правило, однієї. Див.: *Етнос; Мова; Культура*. Пор.: *Спільнота національно-лінгвокультурна*.

Сприйнятливість міжкультурна – безконфліктне, усвідомлене і включене у власну комунікативну компетенцію розуміння факту відмінностей у спілкуванні представників інших національних лінгвокультурних спільнот, основа лінгвокультурної толерантності. Див.: *Спілкування; Комунікація; Компетенція комунікативна; Толерантність лінгвокультурна*. Пор.: *Сепарація етнокультурна*.

Сприйняття мовлення – див. *Розуміння*.

Статус етнічний (лат. *status* – стан справ) – місце етносу (народу) в системі міжетнічних стосунків. С.е. визначається як об'єктивними факторами (участь в управлінні державою, рівень доходів, освіти тощо), так і суб'єктивними (самооцінка та оцінка іншими етносами). Див.: *Етнос; Самосвідомість етнічна*. Пор.: *Статус соціальний комуніканта*.

Статус мови комунікативний – місце мови, обраної для потреб спілкування, в системі мов, яка сформувалась у конкретному багатомовному соціумі. С.м.к. може бути формальним, офіційним (державна, офіційна, міжнародна) і неформальним, неофіційним. Див.: *Спілкування; Мова*.

Статус соціальний комуніканта – місце людини в соціальній системі, яке включає права і обов'язки, а також взаємні очікування поведінки (зокрема комунікативної), які є їх наслідком. Значною мірою за допомогою С.с.к. здійснюється конкретизація зв'язку між адресантом і адресатом у міжособистісному і міжкультурному спілкуванні. Див.: *Спілкування; Комунікація; Адресант; Адресат*. Пор.: *Статус етнічний*.

Стереотип – стійка фіксована структура свідомості, фрагмент картини світу, що уособлює результат пізнання дійсності певним угрупованням і є його схематизованою стандартною ознакою.

Стереотип етнічний – відносно стійкі, схематизовані уявлення,

судження, емоційно забарвлені оцінки щодо моральних, розумових, фізичних тощо якостей, характерних для представників різних етнічних спільнот. У змісті С.е. можуть бути наявні приписи до дій стосовно представників певного етносу. С.е. бувають двох типів: автостереотипи і гетеростереотипи. Див.: *Етнос; Автостереотип етнічний; Гетеростереотип етнічний*. Пор.: *Етноцентризм*.

Стереотип комунікативної поведінки етнічний – усталені, найчастіше неусвідомлювані моделі вербальної та невербальної поведінки членів національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Етнос; Мова; Культура; Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Стереотип етнічний*.

Стереотип національно-культурний – схематизований і певною мірою однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на одній (чи кількох) приписуваній останнім рисі аксіологічного характеру, яка вважається типовою для всього класу денотатів; суб'єктивне поняття поточного мислення і мовлення, яке є невід'ємною складовою мовної картини світу певного етносу і засвоєння в процесі соціалізації особистості, оволодіння нею етнічною мовою і культурою. С.н.-к. відкладається у свідомості носія певної національної лінгвокультурної спільноти у вигляді соціокультурно маркованих одиниць, які реалізуються в спілкуванні (зокрема міжкультурній комунікації) як нормативно-локальна асоціація до стандартної у межах певної культури ситуації спілкування. Див.: *Етнос; Нація; Культура*.

Стереотип ставлення до мови (гр. *stereos* – твердий + *typos* – слід, відбиток) – сукупність суб'єктивних уявлень мовців про значущість конкретної мови в різних сферах комунікації. Див.: *Мова; Спілкування; Комунікація*.

Стиль мови функціональний (лат. *stilus* < гр. *stylos* – паличка для письма) – різновид літературної мови, в якому мовний код виступає в певній соціально значущій сфері суспільно-мовленнєвої практики людей і особливостями котрої обумовлена специфіка спілкування в даній сфері. Виділяють розмовно-побутовий, науковий, діловий, публіцистичний і художньо-белетристичний С.м.ф. Див.: *Мова літературна; Код мови*.

Стиль спілкування – індивідуальна (чи колективна) стабільна форма комунікативної поведінки людини (чи національної лінгвокультурної спільноти), яка виявляється у будь-яких умовах спілкування: в ділових і особистісних стосунках, у способах прийняття і здійснення рішень,

у прийомах психологічного впливу на людей, у методах вирішення міжособистісних та індивідуальних конфліктів тощо. Див.: *Спілкування*.

Стиль спілкування національний – стабільна форма комунікативної поведінки народу (етносу), яка виявляється у будь-яких типах спілкування; спільне, що виявляється у будь-яких типах спілкування етносу. Див.: *Етнос; Спілкування*. Пор.: *Моделі мовленнєвої (комунікативної) поведінки національні*.

Стійкість мови – властивість мови виживати у різноманітних несприятливих умовах розвитку, функціонування, впливу інших мов, соціальної політики тощо; здатність мови обслуговувати потреби національної лінгвокультурної спільноти за будь-яких умов. Див.: *Контакти мовні; Престиж мови; Мова рідна; Мова нерідна (чужа)*. Пор.: *Витіснення мови; Виживання мови*.

Страта соціально-культурна (лат. *stratum* – шар) – соціальна група людей, об'єднана певними майновими, професійними інтересами, захопленнями тощо. У межах С.с.-к. можуть формуватися особливості спілкування, які відрізняють їх від груп людей, об'єднаних за іншими ознаками, і впливають на хід міжкультурної комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Етнос; Нація; Народність*.

Стратегія спілкування (гр. *strategia* < *stratos* – війська + *ago* – веду) – характеристика когнітивного аспекту комунікації, найбільш оптимальна реалізація інтенцій адресанта щодо досягнення конкретної мети спілкування, тобто контроль і вибір найбільш дієвих ходів спілкування, їх гнучка видозміна у конкретній конситуації спілкування. Див.: *Спілкування; Комунікація*.

Субкультура – див. *Мікрокультура*. Пор.: *Культура домінантна*.

Субстрат (лат. *sub* – під + *stratum* – шар) – сукупність рис мовної структури, залежних від мови, яка була розповсюдженою на певній лінгвогеографічній території до приходу на неї носіїв нової мови. С. передбачає таке контактування мов, коли одна мова перемагає іншу, при цьому в першій залишаються сліди поглинутої мови. С. виявляється на глибинному рівні мови (фонетичному, морфологічному, синтаксичному). Див.: *Мова; Контакти мовні*. Пор.: *Суперстрат*.

Суперстрат (лат. *superstratum* – верхній шар) – нашарування мови зайшого населення в мові корінного етносу, який, поглинаючи пришельців, асимілює і їхню мову, але вона виявляється своїми елементами насамперед

на фонетичному і граматичному рівнях. Див.: *Мова; Контакти мовні*. Пор.: *Субстрат*.

Сфера комунікативна (гр. *sphaira* – шар) – певна площина дійсності, в межах якої комунікативна поведінка людини має відносно стандартизовані форми (спілкування з незнайомим, колегами, в школі чи вузі, транспорті, поліклініці, кафе тощо). С.к. у широкому сенсі можна вважати комунікативною ситуацією. Див.: *Спілкування; Комунікація*.

Сценарій – різновид фрейму, що представляє неавтоматичну життєву ситуацію.

Сценарій культурно зумовлений (фр. *scenario* < лат. *scaena* – сцена) – імпліковані в комунікативній поведінці членів певної національної лінгвокультурної спільноти правила, норми, закони, закономірності тощо «правильної» вербальної комунікативної поведінки. С.к.з. складають неписану «культурну і комунікативну грамоту» мовного колективу. Може фіксуватися в паремійному фонді конкретної мови. Див.: *Спілкування; Комунікація; Мова*.

Табу комунікативні (полінез. *tabu* – заборона) – комунікативні традиції уникати певних мовних виразів або зачіпати певні теми спілкування в певних комунікативних ситуаціях. Бувають табу мовні (наприклад, при жінках не вживають нецензурні слова), тематичні (при дітях секс не обговорюють) і контактні (наприклад, у деяких культурах батько чоловіка молодій жінки (тобто свого сина) не повинен з нею зустрічатися довший час). Див.: *Спілкування; Комунікація*. Пор.: *Евфемізм; Табу мовне; Табу контактне*.

Табу контактні – заборона на будь-які форми міжособистісного спілкування у межах певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Спілкування; Комунікація; Культура*. Пор.: *Табу комунікативне; Табу мовне; Табу тематичне*.

Табу мовні – тип комунікативного табу; заборона в певних культурах на вживання окремих слів, зворотів, виразів тощо. Див.: *Мова; Слова; Культура; Табу комунікативне*. Пор.: *Табу контактне; Табу тематичне*.

Табу тематичні – тип комунікативного табу; заборона на певні теми спілкування у межах конкретної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Спілкування; Культура; Табу комунікативне*. Пор.: *Табу мовне; Табу контактне*.

Такесика (лат. *tango, tactum* – зачіпати, торкатися) – тип невербальної комунікації, складник парамови, пов'язаний із тактильною системою сприйняття; включає найрізноманітніші доторкання (гаптика): потискування рук, поцілунки, погладжування, поляскування, обійми тощо. Див.: *Комунікація невербальна; Парамова*. Пор.: *Проксеміка*.

Тезаурус (гр. *thesaurus* – запас, скарб) – у комунікативній лінгвістиці – запас слів (фразеологізмів, виразів) індивіда, необхідний для спілкування на певну тему. Див.: *Слово; Фразеологізм; Спілкування; Словник мовця*. Пор.: *Словник мовця активний; Словник мовця пасивний*.

Текст (із позицій комунікативної лінгвістики) – результат спілкування (комунікації), його структурно-мовний складник і одночасно реалізація; структура, в яку втілюється дискурс після свого завершення. Див.: *Спілкування; Комунікація; Дискурс*. Пор.: *Етнотекст*.

Текст іншомовний – тип тексту, створений мовою, яка є нерідною (чужою) для споживача (адресата, читача). Див.: *Текст; Мова рідна; Мова нерідна (чужа); Адресат*. Пор.: *Етнотекст*.

Текст країнознавчий – особливий тип тексту, який належить специфічній соціокультурній діяльності, скерованій на вивчення зовнішньої стосовно цього тексту культури із застосуванням даних різних наук (географії, етнографії, історії, економіки та ін.). Т.к. – важливий складник лінгвокраїнознавства, лінгвокультурології, теорії міжкультурної комунікації. Див.: *Текст; Культура; Лінгвокраїнознавство; Комунікація міжкультурна*. Пор.: *Текст культури прецедентний*.

Текст культури прецедентний – одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації та лінгвокультурології; тип тексту, добре знайомий будь-якому середньому члену національної лінгвокультурної спільноти і звернення до якого багаторазово поновлюється в процесах комунікації, завдяки пов'язаним із цим текстом прецедентним висловленням і/або прецедентним іменам. Т.к.п. мають семіотичний характер, тобто впізнаються за натяком, цитатою, жартом тощо. До Т.к.п. перш за все належать так звані «хрестоматійні» твори художньої літератури, шедеври фольклору, а також найбільш вдалі тексти пісень, реклами, анекдотів, популярні лозунги тощо. Володіння Т.к.п. – необхідна умова соціалізації особистості, прилучення до певної етнічної культури, комфортного самовідчуття; неволодіння Т.к.п. – ознака того, що особистість є «чужою» у межах саме цієї культури. Див.: *Текст; Висловлення прецедентне;*

Ім'я прецедентне; Культура; Культура рідна; Культура чужа.
Пор.: *Текст країнознавчий.*

Темперамент етнічний – зовнішній вияв національного характеру, який найяскравіше виявляється в особливостях міжособистісного та групового спілкування (темп мовлення, рухи, жестикуляція, дистанція між мовцями тощо). Див.: *Характер етнічний; Спілкування; Комунікація.*

Теорії міжкультурної комунікації – підходи, в яких наявні спроби визначити найзагальніші закономірності міжкультурної комунікації. Див.: *Комунікація міжкультура.*

Теорія лакун – теорія, згідно з якою відмінності на будь-яких рівнях мовної системи порівняно з іншою мовою свідчать про відсутність у певній культурі конкретного лінгвокультурного феномену, притаманного іншій культурі. Див.: *Мова; Культура; Феномен лінгвокультурний.*

Теорія лінгвістичного детермінізму – див. *Гіпотеза лінгвістичної відносності; Гіпотеза лінгвістичної додатковості.*

Теорія лінгвістичної відносності – див. *Гіпотеза лінгвістичної відносності.*

Теорія лінгвістичної додатковості – див. *Гіпотеза лінгвістичної додатковості.*

Теорія соціально-культурологічна Б. Малиновського – концепція американського антрополога і культуролога Б. Малиновського, яка спирається на аналіз «примітивних» мов, виявляє взаємозв'язки мови і культури, що обумовлюються соціальною і біологічною природою людини. Однією з найважливіших форм поведінки людини і відповідно функцій мови у цій теорії визнається фатична. Б. Малиновський один із перших поєднав вивчення мовленнєвої комунікації з етнографією. Див.: *Мова; Культура; Спілкування; Комунікація; Етнографія; Етнолінгвістика.*

Тип культури – найзагальніша класифікація культури, в основу якої покладена одна чи кілька теоретично сформульованих ознак. Наприклад, одна з перших типологій культури Питирима Сорокіна враховувала ідеаційну (релігійну), сенсативну (антипод релігійної) та ідеалістичну (змішану) культури. Див.: *Культура.*

Типи міжкультурної комунікації – різновиди міжкультурної комунікації, пов'язані з найглобальнішими видами культурних відмінностей між людьми. Виділяють такі Т.м.к.: міжрасова; міжетнічна,

міжсубкультурна. Див.: *Культура; Комунікація міжкультурна.*

Гло лінгвокультурне – особливості мови і культури, які впливають на плин міжкультурної комунікації. Див.: *Мова; Культура; Комунікація міжкультурна.*

Толерантність міжкультурна (лат. *tolerantia* – терпіння) – терпимість, ставлення з розумінням (а часто з інтересом і симпатією) до наявних відмінностей у комунікативній поведінці учасників міжкультурної комунікації, які залежать від відмінностей у рідних мовах і культурах їх носіїв. Див.: *Комунікація міжкультурна; Мова рідна; Культура ідіоетнічна.* Пор.: *Інтолерантність міжкультурна.*

Тональність спілкування – наявна в комунікації усвідомлена чи неусвідомлювана емоційно-аксіологічна і змістовно-інформативна організація мовного коду в типових ситуаціях спілкування. Виділяють декілька типів Т.с, серед яких наявна і європейська. Див.: *Спілкування; Комунікація; Код мовний.*

Традиції комунікативні – правила, які не є обов'язковими для виконання, але які дотримуються більшістю певної національної лінгвокультурної спільноти і розглядаються в ній як бажані для виконання (запитати старшу людину про здоров'я, запропонувати допомогу жінці тощо в українській культурі).

Традиція етнічна (національна) – стандартизовані традиційні для певного етносу форми поведінки (зокрема комунікативної), які застосовуються у всіх сферах суспільного життя. Включають у себе етнічні (національні) звичаї. Див.: *Культура етнічна.* Пор.: *Звичай етнічний.*

Традиція національна – стійкі явища тих сфер життєдіяльності етносу (народу, нації), які залежать від суспільної свідомості й виявляються в національній культурі, побуті, мові, художній творчості, психології поведінки, спілкуванні. Т.н. характеризуються стійкістю, стереотиповістю, спадкоємністю і виступають важливим чинником масової регуляції суспільних явищ. Див.: *Етнос; Нація; Культура.*

Трансакція (лат. *trans* – крізь + *акція*) – сукупність усіх типів мовленнєвої і немовленнєвої (паралінгвальної) взаємодії учасників спілкування в дискурсі. Див.: *Спілкування; Дискурс; Акт комунікативний.* Пор.: *Крок у комунікації.*

Трансмутація (лат. *trans* – крізь + *mutatio* – зміна) – в теорії комунікації

– переклад із однієї штучної мови іншою штучною мовою. Див.: *Мова; Мова штучна; Переклад.*

Трансформація особистості міжкультурна – суттєва зміна світогляду, рівнів мовної, культурної і комунікативної компетенцій особистості під впливом глибокого знайомства з іншою культурою, участі в міжкультурній комунікації з використанням нового культурного та комунікативного досвіду. Див.: *Спілкування; Комунікація; Культура; Комунікація міжкультурна; Компетенція комунікативна; Компетенція культурна.* Пор.: *Ідентичність лінгвокультурна; Маргіналізація особистості лінгвокультурна.*

Тренінг крос-культурний – див. *Тренінг міжкультурний.*

Тренінг міжкультурний – практичне навчання спілкуванню з представниками іншої національної лінгвокультурної спільноти, скероване на зміну комунікативних і культурних пресупозицій, сформованих у межах рідної культури. Т.м. скерований на підвищення міжкультурної сприйнятливості, толерантності. Див.: *Спілкування; Комунікація; Пресупозиція культурна; Культура.*

Універсалії культури (лат. *universalis* – загальний) – 1. Історично зумовлена система понять і способів осмислення світу, які фіксують притаманні певній національній лінгвокультурній спільноті найзагальніші уявлення про людську діяльність, місце людини в світі тощо. Ук. забезпечують відтворення способу життя людини певної культури від покоління до покоління. 2. Спільні для всіх культур елементи (наявність мови, виготовлення знарядь праці, табу, міфи, фольклор, танці тощо). Часто під У.к. розуміють спільні для всіх культур мовні й концептуальні елементи. У.к. з одного боку звернені до зовнішнього світу, а з другого – до національних культур. Див.: *Культура.* Пор.: *Культура ідіоетнічна.*

Універсалії спілкування міжкультурні – спільне в усіх можливих типах міжкультурної комунікації. У.с.м. обіймають найзагальніші закони, правила, принципи і максими спілкування. Див.: *Комунікація міжкультурна; Принципи спілкування; Максими спілкування.* Пор.: *Культура ідіоетнічна.*

Універсум культури (лат. *universitas, universitatis* – сукупність + суф. *-um*) – сукупність усіх феноменів («предметів культури», прецедентних текстів, прецедентних імен, прецедентних фактів тощо), характерних для певної культури. Див.: *Феномен культурний.*

Упередження етнічні – необґрунтоване негативне ставлення до інших етносів, яке не міняється навіть при наявності переконливих свідчень

того, що дане судження помилкове. У.е. – складники етнічних стереотипів. Див.: *Етнос; Стереотип етнічний*. Пор.: *Картина світу мовна; Толерантність культурна*.

Успішність міжкультурної комунікації – досягнення запланованого перлокутивного ефекту учасниками спілкування; спільність у розумінні базових елементів культури, формуванні спільного когнітивного простору за допомогою мови, якою здійснюється міжкультурна комунікація. Див.: *Культура; Комунікація міжкультурна; Ефект перлокутивний*. Пор.: *Девіації у міжкультурній комунікації*.

Установки культурні – історично сформовані й відкладені в соціальній пам'яті етносу ідеали, відповідно до яких конкретна особистість чи певне явище кваліфікується як «важливе/неважливе», «достойне/недостойне уваги», «хороше/погане», «цінне/непотрібне» тощо. У.к. вважаються основою національного (етнічного) характеру. Див.: *Етнос; Характер етнічний; Упередження етнічні*. Пор.: *Цінності культури*.

Уявлення національно-детерміноване мінімізоване – результат редукції, мінімізації складного культурного поняття, зведення його до невеликої кількості ознак, які представляють його в цілому. Так, результатом У.н.-д.м. є, наприклад, сприйняття француза як такого, що їсть жаби, італійця – як «макаронника» тощо. У.н.-д.м. відкладаються в одиницях мови, стаючи основою культурних конотацій. Див.: *Поняття культурне; Мова*.

Факт комунікативний – окрема конкретна особливість комунікативної поведінки етносу, яка виділяється в межах певного комунікативного параметра; комунікативне правило, яке діє в конкретній комунікативній культурі (знайомого потрібно вітати; про розмір зарплати можна або не можна запитати тощо). Див.: *Комунікація; Спілкування; Комунікація міжкультурна; Поведінка (етносу) комунікативна; Культура комунікативна*.

Феномен культурний (гр. *phainomen* – те, що з'являється) – загальне поняття, яке стосується вияву всіх типів культурної специфіки життя певного етносу. До Ф.к. найчастіше зараховують прецедентні тексти, прецедентні імена і «предмети культури». Ф.к. знаходить своє експліцитне або (частіше) імпліцитне вираження в засобах ідіоетнічної мови. Див.: *Етнос; Мова; Культура; «Предмет культурний»; Ім'я культурне*. Пор.: *Феномен соціумно-прецедентний*.

Феномен національно-прецедентний – прецедентний феномен, відомий будь-якому середньому представнику певної національної лінгвокультурної спільноти, який входить у національну когнітивну базу і віддзеркалюється в семантиці одиниць мови. Див.: *Феномен прецедентний; База когнітивна; Мова*. Пор.: *Феномен полілінгвокультурний; Феномен універсально-прецедентний*.

Феномен полілінгвокультурний – сукупність ознак лінгвокультурологічного характеру, які сформувались (чи формуються) в однопросторовому розташуванні культур. Зберігаючи етнічну самосвідомість, національна лінгвокультурна спільнота, що проживає у спільному просторі й часі, має виражену регіональну ідентифікацію, колективну когнітивну пресупозицію, яка сприяє взаємовпливу культур, формуванню спільного сегмента концептосфери і стереотипів мовної поведінки. Ф.п. конститується мовою, яка виконує об'єднawчу функцію. Див.: *Мова; Культура; Ситуація полілінгвокультурна*. Пор.: *Феномен національно-прецедентний*.

Феномен прецедентний культури – тип ментефакту, добре відомий усім представникам національної лінгвокультурної спільноти, актуальний у когнітивному і пізнавальному планах, звернення до якого постійно поновлюється у мовленні представників цієї спільноти. Див.: *Ментефакт; Етнос*. Пор.: *Феномен культурний*.

Феномен соціумно-прецедентний – прецедентний феномен, відомий будь-якому середньому представнику певного соціуму (генераційного, професійного, сформованого за інтересами тощо), який входить у когнітивну базу учасників спілкування. Цей феномен може не залежати від національної культури, наприклад, бути спільним для всіх лікарів. Див.: *Феномен прецедентний*. Пор.: *Феномен культурний*.

Феномен універсально-прецедентний – прецедентний феномен, відомий будь-якій середній сучасній людині. Ф.у-п. входить в «універсальний» когнітивний простір будь-якої людини незалежно від етнічної та культурної її приналежності. Це можуть бути, наприклад, імена (Гамлет, Юда, Сталін, Гітлер тощо), назви культурних феноменів («Джоконда», «Юдине дерево» тощо). Див.: *Феномен прецедентний; Культура*. Пор.: *Феномен національно-прецедентний*.

Фільтри комунікативні – соціальні, культурні, психологічні, технічні тощо обмеження на інформацію в комунікації (цензура, заборони, недовіра,

можливості каналу комунікації тощо). Серед Ф.к. велику роль відіграють різноманітні типи культурних табу. Див.: *Комунікація; Спілкування; Табу культурне; Табу комунікативне.*

Фон культурний слова – характеристика номінативних одиниць (слів і фразеологізмів), які позначають явища соціального життя та історичні події. Див.: *Слово; Фразеологізм.*

Фонд культурний (*фр. fond* < лат. *fundus* – основа) – комплекс знань, певний світогляд, орієнтація у сферах національної і світової культур, яким володіє типовий представник певної культури, і сукупність базових одиниць, включених у певну національну (етнічну) культуру. Див.: *Культура.*

Фонд пресупозиційний – сукупність культурних смислів, вірувань, міфів тощо, які об'єднують членів однієї національної лінгвокультурної спільноти або є спільними для адресанта і адресата у випадку міжкультурної комунікації. Див.: *Смисл культурний; Комунікація міжкультурна.*

Форми етикетності ідіоетнічні – вияви національного (етнічного) етикету залежно від типів комунікативної взаємодії членів певної національної лінгвокультурної спільноти. Див.: *Етикет мовний; Етикет комунікативний; Етикет національний.*

Форми існування мови – самостійні мовні структури, природно об'єднані в групи з різною ієрархією за ознакою спільності матеріалу й тому доступні розумінню в межах одного мовного колективу (народу, етносу), однак відрізняються за рівнем досконалості, універсальності, сферами використання. Ф.і.м.: літературна, народно-побутова (розмовно-побутова), діалектна, наддіалектна (регіональна і загальнонародна). Див.: *Мова; Мова ідіоетнічна. Пор.: Варіанти національної мови.*

Форми міжкультурної комунікації – типові вияви міжкультурної комунікації залежно від найзагальніших типів ходу процесу спілкування. Найчастіше виділяють пряму і непряму, безпосередню і опосередковану Ф.м.к. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна.*

Форми спілкування – типи інтеракції, виділені залежно від немовних складників комунікації – форм втілення засобів мовного коду, способу взаємодії між учасниками, специфіки каналів комунікації, функцій та змісту повідомлень, сфери спілкування та ін. Ф.с: діалог, монолог, полілог. Див.: *Спілкування; Комунікація; Інтеракція; Діалог; Монолог; Полілог; Інтеракція.*

Формули ввічливості – усталені, звичні, культурно обумовлені типи мовленнєвої поведінки в певних ситуаціях. Ф.в. охоплюють слова і звороти, пов'язані з привітанням, прощанням, подякою, проханням тощо; вони враховують вік, стать, соціальний стан тощо адресата. Ф.в. можуть значно відрізнятись в різних культурах. Див.: *Поведінка мовленнєва культурно обумовлена; Слово; Фразеологізм.*

Фразеологізм (гр. *phrasis* – вираз, зворот) – лексично неподільне, стійке, цілісне за значенням сполучення слів, що відтворюється у мовленні й комунікації як модусах існування мови. Як правило, Ф. має форму словосполучення; у деяких концепціях до Ф. зараховують прислів'я, приповідки, приказки, що мають форму речень. Серед Ф. виділяють фразеологічні єдності, фразеологічні зрощення, фразеологічні сполучення. Див.: *Мова; Код. Пор.: Слово.*

Фрейм – структура репрезентації знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію, про текст, що її описує, а також інструкцію щодо його використання.

Функції міжкультурної комунікації – найзагальніші завдання, які виконує міжкультурна комунікація в суспільстві: функція міжкультурного обміну; забезпечення кооперації між етносами, державами, міжетнічними і міждержавними інституціями; освітня; захисту рідної мови і культури та деякі інші. Див.: *Мова; Мова рідна; Культура; Культура рідна; Комунікація міжкультурна; Етнос.*

Функція мови етнічна – функція ідентифікації людей у межах конкретної національної лінгвокультурної спільноти, їх згуртування і відмежування від членів інших національних лінгвокультурних спільнот. Див.: *Етнос; Мова.*

Характер національний (етнічний) – цілісна структура, яка відображає специфіку психіки, що склалася історично і відрізняє один народ (етнос) від іншого, одну національну лінгвокультурну спільноту від іншої. Див.: *Етнос; Народ; Нація; Національність; Народність; Спільнота національна лінгвокультурна.*

Характер національний (етнічний) – цілісна структура, яка відображає специфіку психіки, що склалася історично і відрізняє один народ (етнос) від іншого, одну національну лінгвокультурну спільноту від іншої. Див.: *Етнос; Народ; Нація; Національність; Народність; Спільнота національна лінгвокультурна.*

Цінності культурні – основа культурних установок; аксіологічні координати, крізь які представники різних етносів, національні лінгвокультурні спільноти сприймають і оцінюють явища об'єктивної реальності. Див.: *Етнос; Культура; Спільнота національна лінгвокультурна; Установа культурна.*

Чужинність культурна (лінгвокультурна) – одна з найважливіших ознак міжкультурної комунікації; усвідомлення свого партнера по комунікації як «чужого», такого, що не належить до «твоеї» культури (субкультури). Див.: *Комунікація міжкультурна; Культура рідна; Культура чужа; Субкультура; Мова рідна; Мова чужа.*

Шок комунікативний – усвідомлення несумісності в нормах і традиціях спілкування етносів, яке виникає в умовах безпосередньої міжкультурної комунікації і супроводжується неадекватною інтерпретацією або прямим відторгненням комунікативного явища представником гостьової національної лінгвокультурної спільноти з позицій власної комунікативної культури. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Культура; Культура комунікативна.* Пор.: *Шок психологічний (у міжкультурній комунікації).*

Шок культурний (фр. *choc* – удар, поштовх) – психологічно негативний стан, який виявляється в почутті безсилля, депресії або роздратування учасника міжкультурної комунікації і який є результатом нерозуміння або несприйняття окремих складових іншої культури або культури в цілому. Суть Ш.к. – конфлікт звичних («своїх», «рідних») культурних норм і орієнтацій; конфлікт двох культур на рівні індивідуальної свідомості. Див.: *Культура; Комунікація міжкультурна.* Пор.: *Шок психологічний.*

Шок психологічний (у міжкультурній комунікації) – утворення психологічно негативного механізму сприйняття й експлікації іншомовного коду, що є результатом формування лінгвістичного безсилля і депресії. Див.: *Код; Мова; Міжкультурна комунікація.* Пор.: *Шок культурний.*

Шум інформаційний – різні форми перекручень, деформувань, змін у каналах комунікації, які затруднюють процес передавання та/чи сприйняття інформації в комунікації. Див.: *Спілкування; Комунікація; Канал комунікативний.* Пор.: *Бар'єр комунікації.*

Ядро лінгвокультурологічного поля – у концепції сучасного російського лінгвокультуролога В. Воробйова – інваріантний лінгвокультурологічний

смысл поля (інтенціонал імені лінгвокультурологічного поля). Див.: *Поле лінгвокультурологічне*.

Якість міжкультурної комунікації – риторичний складник змістовного і формального боку міжкультурної комунікації, який включає правильність, точність, логічність, виразність, доречність та інші аспекти вживання засобів мовного коду, а також міжкультурну компетенцію учасників спілкування та деякі інші чинники. Див.: *Спілкування; Комунікація; Комунікація міжкультурна; Компетенція міжкультурна; Код мовний*. Пор.: *Невдача комунікативна (у міжкультурному спілкуванні)*.

Перелік використаних словників

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва: УРСС: Эдиториал УРСС, 2004. 571 с.
2. Баранов А. Н., Добровольский Д. О., Михайлов Н. М., Паршин П. Б., Романова О. И. Англо-русский словарь по лингвистике и семиотике. Москва, 1996. Т. 1; М., 2002. Т. 2.
3. Виноградов В. А., Васильева Н. В., Шахнарович А. М. Краткий словарь лингвистических терминов. Москва: Русский язык, 1995. 176 с.
4. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ, 1985. 360 с.
5. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ, 2001. 208 с.
6. Землянова Л. М. Зарубежная коммуникативистика в преддверии информационного общества. Толковый словарь терминов и концепций. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1999. 301 с.
7. Исаев М. И. Словарь этнолингвистических понятий и терминов. 3-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2003. 200 с.
8. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР. Москва: Сов. энцикл., 1990. 692 с.
9. Мала енциклопедія етнодержавознавства. Київ: Вид-ва: Генеза, Довіра, 1996. 942 с.
10. Столярова Л. П., Пристайко Т. С., Попко Л. П. Базовый словарь лингвистических терминов. Київ, 2003. 568 с.
11. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник

лингвистических терминов. Москва, 2001. 448 с.

12. Українсько-російський словник наукової термінології / за заг. ред. Л. О. Симоненко. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 416 с.

Рекомендована література

1. Авксентьев Л. Г. Сучасна українська літературна мова. Фразеологія. [навч. посібник для філол. факульт. ун-тів]. 2-ге вид., допов. і перероб. Харків: Вища школа, 1988. 134 с.

2. Адамия З.К., Алешин А.С., Балакова Д., Вальтер Х., Венжинович Н.Ф. ... Мокиенко В.М. и др. *Лента библейской мудрости: русско-славянский словарь библейских крылатых выражений и афоризмов с соответствиями в германских, романских, армянском и грузинском языках: в 2 т.; под общ. ред. Е.Е. Иванова [и др.]*. Могилев: МГУ имени А.А. Кулешова, 2019. Т.1. 288 с. Т. 2. 308 с.

3. Алексеенко М. А. Концепт «Мать» в синхронной динамике языковой картины мира. Грани слова: сб. науч. статей к 65-летию проф. В. М. Мокиенко. Москва: Элпис, 2005. С. 415–422.

4. Алефиренко Н. Ф. Структурно-семантический анализ компаративных фразеологизмов современного украинского языка: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Украинский язык». Киев, 1978. 24 с.

5. Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры: монография. Москва: Academia, 2002а. 394 с.

6. Алефиренко Н. Ф. Протовербальное порождение культурных концептов и их фразеологическая репрезентация. *Филологические науки*. Москва, 2002б. № 5. С. 72–81.

7. Алефіренко М. Ф. Фразеологізація. Українська мова. Енциклопедія; [вид. 2-е, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004а. С. 770.

8. Алефіренко М. Ф. Фразеологізм. Українська мова. Енциклопедія; [вид. 2-е, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004б. С. 770–772.

9. Алефіренко М. Ф. Фразеологія. Українська мова. Енциклопедія; [вид. 2-е, випр. і доп.]. Київ: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004в. С. 774–775.

10. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики: монография. Москва: Гнозис, 2005. 326 с.
11. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и когнитивистика в аспекте лингвистического постмодернизма: монография. Белгород: Изд-во БелГУ, 2008а. 152 с.
12. Алефиренко Н. Ф. Фразеология в свете современных лингвистических парадигм: монография. Москва: ООО Изд-во «Элпис», 2008б. 271 с.
13. Алефиренко Н. Ф., Золотых Л.Г. Фразеологический словарь: Культурно-познавательное пространство русской идиоматики. Москв: Элпис, 2008в. 472 с.
14. Алефиренко Н. Ф. Когнитивно-синергетическое освещение процессов неофразеологизации. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): материалы Междунар. науч.-практ.конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008г. С. 23–28.
15. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: Ценностно-смысловое пространство языка: монография. Москва: Флинта: Наука, 2010а. 288 с.
16. Алефиренко Н. Ф. Фразеология и культура: поиск категориально-понятийных оснований. Фразеология, познание и культура: материалы 2-й Междунар. науч. конф.: в 2 т. Белгород: Изд-во БелГУ, 2010б. Т. 1: Фразеология и познание. С. 21–26.
17. Алефиренко Н. Ф. Проблемы лингвокогнитивного описания фразеологической семантики. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011 г. С. 13–16.
18. Алефиренко Н. Ф. Языковое сознание и семантика фраземы. Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.). Под науч. ред. А. М. Мелерович Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 14–17.
19. Алефиренко Н. Когнитивно-длинкурсивные механизмы языковой игры в сфере фразеологии. Материали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія

і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 70–76.

20. Anderson N. H. *A Functional Theory of Cognition*. Mahwah (New Jersey). 1996. 392 p.

21. Андрейченко О. Стилiстичнi функцiї фразеологiчних одиниць iз соматичним компонентом у полiтичному дискурсi (на матерiалi ЗМi кiнця ХХ – початку ХХI ст.). Мовознавчi студiї. – Вип. 2: Фразеологiзм i слово у текстi i в словнику (За матерiалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-рiччя вiд дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Иваночко, О. Кушлик, П. Мацькiв, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. – Дрогобич: Посвiт, 2010. – С. 9–16.

22. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*, 1995. № 1. С. 37–64.

23. Арефьева Н. Концептосфера девичества в болгарской языковой картине мира (на материале фразеологических единиц). *Studia Slavica*. Випуск 8: Ювiлей / [упоряд. i вiдп. ред.: С. Пахомова, Я. Джоганик]. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркушi, 2008. 427 с.

24. Арутюнова Н. Д. Логический анализ языка: Ментальные действия. Москва: Языки русской культуры, 1993. 336 с.

25. Арутюнова Н. Д. Национальное сознание, язык, смысл. Лингвистика на исходе XX века: итоги и перспективы. Москва, 1995. Т.1. 456 с.

26. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1999. 896 с.

27. Арцёмава В. А. Рэпрэзентацыя кiнетычных прастаровых адносiн у беларускай i англiйскай фразеасiстэмах: параўнальна-супастаўляльны аспект. Матэрыялы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28 – 29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вип. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011 г. С. 43–46.

28. Аскольдов С. А. Концепт и слово. *Русская словесность. От теории словесности к структуре текста*. Москва: Akademia, 1997. С. 267–269.

29. Бабич Н. Д. Фразеологiя української мови: у 2 ч. [навч. посiбник]. Чернiвцi, 1970–1971. Ч. 1. 63 с.; Ч. 2. 90 с.

30. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж, 1995. 156 с.
31. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. 104 с.
32. Бадмаева Т. И. Концепт «Вода» в английской лингвокультуре: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки». Волгоград, 2006. 220 с.
33. Багаутдинова Г. А. Человек во фразеологии: антропоцентрический и аксиологический аспекты: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.20. Казань, 2007. 333 с.
34. Байрамова Л. К. Лакунарные фразеологизмы и универсальные концепты *Слово. Фраза. Текст*: сб. науч. статей к 65-летию проф. М. А. Алексеенко. Москва: Азбуковник, 2002. С. 41–46.
35. Байрамова Л. К. Ценность и оценка во фразеологии. *Фразеология, познание и культура*: сб. докл. 2-й Междунар. науч. конф. Белгород: БелГУ, 2010. Т. 1. С. 59–62.
36. Байрамова Л. К. Аксиологический фразеологический словарь английского языка: словарь ценностей и антиценностей. Казань: Центр инновационных технологий, 2011. 376 с.
37. Байрамова Л. К. Счастье и несчастье как ценность и антиценность во фразеологической парадигме: монография. Казань: Центр инновационных технологий, 2011. 276 с.
38. Baláková D. Živosť frazeológie, frazeologická kompetencia (diferencované aspekty jej posudzovania). Материали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 16–20.
39. Baláková Dana. Fraseologické po/vedomie ako predklad apercepcie jazykovej hry / Dana Baláková. Материали Міжнар. науч. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 43–49.
40. Балацька Юлія. Репрезентація екстралінгвістичного поняття “вольові дії людини” фразеологічними засобами української мови. Материали Міжнар. науч. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–

14 вересня 2012 р.) *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 174–179.

41. Балашова Л. В. Метафора в диахронії (на матеріалі російського мови ХІ–ХХ століть). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1998. 216 с.

42. Барабуля А. М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення (на матеріалі української та англійської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2007. 19 с.

43. Баран Я. А. Фразеологія: знакові величини / Я. А. Баран, М. І. Зимомря, О. М. Білоус, І. М. Зимомря; [навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів]. Вінниця: Нова книга, 2008. 255 с.

44. Белая А. С., Верхулевская Н. А. Славянская фразеология – источник лингвокультурологических знаний. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011 г. С. 20–22.

45. Бельяк А. А. Культурология. Антропологические теории культур. Москва: РГГУ, 1998. 316 с.

46. Белова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу: сучасний стан вивчення проблеми. Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. Київ: КНУ ім. Т. Г. Шевченка, 2001. № 5. С. 15–22.

47. Белова А. Д. Лексична семантика і лінгвокультурні стереотипи. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Логос, 2002. № 7. С. 43–46.

48. Бельчиков Ю. А. Проблема соотношения культуры и языка в научном наследии Г. О. Винокура. Язык. Культура. Гуманитарное знание. Москва: Научный мир, 1999. С. 201–206.

49. Беляевская Е. Г. Семантическая структура слова в номинативном и коммуникативном аспектах (Когнитивные основания формирования и функционирования семантической структуры слова): дисс. ... доктора филол. наук. Москва, 1991. 401 с.

50. Беляевская Е. Г. Когнитивные основания изучения семантики

слова. Язык и структура представления знаний: сб. науч.-аналит. обзоров. Москва, 1992. С. 135–164.

51. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивно-гендерні аспекти: Монографія. Донецьк: ДонНУ, 2002. 362 с.

52. Бетехтина Е. Н. Фразеологические единицы с антропонимическим компонентом библейского происхождения в русском и английском языках. Библия и возрождение духовной культуры русского и других славянских народов. К 80-летию Русской / Северо-Западной Библиейской Комиссии (1915– 1995). Санкт-Петербург: Петрополис, 1995. С. 20–31.

53. Білоноженко В. М. Функціональна та лексична розробка українських фразеологізмів. Монографія. Київ: Наукова думка, 1989. 153 с.

54. Бирих А. К. Русская фразеология. Историко-этимологический словарь: ок. 6000 фразеологизмов / СпбГУ; Межкаф. словарный каб. им. Б. А. Ларина; А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова; [под ред. В. М. Мокиенко]. 3-е изд., испр. и доп. Москва: Астрель: АСТ: Люкс, 2005. 926, [2] с.

55. Блэк М. Метафора. Теория метафоры. [пер. М. А. Дмитриевской]. Москва, 1990. С. 153–172.

56. Богатова Г. А. Историко-культурный аспект лексико-грамматического описания русского языка и проблемы менталитета. Этническое и языковое самосознание. Москва, 1995. С. 84–98.

57. Боева Е. В. Етнокультурні особливості компаративних фразеологічних одиниць в українській і російській мовах. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки.* № 2. 2006. С. 14–19.

58. Бойко В. М. Структурно-граматична характеристика ад'єктивних фразеологічних одиниць з анімалістичним компонентом. *Мовознавство.* № 3 (135). 1989. С. 50–54.

59. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика. [курс лекций по англ. филологии; изд. 3-е, стереотип.]. Тамбов: Изд-во Тамбов. ун-та, 2002. 124 с.

60. Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий [отв. ред. В. Н. Телия]. 2-е изд., стер. Москва: АСТ – ПРЕСС КНИГА, 2006. 784 с.

61. Бочкар Т. П. Фактары поўнай фразеалагічнай эквівалентнасці (на матэрыяле беларускай і англійскай моў). Матэрыялы Міждунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель,

28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 46–49.

62. Брицин В. М., Зимовец Г.В., Яворская Г.М. Концепт БОЛЬ (когнитивные и культурно-антропологические аспекты). Концепт БОЛЬ в типологическом освещении; [ред. В. М. Брицин, Е. В. Рахилина, Т. И. Резникова, Г. М. Яворская]. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. С. 393–412.

63. Бублик В. Н. Гносеологічні основи контрастивного аналізу Нариси з контрастивної лінгвістики: зб. наук. праць. Київ: Наукова думка, 1979. С. 11–18.

64. Бувечич А. А. Фразеологизмы с библейскими именами собственными (на примере русского и испанского языков). Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 49–52.

65. Буйнова О. Ю. Универсальные и специфические черты исследования процесса метафоризации. Дубна: Феникс, 2001. С. 49–65.

66. Бурова Н. Е. К вопросу о лексико-фразеологической системе. *Фразеология*. Материалы Всероссийской науч. конф. „Фразеология на рубеже веков: достижения, проблемы, перспективы”. Тула, 2000. С. 68–69.

67. Буслев Ф. И. Русские пословицы и поговорки, собранные и объясненные. Москва, 1954. 457 с.

68. Буянова Л. Ю. Русская фразеология как ментально-оценочная отражательная система и культурный код познания. Фразеология, познание и культура: материалы 2-й Междунар. науч. конф.: в 2 т. Белгород: Изд. БелГУ, 2010. Т. 1: Фразеология и познание. С. 142–146.

69. Буянова Людмила. Фразеологизм как этнокогнитивное средство и результат языковой игры. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 77–81.

70. Вайнтрауб Р. М. Опыт сопоставления соматической фразеологии в славянских языках. Труды Самаркандского ун-та. Вопросы фразеологии.

Вып. 288. № 9. Самарканд: Самаркандский гос. ун-т им. А. Навои, 1975. С. 161–167.

71. Вальтер Харри. Из истории немецких фразеологических неологизмов: *den Elchtest bestehen* и его русские эквивалент. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 407–412.

72. Вальтер Харри. Гарантирую исполнение: *примите яд!* (Из истории немецкой идиоматики). Материалы XL Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 23–27.

73. Вальтер Харри. Как черная овца попала в немецкий лагерь, а паршивая в русский? (О двух немецких «библейских» животных в немецкой фразеологии). Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.) / Под науч. ред. А. М. Мелерович. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 18–22.

74. Вальтер Харри. Мифологические персонажи в русских антипословицах. Материалы Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 290–296.

75. Ваниева О. А. Фразеологические единицы библейского происхождения с концептами «ДУША / ДУХ» и «СЕРДЦЕ» в качестве опорного слова в русском, английском и осетинском языках (сопост. исследование на материале Нового Завета Библии): дис. ... канд. филол. наук: 10.02. 20. Владикавказ, 2005. 230 с.

76. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1997. 411 с.

77. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая; [пер. с англ. Шмелева А. Д., под ред. Т. В. Булыгиной]. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 263–305.

78. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. Семантические универсалии и описание языков. Москва: Языки русской культуры, 1999а. С. 263–499.

79. Венжинович Н. Когнітивний аспект мовознавчих досліджень. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Вип. 8. Ужгород, 2005. С. 194–199.

80. Венжинович Н. Мова й культурологічні підходи до її вивчення. *Проблеми романо-германської філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ліра, 2005. – С. 20–30.

81. Венжинович Н. Когнітивізм, когніція та їхня термінологічна база. *Нова філологія*: зб. наук. праць. Вип. 24. Запоріжжя, 2006. С. 56–64.

82. Венжинович Н. Ф. Концептуальна й мовна картина світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вип. 14. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 8–13.

83. Венжинович Н. Ф. Про концептуальний зміст лексичних і фразеологічних одиниць. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2006. № 2. Запоріжжя, 2006. С. 43–47.

84. Венжинович Наталія. Концепт і його лінгвокультурологічна природа. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. № 14. Ужгород, 2006. С. 89–94.

85. Венжинович Н. Ф. До витоків лінгвокультурології. *Studio Germanica et Romanica*: зб. наук. праць. Т. 3. № 1 (7). Донецьк, 2006. С. 75–83.

86. Венжинович Н. Ф. Лінгвокультурологічний і когнітивний підходи до встановлення фразеологічного значення. *Типологія мовних значень у діахронічному та зіставному аспектах*: зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 117–128.

87. Венжинович Н. Про лінгвокультурологічну методику дослідження акумулюючої властивості слова та фразеологізму. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. № 13. Ужгород, 2006. С. 22–27.

88. Венжинович Н. О концептуальном анализе как одном из основных исследовательских методов когнитивной лингвистики. Материалы XIII Междунар. конф. по функциональной лингвистике „Язык и мир” (Ялта, 2–6 октября 2006 г.). *Культура народов Причерноморья*: сб. науч. трудов. Ялта – Симферополь, 2006. № 82. Т. 1. С. 56–58.

89. Венжинович Н. Ф., Полюжин М.М. Фразеологическая номинация

как один из способов функционирования внеязыковых знаний. Материалы Междунар. науч. конф. «Номинация и дискурс» (Минск, 8–9 ноября 2006 г.). Минск: МГЛУ, 2006. С. 44–46.

90. Венжинович Н. Про лінгвокультурологічну та етнопсихологічну специфіку ідіоматики. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць. Ужгород, 2006. Вип. 10. С. 10–20.

91. Венжинович Н. Метафора й метонімія як основні семантичні процеси у фразеологізації. *Проблеми романо-германської філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ліра, 2006. С. 23–37.

92. Венжинович Н. Співвідношення концептуальних і лінгвістичних репрезентацій у когнітивній семантиці. Матеріали XV Міжнар. наук. конф. «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 19–23 червня 2006 р.). *Мова і культура*: зб. наук. праць. Київ, 2007. Вип. 9. Т. V (93). С. 49–55.

93. Венжинович Н. Процеси формування фразеологічної семантики, концептів та картини світу. *Лексико-грамматические инновации в современных восточнославянских языках*: Материалы III Междунар. науч. конф. (Днепропетровск, 19–20 апреля 2007 г.). Днепропетровск: Пороги, 2007. С. 90–93.

94. Венжинович Н. Основні принципи зіставного вивчення фразеології різних мов. Матеріали Всеукр. наук. конф. «Іван Ковалик і сучасне мовознавство (до 100-річчя від дня народження Івана Ковалика)» (Івано-Франківськ, 15–16 травня 2007 р. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Вип. XV–XVIII. Івано-Франківськ, 2007. С. 612–617.

95. Венжинович Н. Лінгвокультурний феномен концепту (на матеріалі фразеологізмів англійської та української мов. Матеріали I Міжнар. наук. конф. «Пріоритети германського та романського мовознавства» (Луцьк–Світязь, 8–10 червня 2007 р.). *Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки*. Луцьк, 2007. Вип. 3. С. 357–362.

96. Венжинович Н. Ф. Основні проблеми дослідження ідіоматики в сучасній лінгвістиці. Лінгвістичні студії: зб. наук. праць. Вип. 15. Донецьк: ДонНУ, 2007. С. 339–346.

97. Венжинович Н. Про деякі особливості фразеологічної номінації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія філологія*. Ужгород, 2007. Вип. 15. С. 84–89.

98. Венжинович Н. О когнитивном исследовании фразеологической метафоризации. Материалы XIV Междунар. науч. конф. по функциональной лингвистике „Язык и мир” (Ялта, 2–6 октября 2007 г.). *Культура народов Причерноморья: сб. науч. трудов*. Симферополь, 2007. № 110. Т. 1. С. 78–80.

99. Венжинович Н. Концептуалізація дійсності за допомогою власних назв у фразеологізмах української мови. Матеріали XII Міжнар. наук. конф. «Ономастика України у загальнослов'янському контексті» (Чернівці, 31 жовтня–3 листопада 2007 р.). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2007. Вип. 356–359. Слов'янська філологія. С. 380–385.

100. Венжинович Н. Лінгвокультурологічний аспект вивчення фразеології у творах Івана Чендея. Матеріали Всеукр. наук. конф. «Творчість Івана Чендея в загальноукраїнському літературному контексті» (Ужгород, 14–16 травня 2007 р.). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*; [відп. ред. І. В. Сабадош]. Ужгород: Говерла, 2007. Вип. 11. С. 208–212.

101. Венжинович Н. Про формування фразеологічної картини світу. *Вісник Дніпропетровського університету: зб. наук. праць*. Дніпропетровськ, 2007. Серія Мовознавство. Вип. 13. Т. 1. С. 50–58.

102. Венжинович Наталія. Фразеологізм як спосіб утілення культури в мовний знак *камінь* (на матеріалі української, російської та англійської мов) *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Філологія*. Ужгород, 2007. Вип. 16. С. 79–84.

103. Венжинович Н. Ф. Українська фразеологічна картина світу (на матеріалі лексикографічних джерел). Матеріали міжнар. наук. конф. «Українська діалектна лексика як об'єкт словникарства та лінгвогеографії», присвяченої 100-річчю від дня народження М. А. Грицака (Ужгород, 16–17 жовтня 2008 р.). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*; [відп. ред. І. В. Сабадош]. Ужгород: Говерла, 2008. Вип. 12. С. 84–86.

104. Венжинович Наталія. Концептуальна й семантична репрезентація стійких словосполучень в українській мові. *Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України*. № 1. Київ, 2008. С. 117–124.

105. Венжинович Н. Ф. Відображення позитивної характеристики вчинків і поведінки людини у фразеологічних виразах української мови.

Матеріали XV Міжнарод. науч. конф. по функціональній лінгвістическій „Языки мир” (Ялта, 6–10 октября 2008 г.). *Культура народів Причорноморья*: сб. науч. трудов / редкол.: А. Ю. Катунин (отв. ред.), О.М. Рудяков [и др.]. Симферополь, 2008. № 142. Т. 1. С. 107–110.

106. Венжинович Н. Ф. Методи фразеологіческіх досліджень. Язык и дискурс в статике и динамике: тезисы докл. Міжнарод. науч. конф. (Минск, 14–15 ноября 2008 г.) / редкол.: З. А. Харитончик (отв. ред.), А. М. Горлатов [и др.]. Минск: МГЛУ, 2008. С. 80–81.

107. Венжинович Н. Ф. Лінгвокультурний концепт *СЕРЦЕ* в українській, російській та англійській фразеології. Матеріали XVI Міжнарод. науч. конф. «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 25–29 червня 2007 р.). *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. Т. (101). Вип. 10. С. 75–82.

108. Венжинович Н. Ф. Концептосфера «Бог» в українській фразеологічній картині світу. Матеріали XIII Всеукр. ономастичної конф. (Ужгород, 27–29 квітня 2009 р.). *Studia Slavistica. Ономастика. Топоніміка* [Текст]: зб. науч. праць; [упоряд. і відп. ред. С. Пахомова, Я. Джоганик]. Ужгород: Вид-во Олександрі Гаркуші, 2009. Вип. 10. С. 36–43.

109. Венжинович Н. Ф. Тематична стратифікація фразеологізмів української мови. Матеріали XVII Міжнарод. науч. конф. «Мова і культура» ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 23–27 червня 2008 р.). *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2009. Т. IX (121). Вип. 11. С. 112–120.

110. Венжинович Н. Відображення негативних якостей людини в українській фразеологічній картині світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія*. Ужгород, 2009. Вип. 21. С. 3–7.

111. Венжинович Н. Фразеологізми в українському етнокультурному просторі / Наталія Венжинович. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*: Матеріали Другої Міжнарод. науч.-практ. конф. (Дрогобич, 13–14 листопада 2009 р.); [упор. М. Федурко, В. Котович, Г. Філь]. Дрогобич: Посвіт, 2009. С. 36–44.

112. Венжинович Н. Відтворення мисленнєвої та мовленнєвої діяльності людини в українській фразеологічній картині світу. *Ukrainistika v slovanskom kontexte na začiatku nového tisícročia*: зб. науч. праць на пошану життєвого ювілею Зузани Ганудель; [відп. ред. Марія Чижмарова]. Prešov:

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2009. С. 488–512.

113. Венжинович Н. Відображення фізичного та емоційно-фізичного стану людини у фразеологізмах української мови. Матеріали III Міжнар. наук. конф. «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 26–27 листопада 2009 р.). *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки*. Вип. 20. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2009. С. 73–78.

114. Венжинович Н., Полюжин М. О когнитивном и лингвокультурологическом изучении фразеологии. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство*: сборник в честь Е. С. Кубряковой (Studia philologica). Москва: Языки славянских культур, 2009. С. 628–637.

115. Венжинович Н. Об'єктивація концепту *зовнішній вигляд людини* у фразеологізмах української мови. Мовознавчі студії. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.); [упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська]. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 46–55.

116. Венжинович Н., Полюжин М. Когнітивна інтерпретація національно-специфічного змісту фразеологічних одиниць. Матеріали IV Міжнар. наук. конф. «Пріоритети германського та романського мовознавства» (Луцьк–Світязь, 4–6 червня 2010 р.). *Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. № 8. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2010. С. 47–52.

117. Венжинович Н. Позитивна репрезентація людини у фразеологізмах української мови. *Українська мова: науково-теоретичний журнал Інституту української мови НАН України*. № 2. Київ, 2010. С. 33–43.

118. Венжинович Н., Полюжин. Когнитивные и этнокультурные аспекты фразеологической компаративистики. Материалы II Междунар. Крымского лингвистического конгресса «Язык и мир» (Ялта, 4–7 октября 2010 г.) // *Функциональная лингвистика: Научный журнал*; [науч. ред. А. Н. Рудяков]. № 1. Т. 2. Симферополь, 2010. С. 164–166.

119. Венжинович Н., Полюжин М. Контрастивний аналіз в изучении фразеологизмов. Тезиси докладов Междунар. науч. конф. «Язык – когниция – коммуникация» (Минск, 3–6 ноября 2010 г.) / редкол.: З. А. Харитончик (отв. ред.) [и др.]. Минск: МГЛУ, 2010. С. 182–183.

120. Венжинович Н. Відтворення негативних дій, учинків людини у фразеологізмах української мови. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*: зб. наук. праць; [відп. ред. І. В. Сабадош]. Ужгород: Говерла, 2010. № 14. С. 15–19.

121. Венжинович Н. Лингвокультурологические особенности фразеологизмов в русском и украинском языках. Материалы XXXIX Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеология и языковая динамика: сб. научн. тр.; [под. ред. проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В.]. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство ‘‘Лема’’», 2011. С. 113–117.

122. Венжинович Н. Фразеологічні одиниці на позначення категорії кількості в англійській, українській та російській мовах. Матеріали V Між нар. наук.-практ. конф. «Міжкультурна комунікація: мова– культура – особистість» (Острог, 24–25 березня 2011 р.). *Наукові записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. Вип. 19. С. 215–220.

123. Венжинович Н. Фразеологізми з компонентом *око/очи* в англійській, українській та російській мовах. Матеріали IV Міжнар. наук. конф. «Іноземна філологія у ХХІ столітті» (Запоріжжя, 8–9 квітня 2011 р.). *Нова філологія*: зб. наук. праць. Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2011. № 44. С. 189–192.

124. Венжинович Н. Фразеологізми з ономастичним компонентом в українській, російській та англійській мовах. Матеріали XIV Всеукр. наук. конф. «Українська онімія в часі і просторі» (Івано-Франківськ, 26–27 травня 2011 р.). *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Філологія*. Вип. XXIX–XXXI. Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету, 2011. С. 402–407.

125. Венжинович Н. Особливості реалізації національно-культурної специфіки фразеологізмів (на матеріалі української, російської та англійської мов) / Наталія Венжинович. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 24. Ужгород: Говерла, 2011. С. 67–72.

126. Венжинович Н. Фразеологічні одиниці з античних джерел (на матеріалі української, російської та англійської мов). Матеріали X Міжнар. наук.-практ. конф. «Проблеми зіставної семантики» (Київ, 22–23 вересня 2011 р.) *Проблеми зіставної семантики*: зб. наук. статей; [відп. ред. Корольова А. В.]. Вип. 10. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2011. Ч. II. С. 66–71.

127. Венжинович Н. Фразеологічна картина світу у творах Бориса Харчука. Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Творчість Бориса Харчука: художній літопис ХХ століття» (Кременець, 22–23 вересня 2011 р.). *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія: Літературознавство*; [за ред. М. П. Ткачука]. № 33. Тернопіль, 2011. С. 290–294.

128. Венжинович Н. Національно-культурна специфіка фразеологічних одиниць (на матеріалі англійської та російської мов). Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Загальні проблеми фразеології» (Горлівка, 20 жовтня 2011р.) / редкол.: С. П. Волосевич (голов. ред.) [та ін.]. Горлівка: Вид-во ГДПІМ, 2011. – С. 15–17.

129. Венжинович Н. Фразеологізми з компонентом *білий* в українській та російській мовах. Матеріали IV Міжнар. наук. конф. «Мова, культура і соціум у гуманітарній парадигмі» (Кам'янець-Подільський, 27–29 жовтня 2011 р.). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Філологічні науки; [відп. ред. Л. М. Марчук]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Вип. 28. С. 5–57.

130. Венжинович Н. Отражение моральных ценностей человека во фразеологизмах украинского и русского языков. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вип. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 84–88.

131. Венжинович Н. Утілення євангельської мудрості у фразеологічних виразах української та російської мов. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 25. Ужгород: Говерла, 2011. С. 40–44.

132. Венжинович Н. Культурно-познавательное пространство украинской и русской фразеологии. Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.); [под науч. ред. А. М. Мелерович]. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 59–61.

133. Венжинович Н. Отражение общечеловеческих ценностей во фразеологизмах русского, украинского и английского языков / Наталия Венжинович. Материалы XI Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вип. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб.

научн. тр. ; [под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В.]. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 34–40.

134. Венжинович Н. Національно-культурна специфіка фразем у творах Петра Скунця. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 28. Ужгород: Говерла, 2012. С. 164–166.

135. Венжинович Н. Семантичний простір фразеологізмів української мови і мовна гра. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 83–88.

136. Венжинович Н. Образные параллели и лакуны, характерные для фразеологических зоонимов в языках различных типов. Материалы Круглого стола памяти проф. Е. С. Кубряковой (Москва, 30–31 октября 2012 г.). *Когнитивные исследования языка*. Вып. 12: Теоретические аспекты языка в репрезентации: сб. науч. тр. Москва: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина, 2012. С. 595–602.

137. Венжинович Н. Ф. Лингвокультурологический вектор когнитивной фразеологии. Когнитивные факторы взаимодействия фразеологии со смежными дисциплинами: сб. науч. тр. по итогам III Междунар. науч. конф. (Белгород, 19–21 марта 2013 года) / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. С. 43–46.

138. Венжинович Н. Ф. Фразеологические единицы с именами собственными: национальное и интернациональное в русском и украинском языках / Н. Ф. Венжинович // Национальное и интернациональное в славянской фразеологии. Коллективная монография. XV Международный съезд славистов. Минск, 20–27 августа 2013 г. / отв. ред. Х. Вальтер, В. М. Мокиенко. – Greifswald, 2013. 276 с.

139. Венжинович Н. Ф. Отражение моральных устоев человека во фразеологизмах из Библии. *Die slawische Phraseologie und die Bibel. Kollektivmonographie*. Redaction: Harry Walter (Greifswald), Valerij M. Mokienko (Sankt-Petersburg), Dana Baláková (Ružomberok). Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, Greifswald, 2013. 205 с.

140. Венжинович Н. Ф. Актуалізація концепту *вода* у фраземах російської та української мов: лінгвокультурологічний аспект. «Вода» в

славянської фразеології і пареміології. Колективна монографія: В 2 т. Т. 2. / Науч. ред. Андраш Золтан, Олег Федосов, Саболяч Янурик. Budapest: TINTA KÖNYVKIADÓ, 2013. 744 с.

141. Венжинович Н. Мовна актуалізація концепту *материнство* у фразеологізмах української мови. ROSSICA OLOMUCENSIA. Sborník příspěvků mezinárodní konference XXII. Olomoucké dny rusistů. 04.–06.09. 2013. Olomouc, 2014. S. 337–342.

142. Венжинович Н. Лінгвокультурологічні особливості відтворення долі людини у фразеологізмах української мови (на матеріалі поетичних творів Т. Шевченка). Słowo. Tekst. Czas XII. Frazeologia w idiolekcie i systemach języków słowiańskich. W 200. rocznicę urodzin Tarasa Szewczenki / pod red. M. Aleksiejenki, H. Biłowus, M. Hordy, W. Mokijenki i H. Waltera. Szczecin – Greifswald, 2014. T. 1. S. 190–196.

143. Венжинович Н. Вербалізація концептів *батько* і *мати* у фраземах української мови (на матеріалі творів Т. Г. Шевченка). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Вип. 31. Ужгород: Говерла, 2014. С. 298–300.

144. Венжинович Н. Фразеологічна картина світу у творах І. Нечуя-Левицького. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Філологічні науки*. Випуск 38. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – С. 94–98.

145. Венжинович Н. Ф. Національно-культурні конотації як спосіб утілення світу цінностей у мовному менталітеті (на матеріалі фразеологізмів української мови) / Н. Ф. Венжинович // *Материалы Международной научной конференции «Устойчивые фразы в парадигмах науки», посвященной 100-летию со дня рождения В. Л. Архангельского (Тула, 8–11 июня 2015 г.)*. – Тула: Издательско-полиграфическое объединение С-принт, 2015. – С. 353–356.

146. Венжинович Н.Ф. Простір і час в українській фразеології: лінгвокультурологічний аспект. *Prostor in čas v frazeologiji: kolektivna monografija* / uredile Erika Kržišnik, Nataša Jakop, Mateja Jemec Tomazin. 1. izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2016. S. 423–428.

147. Венжинович Н.Ф. Устойчивые сравнения как средство объективации ценностей в системе фразеологии украинского языка: лингвокультурологический аспект. *Устойчивые сравнения в системе фразеологии: коллективная монография* / отв. ред. В.М. Мокиенко. Санкт-

Петербург – Грайфсвальд, 2016. С. 59– 62.

148. Венжинович Н.Ф. Фраземіка в повісті І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я» як джерело відтворення ментальних рис українців. *Мовознавчий вісник: зб. наук. праць / редкол. Г.І. Мартинова (відп. ред.) [та ін.]*. Черкаси, 2016. Вип. 21. С. 61–66.

149. Венжинович Н. Відтворення особливостей менталітету українців у фразеології української мови. *Лексикографіята в началото на XXI в.: Доклади от Седмата междунар. конф. по лексикография и лексикология (София, 15 – 16 октомври 2015 г.) / отгов. ред. Д. Благоева*. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2016. С. 412–17.

150. Венжинович Н.Ф. Phraseological units of Ukrainian designating interpersonal relations and oppositions. *Phraseologie und naïve Psychologie: Internationale Konferenz, Institut für Slawistik der Karl- Franzens-Universität Graz, 7–10. April 2016. Resumees. S. 77*

151. Венжинович Н., Полюжин М. Концепт у лінгвокультурологічній конотації фразеологічних одиниць. *Актуальні проблеми романо-германської філології та прикладної лінгвістики: науковий журнал / редкол.: В.І. Кушнерик та ін. Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2016. Вип. 4 (13). С. 138–148.*

152. Венжинович Н.Ф. Когнитивный и национально-культурный аспекты изучения фразеологических единиц (на материале украинского языка). *Когнитивные исследования языка. Когнитивная лингвистика в антропоцентрической парадигме исследований / глав. ред. серии Н.Н. Болдырев*. Москва: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2017. Вып. XXX. С. 452–455.

153. Венжинович Н. Фразеологізми у Святому Письмі: етнолінгвістичний аспект. *Українська мова на осі часу. Василеві Васильовичу Німчукові / Ін-т укр. мови НАН України / упорядн.: Г.В. Воронич, Н.В. Пуряєва*. Київ: КММ, 2017. С. 354–357.

154. Венжинович Н. Мовна картина світу українців крізь призму фраземіки української мови. *Україністика и словенски свет: зборник научних радова Филолошки факултет у Београду / гл. ур. Љ. Поповић*. Београд: Филолошки факултет, 2017. С. 221–227.

155. Венжинович Н. Фраземи української мови з ономастичним компонентом. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство / відп. ред. Т.П. Вільчинська*. Тернопіль:

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. Вип. 1 (27). С. 63–66.

156. Венжинович Н. Портретна характеристика людини у фраземіці української мови. *Вісник Львівського університету. Серія філологічна* / голов. ред. Т. Салига. Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2017. Вип. 64. Ч. II. С. 360–365.

157. Венжинович Н. Лінгвоконцептуальні особливості фразеологізації. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць* / відп. ред. І.В. Сабадош. Ужгород: Говерла, 2018. Вип. 23. С. 397–399.

158. Венжинович Н. Фразеологічні одиниці української мови на позначення міжособистісних стосунків та опозицій. *Phraseologie und (naive) Psychologie* // *Grazer Studien zur Slawistik* / Heinrich Pfandl (Hrsg). Hamburg, 2018. Band 9. S. 393–402.

159. Венжинович Н. Фраземіка української літературної мови в контексті когнітології та лінгвокультурології: монографія. Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2018. 463 с.

160. Венжинович Н. Символи духовності у фраземіці української мови як віддзеркалення мовної картини світу. IX Міжнар. конгрес українців. *Мовознавство: зб. наук. статей* (До 100-річчя Національної академії наук України) / [голов. ред. Г. Скрипник]; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. К.: Вид-во ІМФЕ, 2018. С. 343–351.

161. Венжинович Н.Ф. Нові підходи до вивчення фразеологічних одиниць. *Papers of the 4th International Scientific Conference «Science progress in European countries: new concepts and modern solutions»*. December 28, 2018, Stuttgart, Germany. С. 704–713.

162. Venzhynovych N.F. Basic Problems of Phrase Studies in Modern Linguistics. *Development trends of philological sciences: collective monograph* / D. Ch. Chyk, O. M. Demska, I. I. Dmytriv, M. Yu. Fedurko, etc. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. С. 274–295. DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-127-8/274-295>

Liha-Pres is an international publishing house which belongs to the category „C” according to the classification of Research School for Socio-Economic and Natural Sciences of the Environment (SENSE) [isn: 3943, 1705, 1704, 1703, 1702, 1701; prefixMetCode: 978966397].

163. Венжинович Н. Про компонент-символ у мовних одиницях. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. Ужгород:

ПП Данило С.І. 2019. Вип. 1(41). С. 38–46.

164. Венжинович Н. Фраземи української мови на позначення вчинків людини (на матеріалі історичного роману у віршах «Берестечко» Ліни Костенко). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць*. Ужгород: ПП Данило С.І. 2019. Вип. 24. С. 15–20.

165. Венжинович Н. Українська біблійна фразеологія на тлі інших слов'янських і неслов'янських мов (на матеріалі словника «Лепта біблейской мудрости» вісімнадцятьма мовами). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Вип. 812: *Романо-слов'янський дискурс*. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. С. 24–29.

166. Венжинович Н. Фраземи з компонентами-соматизмами у творах М. Матіос і В. Шкляра. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Філологія*. Ужгород: ПП Данило С.І. 2019. Вип. 2(42). С. 13–21.

167. Venzhynovych N. Phrases with the keyword-symbols (on the material of the Ukrainian and Russian languages). *Scientific Journal «WEST-EAST»*. Tbilisi: Publishing House «UNIVERSAL». Vol 2/1, № 1, 2019. S. 59–62.

168. Венжинович Н. «Лепта біблейской мудрости» вісімнадцятьма мовами як вагомий результат міжнародної співпраці. *Галактика Слова: Галині Макарівні Гнатюк / Ін-т укр. мови НАН України*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2020. С. 177–183; портр. (Серія «Не все сплива рікою часу...»).

169. Венжинович Н. О заимствованиях в украинской фразеологии. *Die slawische Phraseologie: Entlehnungen und Kalkierungen in der slawischen Phraseologie*. Kollektivmonografie. Harry Walter, Valerij M. Mokienko (Hrsg.) Greifswald: Universität Greifswald, 2020. 180 S. ISBN: 978–3–86006–471–9. S. 43–46.

170. Венжинович Н. Діалектна фраземіка як предмет лінгвокультурологічного аналізу. *Słowiańska frazeologia gwarowa II: monografia zbiorowa*. Pod redakcją Macieja Raka i Valerija M. Mokienki. Kraków. 2020. S. 73–80.

171. Венжинович Н. Проблеми перекладу прислів'їв та афоризмів з української мови англійською. *Słowo. Tekst. Czas XIII Frazeologia w dyskursie i przekładzie: monografia zbiorowa*. Pod redakcją Mirosławy Hordy. Szczecin. 2020. S. 241–248.

172. Венжинович Н. Про наукову спадщину професора Віктора Ужченка. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*.

Ужгород, 2020. Вип. 1 (43). С. 61–69.

173. Венжинович Н.Ф. Основні тенденції розвитку фразеології української мови. *Новое в русской и славянской фразеологии: сборник научных статей в честь 80-летия В.М. Мокиенко и 70-летия Л.И. Степановой.* Olomouc, 2020. С. 70–74.

174. Вернер А. В. Семантическая и функционально-коммуникативная характеристика фразеологических единиц с культурным компонентом значения: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика». Москва, 1998. 23 с.

175. Воркачѳв С. Г. Методологические основания лингвокогнитологии. Теоретическая и прикладная лингвистика: межвузовский сб. науч. трудов. Вып. 3. Аспекты метакоммуникативной деятельности. Воронеж, 2002. С. 79–95.

176. Воркачев С. Г. Счастье как лингвокультурный концепт. Москва: Гнозис, 2004. 192 с.

177. Воробьев В. В. Лингвокультурология (теория и методы): монография. Москва: РУДН, 2008. 336 с.

178. Гаўрылович В. Г. Унутраны свет чалавека ў зоонімнай фразеалогіі (на матэрыяле беларускай, рускай і англійскай моў). Матэрыялы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол. В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 55–59.

179. Гаврилович О. Г. Зоонимные фразеологизмы с общим значением «Воздействие человека на другого» в белорусском, русском и английском языках / О. Г. Гаврилович. Материалы XI Междунар. филол. конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 95–99.

180. Гак В. Г. Фразеология, образность и культура. *Советская лексикография.* Москва, 1988. С. 136.

181. Гак В. Г. Национально-культурная специфика метонимических фразеологизмов. Фразеология в контекстах культуры. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 260–265.

182. Гамзюк М. В. Культурологічний аспект емотивності фразеологічних одиниць німецької мови. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського державного університету*. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Київ: Видавничий центр КДЛУ, 2000. Вип. 2. С. 49–58.

183. Гамзюк М. Соціокультурні фактори емотивності фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 79–85.

184. Говердовский В. И. Опыт функционально-типологического описания коннотации: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: 10.02.02. Москва, 1977. 44 с.

185. Голобородько К. Ю. Лінгвістичний статус концепту. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ, 2003. Вип. 1. С. 16–21.

186. Городецька О. В. Національно-марковані концепти в британській мовній картині світу ХХ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 04 – германські мови. Київ, 2003. 21 с.

187. Григорьев А. В. Русская библейская фразеология в контексте культуры Москва: Индрик, 2006. 360 с.

188. Грозьян Н. Ф. Фразеологічна мікросистема «поведінка людини» в українській мові (ідеографічний, аксіологічний аспекти): автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Дніпропетровськ, 2003. 20 с.

189. Грозьян Н. Ф. Семантично-поле фразеологічних одиниць „корисливість людини” в українській мові: ідеографічний і психосемантичний аспекти *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. № 2. 2006. С. 67–73.

190. Грозьян Н. Фразеологічна система «Вербальна агресивна поведінка людини» в українській мові: ідеографічний аспект. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 180–187.

191. Гутовская М. С. К вопросу о национальном во фразеологии. Материалы XXXIX Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вип. 22: Фразеология и языковая динамика: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald –

Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 102–106.

192. Демський М. Т. Дієслівні фразеологічні одиниці. *Українська мова і література в школі*. 1972. № 6. С. 36–39.

193. Демський М. Т. Лити воду на колесо. *Українська мова і література в школі*. 1981. № 2. С. 62–63.

194. Демський М. Т. Три мішки гречаної вовни. *Українська мова і література в школі*. 1983. № 12. С. 68–71.

195. Демський М. Т. Деривація фразем на базі слів та вільних синтаксичних конструкцій. *Мовознавство*. 1988. № 1 (127). С. 37–45.

196. Демський М. Т. Системні зв'язки у сфері фразеології. *Мовознавство*. 1991. № 2. С. 36–43.

197. Демський М. Суть фраземи, її ономазіологічні функції й особливості номінації. *Записки Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Праці філологічної секції*. Львів, 1992. Т. 224. С. 240–265.

198. Демський М. Т. Українська фраземіка (дериваційна база, семантико-граматичні особливості): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. 1994б. 34 с.

199. Дем'яненко Н. Дослідження семантичної структури лексико-фразеологічного поля ментальної характеристики у польській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. пр. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 117–120.

200. Дем'яненко Н. Б. Фразеологічні одиниці як найконденсованіше вираження у мові національно-культурного компонента. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 5. Кн. 1. С. 92–96.

201. Денисенко С. Н. Когнітивні аспекти фразотворення. Семантика, синтактика, прагматика мовленнєвої діяльності. Львів, 1999. 234 с.

202. Денисенко С. Культурологічний компонент в семантиці фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2000. Вип. 1. Т. 2. С. 73–78.

203. Денисенко С. Н. Воспроизводство этнокультурной специфики фразеологических единиц в их дериватах. Материалы докладов Междунар. науч. конф. „Номинация и дискурс” (Минск, Беларусь, 8–9 ноября 2006 г.). Ч. 1. С. 15–18.

204. Денисенко С. Н. Когнітивно-семантична організація фразеологічних

дериватів (на матеріалі німецької фразеології). *Мова і культура*: зб. наук. пр. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. Вип. 9. Т.V (93). С. 135–137.

205. Денисенко С., Хлант Г. Фразеологічна картина світу як джерело етнокультурної інформації. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 188–192.

206. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом *Вопросы языкознания*. 1996. № 1. С. 71–93.

207. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика в фразеологии *Вопросы языкознания*. 1997. № 6. С. 37–48.

208. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика в фразеологии *Вопросы языкознания*. 1998. № 6. С. 48–57.

209. Добролюба Г. М. Лінгвістична та культурологічна специфіка використання «кольорових» фразеологізмів. *Мова і культура*: науковий щорічний журнал. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. 6. Т. III. Ч. 1. С. 198–204.

210. Довженко С. В. Роль етимологического анализа в раскрытии своеобразия национально-культурного компонента фразеологизмов. *Мова і культура*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. Вип. 6. Т. III. Ч. 1. С. 208–215.

211. Долгова А. О. Лингвокультурологическая значимость компаративной фразеологии. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 100–103.

212. Дубровина К. Н. Лексикографические комментарии к библейским фразеологизмам. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты). Материалы Междунар. научн.-практ. конф., посв. юбилею докт. филол. наук, проф. А. М. Мелерович. Москва: Элпис, 2008а. С. 484–487.

213. Дубровина К. Н. Лингвострановедческое комментирование библейской фразеологии русского языка. Язык, культура, менталитет:

проблемы изучения в иностранной аудитории. Материалы VII Междунар. научн.-практ. конф. (Санкт-Петербург, 24–26 апреля 2008 г.). Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2008б. Т. 2. С. 49–54.

214. Дубровина К. Н. Русские и иноязычные библеизмы. Их сходства и различия. Материалы I Междунар. науч.-практ. конф. МГИМО МИД РФ «Русский язык – посредник в диалоге языков и культур» (в рамках программы «Русский язык в XXI веке») (Москва, 19–20 февраля 2009 г.). Москва: МГИМО, 2009а. С. 50–69.

215. Дубровина К. Н. Библия как источник интернациональных и национально-своеобразных библейских фразеологизмов / К. Н. Дубровина // Русский язык в многополярном мире: новые лингвистические парадигмы диалога культур: сб. статей Междунар. науч.-практ. конф., посвященной 50-летию образования РУДН (Москва, 22–24 октября 2009 г.). – М.: Изд-во РУДН, 2009б. – С. 46–50.

216. Дубровина К. Н. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов Москва: Флинта: Наука, 2010. 808 с.: илл.

217. Дубровина К. Н. Библейские фразеологизмы в русской и европейской культуре: монография. Москва: Флинта: Наука, 2012. 264 с.: илл.

218. Этнокультурные константы в русской языковой картине мира: генезис и функционирование: Материалы Междунар. науч. конф. (Белгород, 29 сентября–1 октября 2005 г.). Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. 357 с.

219. Єрмоленко С. С. Про взаємовідношення лексичної та фразеологічної семантики. Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.) ; [відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк]. Київ, 2011. С. 130–137.

220. Жайворонок В. В. Етнолінгвістика в колі суміжних наук. *Мовознавство*. 2004. № 5–6. С. 23–35.

221. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник Київ: Довіра, 2006. 703 с.

222. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси; [навч. посіб.]. Київ: Довіра, 2007. 262 с.

223. Жайворонок В. В. Мова та етносвіт. *Культура народів Причорномор'я*: науковий журнал. Сімферополь, 2009. № 168. Т. 1. С. 259–261.

224. Жайворонок В. В. Мовні знаки української етнокультури в антропоцентричному висвітленні. *Мовознавство*. 2012. № 2. С. 58–64.

225. Жданова Л. А., Ревзина О. Г. «Культурное слово» милосердие. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 56–61.

226. Жуйкова М. В. Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов: монографія. Луцьк: РВВ «Вежа», 2007. 416 с.

227. Жуйкова М. В. Проблема реконструкції сталих виразів: ідіома *и концы в воду* в синхронії і діахронії. Мовознавчі студії. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 124–134.

228. Жуйкова М. В. Образна основа фразеологізмів і фреймове моделювання. Матеріали Міжнарод. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вип. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 22–26.

229. Жулинський М. Історія його краю – в його творах / У кн.: Чендей Іван. Вибрані твори в двох томах / М. Жулинський. Київ: Дніпро, 1982. С. 5–18.

230. Загоровская О. В. Образный компонент значений слова. *Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака*. Воронеж, 1983. С. 48–115.

231. Загот М. А. Ищите и найдете, или Англо-русский словарь библеизмов для всех и каждого. Москва: Р. Валент, 2004. 280 с.

232. Задорожний В. Б. Семантична реконструкція фразеологізму *пасти задніх*. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.); [відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк]. Київ, 2011. С. 145–149.

233. Залевская А. А. Психолингвистический поход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж, 2001. С. 36–44.

234. Зыкова И. В. Фразеологизмы как источник культурной информации о русском слове: от концептуальных метафор к стереотипным

представленням. Матеріали XXXIX Міжнарод. філологічної конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеологія і мовна динаміка: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиєнко В. М. і доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 94–101.

235. Зюкова І. В. Архетипическа опозиція «СВОЙ – ЧУЖОЙ» в смислово-змістовому значенні англійських фразеологізмів. Матеріали XL Міжнарод. філологічної конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеологія в часі і просторі: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиєнко В. М. і доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 27–33.

236. Золотих Л. Г. Репрезентація концептів «ТЕРПЕНИЕ», «ТЕРПИМОСТЬ» і «ТОЛЕРАНТНОСТЬ» російської фразеологією. Матеріали XXXIX Міжнарод. філологічної конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеологія і мовна динаміка: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиєнко В. М. і доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 118–123.

237. Зорівчак Р. П. Фразеологія в лінгвокраїнознавчому аспекті. *Мовознавство*. 1990. № 3. С. 76–78. Рец. на кн.: Ажнюк Б. М. Англійська фразеологія в культурно-етнічному висвітленні. Київ: Наукова думка, 1989. 136 с.

238. Зубець Н. О. Мінімальні ідіоми в українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1997. 20 с.

239. Іваненко В. Л. Художній концепт: проблема визначення на рівні ментальних структур як форм відображення дійсності (на матеріалі життєтворчості Т. Г. Шевченка). *Науковий вісник Волинського державного університету: Мовознавство*. 2004. № 6. С. 98–103.

240. Іванова М. А. Культурологічний аспект мовних одиниць: монографія. Уфа: Из-во Башкир. ун-та, 2002. 116 с.

241. Івашина С. В. Фразема – 2004: формування фразеологічних єдностей *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 15. Кн. 1. С. 132–135.

242. Іващенко В. Компоненти змістової структури концепту як одиниці етнокультури. *Українська мова*. 2004. № 4. С. 18–28.

243. Іващенко В. Л. Художній концепт: проблема визначення на рівні

ментальних структур як форм відображення дійсності (на матеріалі життєтворчості Т. Г. Шевченка). *Науковий вісник Волинського державного університету: Мовознавство*. 2004. № 6. С. 98–103.

244. Івченко А. Негативна характеристика розумових здібностей людини у фразеології серболужицької та української мови. *Проблеми слов'янознавства*. Львів, 1990. Вип. 41. С. 146–148.

245. Івченко А. Етнічні стереотипи в українській фразеології. Третій Міжнар. конгрес україністів. *Мовознавство*. Харків, 1996. С. 204–207.

246. Івченко А. Засади етимологічного аналізу української народної фразеології. Зб. Харківського історико-культурного товариства. Харків, 1998а. Т. 7. С. 105–122.

247. Івченко А. Історія та етимологія української фразеології; [бібліограф. покажчик (1864–1998)]. Харків, 1998б. 160 с.

248. Івченко А. Українська народна фразеологія: ономазіологія, ареали, етимологія. Харків: Фоліо, 1999. 304 с.

249. История ментальностей, историческая антропология, зарубежные исследования в обзорах и рефератах. Москва: Наука, 1996. 328 с.

250. Казачук И. Г. Семантическая структура субкатегории межличностных отношений (на материале процессуальных фразеологических единиц). Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Эллис»», 2008. С. 217–220.

251. Калашник В. С., Колоїз Ж.В. Словник фразеологічних антонімів української мови. Київ: Довіра, 2004. 284 с.

252. Калашник В. Інертекстуальність у романі Ліни Костенко «Записки українського самашедшого» (семантико-стилістичний і лінгвокультурологічний аспекти). Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 281–291.

253. Каракуця О. М. Фразеологізми української мови з компонентом *душа* (структурно-семантичний, ідеографічний, лінгвокультурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 19 с.

254. Карасик В. И. О категориях лингвокультурологии. Языковая личность: проблемы коммуникативной деятельности. Волгоград, 2001. С. 3–16.

255. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты*: сб. науч. тр. Волгоград-Архангельск: Перемена, 1996. С. 3–16.

256. Карасик В. И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 75–80.

257. Караулов Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка: монография. Москва: Наука, 1981. 366 с.

258. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва: Наука, 1987. 261 с.

259. Карпенко О. Засади когнітивної ономастики. *Науковий вісник Чернівецького університету. Серія філологія*. № 356–359. С. 396–401.

260. Килевая Л. Т. Национально-культурная специфика славянских фразеологизмов с компонентом *сердце*. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1. М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 110–113.

261. Кись Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму): монографія. Львів: Літопис, 2002. 304 с.

262. Кобозева И. М. Лингвистическая семантика. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. 352 с.

263. Кобрин Н. А. Язык и ментальность человека. Тезисы докладов Междунар. науч. конф. „Язык и культура” (Москва, 14–17 сентября 2001г.). Москва: Ин-т иностр. яз. РАН, 2001. С. 49.

264. Ковалева Л. В. Фразеологизация как когнитивный процесс: монография. Воронеж: Изд-во Воронежского гос. ун-та, 2004. 184 с.

265. Коваль В. И. Фразеологизм *женская логика*: семантика, концептуализация, употребление. Материалы XXXIX Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеология и языковая динамика: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 38–41.

266. Коваль В. И. Языковая картина мира и ее отражение в славянской энофразеологии. Материалы Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1. М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 29–32.

267. Коваль В. И. Фразеологизм *СЪЕСТЬ СОБАКУ* в пространстве интернета. Материалы XL Междунар. филол. конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.) Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 167–171.

268. Ковшова М. Л. Как с писаной торбой носиться: принципы когнитивно-культурологического исследования идиом. *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 164–173.

269. Ковшова М. Л. Семантика и прагматика фразеологизмов (лингвокультурологический аспект): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Москва, 2009. 48 с.

270. Когнитивно-дискурсивные аспекты лингвокультурологии: коллектив. монография [Н. Ф. Алефиренко и др.; науч. ред. Н. Ф. Алефиренко]. Волгоград: Перемена, 2004. 255 с.

271. Козловський В. В. Структура лінгвокультурного концепту (на матеріалі німецької мови). Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 15. Кн. 1. С. 196–200.

272. Кожуховська Людмила. Системні класифікації фразеологічних одиниць в україністиці. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 192–198.

273. Колесникова І. Особливості фразеологічної мікросистеми на позначення егоїзму в українській та англійській мовах. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського,

2012. С. 211–216.

274. Колесов В. В. Древняя Русь: наследие в слове. Мир человека. Санкт-Петербург, 2000. 316 с.

275. Коломієць О. М. Фразеологічна синоніміка мови української художньої прози (на матеріалі творів Є. П. Гуцала): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2006. 20 с.

276. Комлев Н. Г. О культурном компоненте лексического значения. *Вестник МГУ. Филология*. 1966. № 5. С. 46–51.

277. Комлев Н. Г. Слово в речи: денотативные аспекты. Москва: Изд-во МГУ, 1992. 301 с.

278. Кононенко В. Символи української мови: монографія. Івано-Франківськ: Плай, 1996. 272 с.

279. Кононенко В. Концепти українського дискурсу: монографія. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2004. 248 с.

280. Кононенко Віталій. Мова у контексті культури: монографія. Київ – Івано-Франківськ: Плай, 2008. 390 с.

281. Кононова И. В. Структура и языковая репрезентация британской национальной морально-этической концептосферы (в синхронии и диахронии): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 2010. 40 с.

282. Копыленко М. М. Очерки по общей фразеологии. Воронеж: Либроком, 2010. 192 с.

283. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5–6 (226–227). С. 12–22.

284. Кравченко О. В. Лінгвокультурологічний копонент значення і формування культурологічної компетенції. *Актуальні проблеми романо-германської філології та Болонський процес*. Матеріали Міжнар. наук. конф. (Чернівці, 24 –25 листопада 2004 р.). Чернівці: Рута, 2004. С. 138–139.

285. Кравченко А. В. Является ли язык репрезентативной системой? *Studia Linguistica Cognitiva*. Москва, 2006. Вып. 1. Язык и Познание: Методологические проблемы и перспективы. С. 135–156.

286. Красавский Н. А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое

и сопоставительное языкознание. Волгоград, 2001. 40 с.

287.Красных В. В. От концепта к тексту и обратно. *Вестник МГУ*. Сер. 9. Филология. 1998. № 1. С. 13–39.

288.Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: монография. Москва: Гнозис, 2001. 270 с.

289.Красных В. В. „Свой” среди „чужих”: миф или реальность?. Москва: Гнозис, 2003. 374 с.

290.Краснобаєва-Чорна Ж. Інтегральний підхід до інтерпретації концепту (філософський та лінгвокультурологічний вектори). *Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Донецьк, 2006. Вип. 14. С. 27–31.

291.Краснобаєва-Чорна Ж. В. Формування ядра та периферії концепту „життя” в українській фраземіці. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. № 2. С. 141–146.

292.Краснобаєва-Чорна Ж. В. Концепт *життя* в українській фраземіці: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец.10.02.01 українська мова. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

293.Краснобаєва-Чорна Жанна. Концептуальний аналіз як метод концептивістики (на матеріалі концепту *життя* в українській фраземіці) / Жанна Краснобаєва-Чорна. *Українська мова*. 2009. № 1. С. 41–52.

294.Краснобаєва-Чорна Жанна. Дискурсивно-рангові особливості фразем у дискурсивних практиках: типологічні вияви фраземних ігрових начал. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 187–192.

295.Краткий словарь когнитивных терминов / [сост. Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина]. Москва, 1996. 208 с.

296.Крепель В. І. Роль внутрішньої форми у процесі утворення фразеологізмів. *Мовознавство*. 1989. № 3 (135). С. 43–49.

297. Kryński, A., Poluzhyn, M., & Venzhynovych, N. (2019). METHODS OF BIBLICAL PHRASE STUDIES. *Scientific Journal of Polonia University*, 35(4), 62–69. <https://doi.org/10.23856/3507>

298.Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности. Москва: Наука, 1986. 156 с.

299.Кубрякова Е. С. Об одном фрагменте концептуального анализа

слова ПАМЯТЬ. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 85–91.

300. Кубрякова Е. С. и др. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. Москва: Наука, 1991. 240 с.

301. Кубрякова Е. С. Модели порождения речи и главные отличительные особенности речемыслительного процесса. *Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи*. Москва: Наука, 1991. С. 67–140.

302. Кубрякова Е. С. Проблемы представления знаний в современной науке и роль лингвистики в решении этих проблем. *Язык и структура представления знаний*. Москва: ИНИОН РАН, 1992. С. 4–38.

303. Кубрякова Е. С. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика, психология, когнитивная наука. *Вопросы языкознания*. 1994. № 4. С. 34–47.

304. Кубрякова Е. С. Язык пространства и пространство языка (к постановке проблемы). *Известия РАН. Серия литературы и языка*. Москва, 1997. Т. 56. № 3. С. 22–31.

305. Кубрякова Е. С. Семантика в когнитивной лингвистике. *Известия РАН. Серия литературы и языка*. Москва, 1999. Т. 58. № 5–6. С. 3–12.

306. Кубрякова Е. С. О понятиях места, предмета и пространства. *Логический анализ языка. Языки пространств*. Москва: Языки русской культуры, 2000. С. 84–92.

307. Кубрякова Е. С. Размышления о судьбе когнитивной лингвистики на рубеже веков. *Вопросы филологии*. 2001. № 1. С. 19–39.

308. Кубрякова Е. С. Язык и знание. Москва: Языки славянской культуры, 2004а. 555 с.

309. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004 б. № 1. С. 6–17.

310. Кубрякова Е. С. О современном понимании термина «концепт» в лингвистике и лингвокультурологии. *Реальность, язык и сознание: междунар. межвуз. сб. науч. тр. Вып. 2*. Тамбов: Изд-во ТГУ, 2002. С. 5–15.

311. Кузь Г. Т. Вигукові фразеологізми в українській мові: етнолінгвістичний та функціональний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Івано-Франківськ, 2000. 19 с.

312. Кузь Галина. Вигукові фразеологізми і мовна гра

Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). №3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 45–51.

313. Культурные концепты в языке и тексте: сб. науч. трудов; [науч. ред. Н. Ф. Алефиренко]. Белгород: Изд-во БелГУ, 2005. 164 с.

314. Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках; [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 344 с. (*Studia philologica*).

315. Куцик О. А. Слова-символи як образно-смісловий центр формування фразеологізмів (на матеріалі української та російської мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова; 10.02.02 – російська мова. Київ, 1997. 22 с.

316. Ладо Р. Лингвистика поверх границь культур. *Новое в зарубежной лингвистике (контрастивная лингвистика)*. Москва: Прогресс, 1989. Вып. XXV. С. 32–52.

317. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем: монография. Москва: Изд-во ЛКИ, 2008. 432 с. (Лингвистическое наследие XX века).

318. Лапшина М. Н. Семантическая деривация в когнитивном аспекте: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.04 – германские языки; 10.02.19 – общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика. Санкт-Петербург, 1996. 32 с.

319. Лапшина О. Г. Фразеологические единицы со значением социальных характеристик человека, омонимические терминологическим словосочетаниям. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Косторома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Эллис»», 2008. С. 236–239.

320. Ларин Б. А. Очерки по фразеологии: О систематизации и методах исследования фразеологических материалов. *Ученые записки Ленинградского ун-та. Серия Филология*. Т. 198. Вып. 24. Ленинград: ЛГУ, 1956. С. 200–225.

321. Латина О. В. Идиомы и экспрессивная функция языка. *Человеческий*

фактор в языке: языковые механизмы экспрессивности. Москва: Наука, 1991. С. 136–156.

322. Латыпов Л. Н. Лингвострановедческий аспект фразеологических единиц (на материале фразеологизмов русского и английского языков): дис. ... канд. филол. наук. Ленинград, 1989. 203 с.

323. Лебеденко Ю. Структурно-семантична характеристика фразеологізмів на позначення низьких інтелектуальних здібностей людини, що виражають ад'єктивне значення. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 236–240.

324. Левин-Штайнманн А. Лингвоспецифический компонент при оформлении концептов фразеологизмами. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*; [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 60–68.

325. Левицький А. Порівняльно-типологічні особливості етнокультурних маркерів у лексичних системах української та англійської мов. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип. 11. Кн. 1. С. 262–265.

326. Левченко О. П. Фразеологічна репрезентація світу. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 307–315.

327. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2005. 352 с.

328. Лепта библейской мудрости: библейские крылатые выражения и афоризмы на русском, английском, белорусском, немецком, словацком и украинском языках / авторы-составители: Д. Балакова, Х. Вальтер, Н. Ф. Венжинович, М. С. Гутовская, Е. Е. Иванов, В. М. Мокиенко. Могилев: МГУ им. А. А. Кулешова, 2014. 208 с.

329. Лескина С. В. Категория пейоративности в русском и английском языках в аспекте лингвокультурологического сопоставления (на материале фразеологических единиц): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Челябинск, 2010. 42 с.

330.Лызлов А. И. Образная оценка с семантикой локализации (на примере фразеологизмов английского языка). Материалы XL Междунар. филол. конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 181–184.

331.Лилич Г. А. К вопросу о влиянии библейского текста на русскую фразеологию. Матер. XXXI Всероссийской науч.-практ. конф. препод. и аспирантов (Санкт-Петербург, 11–16 марта 2002 г.). Влияние Библии на литературные языки. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ, 2002. Вып 7. С. 16–18.

332.Лисицька О. П. Концепти „добро « і „зло» в російській мовній картині світу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 – російська мова. Харків, 2001. 18 с.

333.Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні: зб. Харківського історико-культурного товариства. Нова серія. Харків, 1998. Т. 6. С. 129–144.

334.Лихачёв Д. С. Концептосфера русского языка. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: Антология. Москва: Akademia, 1997. С. 280–287.

335.Любова А. Н. Национальные корпоративные фразеологизмы английского, немецкого, норвежского и русского языков. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Косторома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 91–93.

336.Ляшенко Н. С. Внутрішня форма фразеологічних одиниць: онтологічний і культурологічний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова; 10.02.02 – російська мова. Київ, 1997. 24 с.

337.Майборода О. А. Українська фразеологія як джерело народознавства: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Харків, 2002. 18 с.

338.Макаров М. Л. Интерактивный анализ дискурса в малой группе. Тверь, 1998. 159 с.

339.Малыгин В. Т. Австрийская фразеология в социокультурном аспекте: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец.

10.02.04 – германские языки. Санкт-Петербург, 1999. 39 с.

340. Мартинюк А. П. Перспективи дискурсивного напряму дослідження концептів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія*. Харків, 2009. № 837. С. 14–18.

341. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию. Москва: Наследие, 1997. 208 с.

342. Маслова В. А. Лингвокультурология. [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]. Москва: Издат. центр „Академия”, 2001. 208 с.

343. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинта: Наука, 2004а. 204 с.

344. Маслова В. А. Культурно-национальная специфика русской фразеологии / В. А. Маслова. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*: сб. стат. [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки русской культуры, 2004б. С. 69–76.

345. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика [учеб. пособие. 3-е изд., перераб. и доп.]. Минск: ТетраСистемс, 2008а. 272 с.

346. Маслова В. А. Современные направления в лингвистике: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва: Изд. центр «Академия», 2008б. 272 с.

347. Маслова Т. Фразеологічні засоби вираження моральних якостей людини. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 630–633.

348. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія. Чому ми так говоримо: монографія. Харків: Вища школа, 1977. 232 с.

349. Мелерович А. М. К вопросу о типологии внутренних форм фразеологических единиц современного русского языка. *Активные процессы в области русской фразеологии*: межвуз. сб. науч. тр. Иваново, 1980. – С. 13–36.

350. Мелерович А. М. Семантическая структура фразеологических единиц современного русского языка как лингвистическая проблема: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01 – русский язык. Ленинград, 1982. 40 с.

351. Мелерович А. М. О структуре и функциях фразеологических символов. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках /*

- Отв. ред В. Н. Телия. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 94–101.
352. Мелерович А. М. Соотношение фразеологических моделей с когнитивными структурами в системе языка и речи. *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе*. Москва: Элпис, 2008. С. 29–34.
353. Мелерович А. М. Динамике когнитивных структур, вербализуемых индивидуально-авторскими употреблениями фразеологических единиц. Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.) / Под науч. ред. А. М. Мелерович. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 39–42.
354. Мельник Л. В. Культурно-національна конотація українських фразеологізмів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Донецьк, 2001. 18 с.
355. Мігалега М. Фразеологізми з ономастичними компонентами у творчості В. Гренджі-Донського. *Слов'янська ономастика*: зб. наук. пр. на честь 70-річчя докт. філол. наук, проф. П. П. Чучки. Ужгород, 1998. С. 166–171.
356. Мізін К. І. Компаративна фразеологія: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2007. 168 с.
357. Мизин К. И. Этнокультурное влияние на языковую концептуализацию мира: верификация двух гипотез. Фразеология и когнитивистика: матер. 1-й Междунар. науч. конф. (Белгород, 4–6 мая 2008 г.): в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: Изд-во БелГУ, 2008. Т. 1. Идиоматика и познание. С. 168–172.
358. Мізін К. І. Системні маркери компаративної фразеології крізь призму зіставлення (на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов). *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 60–70.
359. Мізін К. І. Людина в дзеркалі компаративної фразеології: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2011. 448 с.
360. Мізін К. І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної культурології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.17 – порівняльно-історичне і типологічне мовознавство. Київ, 2012. 32 с.
361. Мізін К. І. Нові напрями в українському мовознавстві: зіставна культурологія. *Мовознавство*. 2012. № 6. С. 38–52.

362. Місеньова В. В. Фразеологічні звороти, які не мають лексичних відповідників (семантичний, прагматичний, культурологічний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.02 – російська мова. Харків, 2005. 20 с.

363. Мітрохіна Л. М. Здобутки української фразеографії. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: зб. наук. праць. Запоріжжя, 2006. С. 89–100.

364. Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 486 с.

365. Мойсієнко А. К. Мова як світ світів. *Культура народів Причорномор'я*: науч. журнал. Сімферополь, 2009. № 168. Т. 1. С. 104–107.

366. Мойсієнко А. К. Актуалізація фразеологічних одиниць у художньому тексті. *Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія* (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.); [відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк]. Київ, 2011. С. 115–121.

367. Мойсієнко А. Світ української символіки. Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 274–280.

368. Мокиєнко В. М. Противоречия фразеологии и ее динамика: автореф. дис. ... доктора філол. наук: спец. 10.02.03. Ленинград, 1976. 32 с.

369. Мокиєнко В. М. Загадки русской фразеологии; [2-е изд., перераб]. Санкт-Петербург: Авалон, Азбука-классика, 2005. 256 с.

370. Мокиєнко В. М. Почему так говорят? От Авося до Ятя: Историко-этимологический справочник по русской фразеологии. Санкт-Петербург: Норинт, 2006. 512 с.

371. Мокиєнко В. М. Образы русской речи. Историко-этимологические очерки фразеологии; [2-е изд., испр.]. Москва: Флинта: Наука, 2007. 464 с.

372. Мокиєнко В. М. Когнитивное и акогогнитивное во фразеологии. Фразеология и когнитивистика: материалы 1-й Междунар. науч. конф. (Белгород, 4–6 мая 2008 г.): в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: Изд-во БелГУ, 2008. Т. 1. Идиоматика и познание. С. 13–27.

373.Мокиенко В. М. Познание и культура в зеркале когнитивной и исторической фразеологии. Фразеология, познание и культура: материалы Междунар. науч. конф. (Белгород, 7–9 сентября 2010 г.): в 2 т. / отв. ред. проф. Н. Ф. Алефиренко. Белгород: Изд-во БелГУ, 2010. Т. 1: Фразеология и познание. С. 8–20.

374.Мокиенко В. М. Фразеология и языковая динамика / В. М. Мокиенко // Материалы XXXIX Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеология и языковая динамика: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 30–37.

375.Мокиенко В. М. Национально-культурный и когнитивный аспекты фразеологической номинации: общее и различное. Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.) / Под науч. ред. А. М. Мелерович. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 9–13.

376.Мокиенко В. М. Фразеологическое пространство и время: картина мира или кривое зеркало? Материалы XL Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 14–19 марта 2011 г.). Вып. 23: Фразеология во времени и пространстве: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Х. Вальтера, проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург, 2012. С. 15–20.

377.Мокиенко В. Фразеология и языковая игра: динамика формы и смысла. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 100–109.

378.Назаренко О. В. Українська фразеологія як виразник національного менталітету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 2001. 18 с.

379.Никитин М. В. Концепт и метафора. *Studia Linguistica*. № 10. *Проблемы теории европейских языков*. Санкт-Петербург: Тригон, 2001. С. 16–34.

380.Никитина С. Е. О концептуальном анализе в народной культуре. *Логический анализ языка: культурные концепты*. Москва: Наука, 1991.

С. 117–123.

381. Никитина С. Е. Культурно-языковая картина мира в тезаурусном описании (на материале фольклорных и научных текстов): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук в форме науч. доклада: спец. 10.02.19 – теория языка. Москва, 1999. 54 с.

382. Німчук В. В. Християнство й українська мова. *Українська мова*. 2001. № 1. С. 11–30.

383. Новикова К. Ю. Лингвострановедческий анализ эмоционально экспрессивных фразеологических единиц (на материале французского языка): автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 – романские языки. Москва, 1998. 22 с.

384. Новикова Н. А. Фразеологические единицы с концептом «жизнь» в дискурсе культуры. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*; [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 234–250.

385. Опарина Е. О. Установка культуры и диапазон метафоризации: К вопросу о мотивах образной концептуализации. *Культурные слои во фразеологизмах и дискурсивных практиках*; [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 53–59.

386. От языковой картины мира средневекового славянина к современной русской языковой картине мира: коллектив. монография [под ред. С. Г. Шулежковой: в 2-х ч]. Магнитогорск: МаГУ, 2008. Ч. 2. 270 с.

387. Пальчевська О. С. Фразеологічні одиниці у системі культурних кодів / О. С. Пальчевська. Матеріали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.] Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 141–144.

388. Папіш В. А. Семантико-функціональна природа фразеологізмів у художній прозі закарпатоукраїнських письменників (40–90 рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Ужгород, 2003. 20 с.

389. Парій А. В. Роль конотацій у формуванні фразеологічного значення. *Мовознавство*. 1988. № 1 (127). С. 45–48.

390. Пасік Н. В. Власні імена в українській фразеології і пареміології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 –

українська мова. Київ, 2000. 20 с.

391.Петренко Е. Е. Объективация концепта «человек» в детской фразеологической картине мира. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 131–137.

392.Петров В. В. Метафора: от семантических представлений к когнитивному анализу. *Вопросы языкознания*. 1990. № 3. С. 63–72.

393.Петрова Н. Д. Лінгво-гносеологічні основи динаміки фразеологічної номінації (на матеріалі англійської фразеології живої природи): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Київ, 1996. 55 с.

394.Печенікова Л. Н. Українські фразеологізми на позначення психічного стану людини з оцінкою розумової діяльності. Матеріали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вып. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.] Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011. С. 274–277.

395.Півторак Г. П. Українці. Звідки ми і наша мова: монографія. Київ, 1993. 176 с.

396.Пименова М. В. Коды культуры и проблематика классификации концептов. Язык. Текст. Дискурс: Научный альманах. Вып. 5. Ставрополь-Пятигорск, 2007а. С. 72–78.

397.Пименова М. В. Концепт *сердце*: Образ. Понятие. Символ: монографія. Кемерово: КемГУ, 2007б. 500 с. (Серия «Концептуальные исследования». Вып. 9).

398.Покровська Е. М. Фразеологічні одиниці зі значенням психічного стану людини в російській мові (в зіставленні з українською): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 – загальне мовознавство. Київ, 1987. 20 с.

399.Полюжин М. М. Концептуальна система як базове поняття когнітивної семантики й теорії мовної особистості. *Проблеми романо-германської філології*: зб. наук. праць. Ужгород: Ліра, 2005. С. 5–20.

400.Поляков А. В. Фразеологизмы с компонентами-зоонимами в контексте разных культур (на материале английского, итальянского,

французского и русского языков). Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 137–141.

401. Помірко Р. С. Когнітивна семантика в концепції Анни Вежицької. *Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови*. Вип. 11 2003. С. 8–18.

402. Пономаренко В. Є. Конотативна, сигніфікативна та структурна характеристика англійських, російських та українських фразеологізмів. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна*. – Харків: Константа, 2005. № 649. С. 101–105.

403. Попова З. Д., Стернин И.А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж: Изд-во ВГУ, 2000. 30 с.

404. Попова З. Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Воронеж: Истоки, 2001. 191 с.

405. Попова З. Д., Стернин И. А. Язык и национальная картина мира. Воронеж: Истоки, 2002. 58 с.

406. Поповський А. Фразеологічні одиниці зі значенням «говорити» і «мовчати» у мові художніх творів Євгена Гуцала. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 310–317.

407. Постовалова В. И. Мировоззренческое понятие «языковая картина мира» Анализ знаковых систем. История логики и методологии науки. Киев, 1986. 159 с.

408. Постовалова В. И. Лингвокультурология в свете антропологической парадигмы (к проблеме оснований и границ современной фразеологии). *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 25–33.

409. Прадід Ю. Ф. Структурно-граматичні типи фразеологізмів та їх різновиди *Українське мовознавство*: Респ. міжвідом. наук. зб. Київ: Вища школа, 1989. Вип. 16. С. 28–35.

410. Прадід Ю. Ф. Вираження емоційного стану людини фразеологічни-

ми засобами мови. *Филологический анализ: Теория, методика, практика*: межрегион. сб. науч. ст. Київ; Херсон, 1994. С. 104–109.

411.Прадід Ю. Ф. Русско-украинский и украинско-русский фразеологический тематический словарь: Эмоции человека. Симферополь, 1994. 242 с.

412.Прадід Ю. Ф. Фразеологічні засоби вираження емоційного стану страху. *Культура слова*. Київ: Наукова думка, 1996. Вип. 48–49. С. 135–141.

413.Прадід Ю. Ф. Фразеологічна ідеографія (проблематика досліджень): монографія. НАН України, Ін-т української мови; [відп. ред. О. О. Тараненко]. Київ: Симферополь, 1997. 252 с.

414.Прадід Ю. Ф. Проблеми фразеологічної ідеографії (на матеріалі української і російської мов): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец.10.02.01 – українська мова, 10.02.02 – російська мова. Дніпропетровськ, 1997. 34 с.

415.Прадід Ю. Ф. Стан і тенденції розвитку фразеології на сучасному етапі. *Ученые записки Симферопольского государственного университета*. 1999. № 10. С. 97–103.

416.Прадід Ю. Ф. Значення фразеологізму та його тлумачення в словнику (на матеріалі іменникових фразеологізмів). *Культура народів Причорноморья*. 2001. Вип. 23. С. 157–162.

417.Прадід Ю. Ф. Структура ідеографічної ієрархії фразеологічної системи мови. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2003а. Вип. 1. С. 132–142.

418.Прадід Ю. Ф. Національно-культурні особливості українських і російських фразеологічних одиниць. *Культура народів Причорноморья*. 2003б. Вип. 37. С. 11–15.

419.Прадід Ю. Ф. Структура і склад фразеологічної мікросистеми «Процеси уваги людини» в українській мові. *Лінгвістика*: зб. наук. праць. Луганськ: Альма-матер, 2004а. № 1. С. 140–147.

420.Прадід Ю. Ф. Семантичні особливості фразеологічних одиниць на позначення процесів відчуття і сприйняття людини. Функціонально-комунікативні аспекти граматики і тексту: зб. наук. праць, присвячений ювілею докт. філол. наук, проф., акад. Академії наук вищої школи України, завідувача кафедри української мови ДонНУ Загнітка Анатолія Панасовича. Донецьк: ДонНУ, 2004б. С. 272–285.

421.Прадід Ю. Ф., Самойлович Л.В. Особливості фразеологічної

мікросистеми «психічні процеси людини» в українській і польській мовах. *Крымско-польский сб. науч. работ*. Т. 2.: Дни Адама Мицкевича в Крыму: сб. ст. и матер. Симферополь: Универсум, 2005. С. 185–193.

422.Прадід Ю. Ф., Савченко Л.В. Відображення морально-етичних норм поведінки жінки / чоловіка в українській фразеології. *Ономастика і апелятиви*: зб. наук. праць; [за ред. В. О. Горпинича]: Ювілейний випуск на пошану 80-річчя від дня народження проф. В. О. Горпинича. – Дніпропетровськ, 2007. Вип. 30. С. 141–151.

423.Прадід Ю. Ф. Актуальні проблеми фразеології на сторінках часопису «Мовознавство». Магістер гри слова: Філологічні дослідження, присвячені 60-річчю проф. Ф. С. Бацевича; [укладачі О. Ясиновська, Л. Сваричевська]. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2009. С. 325–333.

424.Прадід Ю. Ф. Історія української фразеографії. *Мовознавство*. 2012. № 1. С. 31–39.

425.Прадід Юрій. Розвиток фразеологічної науки в Україні (II пол. XX ст. – початок XXI ст.). Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 10–40.

426.Приходько А. М., Романенко О.В. Концептосистеми: стабільність і плінність. *Нова філологія*: зб. наук. пр. Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – С. 82–95.

427.Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики: монографія. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.

428.Райнохова Наталія. Отображение цвета в библейской фразеологии. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 217–222.

429.Рахматова Євгенія. Портретна характеристика людини в українській та російській фразеології: комп'ютерна версія. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні

комунікації». Т. 25 (64). № 3 (2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 223–229.

430. Ратушная Е. Р. Метафоризация как способ формирования фразеологического значения. Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты): Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Косторома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 258–260.

431. Репина В. Н. Фразеологическая единица в системе средств объективации ценностей: основные методы выявления ценностей русского человека. *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты)*: Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Косторома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 141–145.

432. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира: коллектив. монография / Серебренников Б. А. и др. Москва: Наука, 1988. 109 с.

433. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект. Москва: Academia, 2005. 639 с.

434. Савицкий В. М. Основы общей теории идиоматики: монография. Москва: Гнозис, 2006. 208 с.

435. Савченко Л. Етноконцепти анімічних вірувань українців про уособлення хвороб та їх відображення у фразеології. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 482–486.

436. Савченко Любова. Гідромантия в образах фразеологізмів як джерело культурної конотації. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стедик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 341–347.

437. Савченко Л. В. Фразеологія як репрезентація духовного макрокоду культури. Матеріали Междунар. науч. конф. «Славянская фразеология в синхронии и диахронии» (Гомель, 28–29 ноября 2011 г.): сб. науч. статей. Вип. 1 / М-во образования РБ, Гомельский гос. ун-т им. Ф. Скорины / редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2011.

С. 144–147.

438. Савченко Л. В. Етнолінгвістичне моделювання семантики фразеологізмів із компонентом антропономеном. Українська лексикографія в загальнослов'янському контексті: теорія, практика, типологія (м. Київ, Інститут української мови, 12–13 травня 2011 р.); [відпов. ред. к. філол. н. І. С. Гнатюк]. Київ, 2011. С. 226–237.

439. Самойлович Л. В. Вплив вірувань українців на формування фразеології. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2006. № 2. С. 224–228.

440. Савченко Л., Чибор І. Фразеологізовані етносполучення, мотивовані темпоральним кодом культури. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Т. 25 (64). № 3(2). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 230–237.

441. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразеології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.

442. Санльєр Д. Ф. Культурно-національне мислення через одиниці фразеологічного рівня (на матеріалі татарської, турецької та англійської лінгвокультур): автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора філол. наук: спец. 10.02.20 – сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание. Чебоксары, 2008. 49 с.

443. Свердан Т., Ткач В. Символьне значення фауноназв у складі фразеологічних одиниць української мови. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 355–359.

444. Свердан Т. Принцип семантичної маркованості в ігрових модифікаціях українських фразеологізмів. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 225–231.

445. Селіванова Олена. Нариси з української фразеології (психологнітивний та етнокультурний аспекти). Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

446. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. [термінолог. енциклопедія]. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.

447. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [підручн.]. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.

448. Серебренников Б. А. Роль человеческого фактора в языке. Язык и мышление. Москва: Наука, 1988. 244 с.

449. Синячкин В. П. Общечеловеческие ценности в русской культуре: лингвокультурологический анализ: автореф. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Москва, 2011. 57 с.

450. Сироткина. А. Фразеологизмы с этническим компонентом как маркеры национально-культурного знания. *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты)*: Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 152–154.

451. Скаб М. В. Закономірності концептуалізації та мовної категоризації сакральної сфери: монографія. Чернівці: Рута, 2008. 560 с.

452. Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Біблійні фразеологізми як об'єкт мовної гри в сучасній українській літературі. Матеріали Міжнар. наук. конф. «Фразеологія і мовна гра» (Сімферополь, 10–14 вересня 2012 р.). *Учені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Науковий журнал. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». Т. 25 (64). № 2 (1). Сімферополь: ТНУ ім. В. І. Вернадського, 2012. С. 232–237.

453. Скаб Марія, Скаб Мар'ян. Українська лінгвоконцептологія: здобутки і перспективи. Мова у дзеркалі особистості. Філологічні дослідження, присвячені 80-річчю професора, академіка НАПН України Кононенка Віталія Івановича / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. С. 298–312.

454. Складаревская Г. Н. Опыт системного описания языковой метафоры в словаре. Национальная специфика языка и её отражение в нормативном словаре: сб. статей [под ред. Ю. Н. Караулова]. Москва: Наука, 1988. С. 63–67.

455. Складаревская Г. Н. Метафора в системе языка. Санкт-Петербург:

Наука, 1993. 152 с.

456. Скопненко О. І., Цимбалюк-Скопненко Т.В. Зі спостережень над історією й сучасними процесами розмежування фраземіки та пареміології в україністиці. *Мовознавство*. 2012. № 1. С. 40–48.

457. Скорнякова Р. М. Лингвокультурологическая концепция моделирования языковой картины мира: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – теория языка. Москва, 2010. 49 с.

458. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: про вислів *березова каша*. *Мовознавство*. 1967–1. № 2. С. 85.

459. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: про вислови *топтати ряс*, *від дошки до дошки*. *Мовознавство*. 1967–2. № 4. С. 85–86.

460. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *ні кола ні двора*. *Мовознавство*. 1968–1. № 1. С. 56–57.

461. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *накрити мокрим рядном, плести (правити) смаленого дуба*. *Мовознавство*. 1968–2. № 2. С. 75–76.

462. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: про вислів *розбити горщик (глека) з кимось*. *Мовознавство*. 1968–3. № 3. С. 68–69.

463. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *видно (знати, пізнати) пана по халявах*. *Мовознавство*. 1968–4. № 4. С. 80–82.

464. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *стрибати в гречку*. *Мовознавство*. 1968–5. № 5. С. 76–78.

465. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *не бачити смаленого вовка*. *Мовознавство*. 1969–1. № 1. С. 68–70.

466. Скрипник Л. Г. Из таємниць фразеології: *хоч турни гони, зглядається (ззирається, видивляється), як на тура*. *Мовознавство*. 1969–2. № 3. С. 83–85.

467. Скрипник Л. Г. Власні назви в українській народній фразеології. *Мовознавство*. 1970. № 2. С. 54–65.

468. Скрипник Л. Г. Сучасна українська літературна мова: У 5 кн. [за заг. ред. акад. І. К. Білодіда]. Кн. 4: Лексика і фразеологія. Київ: Наукова думка, 1973а. С. 333–436.

469. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови; [АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні; відп. ред. Л. С. Паламарчук]. Київ: Наукова думка, 1973б. 280 с.

470. Скрипник Л. Г. Фразеологія українського языка: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.01 – украинский язык. Київ, 1974. 79 с.

- 471.Скрипник Л. Г. Фразеологічні скарби української мови. Мова. Людина. Суспільство. Київ: Наукова думка, 1977. С. 190–200.
- 472.Скрипник Л. Г. Давня абетка і фразеологія. Українська мова і література в школі. 1980. № 9. С. 74–75.
- 473.Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе: монография. Москва: Akademia, 2000. 128 с.
- 474.Словник символів культури України [за заг. ред. В. П. Коцура та ін.]. Вид. 3-є, випр. і доп. Київ: Міленіум, 2005. 352 с.
- 475.Словник фразеологізмів української мови [уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. Київ: Наукова думка, 2003. 1104 с.
- 476.Словник фразеологізмів української мови; [відп. ред. В. О. Винник]. Київ: Наукова думка, 2008. 1104 с.
- 477.Слово – сознание – культура: сб. науч. трудов к 60-летию докт. филол. наук, проф. Н. Ф. Алефиренко. Москва: Флинта: Наука, 2006. 367 с.
- 478.Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовно-культурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*: зб. наук. праць. Київ, 2002. С. 462–470.
- 479.Слухай Н. В. Етноконцепти та міфологія східних слов'ян в аспекті лінгвокультурології: монографія. Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2005. 167 с.
- 480.Солодухо Э. М. Проблемы интернационализации фразеологии (на материале языков славянской, германской и романской групп): дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – общее языкознание. Казань, 1983. 457 с.
- 481.Сорокин Ю., Марковина И.Ю. А. Метод установления лакун как один из способов выявления специфики локальных культур. Москва: Наука, 1977. 120 с.
- 482.Сорокин Ю. А. Опыт систематизации лингвистических и культурологических лакун: методологические и методические аспекты. *Лексические единицы и организация структуры литературного текста*: сб. научн. тр. Калинин, 1983. С. 35–52.
- 483.Ставицька Л. О. «Чоловік (мужчина)» у концептосфері української фразеології. *Мовознавство*. 2006. № 2–3. С. 118–129.
- 484.Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры; [изд. 3-е, испр. и доп.]. Москва: Академический Проект, 2004. 992 с.

485.Стернин И. А. Национальная специфика мышления и проблемы лакунарности. *Связи языковых единиц в системе и реализации*. Тамбов: Изд-во ТГУ, 1998. С. 30–58.

486.Столбовая Л. В. Системно-структурное моделирование фразеосемантического пространства «СОСТОЯНИЕ ЧЕЛОВЕКА» Материалы XXXIX Междунар. филологической конф. (Санкт-Петербург, 15–20 марта 2010 г.). Вып. 22: Фразеология и языковая динамика: сб. научн. тр. / под. ред. проф. Мокиенко В. М. и доц. Савченко А. В. Greifswald – Санкт-Петербург: ООО «Издательство “Лема”», 2011. С. 124–128.

487.Сурмач О. Лінгвокультурологічний концепт „багатство” у паремії та фразеології (на матеріалі англійської, російської та української мов). Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника. Філологія. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 500–502.

488.Тейлор Э. Первобытная культура. Москва: Наука, 1989. 236 с.

489.Телия В. Н. Вторичная номинация и ее виды. *Языковая номинация. Виды наименований*. Москва: Наука, 1977. С. 129–201.

490.Телия В. Н. Типы языковых значений: связанное значение слова в языке. Москва: Наука, 1981. 269 с.

491.Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. Москва: Наука, 1986. 143 с.

492.Телия В. Н. Метафора как проявление принципа антропоцентризма в естественном языке. *Язык и логическая теория*: сб. науч. тр. Москва, 1987. С. 186–192.

493.Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов (от мировидения к миропониманию). *Славянское языкознание*: материалы XI Международного съезда славистов. Докл. русск. делегации. Москва, 1993. С. 302–314.

494.Телия В. Н. Нормативный состав языка как объект лингвокультурологии. *Национально-культурный компонент в тексте и языке*: Тезисы докл. Минск, 1994. Ч. 1. С. 13–15.

495.Телия В. Н. К проблеме связанного значения слова: гипотезы, факты, перспективы. *Язык – система, язык – текст, язык – способность*. Москва, 1995. С. 25– 36.

496.Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты: монография. Москва: Школа. Языки русской культуры, 1996. 288 с.

497. Телия В. Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры Фразеология в контексте культуры [отв. ред. В. Н. Телия]. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 13–24.

498. Телия В. Н. Культурно-языковая компетенция: её высокая вероятность и глубокая сокровенность в единицах фразеологического состава языка. *Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках*. Москва: Языки славянской культуры, 2004. С. 19–30.

499. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва: Изд-во МГУ, 2004. 350 с.

500. Токарев Г. В. Концепт как объект лингвокультурологии (на материале репрезентаций концепта «труд» в русском языке). Волгоград: Перемена, 2003. 233 с.

501. Топоров В. Н. Модель мира. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2-х т. 2-е изд. М., 1991–1992. Т. 2. С. 161–164.

502. Третьякова И. Ю. Оказиональные преобразования фразеологизмов с компонентом «душа». *Фразеологизм и слово в национально-культурном дискурсе (лингвистический и лингвометодический аспекты)*: Междунар. науч.-практ. конф., посвященная юбилею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Косторома, 20–22 марта 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 270–274.

503. Тхорик В. И., Фанян Ю.М. Лингвокультурология и межкультурная коммуникация. Москва: ГИС, 2005. 259 с.

504. Убийко В. И. Концептосфера внутреннего мира человека в русском языке. Уфа.: Изд-во Башкир. ун-та, 1998. 232 с.

505. Удовиченко Г. М. Словник українських ідіом. Київ: Рад. письменник, 1968. 464 с.

506. Удовиченко Г. М. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. Київ: Вища школа, 1984. Т. 1–2.

507. Ужченко В. Д. Народження і життя фразеологізму: монографія. Київ: Рад. шк., 1988. 279 с.

508. Ужченко В. Д. Історико-лінгвістичний аспект формування української фразеології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 – українська мова. Дніпропетровськ, 1994. 34 с.

509. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологічний словник української мови. Київ: Освіта, 1998. 224 с.

510. Ужченко В. Д. Мікрофразеологізми в контексті загальномовної фразеології та етнокультури. Доп. та повідомл. IV Міжнар. конгр. українців [відп. ред. В. Німчук]. Київ, 2002. С. 189–193.

511. Ужченко В. Д. Східноукраїнська фразеологія: монографія. Луганськ: Альма-матер, 2003. 262 с.

512. Ужченко В. Д. Нові лінгвістичні парадигми „концепт – фразеологізм – мовна картина світу”. *Східнослов'янські мови в їх історичному розвитку*: збірник наукових праць. Запоріжжя, 2006. С. 146–151.

513. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови; [підручн.]. Київ: Знання, 2007. 494 с.

514. Українська мова. Енциклопедія; [вид. 2-е, випр. і доп.]. Київ: Вид-во „Українська мова ім. М. П. Бажана”, 2004. 824 с.

515. Уорф Б. Л. Наука и языкознание (О двух ошибочных воззрениях на речь и мышление, характеризующих систему естественной логики, и о том, как слова и обычаи влияют на мышление). *Зарубежная лингвистика: В 3-х томах*. Москва: Прогресс, 1999. Т. 1. С. 92–105.

516. Устенко Н. Фразеологічні одиниці на позначення процесів пам'яті й уяви у мові художніх творів Володимира Винниченка. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 414–420.

517. Федурко М., Огар А. Концептосфера *небо* та засоби її мовної репрезентації в українській фраземіці. *Мовознавчі студії*. Вип. 2: Фразеологізм і слово у тексті і в словнику (За матеріалами Всеукр. наук. конф. на пошану 75-річчя від дня народження проф. Мар'яна Демського) (Дрогобич, 4–5 лютого 2010 р.) / Упорядники: К. Іваночко, О. Кушлик, П. Мацьків, М. Стецик, М. Яким, Я. Яремко, Л. Баранська. Дрогобич: Посвіт, 2010. С. 431–434.

518. Филоненко Т. М. Фразеологический образ в языковых моделях пространства, времени и количества (на материале современного русского языка): дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.02.01. Магнитогорск, 2004. 435 с.

519. Фірсова Ю. Основні механізми транспозиції значення топонімів при створенні фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови).

Науковий вісник Чернівецького університету. Чернівці: Рута, 2000. Вип. 98. С. 86–94.

520. Фрумкина Р. М. Концептуальный анализ с точки зрения лингвиста и психолога. *Научно-техническая информация. Серия 2: Информационные процессы и системы*. Москва, 1992. № 3. С. 1–7.

521. Фрумкина Р. М. Культурологическая семантика в ракурсе эпистемологии. *Известия АН. Серия литературы и языка*, 1999. Т. 58. № 1. С. 3–10.

522. Хабарова О. Г. Оценочные фразеологизмы, восходящие к образам животного и растительного мира: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2004. 217 с.

523. Хохлина М. Л. Иноязычные фраземы как «чужие» знаки в «своем» лингвокультурном пространстве. Материалы междунар. науч.-практ. конф. «Национально-культурный и когнитивный аспекты изучения единиц языковой номинации» (Кострома, 22–24 марта 2012 г.) / Под науч. ред. А. М. Мелерович. Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. С. 109–112.

524. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии: учеб. пособие; под ред. В. Д. Бондалетова. 5-е изд. Москва: Флинта: Наука, 2009. 184 с.

525. Человеческий фактор в языке; [отв. ред. Е. С. Кубрякова]. Москва, 1988. 289 с.

526. Черданцева Т. З. Идиоматика и культура (Постановка вопроса). *Вопросы языкознания*. 1996. № 1. С. 58–70.

527. Черданцева Т. З. Язык и его образы (Очерки по итальянской фразеологии); [изд. 3-е]. Москва: Изд-во ЛКИ, 2010. 168 с.

528. Черепанова О. А. Культурный аспект в историческом изучении лексики русского языка. *Вестник МГУ. Серия 9. Филология*, 1995. № 5. С. 136–146.

529. Чернейко Л. О. «Языковое знание» и концептуальный анализ слова. *Научные доклады филологич. ф-та МГУ*. Вып. 2. Москва: Дислог МГУ, 1998. С. 19–50.

530. Чижмар М. Фразеологічна ономастика (на матеріалі українських та словацьких фразеологізмів). *Проблеми слов'янської ономастики: зб. наук. праць*. Ужгород, 1999. С. 185–187.

531. Чернобай С. Ідіоматична фразеологія та мовна картина світу (на матеріалі соматичних фразеологічних одиниць англійської, новогрецької та української мов). *Семантика мови і тексту*: Матеріали ІХ міжнар. наук.

конф. Івано-Франківськ, 2006. С. 291–293.

532. Чугунова С. А. Концептуалізація часу в різних культурах: автореф. дис. на соиск. науч. степени доктора филол. наук: спец. 10.02.19 – теорія мови. Тверь, 2009. 44 с.

533. Шакиров А. С. Семантико-типологічний аналіз нумеративних фразеологічних одиниць в різносистемних мовах: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.20 – порівняльно-історичне, типологічне і сопоставительне мовознавство, теорія перекладу. Москва, 1986. 17 с.

534. Шаховський В. І. Емотивність фразеології як міжкультурний феномен. *Культурні шари в фразеологізмах і дискурсивних практиках*; [отв. ред В. Н. Телия]. Москва: Мови слов'янської культури, 2004. С. 46–52.

535. Шмелев А. Д. Російська мовна модель світу. Матеріали к словарю. Москва: Мови слов'янської культури, 2004. 224 с.

536. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики: Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ: АртЕк, 1998. 336 с.

537. Щербина В. Е. Концепт «Время» в фразеології німецького і російського мов: дис. ... канд. филол. наук: 10. 02. 20. Уфа, 2006. 209 с.

538. Якимов А. Е. Структурно-семантичний аналіз фразеологізмів як спосіб визначення їх трансформаційного потенціалу (на матеріалі фразеологізмів поля «мыслительная деятельность»). Фразеологізм і слово в національно-культурному дискурсі (лінгвістичний і лінгвометодичний аспекти): Міжнарод. науч.-практ. конф., присвячена юбілею д.ф.н., проф. А. М. Мелерович (Кострома, 20–22 березня 2008 г.). Москва: ООО «Изд-во «Элпис»», 2008. С. 285–288.

539. Яковенко Е. Б. Реконструкція елементів концептуальної області „духовна життя людини”: автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 – германські мови. Москва: МПГУ ім. Леніна, 1995. 15 с.

540. Яковлева В. Фразеологізми з компонентом *батько* в контексті лінгвокультурних концептів. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаніка. Філологія*. Івано-Франківськ, 2007. Вип. XV–XVIII. С. 496–500.

541. Ярещенко А. П., Бездітко В. І., Козир О. В. Сучасний фразеологічний словник української мови. Харків: ГОРСІНГ ПЛЮС, 2008. 640 с.

ISBN 978-617-7798-69-8

Науково-методичне видання

НАТАЛІЯ ВЕНЖИНОВИЧ

**ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МОВОЗНАВЧИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

*Навчально-методичний посібник до спецкурсу
для студентів філологічного факультету
2-ге видання, доповнене і перероблене*

Формат 60*84/16. Папір офс.
Гарнітура Academy. Друк офс.
Ум.друк.арк. 16,97. Обл.-вид.арк. 16,75
Наклад 100 прим.

Видавництво “ФОП Сабов А.М.”.
м. Ужгород, вул. Університетська, 21/220.
Тел./факс: (0312) 64-37-22.
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ДК № 4855 від 25.02.2015 р.
Друк: ФОП Сабов А.М., тел. 099-315-00-93